

BAYBURT
ÜNİVERSİTESİ
ISSN 2618-6195

İŞLETME
EKONOMİ
VE YÖNETİM
ARAŞTIRMALARI
DERGİSİ

2022(2)

JOURNAL OF
BUSINESS
ECONOMICS AND
MANAGEMENT
RESEARCH

BAYBURT
UNIVERSITY

İŞLETME EKONOMİ VE YÖNETİM ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

JOURNAL OF BUSINESS ECONOMICS
AND MANAGEMENT RESEARCH

Amaç ve Kapsam

İşletme Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi, Bayburt Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesinin resmi dergisidir.

Aims and Scope

Derginin temel amacı, sosyal veya beşerî bilimlerde bilimsel çalışmaları yayınlamaktır.

Yayınlanmak üzere dergiye gelen çalışmalar araştırma ve derleme türünde makaleler olabilir.

Derginin kabul ettiği makalelerin içeriği ampirik olabileceği gibi istatistiksel ve matematiksel modele sahip teorik bir çalışma da olabilir.

Sosyal bilimler kapsamında veya bu perspektife sahip tüm alanlardan akademik çalışmalar memnuniyetle karşılanmaktadır.

İşletme Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi yılda iki kez (Ocak ve Temmuz) yayınlanan hakemli bir dergidir.

Dergide yayımlanan makaleler kaynak gösterilmeden kullanılamaz.

Makalelerin yayım hakkı İşletme Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisine aittir.

Yıl
Year
2022

Cilt
Volume
5

Sayı
Number
3

e-ISSN
2618-6195

İŞLETME EKONOMİ VE YÖNETİM ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

JOURNAL OF BUSINESS ECONOMICS
AND MANAGEMENT RESEARCH

Baş Editör Editor in Chief

Adnan KARA
Doç.Dr., Bayburt Üniversitesi, Uluslararası Ticaret ve İşletmecilik

Alan Editörleri Section Editors

Bora GÖKTAŞ
Doç.Dr., Bayburt Üniversitesi, Yönetim Bilişim Sistemleri

Ali Rıza AĞ
Doç.Dr., Bayburt Üniversitesi, İşletme

Yusuf ESMER
Doç.Dr., Bayburt Üniversitesi, Yönetim Bilişim Sistemleri

Ramazan SAYAR
Dr.Öğr.Üyesi, Bayburt Üniversitesi, Uluslararası Ticaret ve İşletmecilik

Eda AYWACIK
Arş. Gör.Dr., Bayburt Üniversitesi, İşletme

İsmail DURSUNOĞLU
Doç.Dr., Bayburt Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi

Didem GÜLERYÜZ
Dr.Öğr.Üyesi, Bayburt Üniversitesi, Yönetim Bilişim Sistemleri

Ümit YILDIZ
Dr.Öğr.Üyesi, Bayburt Üniversitesi, İktisat

Dil Editörü Language Editor

Erdemalp ÖZDEN
Arş. Gör. Dr., Bayburt Üniversitesi, İktisat

Yılmaz Onur ARİ
Dr.Öğr.Üyesi Bayburt Üniversitesi, Uluslararası Ticaret ve İşletmecilik

İstatistik Editörü Statistics Editor

Kübra ELMALI
Dr.Öğretim Üyesi, Bayburt Üniversitesi, İşletme

Yazım Editörü Copy Editor

Mehmet Emin CEYLAN
Arş. Gör., Bayburt Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi

Yönetim Yeri ve Yazışma Adresi / Address
Bayburt Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Dede Korkut Kampüsü 69100/ Bayburt/ Türkiye
Tel: 0458 211 11 73

Web Adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/baybem>

Eposta: baybem@bayburt.edu.tr

e-ISSN: 2618-6195

TEŞEKKÜR

Bu dergi değerli hakemlerimizin katkılarıyla yayımlanmaktadır. İlgilerinden ve desteklerinden dolayı teşekkür eder, saygılar sunarız.

BU SAYININ HAKEM KURULU

ÜNVANI	Hakemin Adı Soyadı	Üniversitesi
Prof. Dr.	Adnan ÇELİK	Selçuk Üniversitesi
Prof. Dr.	Mehmet Akif ARVAS	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Doç.Dr.	Abdullah OĞRAK	Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Doç.Dr.	Akan YANIK	Aydın Adnan Menderes Üniversitesi
Doç. Dr.	Emine ŞENER	Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi
Doç.Dr.	Erol BULUT	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Doç. Dr.	Hamza KANDEMİR	Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi
Doç. Dr.	Mustafa KIRCA	Ordu Üniversitesi
Doç. Dr.	Müge MANGA	Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi
Doç. Dr.	İnci ERDOĞAN TARAKÇI	Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi
Doç.Dr.	Murat SEYFİ	Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Doç. Dr.	Mustafa Necati ÇOBAN	Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Doç. Dr.	Özgür Bayram SOYLU	Kocaeli Üniversitesi
Doç.Dr.	Seçil Gül Meydan YILDIZ	Yozgat Bozok Üniversitesi
Doç. Dr.	Şerif CANBAY	Düzce Üniversitesi
Doç. Dr.	Şükrü APAYDIN	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Doç. Dr.	Volkan GÖÇOĞLU	Afyon Kocatepe Üniversitesi
Doç. Dr.	Yıldız ATMACA	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi	Abdullah UZUN	Karadeniz Teknik Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi	Bora TOPAL	Ardahan Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi	Deniz MACİT	Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi	Eda TELLİ	Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi

Dr.Öğr. Üyesi	Handan BOYALI	Munzur Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi	Muhammed Yunus BİLGİLİ	Karadeniz Teknik Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi	Mehmet KAHRAMAN	Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi	Özlem TOPLU YILMAZ	İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi
Dr.Öğr. Üyesi	Selçuk YALÇIN	Gümüşhane Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi	Sema SARI	Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi	Tuba ÖZKAN	Atatürk Üniversitesi
Arş. Gör. Dr.	Hakan YILMAZ	Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi
Öğr.Gör.Dr.	Arzu Yılmaz ASLANTÜRK	Aksaray Üniversitesi

İÇİNDEKİLER

CONTENTS

ARAŞTIRMA MAKALESİ

RESEARCH ARTICLE

TÜRKİYE'DE TARIM, SANAYİ VE HİZMET SEKTÖRLERİ İLE EKONOMİK BÜYÜME ARASINDAKİ İLİŞKİ: BOOTSTRAP TODA-YAMAMOTO NEDENSELLİK TESTİ

*THE RELATIONSHIP BETWEEN AGRICULTURE, INDUSTRY AND SERVICE SECTORS AND ECONOMIC GROWTH
IN TURKEY: BOOTSTRAP TODA-YAMAMOTO CAUSALITY TEST*

ÖZLEM GÜL DİNÇ.....226-233

SİYASİ PARTİLERİN SEÇİM BEYANNAMELEERİNDE KADIN İSTİHDAMI: 24 HAZİRAN 2018 MİLLETVEKİLİ GENEL SEÇİMLERİ ÖRNEĞİ

*FEMALE EMPLOYMENT IN THE ELECTION MANIFESTOS OF POLITICAL PARTIES: EXAMPLE OF JUNE 24, 2018
PARLIAMENTARY ELECTIONS*

MUHAMMED ENES KAN, SELDA KAN.....234-251

MUHASEBE MESLEK MENSUPLARININ İŞ DOYUMLARI İLE MESLEKİ TÜKENMİŞLİK DÜZEYLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ

*EXAMINATION OF THE RELATIONSHIP BETWEEN THE JOB SATISFACTIONS AND THE LEVELS OF
PROFESSIONAL BURNOUT OF ACCOUNTING PROFESSIONALS*

RIFAT AYDIN, ALİRIZA AĞ.....252-270

EKONOMİK KARMAŞIKLIK VE EKOLOJİK AYAK İZİ İLİŞKİSİ: TODA-YAMAMOTO NEDENSELLİK ANALİZİ

*ECONOMIC COMPLEXITY AND ECOLOGICAL FOOTPRINT RELATIONSHIP: TODA-YAMAMOTO CAUSES
ANALYSIS*

ELİFNUR TIĞTEPE, Ş. MUSTAFA ERSUNGUR, FATMA KILIÇ.....271-294

DÖVİZ KURUNDAKİ DEĞİŞİMLERİN YABANCI KONUT TALEBİNE ETKİLERİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

THE EFFECTS OF CHANGES IN EXCHANGE RATE ON FOREIGN HOUSING DEMAND: IN TURKEY

RÜSTEM YANAR, CANAN ŞEYMA DEMİR.....295-310

KIRGIZİSTAN'DA MUHASEBE KAVRAMI VE KIRGIZ MUHASEBE SİSTEMİNDE YASAL DÜZENLEME

THE CONCEPT OF ACCOUNTING IN KYRGYZSTAN AND LEGAL REGULATION IN THE KYRGYZ ACCOUNTING SYSTEM

EVÜP ÇİKOLAR 311-322

GELENEKSEL VE ONLINE ALIŞVERİŞTE TÜRK VE HOLLANDALI TÜKETİCİLERİN SATINALMA DAVRANIŞLARININ İNCELENMESİ

INVESTIGATION OF THE PURCHASE BEHAVIORS OF TURKISH AND NETHERLANDS CONSUMERS IN TERMS OF TRADITIONAL AND ONLINE SHOPPING

NAZAN PURUTOĞLU M.İHSAN ÇUBUKCU 323-357

THE EFFECTS OF ORGANIZATIONAL FACTORS ON INNOVATION AND CREATIVITY PERFORMANCE IN PROTOTYPE DESIGN COMPANIES

PROTOTİP TASARIM İŞLETMELERİNDE ÖRGÜT İÇİ FAKTÖRLERİN YENİLİK VE YARATICILIK PERFORMANSINA ETKİLERİ

FİLİZ DEMİR 358-376

BİR KAMU POLİTİKASI OLARAK SOSYAL GÜVENLİK TEMELİNDE EMEKLİLİK

PENSION ON THE BASIS OF SOCIAL SECURITY AS A PUBLIC POLICY

FURKAN ERDOĞMUŞ 377-396

DERLEME

REVIEW

SUYUN METALAŞMASI BAĞLAMINDA TÜRKİYE'DE HİDROELEKTRİK SANTRALLER: FINDIKLI ÖRNEĞİ

HYDROELECTRIC PLANTS IN TURKEY IN THE CONTEXT OF COMMODIFICATION OF WATER

SEVDA NUR ÇEVİK.....397-410

BİTCOİN AS A PUBLIC POLICY TOOL FOR FINANCIAL DEVELOPMENT: A CASE FROM EL SALVADOR

FİNANSAL GELİŞME İÇİN BİR KAMU POLİTİKASI OLARAK BİTCOİN: EL SALVADOR ÖRNEĞİ

MEHMET OĞUZ TAÇYILDIZ, RECEP YORULMAZ.....411-423

ÖRGÜTSEL DEĞİŞİM VE ÖRGÜTSEL ÇATIŞMA ARASINDAKİ OLASI İLİŞKİ ÜZERİNE BİR FARKINDALIK ÇALIŞMASI

THE POSSIBLE RELATIONSHIP BETWEEN ORGANIZATIONAL CHANGE AND ORGANIZATIONAL CONFLICT AWARENESS STUDY ON

OKTAY YILDIZ 424-436

MAVİ EKONOMİ: TÜRKİYE’NİN ABD, ÇİN, YUNANİSTAN VE BANGLADEŞ İLE MUKAYESELİ ANALİZİ

BLUE ECONOMY: AN ANALYSIS OF TURKEY’S COMPARISON WITH THE UNITED STATES, CHINA, GREECE AND BANGLADESH

GÖRKEM YILDIRIM.....437-451

ÜNİVERSİTELERDE ORGANİZASYONEL YAPILARIN DÖNÜŞÜMÜ SÜRECİNDE YÖNETİCİ AKADEMİSYENLERİN DÖNÜŞTÜRÜCÜ LİDERLİK ÖZELLİKLERİNİN ROLÜ

THE ROLE OF TRANSFORMATIONAL LEADERSHIP FEATURES OF EXECUTIVE ACADEMICS IN THE PROCESS OF TRANSFORMATION OF ORGANIZATIONAL STRUCTURES IN UNIVERSITIES

EROL İŞİKÇİ, TUĞRUL TEKİN TUNALILAR.....452-467

Gönderilme Tarihi: 2 Haziran 2022; Revize Edilmiş Hali: 24 Haziran 2022; Kabul Tarihi: 24 Haziran 2022

TÜRKİYE'DE TARIM, SANAYİ VE HİZMET SEKTÖRLERİ İLE EKONOMİK BÜYÜME ARASINDAKİ İLİŞKİ: BOOTSTRAP TODA-YAMAMOTO NEDENSELLİK TESTİ

Özlem Gül DİNÇ¹

ÖZ

Birçok ülke zaman içerisinde ekonomik yapısal değişimler geçirmekte ve bu yapısal değişimler genellikle tarımdan sanayiye ve sanayiden de hizmet sektörüne doğrudur. Ekonomik yapısal değişim süreci, kişi başına gelir düzeyinin artmasıyla birlikte tarım sektörünün önemi azalırken sanayi sektörü ön plana çıkmaya başlar ancak sanayi sektörü yerini sürekli artış gösteren hizmet sektörüne bırakmaktadır. Gelişmekte olan ülke konumundaki Türkiye de ekonomik bir yapısal değişim yaşamaktadır. Buradan hareketle, çalışmanın amacı 1968-2020 döneminde ekonomik büyüme ile tarım, sanayi ve hizmet sektörü arasındaki ilişkiyi incelemektir. Çalışmada kullanılan Bootstrap Toda-Yamamoto nedensellik test sonucuna göre tarım sektöründen ekonomik büyümeye doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi bulunurken, ekonomik büyüme ile hizmet sektörü arasında ise çift yönlü nedensellik ilişkisi bulunmaktadır. Öte yandan çalışma sonucuna göre sanayi sektörü ile ekonomik büyüme arasında nedensellik ilişkisi bulunmamaktadır. Elde edilen sonuç ışığında politika yapıcı ve uygulayıcıların tarım ve hizmet sektörünü geliştirmeye yönelik vergi, sübvansiyon gibi birtakım teşvik ve yardım politikalarına ilişkin adım atmaları önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Tarım Sektörü, Sanayi Sektörü, Hizmet Sektörü, Ekonomik Büyüme, Nedensellik Testi.

Jel Kodları: Q10, L60, L80, O40, C32

THE RELATIONSHIP BETWEEN AGRICULTURE, INDUSTRY, SERVICE SECTORS AND ECONOMIC GROWTH IN TURKEY: BOOTSTRAP TODA-YAMAMOTO CAUSALITY TEST

ABSTRACT

Many countries undergo economic structural changes over time, and these structural changes are generally from agriculture to industry and from industry to the service sector. While the importance of the agricultural sector decreases with the economic structural change process, the increase in the level of per capita income, the industrial sector begins to come to the fore, but the industrial sector retains its place in the service sector, which is constantly increasing. Turkey, which is a developing country, is also experiencing an economic structural change. From this perspective, the study examines the relationship between economic growth and agriculture, industry, and service sector in the period 1968-to 2020. According to the results of the Bootstrap Toda-Yamamoto causality test used in the study, there is a one-way causality relationship between the agricultural sector and economic growth, while there is a bidirectional causality relationship between economic growth and the service sector. However, according to the results of this study, there is no causal relationship between the industrial sector and economic growth. Considering the results obtained, we recommend that policymakers and practitioners take steps regarding some incentives and aid policies such as taxes and subsidies, to develop the agriculture and service sector.

Keywords: Agriculture Sector, Industry Sector, Service Sector, Economic Growth, Causality Test

JEL Codes: Q10, L60, L80, O40, C32

¹Dr., ozlembzkrt@outlook.com, 0000-0003-4237-0088

GİRİŞ

Ülkelerin yapısal dönüşümleri tipik olarak sırasıyla tarımdan sanayiye ve sanayiden hizmet sektörüne doğru kaynakların transferi sonucunda gerçekleşmektedir² (Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı, UNCTAD, 2020). Ekonomik yapısal değişim süreci, kişi başına düşen gelir attıkça birincil sektörün önemini yitirdiğini ve imalat sanayinin başlarda ivme kazanırken, zamanla sürekli büyüyen hizmet sektörü imalat sanayisini geride bıraktığını göstermektedir (Alhowaish, 2014). Ülkelerin ekonomik yapısal dönüşümleri tarım, sanayi ve hizmet sektörlerin toplamından oluşan gayri safi yurtiçi hasılası (GSYİH) düzeyini etkilemektedir. GSYİH içerisinde sektörlerin payları ülkenin gelişmişlik düzeyi, ülkenin jeopolitik yapısı ve coğrafi konumu, ülkenin iklim koşulları, sektörel verimlilik gibi faktörlere bağlı olarak farklılık gösterdiğini söyleyebiliriz.

Dünya bankası (WB) verilerine göre, tarım, ormancılık ve balıkçılık (tarım) sektörünün dünya GSYİH içerisindeki payı 1970 yılında %9,8 iken bu oran 2020 yılında %4,3 oranında gerçekleşmiştir. Sektörün almış %3,2 oranında almış olduğu en düşük payın yılın 2005-2006 döneminde gerçekleştiği görülmektedir. Sektörün son on yıl içerisinde 2018 yılı hariç olumlu bir ivme yakalamıştır. Sanayi sektörünün 1991 yılında dünya GSYİH'den almış olduğu pay %32 iken, 2020 yılında bu oran %26 oranında gerçekleşmiştir. Sektörün 2003 yılından küresel ekonomik krizin yaşandığı 2008 yılına kadar sektörün sürekli bir artış içerisinde olduğu görülmektedir. Sektörün son yılını incelediğimizde, 2011 yılında %28,1 oran ile en yüksek orana, 2020 yılında ise %26 oranı ile en düşük orana ulaştığını söyleyebiliriz. GSYİH oluşturan sektörlerden hizmet sektörüne baktığımızda, beklenildiği gibi dünya GSYİH içerisinde diğer sektörlerle göre 2019 yılı verilerine göre %64,8 ile en yüksek payı aldığı görülmektedir. Sektörün 2002 ve 2016 yılında %65 oranında pay ile en yüksek, 2011 yılında %62 oranı ile de en düşük pay aldığı dönemler olarak karşımıza çıkmaktadır (WB, 2020).

Türkiye'ye ait verileri incelediğimizde, tarım sektörünün negatif bir eğime sahip olduğu görülmektedir. 1960 yılında tarım sektörünün almış olduğu pay %54,9 iken, 2020 yılında bu oran %6,7 şeklinde gerçekleşmiştir. Diğer bir deyişle, sektör 60 yıl önce GSYİH'nin yarısını oluştururken, 60 yıl sonra GSYİH'nin yaklaşık olarak 1/15'ni oluşturmaktadır. Bu zaman zarfında sanayi sektörü ise 1960 yılında %17,3 pay alırken, 2020 yılında %28'lik pay almaktadır. Sektör dip yılı olan 1963 yılında %17 pay alırken, zirve yılı olan 1989 yılında %33 oranında pay almıştır. Türkiye'de hizmet sektörünün tarım sektöründe yaşanan gelişmelerin tersinin yaşandığı yani hizmet sektörünün beklenildiği gibi pozitif bir ivme yakaladığını söyleyebiliriz. Sektör 1960 yılında %25,8 oranında pay alırken, 2020 yılında bu oran %54,2 şeklinde gerçekleşmiştir. Sektör en parlak dönemini %57,2 oran ile 2009 yılında yaşamıştır (WB, 2020).

Gelişmekte olan ülke konumunda olan Türkiye'nin beklenildiği gibi ekonomik yapısal değişimi tarım sektöründe hizmet sektörüne doğru gelişim göstermiştir. Buradan hareketle bu çalışmanın amacı

² https://unctad.org/system/files/official-document/ldcr2020_en.pdf, Erişim tarihi: 10.05.2022

Türkiye'nin 1968-2020 döneminde tarım, sanayi ve hizmet sektörü ile ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisini incelemektedir. Çalışmanın amacı doğrultusunda çalışmada Hacker ve Hatemi-j (2006) tarafında geliştirilen Bootstrap Toda-Yamamoto nedensellik testi kullanılmıştır. Çalışma sonucunda ekonomik büyüme ile sektörler arasında nedensellik ilişkisinin bulunması beklenmektedir.

Çalışmanın bundan sonraki aşamaları i) ekonomik büyüme ile sektörler arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmaların yer aldığı literatür taraması ii) çalışmanın veri seti ve yönteminin tanıtıldığı veri seti ve yöntem iii) nedensellik testinden elde edilen sonuçlarının yer aldığı bulgular iv) elde edilen bulguların genel bir değerlendirmesinin yapıldığı sonuç kısmından oluşmaktadır.

1. LİTERATÜR TARAMASI

Ekonomik büyüme ile sektörler arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmaların genellikle gelişmekte olan veya az gelişmiş ülkeler üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Ayrıca sanayi sektörü ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmaların genellikle Kaldor (1966) yasasının geçerliliğinin sınamasına yönelik olmasından dolayı çalışmada çoğunlukla diğer sektörlerin ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalara yer verilecektir. Bu çalışmalardan Enu (2014) Gana'da tarım sektörünün ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin diğer iki sektöre göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Tarım sektörü ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalardan Uddin (2015) Bangladeş'in 1980-2013, Olajide, vd. (2012) Nijerya'nın 1970-2010, Usman (2016) Pakistan'ın 1990-2014, Singariya ve Sinha (2015) Hindistan'ın 1970-2013, Kaya, vd. (2012) 66 ülkenin 1975-2004, Özkan ve Ceylan (2013) AB'ye üye ülkelerinin 1995-2007, Katırcıoğlu (2006) Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin 1975-2002, Sertoğlu, vd. (2017) Nijerya'nın 1981-2013, Yetiz ve Özden (2017) Türkiye'nin 1968-2015, Kopuk ve Meçik (2020) Türkiye'nin 1998-2020 dönemlerinde tarım sektörünün ekonomik büyümeyi etkilediği sonucuna ulaşmışlardır. Ayrıca Uddin (2015), Singariya ve Sinha (2015), Katırcıoğlu (2006) çalışmalarına göre ise ekonomik büyüme de tarım sektörünü etkilemektedir.

Sanayi sektörünün ekonomik büyüme üzerindeki etkisini inceleyen çalışmalardan Haraguchi, vd. (2017) 100'den fazla ülke için yapmış olduğu çalışmaya göre imalat sanayisinin ekonomik büyümeyi etkilediği sonucuna ulaşmışlardır. Diğer bir çalışmalardan Szirmai ve Verspagen (2015) 88 ülkenin 1950-2005, Cantore, vd. (2017) 80 ülkenin 1980-2010, Bashir, vd. (2019) Endonezya'nın 1985-2017, Rahman, vd. (2011) Bangladeş'in 1972-2008 döneminde sanayi sektörü ekonomik büyümeyi etkilemektedir. Öte yandan Ali, vd. (2020) çalışmasına göre Pakistan'ın 1972-2019 döneminde sanayi sektörünün ekonomik büyüme üzerinde etkili olmadığı görülmektedir. Katırcıoğlu (2004) Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin 1977-2002 ve Bashir, vd. (2019) Endonezya'nın 1985-2017 döneminde ise ekonomik büyümenin sanayi sektörünü etkilediğini tespit etmişlerdir.

Hizmet sektörü ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalardan Dutt ve Lee (1993)'e göre hizmet sektörünün ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin sektör roünün ölçümüne bağlı olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Diğer çalışmalardan Szirmai ve Verspagen (2015) 88 ülkenin 1950-2005, Magoti ve Mtui (2020) Tanzania'nın 1970-2015, Yousuf, vd. (2019) Bangladeş'in 1973-2017,

Jalil, vd. (2016) Pakistan'ın 1960-2014, Alhowaish (2014) Suudi Arabistan'ın 1969-2012 döneminde hizmet sektörünün ekonomik büyümeyi etkilemektedir. Ayrıca hizmet sektörünün alt sektörlerinden Saqid (2013)'e göre finans sektörü Matto, vd. (2006)'e göre ise finans ve telekomünikasyon sektörlerindeki gelişmeler de ekonomik büyümeyi etkilemektedir. Öte yandan Gani ve Clemes (2010), Rahman, vd. (2011) Magoti ve Mtui (2020) ve Katırcıoğlu (2004) çalışmalarına göre ise ekonomik büyüme hizmet sektörünü etkilemektedir.

2. VERİ SETİ ve YÖNTEM

Türkiye'nin 1968-2020 döneminde tarım, sanayi ve hizmet sektörü ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmada kullanılan gayri safi yurtiçi hasıla (2015 sabit fiyatlı \$), tarım, ormancılık ve balıkçılık sektörü katma değer (2015 sabit fiyatlı \$), sanayi sektörü katma değer (2015 sabit fiyatlı \$) ve hizmet sektörü katma değer (2015 sabit fiyatlı \$) verileri Dünya Bankası veri tabanından elde edilmiştir. Değişkenlerin doğal logaritması alınmış ve analize logaritmik değerleri dahil edilmiştir.

Çalışmada yöntem olarak Hacker ve Hatemi-j (2006) tarafından geliştirilen bootstrap Toda-Yamamoto nedensellik testi kullanılmıştır. Toda-Yamamoto (1995) çalışmasında vektör otoregresif modeline (VAR) dayalı olan VAR(p+d) nedensellik testi aşağıdaki gibidir:

$$y_t = \hat{\alpha} + \widehat{\Phi}_1 y_{t-1} + \dots + \widehat{\Phi}_p y_{t-p} + \dots + \widehat{\Phi}_{p+d} y_{t-p-d} + \widehat{\varepsilon}_t \quad (1)$$

Burada üzeri şapka olan katsayılar en küçük kareler yöntemi ile tahmin edilen tahmincileri, p uygun gecikme uzunluğunu ve d ise maksimum bütünleşme derecesini göstermektedir. Asimptotik dağılıma sahip olan testin boş hipotezi” y_t 'nin k'inci elemanı y_t 'nin j'inci elemanın Granger nedeni değildir” şeklindedir. Test istatistiğini T örneklem büyüklüğü ile ifade edilecek olursak;

$$Y = (y_1, \dots, y_T), (n \times T) \text{ matris} \quad (2)$$

$$\widehat{D} = (\widehat{\alpha}, \widehat{\Phi}_1, \dots, \widehat{\Phi}_p, \dots, \widehat{\Phi}_{p+d}), (n \times (1 + n(p + d))) \text{ matris} \quad (3)$$

$$Z_t = \begin{bmatrix} 1 \\ y_t \\ \vdots \\ y_{t-p-d+1} \end{bmatrix}, a((1 + n(p + d)) \times 1) \text{ matris} \quad (4)$$

$$Z = (Z_0, \dots, Z_{T-1}), a((1 + n(p + d)) \times T) \text{ matris} \quad (5)$$

$$\widehat{\delta} = (\widehat{\varepsilon}_1, \dots, \widehat{\varepsilon}_T), (n \times T) \text{ matris} \quad (6)$$

Buradan hareketle denklemi yeniden yazarsak;

$$Y = \widehat{D}Z + \widehat{\delta} \quad (7)$$

Burada $\hat{\delta}$ kısıtsız regresyon modelinden elde edilen kalıntılardan tahmin edilen matrisi göstermektedir. Kalıntıların varyans-kovaryans matrisi $S_U = \widehat{\delta}_U \widehat{\delta}_U' / T$ şeklinde hesaplanmaktadır. Boş hipotezin test edildiği Modifiye WALD istatistiği aşağıdaki gibidir.

$$MWALD = (C\hat{\beta})' [C((Z'Z)^{-1} \otimes S_U)C']^{-1} (C\hat{\beta}) \quad (8)$$

Burada $\otimes$ Kronker çarpanını, C, $p \times n(1+n(p+d))$ matrisi göstermektedir. $H_0: C\beta = 0$ boş hipotezi, p serbestlik dereceli ki-kare dağılımına sahip MWALD test istatistiği ile elde edilmektedir (Hacker ve Hatemi-j, 2006).

3. BULGULAR

Çalışmada kullanılan değişkenlere ait geleneksel birim kök testi olan Genişletilmiş Dickey ve Fuller (ADF) test sonucu Tablo 1'de yer almaktadır. Tabloya göre değişkenlerin hepsi birinci farkında durağan yani I(1) süreci izlemektedir. Bu durum Bootstrap Toda-Yamamoto nedensellik testinin maksimum bütünleşme derecesini gösteren d değerinin 1 olması anlamına gelmektedir.

Tablo 1 Geleneksel Birim Kök Test Sonuçları

Model	Değişken	ADF	Değişken	ADF
S	Lgdp	-0.185	Δ Lgdp	-6.866*
	Lagr	1.622	Δ Lagr	-12.103*
	Lin	-0.870	Δ Lin	-6.010*
	Lser	-1.146	Δ Lser	-7.073*
ST	Lgdp	-2.805	Δ Lgdp	-6.793*
	Lagr	-0.466	Δ Lagr	-12.49*
	Lin	-3.590**	Δ Lin	-5.972*
	Lser	-3.213	Δ Lser	-7.118*

Not: * ve ** sırasıyla %1 ve %5 anlamlılık düzeyini göstermektedir. Model S: sabitli model, Model ST: Sabitli ve Trendli Modeli, Lgdp: Reel GSYİH, Lagr: Reel Tarım, Ormançılık ve Balıkçılık Katma Değeri, Lin: Reel Sanayi Katma Değeri, Lser: Reel Hizmet Sektörü Katma Değeri göstermektedir.

Geleneksel birim kök test yardımıyla değişkenlerin durağanlık düzeyinin belirlenmesinin ardından yapılan Bootstrap Toda-Yamamoto nedensellik test sonuçları Tablo 2'de göstermektedir. Nedensellik test sonucuna göre tarım ile ekonomik büyüme ve hizmet ile ekonomik büyüme arasında bir nedensellik ilişkisi bulunurken beklentilerin aksine sanayi ile ekonomik büyüme arasında herhangi bir nedensellik ilişkisi bulunmamaktadır. Nedensellik ilişkilerinin yönlerini incelediğimizde, tarım sektöründen ekonomik büyümeye doğru tek yönlü ilişki görülmektedir. Diğer taraftan hizmet sektörü ile ekonomik büyüme arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi olduğu görülmektedir.

Tablo 2. Bootstrap Toda-Yamamoto Nedensellik Test Sonuçları

Değişken	Test İstatistiği	Kritik Değer		
		%1	%5	%10
Lgdp $\rightleftharpoons$ Lagr	4.543	16.109	10.645	8.561
Lagr $\rightleftharpoons$ Lgdp	15.438**	16.302	11.138	8.845
Lgdp $\rightleftharpoons$ Lin	3.730	20.478	14.098	11.091
Lin $\rightleftharpoons$ Lgdp	4.855	15.956	10.706	8.423
Lgdp $\rightleftharpoons$ Lser	16.746**	18.223	12.214	9.655
Lser $\rightleftharpoons$ Lgdp	13.268**	18.861	13.161	10.543

Not: $\neq$, “ikinci değişken birinci değişkenin nedeni değildir” boş hipotezini, * ve ** sırasıyla %1 ve %5 anlamlılık düzeyini göstermektedir. Testin kritik değerini elde etmek için 10 000 Bootstrap simülasyonu yapılmıştır.

Çalışmadan elde edilen bulgular ekonomik büyümenin tarım sektörünü etkilediği sonucuna ulaşan Uddin (2015), Singariya ve Sinha (2015), Katırcıoğlu (2006) çalışmanın aksine tarım sektörünün ekonomik büyümeyi etkilediği sonucuna ulaşan Olajide, vd. (2012), Usman (2016), Kaya, vd. (2012), Özkan ve Ceylan (2013), Sertoğlu, vd. (2017), Yetiz ve Özden (2017), Kopuk ve Meçik (2020) çalışmaları ile paralellik göstermektedir. Hizmet sektörü ile ekonomik büyüme arasında çift yönlü nedensellik olmasından dolayı çalışma sonuçları Szirmai ve Verspagen (2015), Magoti ve Mtui (2020), Yousuf, vd. (2019), Jalil, vd. (2016), Alhowaish (2014), Gani ve Clemes (2010), Rahman, vd. (2011) Magoti ve Mtui (2020) ve Katırcıoğlu (2004) çalışmaları ile paralellik göstermektedir.

SONUÇ veya TARTIŞMA

Birçok ülke zaman içerisinde bir takım ekonomik yapısal değişimler geçirmektedir. Bu değişimler genellikle tarımdan sanayiye ve sanayiden de hizmet sektörüne doğru gerçekleşmektedir. Bu değişimin bir sonucu olarak dünya genelinde de sektörlerin GSYİH’den almış oldukları pay değişmektedir. Günümüzde beklenildiği gibi, dünya GSYİH içerisinde tarım sektörünün payı %4,3 iken, hizmet sektörünün almış olduğu pay %65,8 şeklindedir. Aynı şekilde Türkiye’de de tarım sektörünün almış olduğu pay giderek azalırken, hizmet sektörünün almış olduğu pay giderek artmıştır. Bu bağlamda, çalışmada Türkiye’nin 1968-2020 döneminde tarım, sanayi ve hizmet sektörü ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki Bootstrap Toda-Yamamoto nedensellik testi yardımıyla incelenmiştir. Nedensellik test sonucuna göre ekonomik büyüme ile tarım ve hizmet sektörü arasında bir nedensellik ilişkisi söz konusu olduğu tespit edilmiştir. Bu ilişkinin yönünün ise tarım sektöründen ekonomik büyümeye doğru tek yönlü, hizmet sektörü ile ekonomik büyüme arasında ise çift yönlü olduğu görülmektedir. Beklentilerin aksine sanayi sektörü ile ekonomik büyüme arasında herhangi bir ilişkinin bulunmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Bu sonuca göre tarım ve hizmet sektörünün ekonomik büyümeyi itici güç olması nedeniyle bu iki sektörün gelişmesine yönelik adımların atılması gerekmektedir. Buradan hareketle özellikle tarım sektörüne sübvansiyon ve teşviklerin verilmesi, çiftçilerin tarım ürünlerine yönelik olarak bilgi eksikliğini gidermeye yönelik olarak uzmanlar tarafından eğitimlerin verilmesi, banka kredileri kullanımında özel kredi oranları verilmesi gibi birtakım adımlar atılabilir. Hizmet sektörü açısından en önemli unsurun verilen hizmetin kalitesi olmasından dolayı öncelikle bu unsura yönelik adımlar atılması gerekmektedir. Personelin tutum ve davranışlarına yönelik eğitim verilmesini, hizmet verilen alanın fiziki koşullarının iyileştirilmesini, kamu veya özel kesim tarafından denetlenmesini atılması gereken adımlara örnek olarak verebiliriz.

KAYNAKÇA

- Alhawaish, A. K. (2014). "Does the Service Sector Cause Economic Growth? Empirical Evidence from Saudi Arabia". *Global Studies Journal*, 7(2), 1-6.
- Ali, S. W., & Kanwal, N. (2020). "Impact of Sectors (Agriculture, Manufacturing, Service & Industry) on Pakistan's GDP". *Harf-o-Sukhan*, 4(3), 37-50.
- Bashir, A., & Susetyo, D. (2018). "The Relationship between Economic Growth, Human Capital, and Agriculture Sector: Empirical Evidence From Indonesia". *International Journal of Food and Agricultural Economics (IJFAEC)*, 6(1128-2019-554), 35-52.
- Cantore, N., Clara, M., Lavopa, A., & Soare, C. (2017). "Manufacturing as an Engine of Growth: Which is the best fuel?". *Structural Change and Economic Dynamics*, 42, 56-66.
- Dickey, D. A., & Fuller, W. A. (1979). "Distribution of the Estimators for Autoregressive Time Series with a Unit Root". *Journal of The American Statistical Association*, 74(366a), 427-431.
- Enu, P. (2014). "Analysis of the Agricultural Sector of Ghana and its Economic Impact on Economic Growth". *Academic Research International*, 5(4), 267-277.
- Gani, A., & Clemes, M. D. (2010). "Services and Economic Growth in Pacific Island Countries". *International Journal of Development Issues*. 9(2), 113-130.
- Hacker, R. S., & Hatemi-J, A. (2006). "Tests for Causality between Integrated Variables Using Asymptotic and Bootstrap Distributions: Theory and Application". *Applied Economics*, 38(13), 1489-1500.
- Haraguchi, N., Cheng, C. F. C., & Smeets, E. (2017). "The Importance of Manufacturing in Economic Development: as this changed?". *World Development*, 93, 293-315.
- Jalil, A., Manan, S., & Saleemi, S. (2016). "Estimating the Growth Effects of Services Sector: a Cointegration Analysis for Pakistan". *Journal of Economic Structures*, 5(1), 1-14.
- Kaldor, N. (1966). *Causes of the Slow Rate of Growth of the United Kingdom*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Katircioglu, S. (2004). "Co-Integration and Causality between GDP, Agriculture, Industry and Services Growth in North Cyprus: Evidence from Time Series Data. *Review of Social, Economic & Business Studies*, 5(6), 173-187.
- Katircioglu, S. T. (2006). "Causality between Agriculture and Economic Growth in a Small Nation Under Political Isolation: a Case from North Cyprus". *International Journal of Social Economics*, 33(4):331-343.
- Kaya, O., Kaya, I., & Gunter, L. (2012). "Development Aid to Agriculture and Economic Growth". *Review of Development Economics*, 16(2), 230-242.
- Kopuk, E., & Meçik, O. (2020). "Türkiye'de İmalat Sanayi ve Tarım Sektörlerinin Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: 1998-2020 Dönemi Analizi". *Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 27(2), 263-274.
- Krishna Dutt, A., & Young Lee, K. (1993). "The Service Sector and Economic Growth: Some Cross-Section Evidence". *International Review of Applied Economics*, 7(3), 311-329.
- Magoti, E., & Mtui, J. M. (2020). "The Relationship between Economic Growth and Service Sector in Tanzania: An Empirical Investigation". *African Journal of Economic Review*, 8(2), 219-238.
- Mattoo, A., Rathindran, R., & Subramanian, A. (2006). "Measuring Services Trade Liberalization and Its Impact on Economic Growth: An Illustration". *Journal of Economic Integration*, 21(1), 64-98.
- Olajide, O. T., Akinlabi, B. H., & Tijani, A. A. (2012). "Agriculture Resource and Economic Growth in Nigeria". *European Scientific Journal*, 8(22), 103-115.
- Ozkan, B., & Ceylan, R. F. (2013). "Agricultural Value Added and Economic Growth in the European Union Accession Process". *New Medit: Mediterranean Journal of Economics, Agriculture and Environment*, 12(4), 62-71.
- Rahman, M. M., Rahman, M. S., & Hai-Bing, W. U. (2011). "Time Series Analysis of Causal Relationship among GDP, Agricultural, Industrial and Service Sector Growth in Bangladesh". *China-USA Business Review*, 10(1):9-15.

- Saqib, N. (2013). "Impact of Development and Efficiency of Financial Sector on Economic Growth: Empirical Evidence from Developing Countries". *Journal of Knowledge Management, Economics and Information Technology*, 3(3).
- Sertoglu, K., Ugural, S., & Bekun, F. V. (2017). "The Contribution of Agricultural Sector on Economic Growth of Nigeria". *International Journal of Economics and Financial Issues*, 7(1), 547-552.
- Singariya, M., & Sinha, N. (2015). "Relationships among per capita GDP, Agriculture and Manufacturing Sectors in India". *Journal of Finance and Economics*, 3(2), 36-43.
- Szirmai, A., & Verspagen, B. (2015). "Manufacturing and Economic Growth in Developing Countries, 1950–2005". *Structural Change and Economic Dynamics*, 34, 46-59.
- Toda, H. Y., & Yamamoto, T. (1995). "Statistical Inference in Vector Autoregressions with Possibly Integrated Processes". *Journal Of Econometrics*, 66(1-2), 225-250.
- Uddin, M. M. M. (2015). "Causal Relationship between Agriculture, Industry and Services Sector for GDP Growth in Bangladesh: An Econometric Investigation". *Journal of Poverty, Investment Development*, 8, 124-129.
- UNCTAD (2020). *The Least Developed Countries Report 2020*. https://unctad.org/system/files/official-document/ldcr2020_en.pdf, Erişim tarihi: 10.05.2022
- Usman, M. (2016). "Contribution of Agriculture Sector in The GDP Growth Rate of Pakistan". *Journal of Global Economics*, 4(2), 1-3.
- Yetiz, F., & Özden, C. (2017). "Analysis of Causal Relationship among GDP, Agricultural, Industrial and Services Sector Growth in Turkey". *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(3), 75-84.
- Yousuf, M., Ahmed, R., Lubna, N. A., & Sumon, S. M. (2019). "Estimating the Services Sector Impact on Economic Growth of Bangladesh: an Econometric Investigation". *Asian Journal of Economic Modelling*, 7(2), 62-72.
- World Bank (2020). *World Bank Open Data*. <https://data.worldbank.org/>, Erişim tarihi: 13.05.2022

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Teşekkür: -

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Acknowledgement: -

Gönderilme Tarihi: 30 Mayıs 2022; Revize Edilmiş Hali: 27 Haziran 2022; Kabul Tarihi: 2 Temmuz 2022

SİYASİ PARTİLERİN SEÇİM BEYANNAMELERİNDE KADIN İSTİHDAMI: 24 HAZİRAN 2018 MİLLETVEKİLİ GENEL SEÇİMLERİ ÖRNEĞİ *

Muhammed Enes KAN¹

Selda KAN²

ÖZ

Bu çalışmanın amacı siyasi partilerin kadın istihdamına yönelik görüşlerinin 24 Haziran 2018 tarihinde yapılan 27. Dönem Milletvekili Genel Seçimleri öncesinde yayınladıkları seçim beyannameleri üzerinden karşılaştırmalı olarak incelenmesidir. Siyasi partilerin seçmenlere ulaşmada ve vaatlerini onlara aktarmada kullandıkları önemli araçlardan biri olan seçim beyannameleri, siyasi partilerin belli konulara ve problemlere yönelik bakış açılarını ve çözüm önerilerini de yansıtan yazılı belgelerdir. Bu nitelikleri dolayısıyla çalışmanın verileri siyasi partilerin seçim beyannamelerinden elde edilmiş, çalışma 24 Haziran 2018 seçimleri sonucu TBMM’de temsil edilmeye hak kazanan Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP), Cumhuriyet Halk Partisi (CHP), Milliyetçi Hareket Partisi (MHP), İyi Parti (İP) ve Halkların Demokratik Partisi (HDP)’nin seçim beyannameleri ile sınırlandırılmıştır. Söz konusu siyasi partilerin seçim beyannameleri içerik analizine tabi tutularak, kadın istihdamı konusundaki politikaları ve vaatleri karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Çalışma sonucunda bütün partilerin kadın istihdamı konusuna seçim beyannamelerinde yer vererek konuyu önemseydiği, seçim beyannamesinde konunun ele alınma yoğunluğu bakımından AKP, CHP ve İP’in başı çektiği, bu partileri HDP’nin takip ettiği, MHP’nin ise kadın konusunu daha çok kadın-aile, kadına yönelik şiddet, kadın istismarı konuları çevresinde değerlendirdiği ve kadın istihdamını diğer partilere kıyasla daha az bir yoğunlukla işlediği, kadın istihdamının artırılması, erkeklerle fırsat eşitliği sağlanması ve kadın girişimcilerin teşvik edilmesi gerekliliği fikrinin bütün siyasi partiler tarafından ifade edildiği, kırsal alanda kadın istihdamı konusunu AKP ve İP’in diğer partilere göre daha fazla önemseyerek seçim beyannamelerinde daha fazla yer verdiği, kadınların çalışma koşullarının iyileştirilmesi konusuna en fazla vurgu yapan partinin CHP olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Seçim Beyannameleri, Siyasi Partiler, Kadın İstihdamı.

FEMALE EMPLOYMENT IN THE ELECTION MANIFESTOS OF POLITICAL PARTIES: EXAMPLE OF JUNE 24, 2018 PARLIAMENTARY ELECTIONS

ABSTRACT

The aim of this study is to comparatively examine the views of political parties on women's employment through the election manifestos they published before the 27th Term Parliamentary Elections on 24 June 2018. Election manifestos, which are one of the important tools used by political parties in reaching the voters and conveying their promises to them, are written documents that reflect the perspectives and solution proposals of political parties towards certain issues and problems. Due to these characteristics, the data of the study was obtained from the election manifestos of the political parties, and the study was limited to the election manifestos of AKP, CHP, MHP, IP, HDP, which were entitled to be represented in the Parliament as a result of the 24 June 2018 elections.. The election manifestos of the mentioned political parties were subjected to content analysis, and their policies and promises on women's employment were examined comparatively. As a result of the study, it has

* Bu çalışma II. Uluslararası Uygulamalı İşletme, Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Sempozyumu ve Çalıştay’ında özet bildiri olarak sunulmuştur.

¹ Öğretim Görevlisi, Bayburt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, Ulaştırma Hizmetleri Bölümü, meneskan@bayburt.edu.tr, ORCID: 0000-0002-9786-9858

² Yüksek Lisans Öğrencisi, Atatürk Üniversitesi, İktisat Anabilim Dalı, seldaduzgunn@gmail.com, ORCID: 0000-0002-6857-0216

been determined that all parties give importance to the issue of women's employment by including it in their election manifestos, AKP, CHP and IP lead the way in terms of the intensity of the issue in the election manifesto, and HDP follows these parties. On the other hand, it is seen that MHP evaluates the women's issue mostly around women and family, violence against women, and women's abuse, and it deals with women's employment with less intensity compared to other parties. It has been determined that the idea of increasing women's employment, providing equal opportunities with men and encouraging women entrepreneurs are expressed by all political parties, and AKP and IP give more importance to the issue of women's employment in rural areas than other parties, and give more space in their election manifestos. It has been determined that the party that emphasizes the improvement of women's working conditions the most is CHP.

Keywords: Election Manifestos, Political Parties, Women's Employment

GİRİŞ

Demokrasi tarihsel süreçte insanlığın ulaştığı en ileri yönetim modelidir. Toplumu oluşturan bireylerin en geniş ölçüde temsil edilmesini sağlayan ve söz konusu bireylerin yönetimde söz sahibi olması açısından da oldukça önemli bir modeldir (Kocatepe, 2017: 2). Demokrasi ile idare edilen ülkelerde siyasi partiler olmazsa olmazlardır. “Halkın desteğini sağlamak suretiyle devlet yönetimini ele geçirmeye veya sürdürmeye çalışan, sürekli ve istikrarlı bir örgüte sahip siyasi topluluklar” (Özbudun, 1974:4), olarak tanımlanan siyasi partiler, buldukları ülkede iktidarı ele geçirebilmek için, yapılan seçimlerde halkın desteğini kazanmaya çalışır. Demokratik süreçlerle bu desteği almanın yegane yolu ise istikrarlı bir şekilde yapılan seçimlerdir. Seçimler demokrasilerin vazgeçilmez bir unsuru ve temel yapı taşlarındandır (Heywood, 2016: 309). Siyasi partiler devleti yönetme yetkisine sahip olabilmek için seçmenlere ülke sorunlarına ilişkin plan ve projelerini sunarak onların oylarına talip olmaktadır. Bu amacı gerçekleştirebilmek için de söz konusu plan ve projelerini seçmenlere duyurmayı hedeflemektedirler. (Alp ve Turan, 2018: 1070). Bu noktada siyasi partilerin sıklıkla kullandığı araçlardan biri de seçim beyannameleridir. Seçim beyannameleri, siyasi partilerin kültürel, ekonomik, siyasi, sosyal vb. plan ve projelerini seçmene duyurarak onların desteğini almaya çalıştığı önemli araçlardandır (Ertürk ve Şeşen, 2017: 64). Seçim beyannameleri aracılığı ile siyasi partiler vatandaşlara toplumsal problemlere yönelik çözüm önerilerini sunmakta, onların desteklerini kazanmaya çalışmaktadır.

Toplumdaki cinsiyet eşitsizliği sorunu geçmişten bugüne önemli toplumsal problemlerden biri olarak görülmüştür. Özellikle kadınlara biçilen roller ve bu rollerin kadınlar üstünde yarattığı baskı söz konusu eşitsizliğin temel nedenini oluşturmaktadır. Kökenleri Fransız Devrimi'ne kadar uzanan kadın hareketlerinin etkisiyle, kadınların ekonomik ve sosyal hayattaki görünürlüklerinde geçmişe nazaran ciddi bir ilerleme meydana gelmiştir (Ekici ve Acar, 2021: 288). Özellikle teknolojinin gelişmesi ve küreselleşmenin artması sanayi toplumunda önemli değişimlere yol açmıştır. Bilgi teknolojileri etkin bir şekilde kullanılmaya başlamış, nitelikli iş gücüne olan ihtiyaç daha da artmıştır. Bu değişim sürecinde piyasadaki nitelikli iş gücü talebindeki artıştan kadınlar da payını almıştır (Tutar, 2000: 10). Bu durum kadınların iş hayatındaki konumunun güçlendirilmesini ve korunma ihtiyaçlarını ortaya çıkarmıştır. İktidarı ele geçirmek için toplumun birçok kesiminin desteğine ihtiyaç duyan siyasi partiler de bu duruma kayıtsız kalmamış, kadınların istihdam edilmesi ve istihdamı sonrası yaşadıkları problemlere

yönelik plan, proje ve politikalar sunma yarışına girmişlerdir. Bu yarış siyasi partilerin birçok farklı mecrada konuyu dile getirmesine ve seçmenlerin desteğini kazanma mücadelesine girmesine neden olmuştur. Bu durum kendisini ülkemizde de göstermektedir. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından 2022 yılında açıklanan verilere göre bugün ülkemizin %49,9'u kadınlardan, %50,1'i erkeklerden oluşmaktadır (WEB1). Kadın nüfusu, nüfus toplamının hemen hemen yarısını oluşturduğu bir ortamda, siyasi partilerin kadınlara özgü problemleri ayrıca önemsemesi ve çözüme gayretine girerek onların desteğini kazanmak istemesi oldukça doğal bir durumdur. Kadın istihdamı konusu da ülkemizde kadınların en önemli sorunlardan birini oluşturmaktadır. TÜİK tarafından 2022 yılında yayımlanan son rapora göre Türkiye'de 15 ve daha yukarı yaştaki istihdam edilenlerin oranı %42,8 olup bu oran kadınlarda %26,3 erkeklerde ise %59,8'dir (WEB1). Yani kadınların istihdam oranı erkeklerin yarısı kadar olmaktadır. Kadın milletvekili oranı %17,4'de kalırken, şirketlerde üst düzey ve orta kademe yönetici pozisyonundaki kadın oranı %19,3 oranındadır (WEB1). Tüm bu istihdam yetersizliği sorunlarına ilaveten kadınların çalışma hayatı süresince de yaşadığı sorunlar siyasi partilerin ilgilendiği konulardan biri olmuş ve konuya ilişkin çeşitli politika ve vaatlerini seçmenlerle paylaşarak onların desteğini kazanmaya yönelik çalışmalarda bulunmuşlardır. Yine seçim beyannamelerinde de konuya ilişkin düşüncelerini, plan, politika, proje ve vaatlerini seçmenlere sunmuşlardır.

1. LİTERATÜR İNCELEMESİ

Siyasi partilerin ülkenin temel sorunlarına ve önemli toplumsal meselelere yaklaşımlarını açıkladığı, problemlerin çözümüne yönelik plan, proje ve vaatlerini ortaya koyarak seçmenlerin desteğini sağlamaya çalıştığı seçim beyannameleri, bu özellikleri nedeniyle siyasi partilere ilişkin birçok bilgiyi içlerinde barındırmaktadır. Böylesine zengin bir içeriğe sahip olan seçim beyannameleri bilim insanlarının da ilgisini çekmiş, seçim beyannameleri incelemesine dayalı birçok çalışma gerçekleştirilmiştir (Özkaynar, 2015; Beşel, 2015; Korkmaz, 2018; Çabuk, 2020).

Literatürde siyasi partilerin seçim beyannamelerinde “kadın” konusuna odaklanan çalışmalar da bulunmaktadır. Ekici ve Acar (2021) “Türkiye’de İktidar ve Ana Muhalefet Partisinin Seçim Beyannamelerinin Cinsiyet Eşitsizliği Üzerinden Değerlendirilmesi” isimli çalışmasında 2002 yılı sonrası iktidar partisi (Adalet ve Kalkınma Partisi) ve ana muhalefet partisinin (Cumhuriyet Halk Partisi) genel seçim beyannamelerinde kadın ve cinsiyet eşitsizliği kavramlarını nasıl algıladıkları ve bu kavramlar üzerinden yaşanan sorunları nasıl ele aldıklarının incelenmesi amaçlanmıştır. Balcı ve Koçak (2017) “7 Haziran ve 1 Kasım 2015 Genel Seçimlerinde Partilerin Seçim Beyannamelerinde Kadına Yönelik Söylemler” isimli çalışmasında siyasi partilerin kadın söylemlerini değerlendirmiştir. Şahin (2021) “Siyasi Partilerin Kadına Yönelik Politikalarının/Vaatlerinin Feminist Perspektiften Analizi: 24 Haziran 2018 Cumhurbaşkanlığı Ve Genel Seçim Beyannameleri Özelinde Bir İnceleme” isimli çalışmasında siyasi partilerin seçim beyannamelerindeki kadına yönelik politika ve vaatlerini incelemiştir. Terkan (2010) “Siyasi Partilerin Kadına İlişkin Söylem Ve Politikaları (Akp Ve Chp Örneği)” isimli çalışmasında Türkiye’nin iktidar partisi olan Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) ile ana muhalefet partisi olan Cumhuriyet Halk Partisi’nin (CHP) kadın söylemi ve politikalarını incelemiştir.

Arık (2020) “Türkiye’de Genel Seçimlerde Siyasi Partilerin Kadın İstihdamına İlişkin Vaatleri: Adalet Ve Kalkınma Partisi Örneği” yüksek lisans tez çalışmasında AKP’nin kadın istihdamına yönelik politikalara hangi seçim vaatleriyle yön verdiğini ve politikalar sonucunda gelinen mevcut durumu ortaya koymayı amaçlamıştır.

Bu çalışmada ise ülkemizde 24 Haziran 2018 tarihinde yapılan 27. Dönem Milletvekili Genel Seçimleri öncesinde siyasi partilerin yayınladıkları seçim beyannamelerinde kadın istihdamı konusundaki görüşleri incelenecektir. Böylece siyasi partilerin kadın istihdamına yönelik plan, proje, vaat ve politika önerileri elde edilerek, partilerin kadın istihdamına yönelik bakış açılarının karşılaştırılması hedeflenmektedir.

2. MATERYAL VE YÖNTEM

Bu çalışmanın amacı 24 Haziran 2018 tarihinde yapılan 27. Dönem Milletvekili Genel Seçimleri öncesinde siyasi partilerin seçim beyannamelerini inceleyerek, partilerin kadın istihdamına yönelik politikalarının ve vaatlerinin karşılaştırılmalı olarak incelenmesidir. Böylece siyasi partilerin kadın istihdamına yönelik düşünceleri, politika ve vaatlerinin hangi alanlarda yoğunlaştığı ortaya konulacaktır. Bu amaç çerçevesinde siyasi partilerin seçim beyannameleri nitel araştırma yöntemlerinden içerik analizi yöntemi kullanılarak incelenmiştir. İçerik analizi sözel, yazılı ve diğer materyallerin nesnel ve sistematik bir şekilde incelenmesine imkan veren bilimsel bir yaklaşımdır (Tavşancıl ve Aslan, 2001). Çalışma 24 Haziran 2018 27. Dönem Milletvekili Genel Seçimleri sonucunda TBMM’ye girmeye hak kazanan AKP, CHP, MHP, İP ve HDP’nin söz konusu seçim öncesinde yayınladıkları seçim beyannameleri ile sınırlandırılmıştır. Diğer bir ifade ile AKP, CHP, MHP, İP ve HDP’nin 24 Haziran 2018 seçim beyannamelerinde kadın istihdamına yönelik politika ve vaatleri incelenmiştir.

Siyasi partilerin seçim beyannamelerinde kadın istihdamına yönelik ifadeleri 4 farklı kategoride değerlendirilmiştir. Bunlar;

- Kadın girişimciliğini destekleme ve kadın istihdamını artırmaya yönelik politika ve vaatler,
- Kadınlara istihdam konusunda erkeklerle fırsat eşitliği sağlanmasına yönelik politika ve vaatler,
- Kırsal alanda kadın istihdamına yönelik politika ve vaatler,
- Kadınların çalışma koşullarının iyileştirilmesine yönelik politika ve vaatler,

olarak belirlenmiştir. Bu çerçevede siyasi partilerin seçim beyannamelerinde kadın istihdamına yönelik politika ve vaatleri sınıflandırılarak karşılaştırılmıştır.

3. BULGULAR

Çalışma kapsamına dahil edilen siyasi partilerin seçim beyannameleri içerik analizine tabi tutulmuş, söz konusu siyasi partilerin kadın istihdamına yönelik politika ve vaatleri seçim

beyannamelerinden doğrudan alıntılanmış ve daha önceden belirlenen sınıflandırmalara göre tablolar halinde sunulmuştur.

3.1.Adalet ve Kalkınma Partisi

Adalet ve Kalkınma Partisi'nin "Güçlü Meclis, Güçlü Hükümet, Güçlü Türkiye-Yaparsa Yine Ak Parti Yapar" isimli 24 Haziran 2018 seçimleri için hazırlanan seçim beyannamesi 360 sayfadan oluşmaktadır (WEB2). Seçim beyannamesi incelendiğinde "İçindekiler" bölümünde "Kadınlar" başlıklı bir bölüm olduğu hemen göze çarpmaktadır. AKP söz konusu seçim beyannamesinde bir bölümü sadece kadınlar için ayırmıştır. Bu bölüme daha başlamadan önce seçim beyannamesinin "Gelecek Vizyonumuz" isimli bölümünde "...iş dünyamızın, genç girişimcilerimizin, iş kadınlarımızın küresel ölçekte söz sahibi olduğu bir ülkeye dönüştüreceğiz" ifadesi ile kadın istihdamına yönelik vaatlerin başladığı görülmektedir. Yine aynı bölümün ilerleyen kısımlarında kadınların iş hayatına katılım sürecine vurgu yapılmış ve kadın istihdamının artırılacağı vaadinde bulunulmuştur.

AKP'nin seçim beyannamesinin 93. sayfasında kadın başlığı oluşturulmuş, bu başlık altında kadının ailedeki önemi, toplumdaki statüsünün güçlendirilmesi, kadın-erkek eşitliği, kadının hukuki olarak durumu, kadına şiddet, kadınların siyasete katılımı, kadınların koruma altına alınması, kadınları sosyal koruma politikaları, kadınların eğitim seviyesinin artırılması, kadın istihdamı ile ilgili partinin geçmişte neler yaptığı ve gelecekte neler yapmayı planladığı ifade edilmiştir. Yine beyannamenin ilerleyen bölümlerinde kadınlarda sıkça söz edilmiş özellikle kadınların korunmasına yönelik tedbirler sıralanmış, kadınlara yardım programları açıklanmıştır. Beyannamenin "istihdam" başlığı altında yine kadın istihdamına yer verilmiş; "*OECD verilerine göre; Türkiye, 2007-2017 yılları arasında kadın işgücünü en fazla artıran ülkedir. Ülkemiz kadın işgücünü son 10 yılda 4 milyon 244 bin kişi ile yüzde 72 oranında artırarak kadın işgücüne katılma oranını 2017'de yüzde 33,6'ya yükseltmiştir. Ülkemizde kadın istihdamı 2007-2017 yılları arasında yaklaşık 3,5 milyon kişi ile yüzde 63 oranında artırarak OECD ülkeleri arasında ABD'den sonra kadın istihdamını en fazla artıran ülke konumuna erişmiş, Avrupa ülkeleri içerisinde ise birinci sıraya ulaşmıştır*" denilerek kadın istihdamı konusunda bugüne kadar yapılan çalışmalar ifade edilmiştir. Aynı başlık altında; "*2016 yılında yarım çalışma uygulamasını hayata geçirerek, kadınlarımızın çalışma hayatından kopmasını engelledik*", "*Kadın istihdamı konusunda bölgenin ve illerin işgücü ihtiyaçlarını göz önünde bulundurarak, eğitim, staj, işbaşı eğitimi gibi uygulamaları etkin olarak sürdüreceğiz*", "*kırsalda kadın girişimciliğinin desteklenmesi, güçlendirilmesi ve yatırım imkânlarını artıracamız*" cümleleri ile kadın istihdamına verilen destek ifade edilmeye çalışılmıştır.

AKP'nin seçim beyannamesinde kadın istihdamına yönelik görüşleri, politika ve vaatleri açıklanırken öncelikle geçmişten bugüne kadar partinin iktidarı boyunca kadın istihdamına yönelik yaptıkları vurgulanmıştır. "Neler yaptık" başlığı altında;

- "*Kadın istihdamını güçlü ve çeşitli teşvik mekanizmaları ile destekledik. Kadınların istihdamını teşvik amacıyla işveren sigorta prim payını belirli oranlarda karşıladık.*"

- İşverenler tarafından çalışan kadınlar adına 1.000 TL'ye kadar yapılan kreş ödemelerini bu kadınlar için ücret ödemesi üzerinden yapılacak vergiden istisna yaptık.
- Kadın istihdamı alanında izlediğimiz politikalar ve yürüttüğümüz projeler sayesinde; kadınlarımızın işgücüne katılım oranı, 2002 yılındaki yüzde 27,9 seviyesinden, 2017 yılında yüzde 33,6'ya yükselmiştir.
- Kadınlarımızın siyasette daha güçlü temsil edilmesini sağladık.
- 2011 yılında 6111 sayılı kanun ile kadınlara pozitif ayrımcılık yapılarak, kadınların 18 yaşından itibaren çalışmaya başlamaları halinde belli koşullara bağlı olarak, 12 ile 48 ay süresince sigorta primlerinin, işveren hisselerinin İşsizlik Sigortası Fonu'ndan karşılanacağı hususunu düzenledik. Aynı kanunla ev kadınlarının kendi isteği ile emekli olabilmelerini sağladık.
- Doğum yapan sigortalı anneye verilen geçici iş göremezlik ödeneği ve emzirme ödeneğini artırdık. Doğum sonrasında yarı zamanlı çalışma hakkını getirdik.
- Kadınlarımız için iş ve aile yaşamını uyumlaştırma politikalarını hayata geçirdik. Bu kapsamda doğum nedeniyle ücretsiz izinde geçen sürelerin memuriyet kademinde değerlendirilmesini sağladık.
- İşçi ve memur tüm çalışan kadınlarımıza doğuma bağlı olarak ilk çocukta 2 ay, ikinci çocukta 4 ay, üçüncü ve üzeri çocukta 6 ay yarı zamanlı tam ücretli çalışma hakkı ve çocuğun okula başlama yaşına kadar her iki ebeveyne kısmi süreli çalışma hakkı tanıdık.
- Kız öğrenciler, kadın kamu çalışanları ile milletvekillerinin kıyafetlerine ilişkin kısıtlamaları kaldırdık
- Kadınlarımız için esnek çalışma saatleri uygulamasını başlattık.
- Doğum yapan sigortalı anneye verilen geçici iş göremezlik ödeneği ve emzirme ödeneğini artırdık. Doğum sonrasında yarı zamanlı çalışma hakkını getirdik.
- Aile ve iş yaşamının dengelenmesi amacıyla organize sanayi bölgelerinde kreş açılması çalışmalarını başlattık”
- Kadın çiftçilerimizin sigorta kapsamına girmesi için aile reisi olması koşulunu kaldırdık. Gelir Vergisi Kanununda yapılan değişiklikle evde üretimin satışından elde edilen geliri vergiden muaf tuttuk”

ifadeleri sıralanmış, AKP kendi iktidarı boyunca kadın istihdamına konusunda yaptıklarını seçmene sunmuştur.

AKP'nin seçim beyannamesinde kadın istihdamına yönelik politika ve vaatleri ise “Neler yapacağız” başlığı altında sıralanmıştır. Söz konusu bu vaat ve politikalar Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo-1: AKP 24 Haziran 2018 Seçim Beyannamesi Kadın İstihdamı

Politika ve Vaatler

<p>Kadın Girişimciliğini Destekleme ve Kadın İstihdamını Artırmaya Yönelik Politika ve Vaatler</p>	<p>“1.Topyekûn kalkınma hedefimiz çerçevesinde kadınlarımızın kalkınma sürecine daha aktif katılımını desteklemeye devam edeceğiz. Bir yandan kadın girişimciliğini güçlendirirken diğer yandan kadınların işgücüne katılma oranını 2023 sonunda yüzde 40’ın üzerine çıkaracağız.</p> <p>2. Kadının toplumdaki statüsünün güçlendirilmesini teminen; kadınların bireysel olarak, ekonomik ve toplumsal alanda kendilerini daha da iyi ifade etmeleri, daha kaliteli eğitim olanaklarına sahip olmaları, karar alma mekanizmalarında daha fazla yer almaları, sosyal güvencelerinin sağlanması ve kadın girişimci sayısının artırılması temel hedeflerimizdir.</p> <p>3. Kadın istihdamına yönelik getirdiğimiz istihdam teşviklerinin güçlü bir şekilde devamını sağlayacağız.</p> <p>4. İşgücü piyasasında nitelikli kadın istihdamını artıracak biçimde, mesleki eğitim ve beceri geliştirme ile kadın girişimciliği fırsatlarını güçlendireceğiz.</p> <p>5. Gençlerimiz ve kadınlarımızın niteliklerini geliştirecek yeni eğitim programları uygulayacak ve kariyer danışmanlığı hizmetlerimizi yaygınlaştıracacağız.</p> <p>6. 2023 yılı itibarıyla, istihdam oranını yüzde 53’e yükseltmeyi, kadınların işgücüne katılma oranını yüzde 41 düzeyine çıkaracağız.</p> <p>7. Her bir sigortalı için teşvik süresi 12 ay iken; gençlerimizi, kadınlarımızı ve engelli vatandaşlarımızı teşvikten 18 ay süreyle yararlandıracağız.</p> <p>8. “İlave İstihdam Teşviki” ile 2018-2020 yılları arasında ortalama sigortalı sayısına ilave istihdam sağlayan işverenler için vergi ve prim desteği sağlıyoruz. Bu kapsamda imalat ve bilişim sektörüne, kadınlara, gençlere ve engellilere, destek tutarı ve yararlanma süreleri açısından daha avantajlı imkânlar sunacağız.”</p>
<p>Kadınlara istihdam konusunda erkeklerle fırsat eşitliği sağlanmasına yönelik politika ve vaatler</p>	<p>“1.2023’e doğru uzanırken kadınların karar alma mekanizmalarındaki etkinliğini daha da artıracacağız. Siyasetten bürokrasiye, kültürel ve sanatsal hayattan sivil toplum faaliyetlerine kadar her alanda kadının katılımını ve rolünü güçlendireceğiz. Bu kapsamda kadınlarımızın konumunu daha da güçlendirmek ve uygulamalarımızın etkinliğini artırmak üzere, kadına ilişkin mevzuatı ilgili tarafların görüşlerini alarak gözden geçireceğiz.</p> <p>2. Kadın fırsat eşitliğini gözeterek ve kadınlara pozitif ayrımcılık yapan işletme ve kuruluşlara yönelik sertifikasyon programı başlatacağız.</p> <p>3. Kadın ve gençlerimiz, bu öncelikli stratejimizin odağında yer alacak, insanımıza adil bir ortamda rekabet etme ve fikirlerini gerçekleştirme imkânlarını artıracacağız.</p> <p>4. Kadınlar, gençler, engelliler, eski hükümlüler, madde bağımlıları, sosyal yardım yararlanıcıları ve diğer özel politika gerektiren grupların istihdamının artırılmasına yönelik uygulama ve projeler geliştireceğiz.</p> <p>5. Kadınların işgücüne katılma oranı ve istihdamını artıracacağız. Kadınların işgücüne katılımı ile eğitimi arasındaki güçlü ilişkiyi dikkate alarak kadınların eğitimin her kademesinde daha aktif hale gelmesini özendirmeye devam edeceğiz. Kadın istihdamı konusunda bölgenin ve illerin işgücü ihtiyaçlarını göz önünde bulundurarak, eğitim, staj, işbaşı eğitimi gibi uygulamaları etkin olarak sürdüreceğiz.</p> <p>6.Yerel kuruluşlarda kadın istihdamına yönelik program ve proje geliştirme kapasitelerini artırmaya dönük teknik destek sağlayacağız.”</p>

Kırsal alanda kadın istihdamına yönelik politika ve vaatler	<p>“1. Kırsal alanda kadınlara yönelik tarım ve tarım dışı istihdam alanları yaratacak mesleki beceri kazandıran eğitimlere yer verilecek ve yaygınlaştırılacaktır.</p> <p>2. Kırsalda yaşayan kadınlar için mevsimlik iş göçünün azaltılması, ücretsiz aile işçiliğinden üretken gelir getirici iş gücüne katılımının sağlanması için kırsalda kadın girişimciliğinin desteklenmesi, güçlendirilmesi ve yatırım imkânlarını artıracacağız.</p> <p>3. Kırsalda kadınların ekonomik fırsatlara erişimi ve kalkınma sürecine entegrasyonunu geliştireceğiz.”</p>
Kadınların Çalışma Koşullarının İyileştirilmesine Yönelik Politika ve Vaatler	<p>“1.Ülke genelinde bulunan 300 Organize Sanayi Bölgesinde kreş ve gündüz bakımevlerinin yaygınlaştırılması amacıyla tüm taraflarla güçlü işbirliğinde çalışmalarımıza devam edeceğiz.”</p>

3.2.Cumhuriyet Halk Partisi

Cumhuriyet Halk Partisi'nin “Millet İçin Geliyoruz” isimli 24 Haziran 2018 seçimleri için hazırlanan seçim beyannamesi 231 sayfadan oluşmaktadır (WEB3). Söz konusu seçim beyannamesi incelendiğinde “İçindekiler” bölümünde, “kadınlar ve çocuklar”, “kadınlar”, “kadın ve ekonomi”, “kadın istihdamı” başlıkları göze çarpmaktadır. Kadına yönelik bu başlıklara geçmeden önce seçim beyannamesinde kısa vadeli hedefler sunulmuş, bu hedeflerde kadın istihdamına yönelik vaatler şu şekilde yer almıştır; “Kadın istihdamı ve girişimciliği için teşvik ve vergi kolaylıkları hızla yürürlüğe girecektir. Her mahallede kamu, belediye ve özel kuruluşlar eliyle, çalışan anneler için kreşler yaygınlaştırılacaktır”.

Seçim beyannamesinin ilerleyen farklı bölümünde kadın istihdamından söz edilse de konuya ilişkin politika ve vaatlerin sunulduğu en kapsamlı bölüm “kadın ve ekonomi” başlıklı bölümdür. CHP'nin seçim beyannamesinde kadın istihdamına yönelik politika ve vaatleri Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo-2: CHP 24 Haziran 2018 Seçim Beyannamesi Kadın İstihdamı

Politika ve Vaatler	
Kadın Girişimciliğini Destekleme ve Kadın İstihdamını Artırmaya Yönelik Politika ve Vaatler	<p>“1.Her yeni kadın istihdamında SGK priminin çalışan payının % 25'ini ödeyeceğiz. Kadınların istihdama katılımını artırmak için çalışanlarının % 20'den fazlası kadın olan işletmelere, her % 5'lik ilave kadın istihdamı için 1 puan kurumlar vergisi istisnası sağlayacağız.</p> <p>2.Kadın esnaf için gelir vergisinde indirimler yapacağız.</p> <p>3.Kadın kooperatiflerini destekleyecek, kuruluş maliyetlerini bütçeden karşılayacak, bürokratik kolaylıklar sunacağız.</p> <p>5. Bireysel Emeklilik Sigortası'nda devletin katkısını kadınlar için % 33'e çıkaracağız.</p> <p>6.SSK ve Bağ-Kur'dan yetim aylığı alan kadınların çalışmaları halinde aylıklarının kesilmesi uygulamasına son vereceğiz.</p> <p>7. Kamu alımlarında kadın girişimciler ve genç girişimcilerin kurdukları firmalara destek amacıyla, % 10 ila % 30 maliyet avantajı sağlayacağız.</p>

	<p>8. Kadınların çalışma hayatına katılımını kademeli olarak OECD ortalamasına çıkaracağız.</p> <p>9. Kuracağımız Kadın Bakanlığı'nda, tüm düzeylerde % 70 oranında kadın istihdam edeceğiz.</p> <p>10. Kadınların sendikal hayata katılımını artırmak için 6 ay süreyle sendika aidatını bütçeden karşılayacağız.</p> <p>11. ... teknolojik araçları kullanan, geliştiren ve üreten işletmelerin kurulmasının önünü açacağız. Bu yönde yeni işler kurmak isteyen gençleri ve kadınları destekleyeceğiz.”</p>
<p>Kadınlara istihdam konusunda erkeklerle fırsat eşitliği sağlanmasına yönelik politika ve vaatler</p>	<p>“1.Doğum yaptıkları dönemde sigortalı olmayan kadınlara da bir yıl süre için doğum borçlanması hakkı taniyacağız.</p> <p>2. Kamuda yönetim kademelerinde %33 kadın kotası uygulayacağız.</p> <p>3. Meslek edinme süreçlerinde, kadınlara yüklenen toplumsal rollerin değil, yeteneklerinin ve iş gücü ihtiyacının belirleyici olmasını sağlayacağız.</p> <p>4. Kamu ve özel sektörde kadınların yönetim kadrolarında daha çok yer alması için önlemler alacağız.</p> <p>5. Kadınlara yönelik ayrımcılık içeren tanımları İş Kanunu'ndan çıkaracağız.</p> <p>6. Kadınlara yüklenen çocuk, hasta, yaşlı, engelli bakımı ve temizlik gibi işleri kadının görevi olmaktan çıkaracağız. Evde bu işleri üstlenen kadınları sosyal güvenlik kapsamına alacağız.</p> <p>7.Gündüz bakım hizmetleri ve evde bakım hizmetlerinin niteliklerini artıracak ve ücretsiz hale getireceğiz.</p> <p>8. Bütün mahallelerde yeterli sayıda ücretsiz kreş açacağız</p> <p>9. Çocuklarını özel kreşe gönderen ailelere belirli tutarda destek ödemesi yapacağız.</p> <p>10. Yerel yönetimlerde seçimle göreve gelinen karar organlarından %33 kadın ve %20 gençlik kotası uygulayacağız.</p> <p>11. Kadınları eve hapseden ve iş gücüne katılımını engelleyen koşulları ortadan kaldırarak kadın istihdamını erkeklerle aynı seviyeye getireceğiz.</p> <p>12. Kadınların toplumsal yaşama ve çalışma hayatına katılımını zorlaştıran veya engelleyen ulaşım, güvenlik gibi kentsel sorunları çözeceğiz.”</p>
<p>Kırsal alanda kadın istihdamına yönelik politika ve vaatler</p>	-
<p>Kadınların Çalışma Koşullarının İyileştirilmesine Yönelik Politika ve Vaatler</p>	<p>“1.Denetim yoluyla, eşit işe eşit ücret ilkesini hayata geçireceğiz.</p> <p>2.Emzirme iznini 2 saate çıkaracağız.</p> <p>3.Sözel, fiziksel, psikolojik taciz ve mobbing kavramlarını, şiddetin birer türü olarak İş Kanunu'na ekleyeceğiz.</p> <p>4.Ev içi hizmetler ve tarım sektörü gibi kadınların yoğun çalıştığı alanlarda kayıt dışılığı önleyeceğiz.</p> <p>5.İş yerlerinde emzirme odası ve kreş açma yükümlülüğünü sadece kadın çalışanların değil, tüm çalışanların sayısına göre belirleyeceğiz.”</p>

3.3. Milliyetçi Hareket Partisi

Milliyetçi Hareket Partisi'nin, “Cumhur İttifakı Milletın Akılı-Milli Diriliş Kutlu Yükseliş” isimli 24 Haziran 2018 seçimleri için hazırlanan seçim beyannamesi 131 sayfadan oluşmaktadır

(WEB4). Söz konusu seçim beyannamesi incelendiğinde “İçindekiler” bölümünde, “kadın, çocuk ve aile” başlığı göze çarpmaktadır. Söz konusu başlık incelendiğinde kadın ve aile kavramlarının özdeşleştirildiği, kadınların hayatımızdaki önemini aile kurumu üzerinden açıklandığı ve milli ve manevi değerlerin gelecek nesillere aktarımında kadınların rollerinin vurgulandığı görülmektedir.

MHP'nin nispeten fazla uzun olmayan seçim beyannamesinin kadın konusunda genellikle kadına yönelik şiddet, kadınların istismarı, kadın erkek eşitliği gibi problemlere daha fazla odaklandığı görülmektedir. MHP'nin seçim beyannamesinde kadın istihdamına yönelik politika ve vaatleri Tablo 3'de sunulmuştur.

Tablo-3: MHP 24 Haziran 2018 Seçim Beyannamesi Kadın İstihdamı

Politika ve Vaatler	
Kadın Girişimciliğini Destekleme ve Kadın İstihdamını Artırmaya Yönelik Politika ve Vaatler	<i>“1.Kız çocuklarımızın okullaşması ve eğitimlerini sürdürerek meslek sahibi olmaları; istihdam imkânlarının artırılarak iş sahibi olabilmeleri için etkin politikalar geliştirilmesini gerekli görüyoruz.</i>
Kadınlara istihdam konusunda erkeklerle fırsat eşitliği sağlanmasına yönelik politika ve vaatler	<i>“1.Kadınların ekonomik haklar, adalet, sağlık, eğitim gibi birçok alanda fırsat eşitliğine sahip olması gereklidir. MHP olarak, mutlu kadının huzurlu Türkiye'nin teminatı olacağına inanıyoruz. 2.Milliyetçi Hareket Partisi; kadın ve erkeğe eşit fırsatların sunulduğu, kadına saygının ön planda olduğu, hem kadına hem de erkeğe eşit desteğin sağlandığı çağdaş bir yaklaşımla sorunların çözümü için etkin politikaların geliştirilmesini ve gereken yasal düzenlemelerin yapılmasını öngörmektedir. 3.Kadınlara sigortalılık öncesi doğumları için de doğum borçlanma hakkı verilmesi...”</i>
Kırsal alanda kadın istihdamına yönelik politika ve vaatler	-
Kadınların Çalışma Koşullarının İyileştirilmesine Yönelik Politika ve Vaatler	-

3.4. İyi Parti

İyi Parti'nin, “Milletimizle Sözleşme” isimli 24 Haziran 2018 seçimleri için hazırlanan seçim beyannamesi 134 sayfadan oluşmaktadır (WEB4). İP'in seçim beyannamesinin birçok farklı bölümünde (“istihdam ve çalışma hayatı”, “kalkınmanın odağında kadın”, “kadınlar Türkiye'ye iyi gelecek”) kadın istihdamına yönelik proje, politika ve vaatlerini sıraladığı görülmektedir. İP'in kadın istihdamına yönelik politika ve vaatleri Tablo 4'de sunulmuştur.

Tablo-4: İP 24 Haziran 2018 Seçim Beyannamesi Kadın İstihdamı

Politika ve Vaatler	
Kadın Girişimciliğini Destekleme ve Kadın İstihdamını Artırmaya Yönelik Politika ve Vaatler	<i>“1. “Ulusal İşgücü Karar Destek Sistemi” kurarak işgücünün nitelik gelişimleri bu sistem üzerinden takip edilerek, iş garantili eğitim programları düzenleyeceğiz. Bu sistemi yurtiçinde benzer faaliyette bulunan özel kesim sistemleriyle entegre edeceğiz. Bu sistem bünyesinde ev kadınları ile gençlerin işgücü piyasalarına</i>

	<p><i>katılımlarını sağlamak için beceri eğitimlerinin tespitine yönelik “Mesleki İhtiyaç, Talep, Takip Sistemi” oluşturacağız.</i></p> <p><i>2.Kadınların bireysel ve toplumsal yaşamlarını iyileştirmelerine destek olma, yeteneklerini geliştirebilme, yetkinlik kazanacağı platformlar yaratma ve kadınların ekonomik sürece katılımlarını artırma amacıyla sosyal ve ekonomik boyutları içeren Kadının Güçlendirilmesi Eylem Planını hayata geçireceğiz.</i></p> <p><i>3.Kadının emeğini koruyacağız, kayıt dışı çalışan kadınları sosyal güvenlik kapsamına alacağız.</i></p> <p><i>4.Kadın girişimciler için gelir vergisi oranlarında 3 yıl süre ile 3 puan indirim yapacağız. Kadın girişimciliğini teşvik edeceğiz. Yeni faaliyete başlayacak olan kadın girişimciler için yıl süre ile gelir vergisi oranında 3 puan indirim uygulayacağız.”</i></p>
<p>Kadınlara istihdam konusunda erkeklerle fırsat eşitliği sağlanmasına yönelik politika ve vaatler</p>	<p><i>“1.Kadınlarda İşgücüne katılım oranını %50'ye çıkaracağız. Kamuda kadın yöneticilerin oranını %30'a çıkaracağız. Kadınlarda işgücüne katılım oranını %32'den %50'ye çıkaracağız. Kamuda kadın yöneticilerin oranını %30'a çıkaracağız.</i></p> <p><i>2.Kadın, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı” kuracağız. “Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığını” yeniden yapılandırarak, “Kadın, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı”na dönüştüreceğiz. Bu yeni yapılanma ile; bakanlığın mevcut görevlerine ilave olarak, “Kadın”ın toplumsal ve ekonomik hayattaki konumunun güçlendirilmesine yönelik politikalar geliştireceğiz “Kadın yoksulluğunu” ve kadının içinde bulunduğu dezavantajlı koşulları ortadan kaldıracacağız.</i></p> <p><i>3.Kadınların Doğum Öncesi Borçlanma Sorunlarını çözüme kavuşturacağız. Kadınlarımızın iş gücüne katılımını artırmak amacıyla, bakım hizmetleri için ayrılan sosyal yardım kaynaklarını iki katına çıkaracağız. Kadınlarımızın iş gücüne katılımının önündeki en büyük engellerden biri olan çocuk ve aile büyüklerinin bakımı için ayrılan sosyal yardım kaynaklarını iki katına çıkaracağız.</i></p> <p><i>4.Annelerin iş hayatından uzaklaşmaları için, işe geri döndüklerinde çocukları için kreş desteği vereceğiz.</i></p> <p><i>5.Kadınları hayatın her alanında özne haline getireceğiz. Kadınların karar alma mekanizmalarında, siyasete, ekonomi, kültürel ve sosyal hayata var olması için tüm engelleri kaldıracacağız. Siyasete, devlet kurumlarında ve yerel yönetim kadrolarında kadınlar için kota getirilerek kadınların karar alma mekanizmalarındaki temsiliyetini ve katılımını artıracacağız. Yönetimin her kademesinde, özellikle Millî Eğitim Bakanlığının tüm teşkilatlarında kadın yönetici sayısının artırılmasını sağlayacağız.”</i></p>
<p>Kırsal alanda kadın istihdamına yönelik politika ve vaatler</p>	<p><i>“1.Kırsal kesimde yaşayan kadınlar için, yöre ihtiyaçlarına göre beceri kursları düzenleyerek, yöresel ürünlerin pazarlanması amacıyla gerekli mekanlar sağlanarak, kadınları üretime yönlendireceğiz. Bakım hizmeti veren kadınları sosyal güvenlik kapsamına alacağız.</i></p> <p><i>2.Kırk yaş altında kadınlarda okuryazarlık oranı beş yıl içinde %100'e çıkaracağız. Kadınların eğitimine önem vererek, etkin bir yaygın eğitim programı uygulayacağız. Bu çerçevede; Halk Eğitim Merkezlerini daha etkin kullanacağız. Kız çocuklarının okullaşma oranlarını artıracak politikalar uygulayacağız, eğitimlerinin önündeki</i></p>

	<p>engelleri kaldıracacağız, özellikle kırsal kesimde ailelerin bu konuda bilinçlendirilmesine yönelik çalışmalar yapacağız.</p> <p>3.Mevsimlik tarım işçisi kadınlar ile ev eksenli çalışan kadınların her türlü sosyal güvenceden faydalanmaları sağlayacağız</p> <p>4.Tarım sektöründe sigortasız çalışan kadınları, sosyal güvenlik kapsamına alacağız, primlerini karşılayacağız. Tarımda sigortasız çalışan 18-40 yaş grubu kadınları, sosyal güvenlik kapsamına alacağız, sigorta primlerini ilk 5 yıl karşılayacağız.”</p>
Kadınların Çalışma Koşullarının İyileştirilmesine Yönelik Politika ve Vaatler	“1. Kadınların ... İş gücüne katılım oranını artırabilmek için çalışma saati ve prim ödemelerine yönelik esnek iş gücü piyasası düzenlemeleri yapacağız.”

Bunlara ilaveten İP’in seçim beyannamesinde kadına yönelik şiddet, kadınların siyasete aktif katılımı gibi konularda da birçok vaatte bulunduğu görülmektedir.

3.5. Halkların Demokratik Partisi

Halkların Demokratik Partisi’nin “Değiştireceğiz” başlıklı 24 Haziran 2018 seçimleri için hazırlanan seçim beyannamesi 88 sayfadan oluşmaktadır (WEB6). Beyannamenin birçok farklı alt başlığında (“küçük ve orta büyüklükteki işletmeler”, “emek sömürüsü bitecek”, “çocuk hakları korunacak”, “en güzel ülke kadınların eşit ve özgür olduğu ülkedir”) kadın istihdamına yönelik fikirlerin sunulduğu görülmektedir. HDP’in kadın istihdamına yönelik politika ve vaatleri Tablo 5’de sunulmuştur.

Tablo-5: HDP 24 Haziran 2018 Seçim Beyannamesi Kadın İstihdamı

Politika ve Vaatler	
Kadın Girişimciliğini Destekleme ve Kadın İstihdamını Artırmaya Yönelik Politika ve Vaatler	<p>“1.KOBİ’lerde en az yarısı kadın olacak şekilde 5 milyon kişiye insan onuruna yaraşır yeni iş imkânı sağlayacağız.</p> <p>2.Kadın emeği yoğun KOBİ’leri özel bir program kapsamında destekleyeceğiz.</p> <p>3.Hem evde hem işte çalışan, çifte mesai yapan biz kadınlara erken emeklilik getireceğiz.”</p>
Kadınlara istihdam konusunda erkeklerle fırsat eşitliği sağlanmasına yönelik politika ve vaatler	<p>“1.Çalışan, çalışmayan tüm kadın ve erkekler için yerel yönetim ve kamu finansmanıyla kreşler açacak ve destekleyeceğiz.</p> <p>2.Biz’ler, kadınlarla ilgili sorunlara doğrudan kadınların ve kadın kurumlarının çözüm geliştirdiği Kadın Bakanlığı’nı kuracağız</p> <p>3.Ortak yaşam alanlarında ev içi emeğin de çocuk, yaşlı ve hasta bakımının da ortaklaştırılması için politikalar üreteceğiz. Ücretli ya da ücretsiz bakımın, kadınların işi olmaktan çıkması için hasta, yaşlı bakım evleri açacağız.</p> <p>4.Erkek işi sayılan işlere, yönetim kademelerine kadın kotası getireceğiz.”</p>
Kırsal alanda kadın istihdamına yönelik politika ve vaatler	-
Kadınların Çalışma Koşullarının İyileştirilmesine Yönelik Politika ve Vaatler	“1.Kadınların yarı zamanlı çalışmasına yönelik düzenlemeler, kurumsal bakım hizmetleri ile desteklenecek. Yarı zamanlı çalışan kadınların işsizlik ödeneği ve emeklilik haklarından yararlanma koşulları genişletilecek.

	<p>2.Mevsimlik-gezici tüm işçilere buldukları yerde iş olanakları sağlayacağız.</p> <p>3.Mevsimlik kadın işçilerin gittikleri yerlerde her türlü sömürü ve ayrımcılığa uğramalarına, traktör, kamyon kasalarında yaşamlarından kopartılmalarına son vereceğiz.”</p>
--	---

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

İktidarı tamamen ya da kısmen ele geçirmek amacı ile kurulan siyasi partiler toplumsal meselelere ilişkin görüş ve düşüncelerini birçok farklı yolla seçmenlere ulaştırarak onların oylarına talip olmaktadır. Siyasi partilerin seçmenlere ulaşmada kullandıkları araçlardan biri de seçim beyannameleridir. Seçim beyannameleri ile siyasi partiler önemli toplumsal konulara ilişkin plan, proje ve vaatlerini bir metin altında toplamakta ve seçmenleri ikna etmeye çalışmaktadır. Bu nitelikleri nedeniyle seçim beyannameleri siyasi partilerin toplumsal meselelere olan bakış açılarını yansıtmada oldukça önemli belgelerdir. Bu çalışmada 24 Haziran 2018 seçimleri sonrasında TBMM’ye girmeye hak kazanan AKP, CHP, MHP, İP ve HDP’nin bu seçim öncesinde yayınladıkları seçim beyannamelerinde kadın istihdamına yönelik politika ve vaatlerini karşılaştırmalı olarak incelenmesi amaçlanmıştır.

AKP’nin seçim beyannamesinde kadın istihdamı konusunun önemsendiği, beyannamenin birçok farklı bölümünde konuya ilişkin söylemlerin olduğu görülmektedir. Özellikle gelecek vizyonu olarak iş kadınlarının söz sahibi olduğu bir gelecek hayali AKP’nin konuyu oldukça önemsendiğinin önemli bir göstergesi olmuştur. AKP, uzun yıllar boyunca iktidar partisi olması sebebiyle seçim beyannamesinde öncelikle iktidarı boyunca kadın istihdamına yönelik yaptıklarını seçmenlere sunmuştur. Kadın istihdamını teşvik amacıyla yapılanlar ve kadınların çalışma hayatında karşılaştığı sorunların giderilmesine yönelik yapılanlar bu bölümde sıralanmıştır. AKP kadın istihdamı konusunda gelecekteki uygulamayı planladığı politikalara ve seçmenin desteğini kazanmak için sunduğu vaatlere ise “Neler yapacağız” başlığı altında yer vermiştir. Bu bölümde özellikle kadınların eğitim seviyesinin artırılması, mesleki bilgi ve tecrübe düzeylerinin yükseltilmesi, kadınların daha rahat koşullarda çalışabilmesi için çeşitli mekanizmaların (çocuk bakımevleri gibi) devreye sokulması, kadınlara istihdamda pozitif ayrımcılık ve kırsal alanlardaki kadınların, tarım dışı istihdamı gibi önemli konularda vaatlerde bulunulmuştur.

AKP’nin kadın istihdamına yönelik politika ve vaatleri incelendiğinde çoğunluğun “kadın girişimciliğini destekleme ve kadın istihdamını artırmaya yönelik politika ve vaatler” kategorisinde toplandığı, bu kategoriyi “Kadınlara istihdam konusunda erkeklerle fırsat eşitliği sağlanmasına yönelik politika ve vaatler” kategorisinin izlediği görülmektedir. Bu durum AKP’nin kadın istihdamı konusunda önceliğinin kadın istihdamının ve kadın girişimciliğinin artırılması, kadınların istihdam konusundan erkeklerle fırsat eşitliğine sahip olmasının sağlanması olduğunun göstergesidir. AKP “Kırsal alanda

kadın istihdamına yönelik politika ve vaatler” kategorisinde çalışma kapsamına dahil edilen partiler arasında CHP ile başı çekmiştir. Çalışma kapsamına dahil edilen CHP dışındaki diğer partilerin kırsal alandaki kadın istihdamı konusuna nerdeyse hiç değinmediği dikkate alındığında, AKP ve CHP’nin konuyu dile getirmesinin bu alanda söz konusu partilerden bir adım öne çıkmasına neden olmuştur. AKP’nin seçim beyannamesi her ne kadar “Kadınların çalışma koşullarının iyileştirilmesine yönelik politika ve vaatler” kategorisinde zayıf görünse de, beyannamenin “neler yaptık” kısmında kadınların çalışma hayatının iyileştirilmesine yönelik bugüne kadar yapılan iyileştirmeler vurgulanarak seçmenin desteği kazanılmaya çalışılmıştır.

Kadın istihdamı konusu AKP’nin seçim beyannamesinde genel olarak değerlendirildiğinde, AKP’nin özellikle uzun yıllardır iktidarı elinde bulundurmasının konuyu ele alış şeklinin genel çerçevesini çizdiğini söylemek mümkündür. Seçim beyannamesinde özellikle geçmişten bugüne iktidarları boyunca kadın istihdamına yönelik yaptıklarını vurgulayan AKP, “yaptıklarımız yapacaklarımızın teminatıdır” mesajını vermektedir.

CHP’nin seçim beyannamesinde kadın istihdamı konusu beyannamenin birçok farklı bölümünde (kısa vadeli hedefler, ekonomik hedefler) vurgulanmış olsa da, konu “kadın ve ekonomi” başlığı altında daha detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Kadın ve ekonomi başlığı ise dört alt başlığa ayrılarak kadın istihdamına yönelik plan, proje ve vaatler sıralanmıştır. Bu alt başlıklar “ekonomik destekler, kadın istihdamı, çalışma koşulları, bakım yükü”dür. Bu başlıklar altında kadının çalışma hayatına teşvik edilmesine yönelik politika ve vaatler, ayrımcılık, şiddet ve taciz olaylarını azaltmak ve yok etmeye yönelik öneriler, kadının sosyal statüsüne yönelik vurgular, kadının çalışma hayatına yönelik politikalar ve vaatler sunulmuştur. CHP’nin seçim beyannamesinde kadın istihdamına yönelik politika ve vaatleri incelendiğinde AKP’ye benzer bir şekilde “kadın girişimciliğini destekleme ve kadın istihdamını artırmaya yönelik politika ve vaatler” ve “Kadınlara istihdam konusunda erkeklerle fırsat eşitliği sağlanmasına yönelik politika ve vaatler” kategorisinin öne çıktığı görülmektedir. Çalışma kapsamına dahil edilen partiler arasında AKP ile birlikte seçim beyannamesinde kadın istihdamına en çok önem veren parti olarak görülen CHP, özellikle kadınların çalışma hayatına katılmasına vurgu yapmış bunu sağlamanın öncelikle kadınlara istihdamda fırsat eşitliği sağlanmasından geçtiğini ifade etmiştir. Kadın istihdamı konusunda önemli sayısal hedefler koyarak konuya değinen CHP, Yüksek Katma Değerli Üretim Programı, Kadın Bakanlığı’nın kurulması gibi vaatler ile kadın istihdamına yönelik somut projelerden söz ederek konuya verdiği önemi göstermiştir. CHP seçim beyannamesinde kadınların çalışma koşullarının iyileştirilmesine yönelik de önemli vaatlerde bulunmuştur. Çalışma kapsamına dahil edilen siyasi partiler arasında “Kadınların çalışma koşullarının iyileştirilmesine yönelik politika ve vaatler” kategorisine en çok önem veren parti olan CHP, iktidara gelmeleri durumunda kadınların çalışma koşullarında birçok iyileştirme yapacağını sözünü vererek konuya verdiği önemi göstermiştir. CHP’nin seçim beyannamesinde kadın istihdamına dair eleştirilebilecek tek kategori ise “Kırsal alanda kadın istihdamına yönelik politika ve vaatler” kategorisidir. Seçim beyannamesinde kırsal alanlarda kadın istihdamına yönelik bir politika veya vaade rastlanılmamıştır.

Genel olarak değerlendirildiğinde CHP'nin kadın istihdamı konusuna seçim beyannamesinde oldukça önem verdiğini ifade etmek mümkündür. Özellikle kadın bakanlığının kurulması projesi, kadının iş hayatına katılmasını destekleyici ekonomik yardımları, kadın istihdamına yönelik somut hedefler belirlenmesi, kadınların çalışma yaşam koşullarındaki sorunlara yönelik çözüm önerileri, kadınların sosyal hayattaki rollerini de göz önünde bulunduran proje ve vaatleri ile konunun birçok farklı yönünün göz önünde bulundurulduğu söylenebilecektir.

MHP'nin seçim beyannamesinde “kadın, çocuk ve aile” başlığı altında kadınlara yönelik genel meseleler ele alınmış, kadın daha çok aile kavramıyla özdeşleştirilerek milli ve manevi değerlerin gelecek kuşaklara aktarılmasındaki hayati rolü vurgulanmıştır. Seçim beyannamesinde kadınların yaşadığı kadına yönelik şiddet, kadınların istismarı, kadın erkek eşitliği gibi oldukça önemli problemlere daha fazla odaklanan MHP, kadınların ekonomik haklarının artırılması gerekliliği ve kadınların istihdamında eğitimin rolüne vurgu yaparak bu konularda etkin politikalar üretilmesi gerekliliğini ortaya koyarak kadınlara istihdamda fırsat eşitliği sağlanması ile kadın istihdamının artırılmasına vurgu yapmıştır. Çalışma kapsamına dahil edilen diğer siyasi partilerle kıyaslandığında MHP'nin kadın istihdamına yönelik vurgularının nispeten daha az bir yoğunlukta olduğu tespit edilmiştir.

Seçim beyannamesinde kadın istihdamına yönelik birçok proje ve vaatte bulunan İP'in seçim beyannamesi incelendiğinde birçok farklı bölümde (“*istihdam ve çalışma hayatı*”, “*kalkınmanın odağında kadın*”, “*kadınlar Türkiye'ye iyi gelecek*”) kadın istihdamına değindiği görülmektedir. Bu başlıklar altında, ev kadınlarını iş hayatına katabilmek adına çeşitli projelerden söz edilmiş, iş garantili eğitim programlarının bu konuda kilit rol oynayacağından söz edilmiştir. Kadınların genel iş gücü içerisinde paylarının, kamudaki kadın yönetici oranlarının artırılması hedeflerine yer verilmiş, CHP'nin seçim beyannamesinde yer alan kadın bakanlığı kurulacağı vaadine benzer bir şekilde “Kadın, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı” kurulacağı ve bu bakanlığı temel görevlerinin birinin de kadınların istihdam edilmesi ve korunması olacağı vurgulanmış ve Kadının Güçlendirilmesi Eylem Planının kararlılıkla uygulanacağı ifade edilmiştir. Seçim beyannamesinde kadınların çalışma hayatındaki olumsuz koşullarının giderilmesi, kırsal bölgede yaşayan kadınların iş hayatına katılmalarını sağlamada eğitim faaliyetlerinin artırılması, kadın istihdamına yönelik ekonomik teşvikler yapılacağı gibi vaatlerde bulunulmuştur.

İP'in seçim beyannamesinde kadın istihdamı konusu, çalışmada oluşturulan kategorilere göre değerlendirildiğinde ise, tüm kategorilere hemen hemen eşit ağırlıkta dağılımın gerçekleştirildiğini söylemek mümkündür. Bu anlamda İP'in kadın istihdamını bütüncül bir şekilde ele aldığı, özellikle “Kadın girişimciliğini destekleme ve kadın istihdamını artırmaya yönelik politika ve vaatler”, “Kadınlara istihdam konusunda erkeklerle fırsat eşitliği sağlanmasına yönelik politika ve vaatler”, “Kırsal alanda kadın istihdamına yönelik politika ve vaatler” kategorilerinde geniş düzenlemeler ile politika ve vaatlerini sunduğu görülmektedir. Söz konusu kategorilerdeki vaatlerini çeşitli projeler ile destekleyen İP bu sayede seçmenin desteğini kazanmayı amaçlamıştır. Çalışma kapsamına dahil edilen partiler arasında “Kırsal alanda kadın istihdamına yönelik politika ve vaatler” kategorisine AKP ile en

fazla önemi gösteren parti de yine İP olmuş, bu durumun İP'in kırsal kesimde kadın istihdamına verdiği önemin bir göstergesi olmuştur. İP'in seçim beyannamesinde kadın istihdamına dair eleştirilebilecek tek kategori ise “Kadınların çalışma koşullarının iyileştirilmesine yönelik politika ve vaatler” kategorisidir. İP diğer kategorilere nazaran bu kategoriye daha az önem vermiş, diğer bir ifadeyle kadının çalışma koşullarının iyileştirilmesine yönelik söylemleri diğer kategorilere nazaran zayıf kalmıştır.

Seçim beyannamesinin “küçük ve orta büyüklükteki işletmeler”, “emek sömürsü bitecek”, “çocuk hakları korunacak”, “en güzel ülke kadınların eşit ve özgür olduğu ülkedir” başlıkları altında kadın istihdamına yer veren HDP, bu başlıklar altında konuya ilişkin proje ve vaatlerini ortaya koymuştur. Seçim beyannamesinde KOBİ’lerde kadınlara yeni iş imkânları sağlanması ve kadın emeği yoğun KOBİ’lerin özel programlarla desteklenmesi, kadınların çalışma koşullarının düzenlenmesi ve kadınların desteklenmesi, kadınlara yeni iş imkanlarının yaratılması gibi politika önerileri ve vaatleri sıralanmıştır.

HDP’nin seçim beyannamesinde kadın istihdamı konusu, çalışmada oluşturulan kategorilere göre değerlendirildiğinde ise İP’ye benzer bir şekilde tüm kategorilere hemen hemen eşit ağırlıkta dağılımın gerçekleştirildiğini söylemek mümkündür. “Kadın girişimciliğini destekleme ve kadın istihdamını artırmaya yönelik politika ve vaatler”, “Kadınlara istihdam konusunda erkeklerle fırsat eşitliği sağlanmasına yönelik politika ve vaatler”, “Kadınların çalışma koşullarının iyileştirilmesine yönelik politika ve vaatler” kategorilerine yoğunlaşan HDP, seçim beyannamesinde “Kırsal alanda kadın istihdamına yönelik politika ve vaatler” kategorisinde ise zayıf kalmış, söz konusu bu kategoride herhangi bir politika ve vaade rastlanmamıştır. Genel olarak değerlendirildiğinde HDP’nin AKP, CHP, İP kadar detaylandırılmış bir şekilde olmasa da kadın istihdamı konusunu işlediği, tespit ettiği sorunlara ilişkin çözüm önerileri taşıyan politika ve vaatlerini seçim beyannamesinde sunduğu söylenebilir.

Genel olarak bu çalışma sonucunda;

- Siyasi partilerin seçim beyannamelerinde kadın istihdamı konusunu genelde önemseydiği,
- Seçim beyannamelerinde kadın istihdamı konusunu özellikle AKP, CHP ve İP’in ön plana çıkardığı, bu partileri HDP’nin takip ettiği, MHP’nin ise kadın konusunu genelde kadına yönelik şiddet, istismar gibi konularda yoğunlaştığı ve çalışma kapsamına dahil edilen siyasi partilere göre konuyu daha az bir yoğunlukta işlediği,
- Siyasi partilerin kadın istihdamının, kadın-erkek fırsat eşitliği yaratılarak artırılacağını düşündüğü,
- Siyasi partilerin seçim beyannamelerinde kadın istihdamına yönelik en fazla vurguyu kadın istihdamının artırılmasına yönelik cümleler ile yaptığı,
- Siyasi partilerin seçim beyannamelerinde kırsal alanda kadın istihdamı ve kadının çalışma koşullarının iyileştirilmesi konusunda nispeten daha az politika geliştirip daha az vaatte bulunduğu, buna rağmen kırsal alanda kadın istihdamı konusunda AKP ve

İP'in diğer partilere göre konuyu daha fazla önemseydiği, kadınların çalışma koşullarının iyileştirilmesi konusunda ise CHP'nin daha fazla vurgu yaptığı,

- Kadın istihdamı konusunda CHP ve İP'in diğer partilere kıyasla vaatlerini projeler şeklinde sunmaya çalıştığı tespit edilmiştir.

Tüm bunlara rağmen siyasi partilerin seçmenlerden destek almak için ülkenin önemli konularına yönelik plan, proje ve vaatlerini sunmada bir araç olarak kullandıkları seçim beyannameleri en nihayetinde seçimler öncesinde sunulan belgelerdir. Bu belgelerde her ne kadar önemli projeler ve vaatler sunulsa da asıl önemli olan nokta seçimlerden sonra iktidarı tamamen ya da kısmen ele geçirmiş olan siyasi partinin, beyannamesinde sunduğu proje ve vaatleri ne kadar gerçekleştirebildiğidir. Bu çerçevede bundan sonraki çalışmalarda siyasi partilerin seçim beyannameleri ile seçimlerden sonraki uygulamaları karşılaştırarak, beyannamede sunulan proje ve vaatlerin ne kadarının gerçekleştirilebildiğinin çalışılması literatüre katkıda bulunabilecektir.

KAYNAKÇA

- Alp, H. Turan E. (2018). Siyasal Partilerin 24 Haziran 2018 Genel Seçim Beyannamelerinde, Dijital Teknoloji ve İnovasyon Politikalarının Karşılaştırmalı Analizi. *Journal of Social and Humanities Sciences Research (JSHSR)*, 5(23), 1068-1077.
- Arık, V. Ç. (2020). Türkiye’de Genel Seçimlerde Siyasi Partilerin Kadın İstihdamına İlişkin Vaatleri: Adalet ve Kalkınma Partisi Örneği. (Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Balcı, Ş. ve Koçak, P.G. (2017). 7 Haziran ve 1 Kasım 2015 Genel Seçimlerinde Partilerin Seçim Beyannamelerinde Kadına Yönelik Söylemler. *Journal of Accounting for Sustainable Society*. (57), 549-569.
- Beşel, F. (2015). 7 Haziran’dan 1 Kasım’a Seçim Beyannameleri: Metin Analizi. Politik, Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Merkezi. [Çevrim-içi: https://docs.wixstatic.com/ugd/b39479_43d3928fba_034f7bbb6c5e2aa724d8cb.pdf], Erişim Tarihi: 30.04.2022.
- Çabuk, A. (2020). Kasım 2002 ve Sonrası Türkiye Büyük Millet Meclisinde Grubu Bulunan Siyasal Partilerin Beyannamelerinde İş Sağlığı ve Güvenliği. *İş Sağlığı ve Güvenliği Akademi Dergisi*. 3(3), 183-193.
- Ekici, E. ve Acar, A (2021). Türkiye’de İktidar ve Ana Muhalefet Partisinin Seçim Beyannamelerinin Cinsiyet Eşitsizliği Üzerinden Değerlendirilmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (AEÜSBED)*. 7(1), 287-306.
- Ertürk, K. Ö. ve Şeşen. E. (2017). Bir Halkla İlişkiler Aracı Olarak Seçim Beyannameleri: 2000’li Yıllar Üzerine Bir İnceleme. *Erciyes İletişim Dergisi*, 5(1), 60-80.
- Heywood, A. (2016). *Siyaset*. Ankara: Adres Yayınları.
- Kocatepe, Ö. F. (2017). Türk Siyasal Partilerinin Seçim Beyannamelerinde Dış Politika. (Yüksek Lisans Tezi). Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Giresun.
- Korkmaz, F. (2018). Siyasal Partilerin 2018 Cumhurbaşkanlığı Seçimi ve Genel Seçimler Bildirgelerinde Eğitime Yönelik Görüşlerinin İncelenmesi. *Çağdaş Yönetim Bilimleri Dergisi*, 5(3), 297 – 315.
- Özbudun, E. (1974). *Siyasal Partiler*. Ankara: Sevinç Matbaası.
- Özkaynar, K. (2015). Siyasal Partilerin 2011 ve 2015 Yılı Seçim Beyannamelerine Bakış: Bir Doküman İncelemesi ve İçerik Analizi Çalışması. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(17), 439-452.
- Şahin, Z. (2021). Siyasal Partilerin Kadına Yönelik Politikalarının/Vaatlerinin Feminist Perspektiften Analizi: 24 Haziran 2018 Cumhurbaşkanlığı ve Genel Seçim Beyannameleri Özelinde Bir İnceleme. *Küresel İktisat ve İşletme Çalışmaları Dergisi*, 10(19), 61-86.
- Tavşancıl, E. ve Aslan, E. (2001). *Sözel, Yazılı ve Diğer Materyaller için İçerik Analizi ve Uygulama Örnekleri*. İstanbul: Epsilon Yayınevi.

Terkan, B. (2010). Siyasi Partilerin Kadına İlişkin Söylem ve Politikaları (AKP ve CHP Örneği). *Selçuk İletişim*, 6(2), 115-136.

Tutar, H. (2000). *Küreselleşme Sürecinde Teknoloji Yönetimi*. İstanbul: Hayat Yayıncılık.

WEB1- <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Kadin-2021-45635> (Erişim Tarihi: 21.06.2022).

WEB2- <https://www.akparti.org.tr/media/271931/secim-beyannamesi-2018.pdf> (Erişim Tarihi: 26.06.2022).

WEB3- <https://chp.org.tr/yayin/2018-secim-bildirgesi/Open> (Erişim Tarihi: 26.06.2022).

WEB4- https://www.mhp.org.tr/usr_img/mhp2007/kitaplar/24haziran2018_secim_beyannamesi_tam_web.pdf (Erişim Tarihi: 26.06.2022).

WEB5- https://iyipartikadikoy.org/wp-content/uploads/2021/04/secim_beyani.pdf (Erişim Tarihi: 26.06.2022).

WEB6- <https://hdp.org.tr/tr/24-haziran-secimleri-materyalleri/11967/> (Erişim Tarihi: 26.06.2022).

KATKI ORANI / CONTRIBUTION RATE	AÇIKLAMA / EXPLANATION	KATKIDA BULUNANLAR / CONTRIBUTORS*
Fikir veya Kavram / Idea or Notion	Araştırma hipotezini veya fikrini oluşturmak / Form the research hypothesis or idea	Muhammed Enes KAN Selda KAN
Tasarım / Design	Yöntemi, ölçeği ve deseni tasarlamak / Designing method, scale and pattern	Muhammed Enes KAN Selda KAN
Veri Toplama ve İşleme / Data Collecting and Processing	Verileri toplamak, düzenlenmek ve raporlamak / Collecting, organizing and reporting data	Muhammed Enes KAN Selda KAN
Tartışma ve Yorum / Discussion and Interpretation	Bulguların değerlendirilmesinde ve sonuçlandırılmasında sorumluluk almak / Taking responsibility in evaluating and finalizing the findings	Muhammed Enes KAN Selda KAN
Literatür Taraması / Literature Review	Çalışma için gerekli literatürü taramak / Review the literature required for the study	Muhammed Enes KAN Selda KAN

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Teşekkür: -

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Acknowledgement: -

Gönderilme Tarihi: 31 Mayıs 2022; Revize Edilmiş Hali: 7 Temmuz 2022; Kabul Tarihi: 7 Temmuz 2022

MUHASEBE MESLEK MENSUPLARININ İŞ DOYUMLARI İLE MESLEKİ TÜKENMİŞLİK DÜZEYLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ¹

Alırıza AĞ²

Rıfat Aydın³

ÖZ

Günümüz iş dünyasında şiddetini iyiden iyiye hissettiren etkin rekabet ortamı, kurumları yeni arayışlara sürüklemekte, bu arayış “yönetim ve örgüt” yapılanmalarında tükenmişlik ve iş doyumunu kavramlarını karşımıza çıkarmaktadır. İnsan merkezli, yeni yönetim süreçleri, personelin güdülenmesi gerektiği üzerinde durmaktadır. Kurumların yarınları için daha sağlıklı ve verimli adımlar atabilmesinin, “tükenmişlik ve iş doyumunu” gibi kavramlarla doğrudan ilintili olduğu bilinmekte, örgütlerin bu hususa gereken özeni göstermeleri gerekmektedir. Nitekim yoğun iş yükü ve stres, birey üzerinde gerek fiziki gerekse ruhsal çöküşe zemin hazırlamaktadır. Bu durum hem personel hem de örgüt açısından çözülmesi gereken bir düğüm olmaktadır. Bu çalışmanın amacı, Gümüşhane-Bayburt illerinde faaliyet gösteren muhasebe meslek mensuplarının iş doyumları ile mesleki tükenmişlik düzeyleri arasındaki ilişkinin tespit edilmesidir. Bu amaç doğrultusunda illerde faaliyet gösteren muhasebe meslek mensuplarının, tükenmişlik düzeyleri, tükenmişlik düzeyinin alt boyutları, iş doyumları ve bu kavramlar arasındaki ilişki düzeyi ortaya konulacaktır. Yapılan analizler sonucunda Gümüşhane-Bayburt illerinde faaliyet gösteren muhasebe meslek mensuplarının sosyo-demografik özellikleri ile iş doyum ve mesleki tükenmişlik düzeyleri arasında anlamlı farklılıklar olduğu, bununla birlikte meslek mensuplarının iş doyumları arttıkça tükenmişlik düzeylerinin azaldığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Muhasebe, Muhasebe Mesleği, İş Doyumu, Tükenmişlik Sendromu.

EXAMINATION OF THE RELATIONSHIP BETWEEN THE JOB SATISFACTIONS AND THE LEVELS OF PROFESSIONAL BURNOUT OF ACCOUNTING PROFESSIONALS

ABSTRACT

The effective competitive environment, which makes its violence felt in today's business world, drags institutions to new searches, and this search reveals the concepts of burnout and job satisfaction in "management and organization" structures. People-centered, new management processes emphasize the need to motivate staff. It is known that the institutions' ability to take healthier and more productive steps for their future is directly related to concepts such as "burnout and job satisfaction", and organizations should pay due attention to this issue. As a matter of fact, intense workload and stress pave the way for both physical and mental collapse on the individual. This situation is a knot that needs to be resolved in terms of both personnel and the organization. The aim of this study is to determine the relationship between job satisfaction and professional burnout levels of professional accountants operating in Gümüşhane-Bayburt provinces. For this purpose, burnout levels, sub-dimensions of burnout level, job satisfaction and the level of relationship between these concepts of accounting professionals operating in the provinces will be revealed. As a result of the analysis, it has been determined that

¹ Bu çalışma, Bayburt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün belirlediği jüri tarafından 14.01.2022 tarihinde kabul edilen “Muhasebe Meslek Mensuplarının İş Doyumları İle Mesleki Tükenmişlik Düzeyleri Arasındaki İlişkinin Tespit Edilmesine Yönelik Bir Uygulama: Gümüşhane-Bayburt İl Örneği” isimli yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

² Doçent Doktor, Bayburt Üniversitesi İİBF, alirizaag@bayburt.edu.tr, ORCID 0000-0001-5345-6245

³ rftaydn@hotmail.com, 0000-0001-6582-8296

there are significant differences between the socio-demographic characteristics, job satisfaction and professional burnout levels of the accounting professionals operating in the provinces of Gümüşhane-Bayburt.

Keywords: Accounting, Accounting Profession, Job Satisfaction, Burnout Syndrome.

GİRİŞ

Üretim, 18. yy. sonlarından itibaren dünyada etkisini iyiden iyiye artıran sanayi devrimi ile hızlanarak yeni bir boyuta ulaşmış, bu yoğunluktan insan da nasibini almıştır. Bu yeniliklerle beraber insan, artan üretim hızına ve makinelere ayak uydurma konusunda yetersiz kalmıştır. 1950’li yıllardan itibaren kendini gösterip 1970’li yıllarda artık tamamen kavramlaşan bu yeni temponun insan hayatını olumsuz yönde etkilediği gözlenmeye başlanmıştır. Önceleri bu olumsuzluklar stres başlığı ile açıklanmaya çalışılsa da sonraları bu durum “tükenmişlik” olarak anılmaya başlanmıştır. Genel hatlarıyla tükenmişlik, kişinin duygusal olarak tükenmesi, sonrasında etrafına ve işine karşı duyarsızlaşması ve en nihayetinde kişisel olarak başarısızlık hissinin egemen olduğu bir süreç olarak açıklanabilir. Tükenmişlik; bireyin duygularında, ilk anda verdiği tahribin yanı sıra önlenememesi halinde giderek büyüüp içinden çıkılmaz bir enkaz bırakabilmektedir.

Katı ve yoğun çalışma saatleri olan, farklı dönem ve farklı sebeplerce sürekli artabilen iş yükü, yoğun stresle içli dışlı çalışan, muhasebe meslek mensubu bireyler, ekonomik ve teknolojik her gelişme sonucu sürekli güncellenen yeni iş talepleriyle, emekçe sırtlanmak zorunda oldukları yükleri iyiden iyiye artmıştır. Buna bağlı olarak deneyimli ve kalifiye eleman ihtiyacı da sürekli artış göstermektedir. Tüm bunlardan hareketle muhasebe mesleği açısından, insanın önemi ortaya çıkmaktadır. Bu sebeple yaşanacak olan tükenmişlik ve doyumsuzluk hislerinin muhasebe ve ilgili çevreler açısından azami düzeyde önem arz ettiğinden bahsedebiliriz.

Bu çalışmanın amacı, Gümüşhane-Bayburt illerinde faaliyet gösteren muhasebe meslek mensuplarının iş doyumları ile mesleki tükenmişlik düzeyleri arasındaki ilişkinin tespit edilmesidir. Bu amaç doğrultusunda; birinci bölümde muhasebe kavramı ele alınmış, muhasebecilik mesleği açıklanmıştır. İkinci ve üçüncü bölümlerde sırasıyla tükenmişlik sendromu ve iş doyum kavramları, kendi iç dinamikleriyle birlikte incelenmiştir. Dördüncü bölümde konuya ilişkin literatür taraması yapılmıştır. Beşinci bölümde; bu çalışmada kullanılan veri seti tanıtılmıştır. Altıncı bölümde araştırmanın bulgularına yer verilmiştir. Son bölüm ise sonuç kısmını oluşturmaktadır.

1.MUHASEBE KAVRAMI

Ülkemizde varlığını yıllardır sürdüren muhasebe mesleği ne yazık ki meslek hizmetleri üzerindeki uzun süreli talebi bir türlü yaratamamıştır. Bunun başlıca sebepleri arasında meslek mensuplarının kendi içlerinde örgütlenememesi ve bu tarz mesleki yapılaşma vazifelerini genellikle devletin sağlaması hususunda uzun yıllar yasal düzenlemelere önem vermeleri ve yasa koyucularının bu durumu sürekli ertelemeleri gelmektedir (Türker, 1995: 16-22).

Muhasebecilik (muhasebe mesleği) tanımına geçmeden önce muhasebeyle ilgili genel bir yanlış anlaşılmaya açıklık getirmekte fayda vardır. Muhasebe hakkında az çok fikir sahibi olan

kimseler kayıt tutma işlemi (bookkeeping) ile muhasebe (accounting) işlemini birbirleriyle karıştırırlar. Kayıt tutma, değer dalgalanmalarının işletme tarafından kaydedilmesidir. Tanımdan hareketle kayıt tutma işlemi muhasebenin sadece ufak ve basit bir bölümüdür. Sıradan bir kişi, bir iki hafta veya bir iki ay kadar kısa bir sürede kayıt tutma işlemini öğrenebilir oysa profesyonel bir muhasebeci olmak için yılları kapsayan bir öğrenim ve deneyim gereklidir (Yalkın Y.K.,2001).

Terimsel açıdan farklı bir yaklaşımla muhasebe; işletme içi ve işletme dışı birimler ile ilgili etkili kararlar alınabilmesi için, işletmelerde meydana gelen mali faaliyetlerle alakalı gerekli verilerin toplanması ve aktarılmasıdır. İşletmenin bugününün ve yarınının detaylı kaydının tutulması, ileriye dönük mali planların yapılmasıdır (Ataman, 2009).

Muhasebe hakkında küresel bir tanım yapmak gerekirse, muhasebe, işletmenin lisansı olarak tanımlanabilir. Rakam ve sayılar aracılığıyla bir ölçme disiplini olan muhasebe, borcu, alacağı, karı, zararı, yatırım ve maliyeti, bunların yanı sıra işletme açısından son derece önemli daha nice veriyi bilimsel esaslar gereğince ölçer, kayda geçirir ve sonrasında yararlanılmak üzere ilgililere sunar. Muhasebecilik ise gerek devlet gerek toplum gerekse de işletmeler nezdinde elzem bir rol üstlenen, köklü bir geçmişten günümüze üstlendiği fonksiyonlarla ticarete yön veren ve bu sayede sosyal hayatla da son derece ilintili bir meslektir (Karcıoğlu, ve Yazarkan, 2011: 1-13).

2.TÜKENMİŞLİK SENDROMU

Tükenmişlik kavramı 1970’li yıllar da ilk kez hizmet sektörünün aciliyet ve uzmanlık gerektiren departmanlarında çalışmakta olan bireylerin fiziksel ve zihinsel (ruhsal) boşluklarını, yılgınlıklarını ifade etmek, açıklamaya çalışmak için kullanılmıştır. Eğitim, sağlık, sosyal hizmetler ve acil servislerin ardından konusu ve muhatabı insan olan hemen her iş dalında çöküntü yaşayan kişiler çoğalınca kendisine daha geniş bir çevre bulan ve bu defa kendisinin izahı için üzerine biraz daha düşülen “tükenmişlik kavramı” çok geçmeden yeni tanımlar ve anlamlar kazanmıştır (Plana, Fabregat, ve Gassió, 2003:46-55). Tükenmişlik adı verilen müphem süreç, sanıldığı üzere birkaç dramatik olayın gerçekleşmesiyle ortaya çıkmamakta, aksine çok uzun, sarsıcı, yıkıcı bir sürecin gizli ve sessiz adımlarla ilerlemesi neticesinde meydana gelmektedir (Gümüş, 2006:77). Tükenmişlik sendromunun belirtileri genel olarak aşağıdaki alt kategorilerde belirtilebilir:

- Fiziksel belirtiler
- Psikolojik belirtiler
- Davranışsal belirtiler.

Fiziksel belirtiler daha ziyadesiyle kişide var olan ve çözümünün kendi elinde olmadığı uzun süreli veya sürekli/kronik rahatsızlıklar şeklinde tanımlanabilir. Baş ağrıları, uzun süreli soğuk algınlıkları, çeşitli mide rahatsızlıkları, ani kilo kaybı, uyku düzensizliğine bağlı olarak gerçekleşen somatik davranışlar, bağırsak rahatsızlıkları, uyuşukluk ve halsizlik hali, kardiyovasküler rahatsızlıklar olarak açıklanabilirken (Yüksel, 2017), sık sık değişen ruh haline bağlı olarak gerçekleşen değersizlik hissi, sinirlilik hali, sabırsızlık ve öfke iş birliğiyle ortaya çıkan gerginlik, huzursuzluk, tutarsızlık, özgüvende meydana gelen azalma, güçsüzlük hissi ve beraberinde gelen başkalarına karşı beslenen

düşmanlık, iş ve hayatla alakalı ümitsizlik, yaşama karşı ilgisizlik ve beraberinde gelişen olumsuz tutumlar, olumlu duygulardaki azalma, zihindeki belirsizlik ve karmaşaya bağlı olarak gün yüzüne çıkarılan paranoya, çaresizlik, depresyona girme ve suçluluk hissi gibi kavramlar, tükenmişliğin psikolojik belirtilerini ifade etmektedir (Ardıç ve Polatçı, 2009:21-46).

Davranışsal olarak tükenmişlik sendromu gösteren bireylerde geri çekilmeden ve sosyal izolasyondan bahsedilmektedir. Bu edimlere bağlı olarak dürtüsel davranışlar sergilenmektedir. Alkol, tütün ve kafein benzeri maddelerin tercihi ve kullanımı artmakta, yasadışı madde ve uyuşturuculara, illegal eğlence faaliyetlerine gösterilen eğilim artmaktadır. Olaylar ve tutumlar karşısında inkâr gibi istifa gibi reaksiyonların sıkça kullanılması, ani öfke patlamaları, şiddet içeriklerine ve saldırganlığa yönelim artmaktadır. Hizmet alan şahıs ve müşterilere karşı ilgisiz, kayıtsız, robotik ve mekanik şekilde hizmet sunma bireyin çalışma esnasında göstermiş olduğu davranışsal belirtilerdendir. Bunlara ek olarak hizmet alanları etiketlemek, aşağılamak, hakaretvari ithamlarda bulunmak, insani olmayacak şekilde muamele etmek, özetle kötümser yaklaşmak sergilenen diğer davranışsal belirtilere örnek verilebilir (Korunka vd., 2010). Yukarıdaki kategorizasyondan hareketle tükenmişlik sendromunun bireysel, örgütsel ve ailevi sonuçları aşağıdaki gibi ifade edilebilir.

- Bireysel sonuçlar fiziksel belirtiler; ciddi kilo kayıpları, enerji kaybı, yorgunluk ve yılgınlık hissi, solunum güçlüğü, anksiyete, sıkça rastlanan baş ağrısı, kroner kalp rahatsızlıkları ve somatik rahatsızlıklar şeklinde ifade edilebilir (Kaçmaz, 2005: 29-32).
- Psikolojik ve duygusal belirtiler ise bilişsel becerilerde zaman zaman yaşanan güçlükler, duygusal tükenmişlik ve boşluk hissine bağlı olarak meydana gelen sinirlilik hali, hayal kırıklıkları, sabırsızlık, öz saygıyı yitirme, eleştirilere aşırı duyarlılık, karar verme safhalarında yaşanan güçlük, ümitsizlik ve dolayısıyla motivasyon kayıpları, tatminsizlik, aşırı şüphecilik, kendini soyutlama isteği, kaygı bozuklukları olarak öne sürülebilir (Kaçmaz, 2005: 29-32).
- Örgütsel sonuçlar için yapılacak değerlendirmede ise literatürde yaygın olan genel kanı, iş doyumunda azalma(tatminsizlik), iş performansında azalma ve işi bırakma eğiliminde artma, tükenmişliğin örgütsel etkileri açısından en yaygın sonuçları olduğudur.

Ailevi sonuçlar açısından tükenmişlik ise bireyin işi dışında hayatı anlamaya ve anlamlandırmaya çalışma noktasında bir gayret gösterdiğini ve bu konuda ailenin birey için son derece önemli olduğunu ortaya koymaktadır. İş dolayısıyla olumsuzluk ve tükenmişlik sendromu yaşayan birey bunu ister istemez ilk olarak özel hayatına yani ailesine yansıtılmaktadır.

3. İŞ DOYUMU

Toplumlar geliştikçe sosyal ve ekonomik hayat karmaşıklaşmakta ve bu karmaşıklık iş hayatında tükenmişliğin yanı sıra birçok sosyopsikolojik etkiye neden olmaktadır. Bu noktada iş tatmini bireylerin iş hayatında ve iş dışındaki sosyal alanlarında maddi ve manevi olarak beklentilerinin karşılanması açısından önem taşımaktadır

Her birey, ne seviyede olursa olsun, çalışma ve iş hayatı sonunda, çalıştığı örgüte, iş çevresine ve doğal olarak işine karşı bir dizi tecrübe kazanmaktadır. Bu çalışma süresince bireyin, başına

gelenler, tanıklık edeceği sevinçler ve hüznler, ulaşmak isteyip temin edebildikleri ve ulaşamadıkları olacaktır. Tüm bu kümülatif duygu ve bilgi nihayetinde icra ettikleri işe veya kuruma karşı otomatik olarak bir tutum oluşacaktır. Ortaya çıkan bu genel yapıyı ifade etmek için “iş doyumunu” kavramı kullanılmaktadır. İş doyumunu çok daha basit bir şekilde ifade etmeye çalışırsak, çalışanın işine karşı göstermiş olduğu genel tutum şeklinde bir tanım yapılabilir. Bireyler işlerine karşı olumlu veya olumsuz tutumlar sergileyebilir. Bu bağlamda iş doyumunu, “bireyin işine yönelik deneyimleri sonucunda ortaya çıkan olumlu ruh halidir” şeklinde tanımlamak daha doğru olacaktır. İnsanın yaşam döngüsü içerisinde ki en önemli araçlarından birisi de çalışmak ve yine buna bağlı olarak bir işe sahip olmaktır (Acar, 2007). Öyle ki doğumdan ölüme bir seyir çizen insanoğlunun yolculuğunun yaklaşık “üçte biri” çalışarak, bir işle meşgul olarak geçmektedir (Özgen vd., 2002:46-55). Kültürel ve sosyal bir varlık olan insan, iş hayatı sayesinde yeni çevreler ve edimler kazanmaktadır.

Günümüz dünyasında şiddetini gösteren etkin rekabet ortamı, kurumları yeni arayışlara sürüklemekte, bu arayış “yönetim ve örgüt” yapılanmalarında bazı değişikliklere öncülük etmektedir. Bu öncülük nezdinde, çalışanın daha aktif rol aldığı, “insan merkezli” yönetim yaklaşımı karşımıza çıkmaktadır. Bu ıslah ve oluşum, örgütlerin yarınları için daha sağlıklı ve verimli adımlar atabilmesinin, personelin güdülenmesine ve “iş tatmini” gibi kavramlara gereken önemin verilmesine işaret etmektedir (Özdemir, 2006). İş doyumunu, üç noktada önem arz etmektedir:

- Yaşam memnuniyeti ve iş doyumunu çok yakından ilintili iki kavramdır.
- İş doyumunu, zihinsel ve felsefik bir süreci ifade eder. Yaşam felsefesi üzerinde etki sahibidir.
- Bireyin, kişisel hedef ve istekleri doğrultusunda yapılan kariyer planlamasında, iş doyumunu ciddi bir yer tutmaktadır (Ödemiş, 2008).

İş doyumunu Tükenmişlik süreciyle ilişkiye sahip önemli unsurlardan biridir. Bu noktada çalışmada, muhasebe meslek mensuplarının iş doyumları ile tükenmişlik düzeyleri arasındaki ilişkinin tespit edilmesi amaçlanmıştır.

4.LİTERATÜR ÖZETİ

Literatür taraması yapıldığında, tükenmişlik ve iş doyumunu kavramlarının her geçen gün önem kazanması sonucu, bu konulara ilişkin farklı alanlarda birçok çalışma olduğu gözlenmiştir. Bu bölümde muhasebe meslek mensupları üzerinden yürütülmüş çalışmalar incelenecektir.

Uzay ve Güngör (2004:94-104); Kayseri ve Nevşehir illerinde faaliyet gösteren muhasebe meslek mensuplarının sorunlarını incelemiş ve bu doğrultuda; mükelleflerinden ve meslekleri icabı iletişim halinde oldukları örgüt çevrelerinden beklentilerini, anket yoluyla saptamaya çalışmışlardır. Yürütülen çalışma neticesinde; yoğun stres ve ciddi sorumluluklar altında icra etmeye çalıştıkları mesleğin, toplum nezdinde hak edilen değeri görmediği, mesleki kuruluşların ve toplumun muhasebe mesleğinin ve meslek mensuplarının sorunlarına yeterince eğilmediği sonuçlarına ulaşılmıştır. Bu sebeple meslek mensuplarının, mükelleflerinden ve ilgili kuruluşlardan sorunlarının çözümüne yönelik beklentilerine özen gösterilmesi gerektiği ifade edilmiştir.

Öztürk vd. (2009:137-148); Ankara’da bulunan 462 meslek mensubunun demografik özellikleri ve mesleki tükenmişlik düzeyleri arasındaki ilişkiyi saptamak amacıyla bir araştırma yürütmüşlerdir. Yürütülen çalışma neticesinde; Evli olan meslek mensuplarının, bekar olanlara oranla duygusal tükenme ve duyarsızlaşma alt boyutlarında daha çok tükenmişlik sergilediğine ulaşılmıştır. Mesleki unvan ile tükenmişlik düzeyi arasında doğrusal yönlü, pozitif bir ilişkiye rastlanmıştır. Duyarsızlaşma alt boyutuna göre, erkek meslek mensuplarının, kadınlara nazaran daha çok tükenmişlik gösterdiği bulgular arasındadır. Bunlara ek olarak, çalışanın eğitim düzeyi arttıkça, sergilemiş olduğu tükenmişlik düzeyinin arttığı, çalışmanın öne çıkan detaylarındandır.

Çınar ve Güney (2012:259-272); Erzurum ilinde faaliyet gösteren muhasebe meslek mensuplarının sorunlarını ortaya koymaya yönelik bir çalışma yürütmüşlerdir. Yürütülen çalışma neticesinde; çalışanların, Maliye ve Sosyal Güvenlik kurumlarının elektronik altyapılarının yetersiz olduğundan yakındıkları dikkat çekmiştir. Bu aksaklığa bağlı olarak çalışanlarda, işleyişin aksaması, icra edilen işin güçleşmesi gibi problemlerle ve yaptırımlarla karşılaşmıştır. Kullanıcılara gerekli eğitim sağlanmadan, gerekli sistem altyapıları oluşturulmadan sıkça ve sürekli değiştirilen mevzuat, değişen ve gelişen teknolojik koşullar, meslek mensubunun işleyişe ayak uydurabilmesinin iyice zorlaştığını gözler önüne sermiştir. Ek olarak çalışanların, muhasebe programlarını ve bilgisayarını etkin kullanabilme konusundaki eksiklikleri ve bu konuda kendilerini yeteri kadar eğitemiyor, geliştiremiyor oluşu gibi sorunlar saptanmıştır. Bu sorunların çözümü için uygun öneriler verilmiştir.

Dalğar ve Tekşen (2014:37-54); Türkiye’nin 27 farklı ilinde faaliyet gösteren muhasebe meslek mensuplarını değerlendirme kapsamına almıştır. Muhasebecilerin tükenmişlik seviyeleri ve mesleki tükenmişlik düzeylerinin, demografik özelliklere göre farklılık gösterip göstermediği araştırılmıştır. Ek olarak mesleki tükenmişlik ile rol çelişkisi arasındaki ilişki incelenmiştir. Çalışanlara anket uygulama yoluna gidilmiştir. Yürütülen çalışma neticesinde; mesleki tükenmişlik ile rol çelişkisi arasında doğru orantılı bir ilişki saptanmıştır. Meslek mensubunda rol çelişkisi arttıkça, kişisel başarı hissi azalmakta buna bağlı olarak tükenmişlik düzeyi artmaktadır. Çocuk sahibi olma durumu, gün içerisindeki çalışma saatleri ve medeni durum ile mesleki tükenmişlik düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir.

Öz (2017:41-59); Mersin odasına kayıtlı muhasebe meslek mensuplarının demografik özellikleri ile tükenmişlik düzeyleri arasında anlamlı bir fark olup olmadığını araştırmıştır. Yürütülen çalışma neticesinde; muhasebe meslek mensuplarının duygusal tükenme ve duyarsızlaşma alt boyutlarından düşük, kişisel başarıda azalma hissi alt boyutundan ise yüksek düzeyde tükenmişlik yaşadığı saptanmıştır. Bu sonuçlara, iş çeşitliliğinin fazlalığı kaynaklı artan iş yükü, işlerin yetiştirilebilmesi için uzun saatler çalışılması gerekliliği ve bu durumlara bağlı olarak sürekli yaşanan stres sebep gösterilmektedir. İşleyiş icabı sürekli insanlarla iletişim halinde olmanın yarattığı güçlükler, verilen emek karşılığında alınan ücretin adil olmayışı tükenmişlik sebepleri arasında sayılmıştır. Buna ek olarak aile ve sosyal hayata yeteri kadar vakit ayıramıyor olmak meslek mensuplarının tükenmişliklerini etkileyen önemli faktörler arasında sayılmıştır.

Doğan ve Özuluçan (2004:242); Türkiye'nin farklı bölgelerinde faaliyet gösteren meslek mensuplarının karşılaştıkları sorunlar üzerine bir araştırma geliştirmiş ve bu problemlerin çözümü için öneriler geliştirmişlerdir. Yürütülen çalışma neticesinde; meslek mensuplarının, mesleklerini icra ederken yasal mevzuatın çok sık değiştirilmesi, ücretlendirme ve kalifiye eleman temini ile ilgili sorun yaşadıkları tespit edilmiştir. Ayrıca mükelleflerin sağlıklı, doğru bilgiyi, doğru zamanda kendilerine ulaştırmamaları, iş piyasasında ve toplum nezdinde muhasebe mesleğine hak ettiği değerin verilmemesi hatta toplumda mesleğe karşı gelişmiş olan önyargılar nedeniyle güvensizlik yaşanması karşılaştıkları önemli sorunlar olarak tespit edilmiştir.

Deran ve Beller (2015:69-93); Giresun ilinde faaliyet gösteren muhasebe meslek mensuplarının tükenmişlik düzeylerini ölçmek amacıyla bir çalışma yürütmüşlerdir. Araştırmada, muhasebe meslek mensuplarının tükenmişlik düzeyleri ile demografik özellikleri arasındaki ilişki incelenmiştir. Yürütülen çalışma neticesinde; il merkezinde faaliyet gösteren meslek mensuplarının tükenmişlik düzeylerinin ve alt boyutları oluşturan duygusal tükenme, duyarsızlaşma ve kişisel başarıda azalma hissini, ilçelerde faaliyet gösteren meslek mensuplarına nazaran daha yüksek seviyede seyrettiği belirlenmiştir.

Biyan (2012:17); yapmış olduğu çalışmada muhasebe meslek mensuplarının tükenmişlik düzeylerini ölçmeyi amaçlamıştır. Yürütülen çalışma neticesinde; meslek mensuplarının gün içinde çok yoğun bir tempoyla çalıştığı, alttan eleman yetişmediği için kalifiye eleman bulma konusunda sıkıntı yaşadıkları, tatil yapamadıkları, meslekteki haksız rekabete bir çözüm bulunamadığı, mükellefler ile tahsilat konusunda sıkıntılar yaşadıkları ve mesleğin toplumun nezdinde saygı görmediği sonuçlarına ulaşmıştır.

Gökgöz ve Zeytin (2012:17); yapmış oldukları çalışmada muhasebe meslek mensuplarının tükenmişlik ve iş doyum düzeylerini ölçmeyi amaçlamışlardır. Yürütülen çalışma neticesinde; muhasebe meslek mensupları üzerindeki iş yükünün çok fazla olduğu, icra edilen işe karşın alınan ücretin karşılık olmadığı, mükelleflerin istenilen evrak ve bilgileri tam zamanlı kendilerine teslim etmediği, tahsilat konusunda ücret tahsil edememeleri gibi sorunlar tespit edilmiş, uygun görülen öneriler sunulmuştur.

Kalaycı ve Tekşen (2006:90-101); muhasebe meslek mensupları üzerinde aynı doğrultuda bir araştırma yapmış ve benzer sonuçlara ulaşmışlardır. Yürütülen çalışma neticesinde; göze çarpan en çarpıcı detay toplumda “mükellefler tarafından en iyi muhasebeci, en az vergi ödeten muhasebeci” olarak tanımlanmak gibi mesleki değerleri ve itibarı zedeleyen bir görüşün olduğudur.

5. VERİ SETİ VE YÖNTEM

Araştırmanın amacı ve önemi; Gümüşhane-Bayburt illerinde faaliyet gösteren muhasebe meslek mensuplarının iş doyumları ile mesleki tükenmişlik düzeyleri arasındaki ilişkinin tespit edilmesi, elde edilen bulgular nezdinde meslek mensuplarının yaşadıkları problemlere uygun çözüm yollarının sunulabilmesi, bu sayede muhasebe mesleğinin yarınları açısından daha umutlu bir tablonun oluşturulabilmesidir. Araştırmanın yapılacağı yer Gümüşhane ve Bayburt illeri olup araştırmanın

evrenini Gümüşhane ve Bayburt illerin bulunan 34 muhasebe meslek mensubu oluşturacaktır. Araştırmada örneklem seçimine gidilmemiş olup, araştırmaya katılmayı kabul eden muhasebe meslek mensupları anakütleyi (evreni) oluşturacaktır N=34.

Araştırmada anakütlenin tamamına anket uygulanmıştır. Araştırmada kullanılan anket formu üç kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısımda katılımcıların demografik özelliklerini belirleyen on soru yer almıştır. İkinci kısımda iş doyumuna yönelik likert tipi on dört soru bulunmaktadır. İş doyumuna yönelik sorular için Koca ve Özçiftçi'nin (2015; 403) araştırmalarında kullanmış olduğu Hackman & Oldham tarafından on dört sorudan oluşan iş doyum ölçeği kullanılmıştır. İş doyum ölçeği likert tipinde olup, (1) Kesinlikle Katılmıyorum, Katılmıyorum, (3) Kararsızım, (4) Katılıyorum, (5) Kesinlikle Katılıyorum şeklinde derecelendirilerek sıralanmıştır. Anketin Üçüncü kısmında ise tükenmişlik düzeyini belirlemek için Maslach ve arkadaşları tarafından geliştirilen Türkçe'ye çevrili, geçerlilik ve güvenilirlik çalışması Çam (1992) tarafından (Cronbach Alpha duygusal tükenmişlik: 0,89, duyarsızlaşma: 0,71 ve kişisel başarıda azalma: 0,72) yapılmış olan 'Maslach Tükenmişlik Envanteri' kullanılmıştır (Gümüş, 2006: 77). Tükenmişlik ölçeği ile duygusal tükenme, duyarsızlaşma, kişisel başarıda azalma hissi ve genel tükenmişlik düzeyi belirlenebilmektedir. Bu ölçek toplamda 22 maddeden oluşmakta ve kişisel başarıda azalma hissi alt ölçeğinde ters puanlama yapılmıştır. Duygusal tükenme: Tükenmişliğin bu alt boyutu, 1, 2, 3, 6, 8, 13, 14, 16, 20 olmak üzere toplam 9 maddeden oluşmaktadır. Kişinin kendisini stres altında, işinden soğumuş, yılmış hissettiği ve tükenmişlik duyguları yaşadığı bir durumu ifade eder. Bu boyutun maddelerinden elde edilen toplam puan, 9'a bölünerek duygusal tükenme puanı elde edilir.

Duyarsızlaşma: Tükenmişliğin bu alt boyutu, 5, 10, 11, 15, 22 olmak üzere toplam 5 maddeden oluşmaktadır. Kişinin hizmet verdiği bireylere karşı duygusal olarak katılmasını, sanki insan değillermiş gibi muamele yapmasını ifade eder. Bu boyutun maddelerinden elde edilen toplam puan, 5'e bölünerek duyarsızlaşma puanı elde edilir.

Kişisel başarıda azalma hissi: Tükenmişliğin bu alt boyutu 4, 7, 9, 12, 17, 18, 19, 21 olmak üzere 8 maddeden oluşmaktadır. İş gereği insanlara hizmet sunan bir bireyin yaptığı işe yönelik yeterlilik, güçlü olma, başarı, sorunlarla baş edebilme ile ilgili duygularını ifade eder. Bu boyutun maddelerinden elde edilen toplam puan, 8'e bölünerek kişisel başarıda azalma hissi puanı elde edilir.

Duygusal tükenme, duyarsızlaşma ve kişisel başarıda azalma hissi alt boyutlarından elde edilen toplam puanlar ölçekteki toplam soru sayısı olan 22'ye bölündüğünde genel tükenmişlik düzeyi belirlenmiş olur. Puanın yüksek olması tükenmişliğin de yüksek olduğunu gösterir (Gümüş, 2006; Maslach ve Jackson,1981:99-113).

5.1.Araştırmanın Değişkenleri

Bağımsız Değişken: Muhasebe meslek mensuplarının sosyo-demografik özellikleri (yaş, eğitim durumu, mesleği, aylık gelir vb.).

Bağımlı Değişken: İş doyum puanı ve tükenmişlik düzeyi puanı.

5.2.Verilerin Değerlendirilmesi

Çalışma verileri 34 kişiye uygulanan anket formundan elde edilmiştir. Analizler IBM SPSS Statistics 26 paket programı üzerinden yapılmıştır. Çalışma verileri değerlendirilirken kategorik değişkenler için sıklıklar (sayı, yüzde), sayısal değişkenler için ise tanımlayıcı istatistikler (ortalama, standart sapma) verilmiştir.

Sayısal değişkenlerin normallik varsayımı Shapiro Wilk normallik testi ile incelenmiş (İş Doyumu Ölçeği için; $p=0.072$, Tükenmişlik Ölçeği için; $p=0.454$, Duygusal Tükenme Alt Ölçeği için; $p=0.462$, Duyarsızlaşma Alt Ölçeği için; $p=0.092$ ve Kişisel Başarıda Azalma Hissi Alt Ölçeği için; $p=0.902$) ve normal dağıldığı görülmüştür. Bu nedenle çalışmada parametrik olan istatistiksel yöntemlerden yararlanılmıştır.

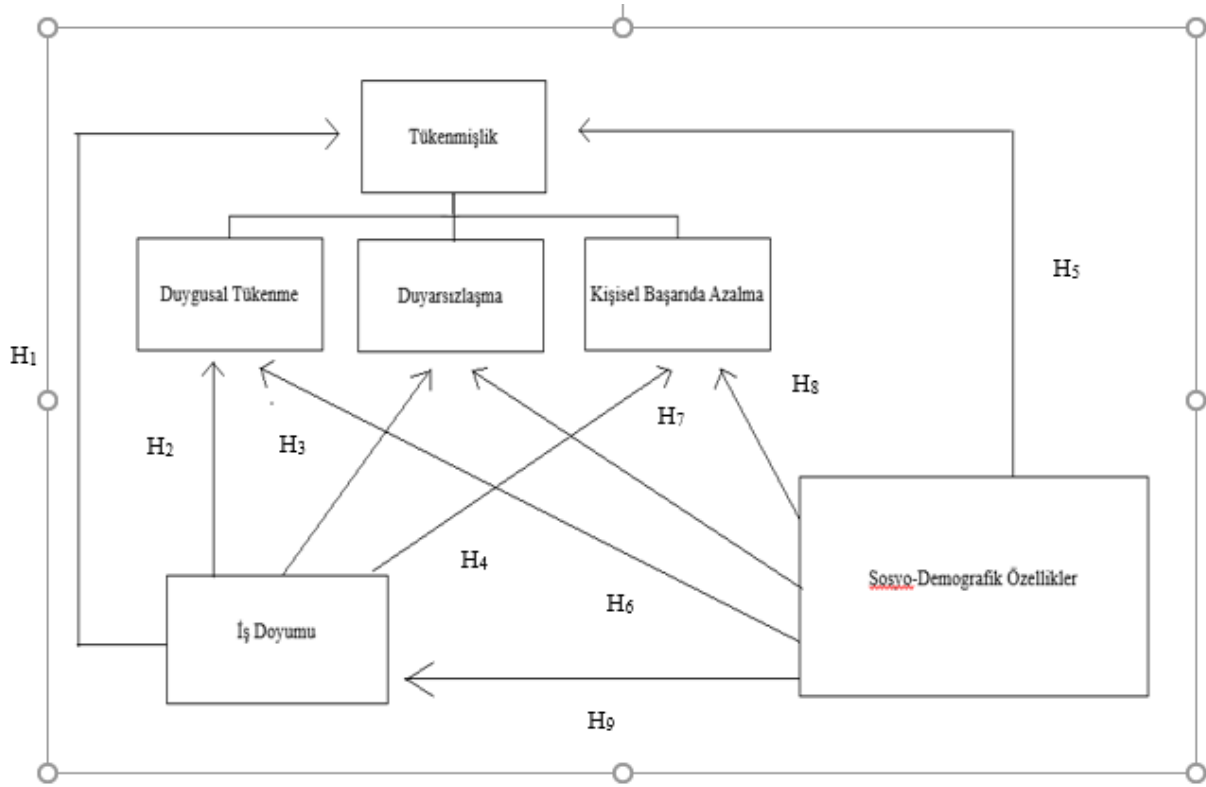
İki bağımsız sayısal değişken arasındaki ilişkiler Pearson Korelasyon katsayısı ile yorumlanmıştır. İki bağımsız grup arasındaki farklılıklar Bağımsız Örneklem T Testi ile incelenmiştir. İki'den fazla bağımsız grup arasındaki farklılıklar ise Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) ile kontrol edilmiştir. Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) sonucunda farklılık çıkması durumunda farklılığın hangi gruptan kaynaklandığını tespit etmek için Tukey testi kullanılmıştır. Bir sayısal bağımsız değişken üzerinde başka bir bağımlı sayısal değişkenin etkisini incelemek amacıyla Basit Doğrusal Regresyon Analizi yapılmıştır. Analizlerde istatistiksel anlamlılık 0,05 güven düzeyinde yorumlanmıştır.

5.3. Etik Boyut

Araştırmaya başlamadan önce Bayburt Üniversitesi Etik Kurul'undan gerekli yazılı izinler alınmıştır. Gümüşhane-Bayburt Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler Odası'na kayıtlı 34 muhasebe meslek mensubuna, araştırmanın amacı ile ilgili bilgi verilmiş, gönüllü olanların araştırmaya dahil edilmeleri sağlanarak olurları alınmıştır.

5.4. Araştırmanın Yöntemi ve Modeli

Muhasebe meslek mensuplarının iş doyumları ile mesleki tükenmişlik düzeyleri arasındaki ilişkinin belirlenmesi amacıyla yapılmış olan bu çalışma tanımlayıcı nitelikte olup, aşağıda belirtilen hipotezler doğrultusunda araştırma modeli oluşturulmuştur.

Şekil 1: Araştırmanın Modeli

5.5. Araştırmanın Hipotezleri

H1: Muhasebe Meslek Mensuplarında Tükenmişlik ile İş Doyumu arasında negatif yönlü anlamlı bir ilişki vardır.

H2: Muhasebe Meslek Mensuplarında Duygusal Tükenme ile İş Doyumu arasında negatif yönlü anlamlı bir ilişki vardır.

H3: Muhasebe Meslek Mensuplarında Duyarsızlaşma ile İş Doyumu arasında negatif yönlü anlamlı bir ilişki vardır.

H4: Muhasebe Meslek Mensuplarında Kişisel Başarıda Azalma Hissi ile İş Doyumu arasında negatif yönlü anlamlı bir ilişki vardır.

H5: Muhasebe Meslek Mensuplarında Tükenmişlik ile Sosyo-Demografik Özellikler Arasında Anlamlı Bir Farklılık Vardır.

H6: Muhasebe Meslek Mensuplarında Duygusal Tükenme ile Sosyo-Demografik Özellikler Arasında Anlamlı Bir Farklılık Vardır.

H7: Muhasebe Meslek Mensuplarında Duyarsızlaşma ile Sosyo-Demografik Özellikler Arasında Anlamlı Bir Farklılık Vardır.

H8: Muhasebe Meslek Mensuplarında Kişisel Başarıda Azalma Hissi ile Sosyo-Demografik Özellikler Arasında Anlamlı Bir Farklılık Vardır.

H9: Muhasebe Meslek Mensuplarında İş Doyumu ile Sosyo-Demografik Özellikler Arasında Anlamlı Bir Farklılık Vardır.

5.6. Araştırmada Kullanılan İstatistiksel Yöntemler

Araştırmada verileri değerlendirilirken kategorik değişkenler için sıklıklar (sayı, yüzde), sayısal değişkenler için ise tanımlayıcı istatistikler (ortalama, standart sapma) verilmiştir. Çalışmadan elde edilen veriler için; Shapiro Wilk normallik testi, Pearson Korelasyon, Bağımsız Örneklem T Testi, Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) ile kontrol edilmiştir. Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) sonucunda farklılık çıkması durumunda farklılığın hangi gruptan kaynaklandığını tespit etmek için Tukey testi, Basit Doğrusal Regresyon Analizi yapılmıştır.

Yapılan anketlerin güvenilirlik analizi sonucunda ölçümlerde tüm ölçek ve alt boyutlarının güvenilir olduğu görülmüştür ($\alpha > 0,700$).

6.BULGULAR

Araştırmadan elde edilen sonuçlar aşağıdaki gibidir.

Tablo 1: Katılımcıların Cinsiyet ve Yaşa Göre Dağılımları

	Sayı	Yüzde
Cinsiyet		
Erkek	31	91,2
Kadın	3	8,8
Yaş		
25-34 Yaş	8	23,5
35-44 Yaş	4	11,8
45-54 Yaş	17	50,0
65 Yaş ve Üstü	5	14,7

Tablo 1 incelendiğinde çalışmaya katılan kişilerin %91,2'si erkek iken %8,8'i kadındır. %23,5'i 25-34 yaş grubunda, %11,8'i 35-44 yaş grubunda, %50'si 45-54 yaş grubunda iken %14,7'si 65 ve üzeri yaş grubundadır.

Tablo 2: Katılımcıların Medeni Hali, Çocuk Sahibi Olma Durumu ve Eğitim Düzeylerine Göre Dağılımları

	Sayı	Yüzde
Medeni Durum		
Evli	26	76,5
Bekar	8	23,5
Çocuk Durumu		
Yok	9	26,5
Var	25	73,5
Çocuk Sayısı (n=25)		
1-2 Çocuk	11	44,0
2'den Fazla	14	56,0
Eğitim Düzeyi		
Lise	4	11,8
Ön Lisans	5	14,7
Lisans	24	70,6
Yüksek Lisans	1	2,9

Tablo 2 incelendiğinde çalışmaya katılan kişilerin %76,5'i evli iken %23,5'i bekar. %26,5'inin çocuğu yok iken %73,5'inin çocuğu vardır. Çocuğu olanların %44'ü 1-2 çocuk sahibi iken %56'sı 2'den fazla çocuk sahibi vardır. %11,8'inin eğitim düzeyi lise iken %14,7'sinin ön lisans, %70,6'sının lisans ve %2,9'unun ise yüksek lisanstr.

Tablo 3: Katılımcıların Meslekteki Görev Süresine Göre Dağılımları

	Sayı	Yüzde
Meslekteki Görev Süresi		
1-5 Yıl	6	17,6
6-10 Yıl	2	5,9
11-15 Yıl	3	8,8
16-20 Yıl	6	17,6
21-25 Yıl	6	17,6
26 Yıldan Fazla	11	32,4

Tablo 3 incelendiğinde çalışmaya katılan kişilerin %17,6'sının meslekteki görev süresi 1-5 yıl iken %5,9'unun 6-10 yıl, %8,8'inin 11-15 yıl, %17,6'sının 16-20 yıl, %17,6'sının 21-25 yıl ve %32,4'ünün ise 26 yıldan fazladır.

Tablo 4: Katılımcıların Mesleki Özelliklerine Göre Dağılımları

	Sayı	Yüzde
Mesleğini Kendinin Seçme Durumu		
Evet	29	85,3
Hayır	5	14,7
Mesleğinin Kişiliğine Uygun Olduğunu Düşünme		
Evet	16	47,1
Hayır	9	26,5
Kısmen	9	26,5

Tablo 4 incelendiğinde çalışmaya katılan kişilerin %85,3'ü mesleğini kendisi seçmiş iken %14,7'si mesleğini kendisi seçmemiştir. %47,1'i mesleğinin kişiliğine uygun olduğunu düşünmekte iken %26,5'i uygun olduğunu düşünmemekte ve %26,5'i ise kısmen uygun olduğunu düşünmektedir.

Tablo 5: Katılımcıların Meslekten Elde Edilen Gelir Durumuna ve Çalıştığı Şehre Göre Dağılımları

	Sayı	Yüzde
Meslekten Elde Edilen Gelirin Yeterlilik Durumu		
Yeterli	16	47,1
Yetersiz	7	20,6
Kısmen Yeterli	11	32,4
Aylık Gelir		
1000-3000	7	20,6
3001-5000	7	20,6
5001-10000	16	47,1
10000 TL Üzeri	4	11,8

Çalışılan Şehir		
Gümüşhane	21	61,8
Bayburt	13	38,2

Tablo 5 incelendiğinde çalışmaya katılan kişilerin %47,1’i meslekten elden ettiği geliri yeterli bulmakta iken %20,6’sı yeterli bulmamakta ve %32,4’ü ise kısmen yeterli bulmaktadır. %20,6’sının aylık geliri 1000-3000 TL grubunda iken %20,6’sının 3001-5000 TL, %47,1’inin 5001-1000 TL ve %11,8’inin ise 10000 TL üzeridir. %61,8’i Gümüşhane İlinde yaşamakta iken %38,2’si ise Bayburt İlinde yaşamaktadır.

Tablo 6: “İş Doyumu Ölçeği” ve “Tükenmişlik Ölçeği ile Alt Boyutlarına” İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler

	Ort	SS	Min	Mak	Madde Sayısı	Cronbach Alfa (α)
İş Doyumu Ölçeği	3,73	0,50	2,43	4,79	14	0,741
Tükenmişlik Ölçeği	2,59	0,63	1,22	3,77	22	0,857
Duygusal Tükenme	3,27	0,93	1,67	5,00	9	0,873
Duyarsızlaşma	2,30	0,88	1,00	4,20	5	0,714
Kişisel Başarıda Azalma Hissi	2,19	0,58	1,00	3,63	8	0,703

Tablo 6 incelendiğinde çalışmaya katılan kişilerin “İş Doyumu Ölçeği” puanlarının ortalaması ve standart sapması $3,73 \pm 0,50$ iken “Tükenmişlik Ölçeği” puanlarının ise $2,59 \pm 0,63$ ’tür. Duygusal Tükenme alt boyutunun ortalaması ve standart sapması $3,27 \pm 0,93$ iken Duyarsızlaşma alt boyutunun $2,30 \pm 0,88$ ve Kişisel Başarıda Azalma Hissi alt boyutunun ise $2,19 \pm 0,58$ ’dir.

Tablo 7: “İş Doyumu Ölçeği” ile “Tükenmişlik Ölçeği ve Alt Boyutları” Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi

Tükenmişlik Ölçeği ve Alt Boyutları		İş Doyumu Ölçeği
Tükenmişlik Ölçeği	r	-,606**
	p	0,000
Duygusal Tükenme	r	-,490**
	p	0,003
Duyarsızlaşma	r	-,537**
	p	0,001
Kişisel Başarıda Azalma Hissi	r	-,380*
	p	0,027

r:Pearson Korelasyon Analizi *: $p < 0,05$ **: $p < 0,01$

Tablo 7 incelendiğinde uygulanan korelasyon analizleri sonucunda;

Çalışmaya katılan kişilerin “İş Doyumu Ölçeği” puanları ile “Tükenmişlik Ölçeği” puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı orta düzeyde negatif yönlü ilişki bulunmaktadır ($r = -0,606$).

Çalışmaya katılan kişilerin “İş Doyumu Ölçeği” puanları ile; “Duygusal Tükenme” alt boyutu puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı orta düzeyde negatif yönlü ($r=-0,490$), “Duyarsızlaşma” alt boyutu puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı orta düzeyde negatif yönlü ($r=-0,537$) ve “Kişisel Başarıda Azalma Hissi” alt boyutu puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı orta düzeyde negatif yönlü ($r=-0,380$) ilişki bulunmaktadır. Buna göre hipotez 1, 2,3 ve 4 kabul edilmiştir.

Tablo 8: Hipotezlerin Kabul-Red Durumu

HİPOTEZLER		KABUL/RED DURUMLARI
H1	Tükenmişlik ile İş Doyumu arasında anlamlı ilişki vardır	Kabul
H2	Duygusal Tükenme ile İş Doyumu arasında anlamlı ilişki vardır	Kabul
H3	Duyarsızlaşma ile İş Doyumu arasında anlamlı ilişki vardır	Kabul
H4	Kişisel Başarıda Azalma Hissi ile İş Doyumu arasında anlamlı ilişki vardır	Kabul

Tablo 9: “Tükenmişlik Ölçeği” Puanlarının “İş Doyumu Ölçeği” Puanlarına Etkisinin İncelenmesi

Bağımsız Değişken	β	St. Hata	St. β	T	p	Model İstatistikleri		
						F;p	R ² ; Düz. R ²	Durbin Watson
Tükenmişlik Ölçeği	-0,476	0,111	-0,606	-4,306	0,000*	18,533; 0,000*	0,367; 0,347	1,779

Bağımlı Değişken: “İş Doyumu Ölçeği” β : regresyon Katsayısı *: $p<0,05$ Düz. R²: Düzeltilmiş R²

Tablo 9 incelendiğinde “Tükenmişlik Ölçeği” puanlarının “İş Doyumu Ölçeği” puanlarına olan etkisini incelemek amacıyla kurulan basit doğrusal regresyon modeli istatistiksel olarak anlamlı bir modeldir ($F=18,533$, $p<0,001$). Kurulan modelde otokorelasyon sorunu bulunmamaktadır ($DW=1,779$). “Tükenmişlik Ölçeği” puanları “İş Doyumu Ölçeği” puanlarındaki değişimin %34,7’sini açıklamaktadır (Düz. R²=0,347). “Tükenmişlik Ölçeği” puanlarının “İş Doyumu” Ölçeği puanlarını negatif etkilemektedir ($p<0,05$). Buna göre “Tükenmişlik Ölçeği” puanları 1 birim arttığında “İş Doyumu Ölçeği” puanları 0,476 azalmaktadır ($\beta=-0,476$).

Tablo 10: Demografik Özelliklere Göre Ölçek ve Alt Boyut Puanlarının Farklılıklarının İncelenmesi

	İş Doyumu Ölçeği	Tükenmişlik Ölçeği	Duygusal Tükenme	Duyarsızlaşma	Kişisel Başarıda Azalma Hissi
	Ort±SS	Ort±SS	Ort±SS	Ort±SS	Ort±SS
Yaş					
24-44 Yaş	3,55±0,60	2,74±0,64	3,34±0,95	2,55±0,95	2,32±0,63
45 Yaş ve Üzeri	3,83±0,42	2,50±0,63	3,23±0,94	2,16±0,82	2,12±0,56
t		1,037	0,340	1,240	0,973
p	-1,570 0,126	0,308	0,736	0,224	0,338
Medeni Durum					
Evli	3,84±0,42	2,52±0,60	3,25±0,93	2,22±0,84	2,10±0,56
Bekar	3,38±0,59	2,80±0,73	3,33±1,00	2,58±0,99	2,48±0,58
t	2,416	-1,082	-0,223	-1,016	-1,672
p	0,022*	0,287	0,825	0,317	0,104
Çocuk Durumu					
Yok	3,44±0,58	2,76±0,69	3,23±0,98	2,51±0,95	2,53±0,55
Var	3,83±0,43	2,52±0,61	3,28±0,94	2,22±0,86	2,07±0,55
t	-2,119	0,946	-0,123	0,840	2,124
p	0,042*	0,351	0,903	0,407	0,041*
Çocuk Sayısı					
1-2 Çocuk	3,92±0,33	2,51±0,65	3,19±0,99	2,35±1,05	2,00±0,32
2’den Fazla	3,77±0,50	2,53±0,61	3,35±0,92	2,13±0,70	2,13±0,69

t	0,895	-0,087	-0,409	0,621	-0,553
p	0,380	0,932	0,686	0,540	0,586
Meslekteki Görev Süresi					
1) 1-15 Yıl	3,51±0,60	2,59±0,67	3,08±0,92	2,29±0,90	2,40±0,58
2) 16-25 Yıl	3,85±0,32	2,57±0,53	3,17±0,79	2,22±0,92	2,31±0,58
3) 26 Yılda Fazla	3,83±0,51	2,61±0,75	3,57±1,09	2,40±0,88	1,85±0,48
F	1,732	0,011	0,843	0,120	3,187
p	0,194	0,989	0,440	0,887	0,055
Mesleğini Kendinin Seçme Durumu					
Evet	3,77±0,50	2,46±0,58	3,08±0,84	2,10±0,75	2,21±0,61
Hayır	3,50±0,45	3,31±0,43	4,38±0,65	3,44±0,70	2,10±0,45
t	1,129	-3,089	-3,276	-3,713	0,374
p	0,267	0,004*	0,003*	0,001*	0,711
Mesleğinin Kişiliğine Uygun Olduğunu Düşünme					
1) Evet	4,00±0,38	2,22±0,57	2,75±0,85	2,00±0,85	1,91±0,46
2) Hayır	3,46±0,53	3,17±0,42	4,31±0,52	2,96±0,88	2,24±0,56
3) Kısmen	3,53±0,45	2,65±0,46	3,15±0,44	2,18±0,61	2,64±0,55
F	5,485	10,081	15,068	4,248	5,807
p	0,009*	0,000*	0,000*	0,023*	0,007*
Fark	1-2,3	1-2	2-1,3	1-2	1-3
Eğitim Düzeyi					
Lise/Ön Lisans	3,54±0,58	2,76±0,57	3,72±0,86	2,69±0,87	1,88±0,51
Lisans/Y. Lisans	3,80±0,46	2,52±0,65	3,11±0,92	2,16±0,85	2,31±0,57
t	-1,363	0,959	1,730	1,589	-1,982
p	0,182	0,345	0,093	0,122	0,056
Meslekten Elde Edilen Gelirin Yeterlilik Durumu					
1) Yeterli	3,98±0,38	2,29±0,58	2,94±0,83	1,84±0,73	2,09±0,51
2) Yetersiz	3,26±0,62	3,00±0,35	3,84±0,62	2,83±0,68	2,34±0,45
3) Kısmen Yeterli	3,67±0,33	2,76±0,66	3,38±1,09	2,64±0,89	2,25±0,75
F	7,382	4,493	2,649	5,496	0,528
p	0,002*	0,019*	0,087	0,009*	0,595
Fark	1-2	1-2		1-2,3	
Aylık Gelir					
1000-5000 TL	3,57±0,56	2,85±0,68	3,48±1,03	2,76±0,85	2,31±0,59
5001 TL ve Üzeri	3,85±0,43	2,40±0,54	3,12±0,85	1,98±0,76	2,11±0,58
t	-1,657	2,127	1,092	2,798	1,017
p	0,108	0,041*	0,283	0,009*	0,317
Çalışılan Şehir					
Gümüşhane	3,82±0,39	2,57±0,61	3,21±0,86	2,31±0,90	2,18±0,59
Bayburt	3,59±0,63	2,62±0,69	3,36±1,07	2,28±0,87	2,21±0,59
t	1,150	-0,210	-0,442	0,119	-0,158
p	0,265	0,835	0,662	0,906	0,875

t:Bağımsız Örneklem T Testi F:Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Fark: Tukey *p<0,05

Tablo 10 incelendiğinde uygulanan istatistiksel analizler sonucunda;

Çalışmaya katılan kişilerin İş Doyumu Ölçeği puanları ile medeni durum, çocuk durumu, mesleğinin kişiliğine uygun olduğunu düşünme durumu, meslekten elde edilen gelirin yeterlilik durumu değişkenlerine göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmaktadır ($p<0,05$). Buna göre evlilerin İş Doyumu Ölçeği puanları bekarlardan anlamlı derecede daha fazladır. Çocuğu olan kişilerin İş Doyumu Ölçeği puanları çocuğu olmayan kişilerden anlamlı derecede daha fazladır. Mesleğinin kişiliğine uygun olduğunu düşünen kişilerin İş Doyumu Ölçeği puanları mesleğinin kişiliğine uygun olmadığını düşünen ve kısmen uygun olduğunu düşünen kişilerden anlamlı derecede daha fazladır. Meslekten elde edilen gelirin yeterli olduğunu belirten kişilerin İş Doyumu Ölçeği puanları meslekten elde ettiği gelirin yetersiz olduğunu belirten kişilerden anlamlı derecede daha fazladır. Buna göre hipotezlerden 9b, 9c,9g ve 9ı istatistiksel olarak anlamlı sonuçlara sahip olduğundan dolayı kabul edilmiştir ($p<0,05$). Ancak, İş Doyumu Ölçeği puanları ile yaş, çocuk sayısı, meslekteki görev süresi, mesleğini kendinin seçme durumu, eğitim düzeyi, aylık gelir ve çalışılan şehir değişkenleri arasındaki

ilişkileri araştıran 9a, 9d, 9e, 9f, 9h,9j ve 9k hipotezlerinin test sonuçları istatistiksel olarak anlamlı sonuçlara sahip olmadığından ($p>0,05$) hipotezler reddedilmiştir.

SONUÇ VE ÖNERİ

Hayat idamesinin bu denli zorlaştığı günümüzde, iş hayatı çoğu zaman sosyal hayatın önüne geçmektedir. Nitekim insan hayatının neredeyse üçte ikisinin çalışarak geçtiğini düşünecek olursak, iş ve iş hayatında karşılaşılan olumlu ya da olumsuz her bir durum, insan hayatının hemen her safhasını etkileyecektir. Araştırmanın temel amacı katılımcıların tükenmişlik durumlarının iş doyumu durumlarına olan etkisidir. İşten doyum sağlama durumu, tükenmişlik durumunu (%34,7) etkilemekte ve iş doyumu artan kişilerde tükenmişlik düzeyi azalmaktadır. Tükenmişlik kavramını etkileyen birçok neden olduğu bilinmekte, buna ek olarak iş doyumu kavramının tükenmişlik düzeyi üzerinde ciddi bir etkisinin olduğunu yukarıdaki bulgular nezdinde ortaya konulmuştur.

Çalışmaya katılan kişilerin sosyo-demografik özellikleri ile iş doyumunu ve tükenmişlik durumunu ölçmek amacı ile kullanılan ölçeğin farklılıkları incelenmiş olup:

İş Doyumu Ölçeği Puanları; evlilerin bekarlardan, çocuğu olan kişilerin çocuğu olmayanlardan, mesleğinin kişiliğine uygun olduğunu düşünenlerin, düşünmeyenlerden ve gelirini yeterli bulanların, yeterli bulmayanlardan anlamlı derecede daha fazladır.

Tükenmişlik Ölçeği Puanları; mesleğini kendi seçmeyen kişilerin, mesleğini kendi seçen kişilerden, mesleğinin kişiliğine uygun olduğunu düşünmeyen kişilerin, mesleğinin kişiliğine uygun olduğunu düşünen kişilerden, meslekten elde edilen gelirin yetersiz olduğunu belirten kişilerin meslekten elde ettiği gelirin yeterli olduğunu belirten kişilerden anlamlı derecede daha fazladır.

Araştırma sonuçlarına dayanarak anket yapılan bölgedeki faaliyet gösteren muhasebecilerin tükenmişlik düzeyini minimuma indirmeye ve iş doyumu arttırmaya yönelik birtakım öneriler yapılabilir. Bunlar:

□ Bilhassa gençlerin, meslek ve kariyer planlamalarında gelenekçi yaklaşılmayıp esas söz hakkının kişinin kendi istek, ilgi ve yeteneklerine bırakılması ve bu doğrultuda ebeveynlerin ilgili eğitim ya da yönlendirilmelere tabi tutulması,

□ Sürekli artan enflasyon, alım gücünün düşmesi, gittikçe zorlaşan yaşam şartları ve buna bağlı olarak emeğin hak ettiği değeri görmeyişi, işte sarf edilen çabaya karşılık alınan ücretin yetersiz oluşu, kişide tükenmişlik düzeyini tetiklediği için iş doyumu düşmekte, kişi işe karşı olumsuz tutumlar geliştirmektedir. Tüm bunlar göz önüne alındığında adil bir ücret sisteminin oluşturulması, emeğin karşılığının tam anlamı ile verilmesi ve kişilerin yaşam standartlarının yükseltilmesi, örgütlerin öncelikli amacı haline getirilmeli,

□ Bekar ve çocuksuz çalışanların iş doyum düzeylerinin, evli ve çocuk sahibi çalışanlara nazaran daha düşük seyrettiği saptanmıştır. Gümüşhane ve Bayburt illerinin kültürel/toplumsal değerleri ve yaşam normları bu doğrultuda önem arz etmektedir. Öyle ki genel hatlarıyla kırsal ve doğu kesiminde; işgücüne katılım erkek bireyler tarafından üstlenilmekte ve ebeveynlik rolü kadına sevk edilmektedir. Aile içi sorumluklar; babalık, temizlik, yemek vb. tamamen kadına

devredilmektedir. Metropol ve batı yerleşimlerinde ise durum farklılık gösterebilmektedir. İşinin yanı sıra ebeveynlik rolü ve aile olabilmenin getirdiği sorumluluklar, çalışmada tükenmişliği tetikleyici unsurlardır. Bu bağlamda kurum ve işverenlerin bu durumu göz önünde bulundurarak mesai kavramlarını düzenlemeleri gerekmektedir. Daha net bir tabirle evliliği ve sorumluluklarını kullanarak iş yüklerini bekarlara yıkmaya çalışan personele taviz verilmemesi, bekar personellerin de özel ve sosyal hayatları olabileceğinin örgüt işleyişine yerleştirilmesi,

□ Çalışanın işe karşı beslemiş olduğu doyum azaldıkça, tükenmişlik düzeyi artmaktadır. Bu durum çalışan ve örgüt açısından telafisi mümkün olmayan tahribatlara yol açabilmektedir. Bu nedenle iş doyumsuzluğunun önüne geçebilmek için yöneticilere ve idari pozisyonda görevli kimselere birtakım sorumluluklar düşmektedir. Bunlardan en önemlisi çalışanın, doğrudan işin kendisine yönelik tutumuna müdahale edebilmektir. Dolayısıyla yöneticiler tarafından öncelikli olarak iş ve işleyişin şeffaf bir şekilde sınırlarının belirlenmesi amaçlanmalı, personelin iş tanımının net çizgilerle ifade edilmesi sağlanmalıdır.

Bu araştırmanın, Gümüşhane-Bayburt illerinde faaliyet gösteren muhasebe meslek mensupları ile sınırlı olması bir kısıt oluşturmaktadır. Fakat bu bilgilerin, sonraki çalışmalar için yardımcı olacağı ve farklı değişkenler üzerinde yapılacak çalışmalara katkı sunacağı düşünülmektedir. Araştırma nezdinde elde edilen bulgular neticesinde literatürde ilgi gören tükenmişlik sendromu ve iş doyum kavramları ile ilgili çalışmalar farklı sektörlerde ve farklı illerde örneklem sayısı artırılarak uygulanabilir.

KAYNAKÇA

- Acar, E. (2007, 21 Haziran). "Uzmanlık Alanında Çalışmanın İş Doyumuna Etkisi." [e-dergi]. <http://www.paradoks.org> adresinden edinilmiştir.
- Ardıç, K. ve Polatçı, S. (2009). "Tükenmişlik Sendromu ve Madalyonun Öbür Yüzü: İşle Bütünleşme." *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (32), 21-46.
- Ataman, Ü. (2009). *Muhasebede Dönem Sonu İşlemleri*. İstanbul: Türkmen Kitabevi.
- Bıyan, Ö. (2012). "Muhasebe Meslek Mensuplarına Yönelik Bir Çalışma: Meslek Mensuplarının Demografik Durumları, Mesleki Sorunları ve Değerlendirilmesi." *Sosyoekonomi Dergisi*, 17(17).
- Çam, O. (1992). "Tükenmişlik Envanterinin Geçerlik Ve Güvenirliğinin Araştırılması." *VII. Ulusal Psikoloji Kongresi Bilimsel Çalışmaları El Kitabı*, 155-160.
- Çınar, O. ve Güney, S. (2012). "Muhasebe Meslek Mensuplarının E-Sorunlar Hakkındaki Görüşleri: Erzurum Örneği." *Ekev Akademi Dergisi*, 16(50), 259-272.
- Dalğar, H. ve Tekşen, Ö. (2014). "Muhasebecilerin Mesleki Tükenmişlik Düzeyleri İle Rol Çelişkisi Arasındaki İlişkiyi Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma." *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (62), 37-54.
- Deran, A. ve Beller, B. (2015). "Muhasebe Meslek Mensuplarında Tükenmişlik Sendromu Üzerine Giresun İl Merkezinde Yapılan Bir Araştırma." *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (45), 69-93.
- Doğan, Z. ve Özulucan, A. (2004). "Serbest Muhasebeci, Serbest Muhasebeci Mali Müşavir ve Yeminli Mali Müşavirin Karşılaştıkları Sorunlar ve Çözüm Önerileri." *TÜRMOB Yayınları*, 242.
- Gökgöz, A. ve Zeytin, M. (2012). "Muhasebe Meslek Mensuplarının Mesleki Faaliyetlerinde

- Karşılaştıkları Sorunlar ve Beklentileri: Bilecik ve Yalova İlleri Uygulaması.” *Süleyman Demirel University Journal of Faculty of Economics & Administrative Sciences*, 17(1).
- Gümüş, H. (2006). Farklı Mesleklerde Çalışanların İş ve Yaşam Doyumlarının Tükenmişlik Düzeyleri Açısından Karşılaştırılması (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kaçmaz, N. (2005). “Tükenmişlik (Burnout) Sendromu.” *Journal of Istanbul Faculty of Medicine*, 68(1), 29-32.
- Kalaycı, Ş. ve Tekşen, Ö. (2006). “Muhasebecilik Mesleğinde Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Önerileri: Isparta İl Merkezi Uygulaması.” *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (31), 90-101.
- Karcioğlu, R., ve Yazarken, H. (2011). “Muhasebe Meslek Mensuplarının Faaliyetleri Sırasında Kamu Kurumlarında Karşılaştıkları Sorunlara İlişkin Ampirik Bir Araştırma.” *Muhasebe ve Denetime Bakış*, (34), 1-13.
- Korunka, C., Tement, S., Zdrehus, C., ve Borza, A. (2010). “Burnout: Definition, Recognition and Prevention Approaches. *Boit*.
- Koca, G. ve Özçifçi, V. (2015). “İş Tatmini: Öğretim Elemanlarına Yönelik Bir Uygulama.” *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, (48), 400-415.
- Maslach, C., ve Jackson, S. E. (1981). “The Measurement Of Experienced Burnout.” *Journal Of Organizational Behavior*, 2(2), 99-113.
- Ödemiş, H. (2008). İlköğretim Okulu Öğretmenlerinin İş Tatminleri İle Evlilik Uyumları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). *İstanbul:Yeditepe Üniversitesi*.
- Öz, B. (2017). “Muhasebe Meslek Mensuplarında Tükenmişlik Sendromu: Mersin Örneği.” *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(3), 41-59.
- Özdemir, F. (2006). Örgütsel İklimin İş Tatmin Düzeyine Etkisi: Tekstil Sektöründe Bir Araştırma (Doktora tezi). Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi’nden edinilmiştir. (Tez No. 205494)
- Özgen, H., Öztürk, A. ve Yalçın, A. (2002). *İnsan Kaynakları Yönetimi*. İstanbul: Nobel Kitabevi, 46-55.
- Öztürk, V., Koçyiğit S.Ç., Bal, E.Ç., (2009). “Muhasebe Meslek Mensuplarının Bazı Demografik Değişkenleri ile Mesleki Tükenmişlik Düzeyleri Arasındaki İlişki: Ankara İli Örneği.” *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (44), 137-148.
- Plana, A. B., Fabregat, A. A., & Gassió, J. B. (2003). “Burnout Syndrome and Coping Strategies: A Structural Relations Model.” *Psychology in Spain*, 7(1), 46-55.
- Türker, M. (1995). “Muhasebe Mesleğinin Bugünkü Konumu ve Geleceği”. *Mali Çözüm Dergisi*, Eylül–Ekim,(32), 16-22.
- Uzay, Ş. ve Güngör, Ş. (2004). “Muhasebecilerin Sorunları Ve Beklentileri: Kayseri Ve Nevşehir İlleri Uygulaması.” *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (22), 94- 104.
- Yalkın, Y. K. (2001). *Genel Muhasebe İlkeleri Uygulaması Ve Tek Düzen Muhasebe Sistemi Uygulamaları*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Yüksel, E. (2017). Sağlık Çalışanlarında Tükenmişlik Sendromunun Kişilik Özellikleri İle İlişkisi: Tunceli Örneği (Yüksek Lisans Tezi). Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi’nden edinilmiştir. (Tez No. 459541).

ARAŞTIRMANIN ETİK İZİNİ (Etik Kurul gerekmiyorsa bu kısım çıkarılabilir.)

Yapılan bu çalışmada “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi” kapsamında uyulması gerektiği belirtilen tüm kurallara uyulmuştur. Yönergenin ikinci bölümü olan “Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemler” başlığı altında belirtilen eylemlerden hiçbiri gerçekleştirilmemiştir.

Etik kurul izin bilgileri

Etik değerlendirmeyi yapan kurul adı: Bayburt Üniversitesi Etik Kurulu

Etik değerlendirme kararının tarihi: 08/10/2021

Etik değerlendirme belge sayısı: 36555 – Karar sayısı 159

KATKI ORANI / CONTRIBUTION RATE	AÇIKLAMA / EXPLANATION	KATKIDA BULUNANLAR / CONTRIBUTORS*

Fikir veya Kavram / Idea or Notion	Araştırma hipotezini veya fikrini oluşturmak / Form the research hypothesis or idea	Alırza AĞ Rıfat AYDIN
Tasarım / Design	Yöntemi, ölçeği ve deseni tasarlamak / Designing method, scale and pattern	Alırza AĞ Rıfat AYDIN
Veri Toplama ve İşleme / Data Collecting and Processing	Verileri toplamak, düzenlenmek ve raporlamak / Collecting, organizing and reporting data	Alırza AĞ Rıfat AYDIN
Tartışma ve Yorum / Discussion and Interpretation	Bulguların değerlendirilmesinde ve sonuçlandırılmasında sorumluluk almak / Taking responsibility in evaluating and finalizing the findings	Alırza AĞ Rıfat AYDIN
Literatür Taraması / Literature Review	Çalışma için gerekli literatürü taramak / Review the literature required for the study	Alırza AĞ Rıfat AYDIN

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Teşekkür: -

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Acknowledgement: -

EKONOMİK KARMAŞIKLIK VE EKOLOJİK AYAK İZİ İLİŞKİSİ: TODA-YAMAMOTO NEDENSELLİK ANALİZİ

Ş. Mustafa ERSUNGUR¹

Elifnur TİĞTEPE²

Fatma KILIÇ³

ÖZ

20. yy ortalarından beri teknoloji ve yenilik kavramları her geçen gün artan bir önemle dünyada yerini almaktadır. Bunun bir sonucu olarak ülkelerde üretim geleneksel yapısından sıyrılmakta ve karmaşık bir yapıya bürünmektedir. Ülkelerin üretimde farklılaşması ve birçok pazarı elinde tutmaya yarayacak çeşitli inovasyonlarla üretimlerini benzersiz kılma gereksinimleri ekonomik karmaşıklik kavramını gündeme getirmektedir. Öte yandan gelişmiş ülkeler de dahi karmaşık bir ekonomi doğaya zarar verebilmekte özellikle ekolojik ayak izi kapsamında geniş bir yer tutan karbon emisyonunun artmasına neden olabilmektedir.

Bu noktadan hareketle çalışmada ekonomik karmaşıklik ile ekolojik ayak izi ilişkisi 1970-2016 dönemi ve Almanya, İsveç, Japonya ve Türkiye için Toda-Yamamoto nedensellik analizi kullanılarak değerlendirilmektedir. Verilen ilk üç ülke gelişmiş ve ekonomik karmaşıklik yönünden güçlü ülkelerken; Türkiye ise gelişmekte olan ve ekonomik karmaşıklik yönünden hala arzu edilen düzeyde bir ülke değildir. Analiz sonuçları, Almanya ve Japonya' da değişkenler arasında bir nedensellik ilişkisinin olduğunu; İsveç ve Türkiye' de iki değişken arasında herhangi bir nedensellik ilişkisinin olmadığını ortaya koymaktadır.

Anahtar kelimeler: Ekonomik karmaşıklik, Ekolojik ayak izi, Toda-Yamamoto

Jel Kodları: F14, F18, Q57

ECONOMIC COMPLEXITY AND ECOLOGICAL FOOTPRINT RELATIONSHIP: TODA-YAMAMOTO CAUSALITY ANALYSIS ABSTRACT

Since the mid-20th century, the concepts of technology and innovation have been taking their place in the world with increasing importance. As a result this, production is stripped away from its traditional structure and pass to a complex structure in countries. The needs to make their production unique with a variety of innovations that will help countries differentiate in production and keep many markets in hand bring up the concept of economic complexity. On the other hand, even in developed countries, a complex economy can harm nature and cause an increase in carbon emissions, which have a large place in the ecological footprint.

From this point forth, the economic complexity and ecological footprint relationship are evaluated using the 1970-2016 period and Toda Yamamoto causal analysis for Germany, Sweden, Japan and Turkey. The first three countries given are developed and strong countries in terms of economic complexity, while Turkey is still a developing country and not at the desired level in terms of economic complexity. Analysis results show that there is a causal relationship between variables in Germany and Japan; there is no causality relationship between two variables in Sweden and Turkey.

Key words: Economic complexity, Ecologic Footprint, Toda-Yamamoto

JEL Codes: F14, F18, Q57

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Atatürk Üniversitesi, İİBF, ersungur@atauni.edu.tr, ORCID, 0000-0003-3661-7216

² Doktora Öğrencisi, İİBF, elifnur1250@gmail.com, ORCID, 0000-0001-8751-508X

³ Doktora Öğrencisi, İİBF, ftm.agckl@gmail.com, ORCID, 0000-0001-7230-8547

GİRİŞ

Uluslararası ticaret, Adam Smith tarafından yazılan ve 1776 yılında yayımlanan “Ulusların Zenginliği” adlı eserde ilk kez bilimsel bir temel üzerine oturtulmuştur. Smith, Merkantilizm’ den farklı birçok varsayımı ortaya koymakla beraber; sanayi sektörüne yönelmiş, iş bölümü ve uzmanlaşma kavramları üzerinde durmuştur. Smith ayrıca, sanayi sektörünün diğer sektörlerinin aksine verim ve katma değer yaratma konusundaki üstünlüklerini işaret etmiştir (Seyidoğlu, 2009: 4-19). Günümüzde de gelişmiş birçok ülkenin dış ticaret karmasında sanayinin yüksek bir payı olduğu görülmektedir. Gelişmişlik düzeyi ne olursa olsun yaratıcı düşünce ve yenilikler her ülke için oldukça önemli ve gereklidir. Ülkeler, katma değeri yüksek ürün üretimiyle hem gelirlerini hem de refahlarını artırmaktadır.

Ülkelerin yüksek katma değer yaratan ürün üretme çabalarını, üretim ve ihracat sürecine ne derece yansıtıtları ve bu konuda ne kadar başarılı oldukları ise ülkeleri diğerleri arasında öne çıkaran en temel konulardandır. Bu noktada bir ülkenin üretiminden ihracatına kadar geçen sürede kullanılan bilgi ve teknolojik yenilik seviyesini dikkate alan ekonomik karmaşıklık ve bir ölçüm yapan ekonomik karmaşıklık endeksi kavramları oldukça önemlidir. Ekonomik karmaşıklık endeksi dış ticaret, ekonomik coğrafya, uluslararası kalkınma ve inovasyon çalışmalarında oldukça popüler araçlar olmaya başlamıştır (Soyyığıt, 2019: 378-379).

Çalışmadaki bir diğer önemli kavram ekolojik ayak izidir. Ekolojik ayak izi, insan faaliyetleri sonucunda kötüleşen ekosistem dengelerini hesaplamaya yardımcı olan ve söz konusu kaybın ekosisteme iade edilmesi için gereken biyolojik kapasite miktarını belirleyen bir göstergedir. Biyolojik kapasite, verimli toprak ve su alanları şeklinde tanımlanabilir ve yeniden üretim kapasitesini gösterir. Biyolojik kapasite ile bütünleşik olan ekolojik ayak izi; ekili arazi, otlatma arazisi, balıkçılık alanları, yerleşik arazi, orman alanı ve karada karbon talebi olmak üzere 6 alanın toplamından meydana gelir. (Global Footprint Network, 2021).

20. yy ortalarından bu yana gelişmekte olan teknoloji bir yandan üretimi arttırmış ve çeşitlendirmiş; diğer yandan tüketim, kaynak kullanımı (doğal kaynaklar, enerji kaynakları gibi) ve kirlilik düzeylerini yukarıya çekmiştir (Rapport, 2000: 367). Dolayısıyla çalışmanın üzerinde durduğu iki temel kavramdan ilki olan ekonomik karmaşıklığın yüksek oranlara ulaştığı ülkelerde diğer önemli kavram olan ekolojik ayak izinin de yüksek olduğu ve bunun ülkelerde düzeltilmesi gereken çevre problemlerinin varlığını işaret ettiği bir gerçektir.

Bu çalışma, günümüzde farklı ekonomiler için sorgulanan ekonomik karmaşıklık ve ekolojik ayak izi ilişkisinin varlığını; 2019 yılı itibarıyla karmaşıklık endeksinin en yüksek olduğu ilk 10 ekonomi içerisinde 1970-2016 yıllarında mevcut değişken verilerin tamamına sahip olan Almanya, İsveç, Japonya ve gelişmekte olan ülke sınıflamasında yer alan Türkiye üzerinde araştırmak amacıyla yapılmaktadır. Gelişmiş ülkeler daha çeşitli ürünler (oldukça yüksek karmaşıklık), uzmanlaşmış bilgi (daha iyi beşeri sermaye) ve sofistike ürünler (ihraç edilen malların kalitesinin ve ticaret açıklığının daha iyi olması) üretebildiğinden ve bu tür ürünlerin üretimi, ekolojik ayak izini büyük ölçüde

etkileyebilecek yüksek enerji yoğunluğuna sahip bir endüstriyel temel gerektirdiğinden sayılan üç ülke tercih edilmektedir (Rafique vd., 2021; 4625; Ahmed vd., 2021: 24926; Ikram vd., 2021: 3). Türkiye ise konuyla ilgili henüz doldurulmayı bekleyen bir literatür boşluğuna sahip olması sebebiyle analize dahil edilmektedir. Uygulamaya dahil edilen bu ülkelerde değişkenler arasındaki neden-sonuç ilişkisinin ortaya konulması, ilişkinin yönüne doğru politika kararlarını ve gerekliliklerini belirlemek konusunda önem taşımaktadır. Çalışmada öncelikle konunun teorik kısmı ve literatür taraması sunulmakta; sonrasında veri seti, model ve bulgular paylaşılmaktadır.

Çalışma, ekonomik karmaşıklık ve ekolojik ayak izi teorilerine paralel sonuçlar ortaya koymaktadır. Her bir ülke ayrıntısı, konu hakkında temel bilgi vermekte ve uygulanabilecek politikalar için bir yol haritası görevi görmektedir. Bu çalışma, yerli literatürün çok eksik kaldığı bir konuda yapılmış olması sebebiyle önem taşımaktadır.

1. TEORİK ÇERÇEVE

Çalışmada ele alınan iki temel değişkenden biri olan ekonomik karmaşıklık (EC), ülkelerin ürettikleri ürünlerin çeşitliliğine dayanan, ülkeler arasındaki gelişmişlik düzeyini açıklamaya yardımcı olan ve ülkelerin üretim kapsamındaki yetkinliklerini ifade eden bir kavram olarak tanımlanmaktadır. EC, ülkelerin verimlilik düzeylerini tanımlar ve üretime girdi olarak çok daha fazla yaratıcı bilginin dâhil edildiği ülkelerde ürün çeşitliliğinin daha yüksek olacağını belirtir. Ayrıca teknolojik olarak gelişmiş ürünün ve verimli bilginin kullanımını yoğun olarak içermektedir (Hidalgo ve Hausmann, 2009: 10570–10575).

Ekonomik karmaşıklık yelpazesinin en alt ucunda, çoğunlukla doğal ürünleri (doğal olarak oluşan ürünler: meyveler, sebzeler, balıklar) ihraç eden küçük nüfuslu adalar bulunur. Ardından, çok talep edilen hammaddelerde (özellikle petrol) uzmanlaşmış ekonomiler gelir; bu ülkeler düşük ürün çeşitliliğine rağmen daha yüksek gelire sahiptir. Ekonomik karmaşıklık yelpazesinin en üst ucunda ise teknolojik olarak daha gelişmiş (veya "karmaşık") ürünler üreten ülkeler yer alır (Mealy ve Teytelboym, 2020: 2; Inoua, 2021: 2-4).

Ekonomik karmaşıklığı ölçmek amacıyla Hidalgo ve Hausman' ın önerileriyle (2009) Massachusetts Teknoloji Enstitüsü (MIT), ülkelerin ihraç ettiği malların kalitesini emtia gruplarına göre belirlemek için ekonomik karmaşıklık endeksini (ECI) geliştirmektedir. ECI puanına sahip tüm ürünler, ECI' yı hesaplamak için saklı yararlı bilgileri hesaba katan Harmonize Sistem (HS) veya Standart Uluslararası Ticaret Sınıflandırması (SITC) kodları altında sınıflandırılmaktadır (Balland ve Rigby, 2016: 8; Şeker ve Şimdi, 2019: 661).

Ekonomik Karmaşıklık Endeksi (ECI) şu şekilde hesaplanmaktadır (Hausman vd. 2013: 24):

$$\text{Çeşitlilik} = k_{c,0} = \sum_p M_{cp} \quad (1)$$

$$\text{Her yerde bulunma} = k_{p,0} = \sum_c M_{cp} \quad (2)$$

ECI, hesaplanırken; M_{cp} , satırların farklı ülkeleri (c=ülke) ve sütunların farklı ürünleri (p=ürün) temsil ettiği bir matris olarak düşünülmektedir. Eğer c ülkesi p ürününü üretiyorsa matrisin bir elemanı 1'e, aksi halde 0'a eşittir.

$$k_{c,N} = \frac{1}{k_{c,0}} \sum_p M_{cp} \cdot k_{p,N-1} \quad (3)$$

$$k_{p,N} = \frac{1}{k_{p,0}} \sum_c M_{cp} \cdot k_{c,N-1} \quad (4)$$

N, tekraralama sayısını ifade eder. $N \geq 1$ için, ülkelerin ve ürünlerin derecesine veya bağlantı sayısına göre verilen başlangıç koşulları ile:

$k_{c,0}$ ve $k_{p,0}$ sırasıyla bir ülkenin gözlemlenen çeşitlilik düzeylerini (o ülke tarafından ihraç edilen ürün sayısını) ve bir ürünün aynı anda her yerde bulunma durumunu (o ürünü ihraç eden ülke sayısını) temsil eder. Bu nedenle, her ülke $\vec{k}_c$ ($k_{c,0}, k_{c,1}, k_{c,2}, \dots, k_{c,N}$) vektörü ve her ürün $\vec{k}_p$ ($k_{p,0}, k_{p,1}, k_{p,2}, \dots, k_{p,N}$) vektörü ile karakterize edilir (Hausman, 2009: 26). 4 no'lu denklem 3 no'lu denklemin içine yerleştirilir:

$$k_{c,N} = \frac{1}{k_{c,0}} \sum_p M_{cp} \frac{1}{k_{p,0}} \sum_{c'} M_{c'p} \cdot k_{c',N-2} \quad (5)$$

$$k_{c,N} = \sum_{c'} k_{c',N-2} \sum_p \frac{M_{cp} M_{c'p}}{k_{c,0} k_{p,0}} \quad (6)$$

Denklem şu şekilde yeniden yazılabilir:

$$k_{c,N} = \sum_{c'} \tilde{M}_{cc'} k_{c',N-2} \quad (7)$$

Daha sonra, benzer ürünleri ihraç eden ülkeleri birbirine bağlayan, bir ürünün her yerde bulunmasının tersi ile ağırlıklandırılan ve bir ülkenin çeşitliliği ile normalleştirilen bir matris tanımlanabilir (Hausman vd. 2013: 24):

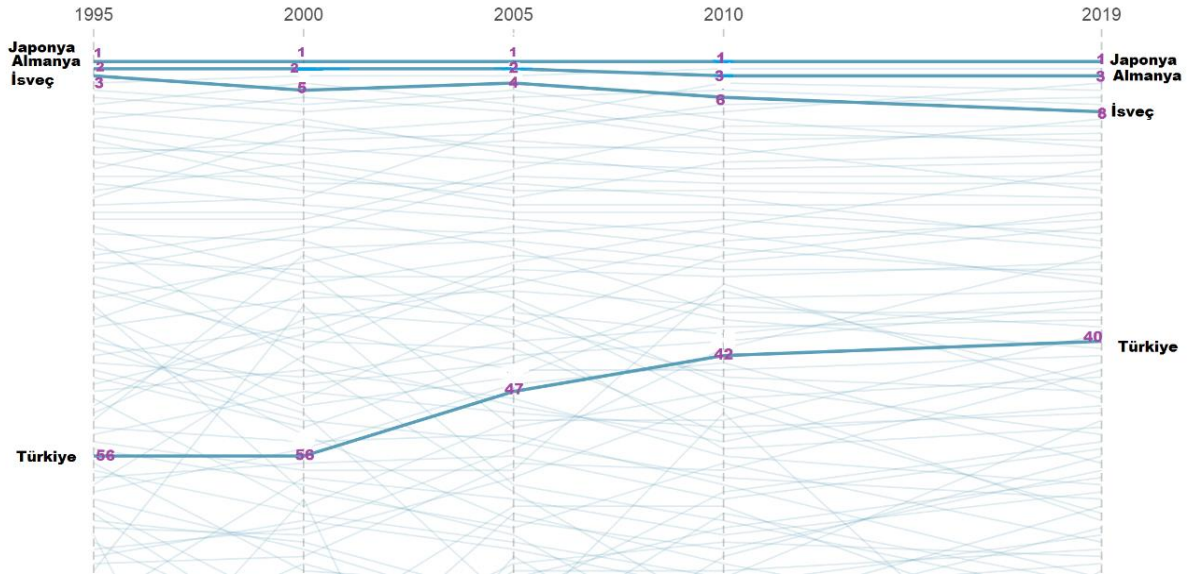
$$\tilde{M}_{cc'} = \sum_p \frac{M_{cp} M_{c'p}}{k_{c,0} k_{p,0}} \quad (8)$$

$k_{c,N} = k_{c,N-2} = 1$ olduğunda (7) no' lu denklem tatmin edicidir. Bu, en büyük özdeğer ile ilişkili olan $\tilde{M}_{cc'}$ özvektörüne karşılık gelir. Bu özvektör, bir vektör olduğu için bilgilendirici değildir. Bunun yerine, ikinci en büyük özdeğerle ilişkili özvektör aranır. Bu, sistemdeki en büyük varyansı yakalayan ve ekonomik karmaşıklık ölçüsü olan özvektördür. Dolayısıyla, Ekonomik Karmaşıklık Endeksi (ECI) şu şekilde tanımlanır:

$$ECI = \frac{\bar{K} - \langle \bar{K} \rangle}{stdev(\bar{K})} \quad (9)$$

Formülde $\langle \rangle$ bir ortalamayı, stdev standart sapmayı temsil eder ve $\bar{K} = \tilde{M}_{cc'}$ 'nin ikinci en büyük özdeğer ile ilişkili özvektördür.

Analizde yer alan dört ülkeye ait ekonomik karmaşıklık seyri aşağıdaki gibidir:

Grafik 1: Ülkelerin 1995-2019 Dönemindeki Ekonomik Karmaşıklık Seyri

Kaynak: Atlas of Economic Complexity, 2022.

Grafik 1' e göre; İsveç' de meydana gelen küçük sapmalar dışında ekonomik karmaşıklık seviyesinin çok yüksek olduğu üç gelişmiş ülkede de 1995 yılından 2019 yılına kadar istikrarlı bir seyir söz konusudur. Özellikle Japonya bu süreç içinde gösterilmiş temel noktaların tümünde liderliği elinde tutmuştur. Bu da Japonya'nın hem yenilik hem teknolojik anlamda kendini güncellediğinin en önemli kanıtıdır. Almanya'da aynı istikrarlı yapıya sahiptir. İsveç ise 2005 yılından sonra sıralamada düşse de hala dünya ülkelerinden ayrılacak kadar özgün mal üretimi yapmaktadır. Dolayısıyla İsveçli üreticiler de dünya pazarlarında farkındalık yaratmaktadır. Türkiye ele alındığında ve bu üç ülkeyle kıyaslandığında ekonomik karmaşıklık düzeyinin oldukça düşük olduğu fakat özellikle 2000 yılı sonrasında ciddi bir sıçramayla sıralamasını artırdığı gözlemlenmektedir. Öte yandan ülke, ihraç ettiği ürünlerle hala özgün değer meydana getirememekte ve ileri düzey teknolojiye faydalanamamaktadır.

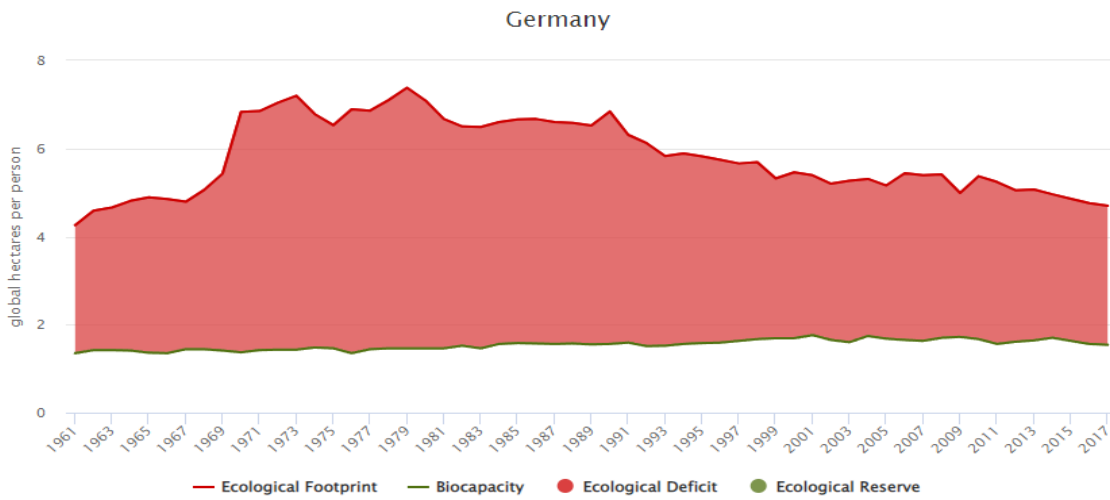
Çalışmada ele alınan iki temel değişkenden bir diğeri olan ekolojik ayak izi ise bir kişinin yaşam tarzını desteklemek için gereken biyo-üretken kara ve deniz miktarının bir ölçüsüdür. İnsanların kendi yiyeceklerini yetiştirmesi, atıklarını elden çıkarması ve karbon emisyonunun emilmesi için gerek duydukları arazi miktarını içermektedir (Calcott ve Bull, 2007: 5). Kavram kısaca hem ekosistemdeki insan etkisini ölçmekte hem de beşerî ekonominin doğal sermayeye bağımlılığını ortaya koymaktadır. Ekolojik ayak izi, verimli yüzey alanlarının kullanımını takip etmektedir. Söz konusu bu alanlar ise ekili arazi, otlatma arazisi, balıkçılık alanları, yerleşik arazi, orman alanı ve karada karbon talebi olmak üzere 6 başlık altında değerlendirilmektedir. Ekolojik ayak izi kapsamına ayrıca biyolojik kapasite de girmektedir. Biyolojik kapasite ise insanların doğadan talep ettiklerini yeniden üretebilen üretken alanlar olarak tanımlanmaktadır. Ayak izi ve biyolojik kapasite bireysel, bölgesel, ulusal veya küresel ölçekte karşılaştırılabilmektedir. Hem ayak izi hem de biyolojik kapasite; her yıl kişi sayısı, kişi başına tüketim, üretim verimliliği ve ekosistemlerin verimliliği ile değişmektedir (Kumar Meena

ve Kumar Yadav, 2019: 25; Global Footprint Network). Ekolojik ayak izinin hesaplanmasında kullanılan formül ise şu şekildedir:

$$EF = \sum_i \frac{T_i}{Y_{W_i}} \times EQF_i \quad (10)$$

Formülde yer alan EF; ekolojik ayak izini, T_i , ülkede tüketilen (veya salınan) her bir i ürün (veya atığın) akışının yıllık ton (t yr-1) miktarını; Y_{W_i} , her bir i akışının üretimi (veya tutulması) için yıllık dünya ortalama verimi (t wha-1 yr-1); EQF_i her bir i akışı üreten arazinin eşitlik faktörünü ifade etmektedir (Mancini vd., 2015: 391).

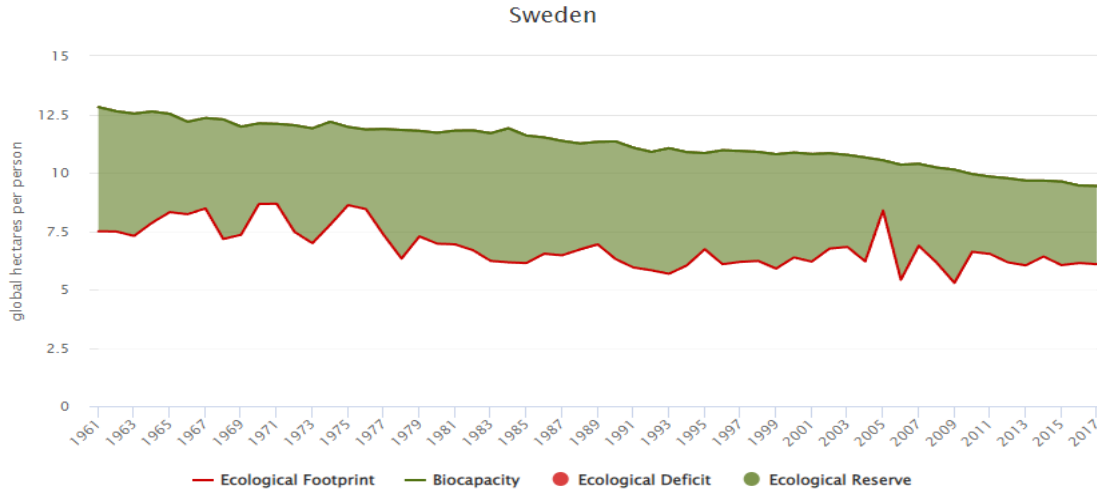
Bu çalışmada ele alınan dört ülkeye ait ekolojik ayak izi ve biyolojik kapasite oranları da aşağıda Grafik 2, 3, 4 ve 5' de gösterilmektedir.

Grafik 2: Almanya'nın Ekolojik Ayak İzi ve Biyokapasite Oranı

Kaynak: Global Footprint Network, 2022.

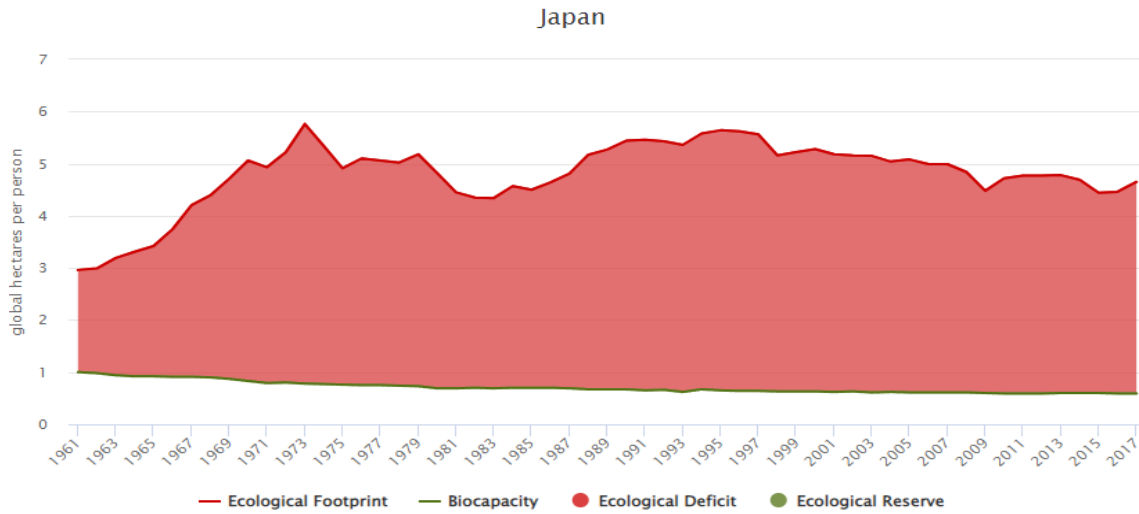
Grafik 2' ye göre 2017 yılında Almanya'nın kişi başı tüketiminin ekolojik ayak izi değeri 4,7 gha iken kişi başına biyolojik kapasite değeri 1,54 gha' dır. Ekolojik ayak izi değeri, ölçülen biyolojik kapasite değerinin üç katından daha fazladır. Bu, insanların tükettikleri doğal kaynakların 1 yılda yeniden üretilmesini beklemek ve atmosfere salınan CO₂' yi tutmak için 3 yıldan daha fazla zamana ihtiyaç duyulduğu anlamına gelir. Ayrıca Almanya' da biyokapasite ithalatı gerekliliğinin olduğunu ortaya koyar. Dolayısıyla ülke net biyolojik kapasite ithalatçısı haline gelmekte ve biyokapasite borçlusu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Grafik 3: İsveç'in Ekolojik Ayak İzi ve Biyokapasite Oranı

Kaynak: Global Footprint Network, 2022.

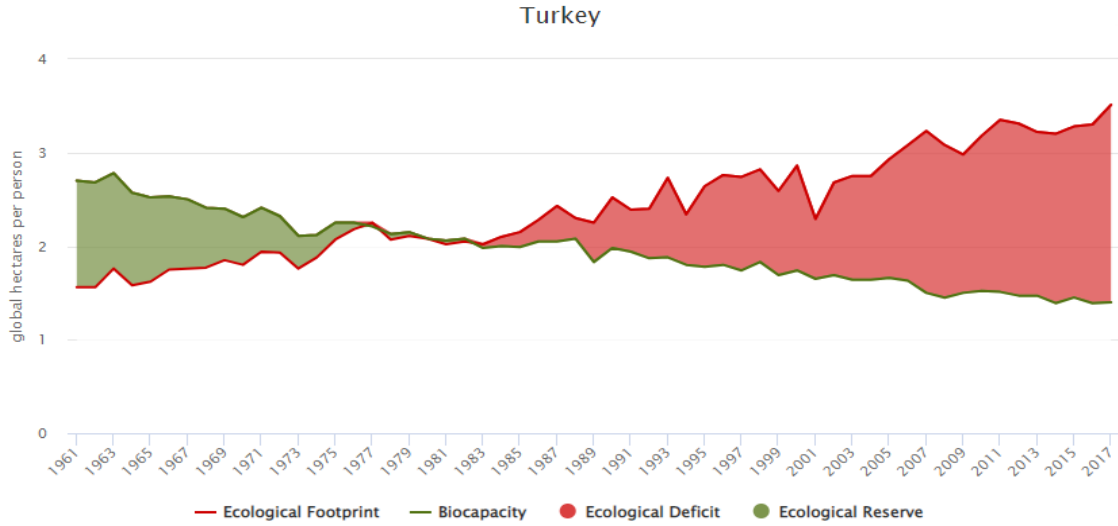
Grafik 3' e göre 2017 yılında İsveç'in kişi başı tüketiminin ekolojik ayak izi değeri 6,08 gha iken kişi başına biyolojik kapasite değeri 9,43 gha' dır. Ekolojik ayak izi değeri, ölçülen biyolojik kapasite değerinin altındadır. Bu, ülkede insanların tükettikleri doğal kaynakların 1 yılda yeniden üretilebildiğini ve atmosfere salınan CO₂' nin zaten başarılı bir şekilde tutulduğunu göstermektedir. İsveç 1961-2017 yılları arasında sürekli net biyolojik kapasite ihracatçısı konumundadır.

Grafik 4: Japonya'nın Ekolojik Ayak İzi ve Biyokapasite Oranı

Kaynak: Global Footprint Network, 2022.

Grafik 4' e göre 2017 yılında Japonya'nın kişi başı tüketiminin ekolojik ayak izi değeri 4,65 gha iken kişi başına biyolojik kapasite değeri 0,59 gha' dır. Ekolojik ayak izi değeri, ölçülen biyolojik kapasite değerinin yedi katından daha fazladır. Bu, insanların tükettikleri doğal kaynakların 1 yılda yeniden üretilmesini beklemek ve atmosfere salınan CO₂' yi tutmak için yaklaşık 8 yıla ihtiyaç duyulduğu anlamına gelir. Ayrıca Japonya' da biyokapasite ithalatı gerekliliğinin olduğunu ortaya koyar. Dolayısıyla ülke net biyolojik kapasite ithalatçısı haline gelmiştir.

Grafik 5: Türkiye'nin Ekolojik Ayak İzi ve Biyokapasite Oranı

Kaynak: Global Footprint Network, 2022.

Grafik 5' e göre 2017 yılında Türkiye'nin kişi başı tüketiminin ekolojik ayak izi değeri 3,51 gha iken kişi başına biyolojik kapasite değeri 1,4 gha' dır. Ekolojik ayak izi değeri, ölçülen biyolojik kapasite değerinin iki katından daha fazladır. Bu, insanların tükettikleri doğal kaynakların 1 yılda yeniden üretilmesini beklemek ve atmosfere salınan CO₂' yi tutmak için 2 yıldan daha fazla zamana ihtiyaç duyulduğu anlamına gelir. Aynı zamanda Türkiye'de biyokapasite ithalatı gerekliliğinin olduğunu ortaya koyar (Sharif, 2020: 2).

Türkiye 1961-1988 yılları arasında (1988' de biyolojik kapasite değeri: 2,08 ve ekolojik ayak izi değeri: 2,23 iken; 1989 yılında biyolojik kapasite değeri: 1,83 ve ekolojik ayak izi değeri: 2,25 olarak ölçülmüştür) net biyolojik kapasite ihracatçısıyken; 1989 yılı itibariyle net biyolojik kapasite ithalatçısı haline gelmiştir. Üstelik değişkenler arasındaki makas her yıl biraz daha açılmıştır.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Konuya dair literatür taraması yapıldığında mevcut araştırmaların çok eskiye dayanmadığı ve ilişkinin varlığı ve yönü hakkında hala genel çıkarımlar yapmaya imkân tanıyacak kadar fazla olmadığı görülmüştür. Çalışmalar, sunulan literatürden de anlaşılacağı üzere ilk zamanlarda ekolojik ayak izinin büyük bir bölümünü oluşturan karbon emisyonları ve ekonomik karmaşıklık arasında gerçekleştirilmiş, sonrasında ekolojik ayak izi kavramının yaygınlaşması ile sadece karbon emisyonları üzerinden yapılan değerlendirmeler terk edilmeye başlanmıştır. Son yıllarda çevreyi farklı yönleri ile ele alan ve daha güncel bir değişken olan ekolojik ayak izi ile ekonomik karmaşıklık ilişkisi değerlendirilmeye başlanmıştır. Bu kapsamda sunulan literatür araştırmasında değişkenler arasında negatif, pozitif, belirli bir zamana kadar pozitif ve sonrasında negatif yönlü (ters u) ilişki ortaya koyan çalışmaların olduğu tespit edilmiştir. Tablo 1' de literatür çalışma özetleri sunulmuştur:

Tablo 1: Araştırma Özetleri

Yazar(lar)	Veri Dönemi ve Ülke	Değişkenler	Yöntem	Bulgu
Can ve Gözgör (2017)	1964-2014 Fransa	CO ₂ emisyonları, Reel KBGSYH ve karesi, ECI, Enerji tüketimi	Zaman Serisi Analizi, DOLS	Yüksek ekonomik karmaşıklık uzun vadede karbon emisyonları düzeyini azaltmaktadır.
Neagu (2019)	1995-2017 Seçilmiş 25 Avrupa Birliği (AB) ülkesi	CO ₂ emisyonları, ECI ve karesi, GSYİH'nin enerji yoğunluğu	Panel Eşbütünleşme Testi, FMOLS, DOLS	Ekonomik karmaşıklık belirli bir süre karbon emisyonunu artırır, sonrasında artırıcı etki yapmaz. ECI ² 'nin işareti negatif ve anlamsızdır.
Doğan vd. (2020)	1990-2014 28 OECD Ülkesi	CO ₂ emisyonları, ECI, Yenilenebilir enerji tüketimi, Nüfus, GSYH	Panel Veri Analizi, FE, FMOLS, DOLS, ARDL	Ekonomik karmaşıklıkla çevresel bozulma arasında negatif bir ilişki vardır.
Yılancı ve Pata (2020)	1965-2016 Çin	EF, KBGSYH, Kişi başına fosil yakıtı dayalı enerji tüketimi, ECI	Bootstrap Fourier ARDL Eşbütünleşme Testi, Zamanla Değişen Nedensellik Testi	Ekonomik karmaşıklığın ekolojik ayak izine pozitif bir etkisi vardır. 1981–1987, 2006 ve 2008–2011'de ECI'dan EF'ye; 1982–1983, 1985, 1999 ve 2001'de EF'den ECI'ya doğru nedensellik vardır.
Shahzad vd. (2020)	1965Q1-2017Q4 ABD	EF, ECI, Enerji kullanımı (Fosil yakıt)	QARDL, Quantile Granger Nedensellik Testi	Ekonomik karmaşıklığın ekolojik ayak izine pozitif bir etkisi vardır. Ekonomik karmaşıklık ile ekolojik ayak izi arasında iki yönlü nedensellik bulunmuştur.
He vd. (2021)	1990-2018 İlk 10 Enerji Geçiş Ekonomisi	CO ₂ emisyonu, KBGSYH, Yenilenebilir enerji kullanımı, ECI, Küreselleşme göstergeleri	Panel Eşbütünleşme Testi, Slope Homojenlik Testi, CS-ARDL, CCEMG	Ekonomik karmaşıklık ve karbon emisyonları arasında negatif bir ilişki vardır.
Leitão vd. (2021)	1990-2015 BRICS Ülkeleri	CO ₂ emisyonu, KBGSYH ve karesi, ECI, Yenilenebilir enerji	Panel Eşbütünleşme, FMOLS, DOLS, FE, Panel Quantile Regresyon Analizi	Ekonomik karmaşıklık ve karbon emisyonları arasında negatif bir ilişki vardır.
Majeed vd. (2021)	1971-2018 OECD Ülkeleri	CO ₂ emisyonu, ECI, KBGSYH, GSYH'nin karesi, Toplam enerji tüketimi, Ticari açıklık, Kentleşme	Panel Veri Analizi, Panel Eşbütünleşme Analizi, VECM, Granger Nedenselsizlik testi (Granger non-causality test), FMOLS, FE-QR	Ekonomik karmaşıklık, karbon emisyonlarını uzun vadede pozitif etkilemektedir.
Martins vd. (2021)	1993-2018 Ekonomik Karmaşıklıkta İlk Yedi Ülke	CO ₂ emisyonu, KBGSYH, Yenilenebilir enerji, Küreselleşme, ECI	Slope Homojenlik Testi, Eşbütünleşme Analizi, CS-ARDL, CCEMG, Panel Nedensellik Testi	Ekonomik karmaşıklıkla karbon emisyonları arasında pozitif bir ilişki vardır.
Alvarado vd. (2021)	1980-2016 17 Latin Amerika Ülkesi	Ekolojik ayak izi, ECI, Toplam doğal kaynak rantları (%GSYH), Küreselleşme endeksi, Gini endeksi, İç kredi, Ticaret (mal ve hizmet ihracat ve ithalat toplamı-%GSYH)	Panel Kantil Regresyon Analizi, OLS	Ekonomik karmaşıklık yüksek ve orta üst gelirli ülkelerde kişi başına düşen ekolojik ayak izini artırmakta; düşük-orta gelirli ülkelerde azaltmaktadır.
Rafique vd. (2021)	1980-2017 Ekonomik Karmaşıklık Endeksindeki İlk On Ülke	EF, ECI, Yenilenebilir enerji üretimi, Beşeri sermaye endeksi, KBGSYH, Toplam kent nüfusu büyüklüğü, İhracat ürün kalitesi, Ticari açıklık	Panel Veri Analizi, SGMM, FMOLS, DOLS	Ekolojik ayak izi ile ekonomik karmaşıklık arasında pozitif bir ilişki vardır.
Nathaniel (2021)	1990-2016 ASEAN Ülkeleri	EF, ECI, KBGSYH, Küreselleşme, Karbondioksit emisyonu,	Eşbütünleşme Analizi D-H Nedensellik	Ekonomik karmaşıklık ekolojik ayak izini artırmaktadır. Ekolojik ayak izinden ekonomik karmaşıklığa doğru

		Enerji tüketimi	Testi	tek yönlü bir nedensellik vardır.
Kazemzadeh vd. (2021)	1970-2016 25 Ülke	EF, Nüfus, KBGSYH, ECI, Fosil yakıtların tüketimi, Gini katsayısı, Ticari açıklık	Panel Eşbütünleşme Testleri, Panel Kantil Regresyon Analizi OLS	Ekonomik karmaşıklık endeksi, ekolojik ayak izini %10' luk ve %25'lik kantillerde pozitif yönde etkilerken; %75 ve %95' lik kantillerde negatif yönde etkilemektedir.
Cui vd. (2021)	1980-2017 20 Ülke	EF, ECI, Beşeri sermaye, Yenilenebilir enerji üretimi, GSYH, Kent Nüfusu	Panel Veri Analizi, FMOLS DOLS CCR	Ekonomik karmaşıklıkla ekolojik ayak izi arasında pozitif bir ilişki vardır.
Ahmed vd. (2021)	1985-2017 G7	EF, KBGSYH ve karesi, Yenilenebilir enerji araştırma geliştirme ve gösteriminde kamu bütçeleri, Demokratik hesap verebilirlik, ECI, Finansal gelişme endeksi	Panel Eşbütünleşme Testi, Dumitrescu ve Hurlin Nedensellik Testi	Ekonomik karmaşıklık uzun vadede ekolojik ayak izini azaltmaktadır. Ekonomik karmaşıklıktan ekolojik ayak izine doğru %1 önem düzeyinde bir nedensellik vardır.
Ahmad vd. (2021)	1984-2017 20 Gelişmekte Olan Ülke	EF, KBGSYH ve karesi, Yenilenebilir ve yenilenemez enerji tüketimi, Kurumsal Kalite, ECI ve karesi	CS-ARDL	Ekonomik karmaşıklığın belli bir düzeye kadar EF' yi artırarak çevresel kaliteyi düşürdüğünü, bu düzeyden sonra yüksek ekonomik karmaşıklığın ise EF' yi azalttığını ortaya koymaktadır.
Ikram vd. (2021)	1965Q1-2017Q4 Japonya	EF, ECI, GSYH	QARDL Doğrusal ARDL Quantile Granger Nedensellik	Düşük ve yüksek kuantillerde ECI ve EF arasında çift yönlü kantil nedensellik mevcutken, orta kuantillerde incelenen değişkenler arasında nedensellik bulunamamıştır. ECI, EF yi hem kısa hem de uzun vadede düşük ve yüksek kuantillerde pozitif fakat düşüş eğiliminde olan bir şekilde etkilemektedir.
Bucak (2022)	1995-2017 G8 Ülkeleri ve Türkiye	ECI, Kişi Başına EF	Toda Yamamoto Nedensellik Testi	Kanada ve Japonya' ya da çift yönlü; Fransa ve İtalya'da ECI' dan EF' ye doğru; Almanya, Rusya, İngiltere ve ABD'de EF' den ECI' ya doğru nedensellik ilişkisinin olduğunu; Türkiye' de ise değişkenler arasında nedensellik ilişkisinin olmadığını ortaya koymaktadır.
Huang vd. (2022)	1995-2018 E7 ve G7 Ülkeleri	ECFP (Ekolojik Ayak İzi), İletişim teknolojisi, Yenilenebilir enerji kullanımı, ECI, Beşeri sermaye, Finansal gelişim	Westerlund Panel Eşbütünleşme, Dumitrescu ve Hurlin (D-H) Panel Nedensellik Testi	E7 ülkelerinde uzun vadede ECI' daki 1 br' lik artış ECFP' yi %0.376 artırırken; G7 ülkelerinde ECI' daki 1 br' lik artış ECFP' yi %0.296 azaltmaktadır. Ayrıca E7 ve G7 ülkelerinde ECI' dan ECFP' ye tek yönlü nedensellik ilişkisi vardır.
Khan vd. (2022)	1996-2019 G7 Ülkeleri	EFP (Ekolojik Ayak İzi), ECI, Yenilenebilir enerji tüketimi, Yenilenemez enerji tüketimi, KBGSYH, Kırsal nüfus artışı, Enflasyon oranı, Doğrudan yabancı yatırım, Gelir eşitsizliği, Ticaret	Panel Eşbütünleşme Testi (Pedroni eşbütünleşme testi, Kao ve Fisher eşbütünleşme testleri), FMOLS, DOLS	FMOLS ve DOLS sonuçlarına göre ECI ile EFP arasında pozitif bir ilişki vardır. Ayrıca ECI ve EFP arasındaki doğrusal olmayan (ECI ²) ilişki, belirli bir eşik seviyesine ulaştıktan sonra ekonomik karmaşıklığın G-7 ekonomilerinde çevresel bozulmayı azalttığını öne süren U-şekilli bir ilişkiyi (EKC hipotezi) doğrulamaktadır.

3. YÖNTEM

Çalışmada Toda-Yamamoto nedensellik testi yapılmıştır. Test, değişkenlerin durağanlık dereceleriyle ve koentegre ilişkiyle ilgilenmez. Dolayısıyla farklı dereceden durağan olan değişkenlere kolaylıkla uygulanabilen oldukça avantajlı ve esnek bir test olması nedeniyle tercih edilmiştir.

Toda-Yamamoto nedensellik testi, VAR modeli üzerine kurulmaktadır. VAR modelinde optimal gecikme uzunluğunu ifade eden k ve en yüksek durağanlık derecesini ifade eden d_{max} değeri belirlendikten sonra, $k + d_{max}$ değerine göre yeni bir VAR modeli tahmini yapılmakta ve model aşağıdaki şekilde ifade edilmektedir:

$$Y_t = \varpi + \sum_{i=1}^k \alpha_{1i} X_{t-i} + \sum_{i=1}^k \beta_{1i} Y_{t-i} + \sum_{j=m+1}^{d_{max}} \delta_{1j} X_{t-j} + \sum_{j=m+1}^{d_{max}} \theta_{1j} Y_{t-j} + \varepsilon_{1t} \quad (11)$$

$$X_t = \vartheta + \sum_{i=1}^k \alpha_{2i} X_{t-i} + \sum_{i=1}^k \beta_{2i} Y_{t-i} + \sum_{j=m+1}^{d_{max}} \delta_{2j} X_{t-j} + \sum_{j=m+1}^{d_{max}} \theta_{2j} Y_{t-j} + \varepsilon_{2t} \quad (12)$$

11 ve 12 No' lu denklemlerdeki hata terimlerinin sıfır ortalama ile sabit kovaryans matrisine sahip olduğu kabul edilmektedir. Değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisi, $H_0: \alpha_{1i} = 0$ ve $H_0: \alpha_{2i} = 0$ hipotezlerine dayandırılarak WALD test istatistiği yardımıyla incelenmektedir. Hesaplanan test istatistiğinin tablo değerinden büyük olması durumunda sıfır hipotezleri reddedilmektedir (Toda ve Yamamoto, 1995: 229-230).

Analize değişkenlerin durağanlıklarını tespit etmek amacıyla birim kök testleri ile başlanmıştır. Bu kapsamda geleneksel birim kök testlerinden ADF ve yapısal kırılmalı birim kök testlerinden Lee-Strazicich yapısal kırılmalı birim kök testi kullanılmıştır. Yapısal kırılmalı bu testin tercih edilmesindeki temel sebep, Lee ve Strazicich (2003) tarafından önerilen minimum Lagrange Çarpanı (LM) birim kök testinin hem içsel kırılmalara izin vermesi hem de sapma ve sahte reddetme problemlerinin ortaya çıkmasını önlemesidir. Test, iki kırılmayı içeren AA modeli ile hem düzey hem trendde iki kırılmayı içeren CC modeli olmak üzere iki model üzerine kurulmuştur (Glynn vd, 2007: 71). Lee Strazicich birim kök testinde aşağıdaki regresyon kullanılmaktadır:

$$y_t = \delta Z_t + e_t \quad e_t = \beta e_{t-1} + \varepsilon_t \quad (13)$$

Denklemden (13) Z_t dışsal değişkenleri içeren vektörü, $e_t \sim iid N(0, \sigma^2)$ özelliği taşıyan kalıntıları belirtmektedir. Model AA, D_{jt} , $j = 1, 2$ olmak üzere $t \geq T_{Bj} + 1$ ise bir değerini; diğer durumlarda sıfır değerini alan bir gölge değişkeni göstermekte ve Z_t yerine $[1, t, D_t, D_t]'$ ifadesi yerleştirilerek elde edilmektedir. Model CC ise $j = 1, 2$ için DT_{jt} , $t \geq T_{Bj} + 1$ olduğunda $t - T_{Bj}$, diğer durumlarda ise sıfır değerini alan gölge değişkeni göstermekte ve Z_t yerine $[1, t, D_{1t}, D_{2t}, DT_{1t}, DT_{2t}]'$ ifadesi yerleştirilerek elde edilmektedir (Yılancı, 2009: 330).

Analiz, değişkenlerin durağanlıklarının tespitinden sonra nedensellik testi ile tamamlanmıştır. Ekonomik karmaşıklığın ekolojik ayak izi üzerine etkisinin incelenmesi amacıyla kurulan model aşağıdaki eşitlikte gösterilmiştir.

$$EF = \beta_0 + \beta_{1t} ECI + \beta_{2t} \ln GDP + \beta_{3t} \ln RE + \beta_{4t} \ln NRE + \varepsilon_t \quad (14)$$

Verilen modelde (14) ekolojik ayak izi (EF) bağımlı değişkeni, ekonomik karmaşıklık endeksi (ECI), kişi başına gayrisafi yurtiçi hasılanın logaritması ($\ln GDP$), yenilebilir enerji kaynaklarının logaritması ($\ln RE$) ve yenilemeyen enerji kaynaklarının logaritması ($\ln NRE$) bağımsız değişkenleri

tanımlamaktadır. Modelde β_0 sabit etkileri; $\beta_1, \beta_2, \beta_3$ ve β_4 bağımsız değişkenlere ait parametre değerlerini, t zamanı ve ε_t hata terimini göstermektedir.

Çalışmada, ekolojik ayak izi sabit kişi başına değeri, kişi başına gayrisafi yurtiçi hasıla sabit 2015 ABD Doları değeri, yenilebilir enerji kaynakları kişi başına yenilenebilir enerji kilowatt cinsinden ve yenilemeyen enerji kaynakları kişi başına düşen fosil yakıtların kilowatt cinsinden değeridir. Türkiye'ye ait endeks değerlerinden bazılarının negatif olması ekolojik ayak izi ve ekonomik karmaşıklık endeksi değişkenlerinin doğrusal bunlar dışındaki değişkenlerin tümünün logaritmik formda kullanılma sebebidir.

4. BULGULAR

Değişkenlere ait sabitli ve sabitli-trendli ADF birim kök test sonuçları aşağıda verilmiştir. Tüm testlerde gecikme uzunluğu Schwarz Bilgi Kriterine göre alınmıştır. ADF birim kök test sonuçları şu şekildedir:

Tablo 2: ADF Birim Kök Test Sonuçları

Ülke	Değişken	Sabitli					Sabitli ve Trendli				
		Test İst. (Düzye)	1.Fark	%1	%5	%10	Test İst. (Düzye)	1.Fark	%1	%5	%10
Almanya	EF	-0.441	-7.186	-3.581	-2.926	-2.601	-3.381*	-7.148	-4.170	-3.510	-3.185
	ECI	-1.354	-5.358	-3.581	-2.926	-2.601	-1.461	-5.305	-4.170	-3.510	-3.185
	GDP	-2.356	-6.248	-3.588	-2.929	-2.603	-2.109	-6.824	-4.170	-3.510	-3.185
	RE	1.777	-6.380	-3.581	-2.926	-2.601	-1.315	-6.768	-4.170	-3.510	-3.185
	NRE	-0.315	-7.611	-3.581	-2.926	-2.601	-3.515**	-7.829	-4.170	-3.510	-3.185
İsveç	EF	-4.266** *	-7.296	-3.581	-2.926	-2.601	-5.007***	-7.301	-4.170	-3.510	-3.185
	ECI	-0.116	-5.610	-3.581	-2.926	-2.601	-0.552	-5.981	-4.170	-3.510	-3.185
	GDP	-0.393	-4.953	-3.581	-2.926	-2.601	-2.725	-4.899	-4.175	-3.513	-3.186
	RE	-4.572** *	-7.001	-3.581	-2.926	-2.601	-5.601***	-6.929	-4.170	-3.510	-3.185
	NRE	-0.660	-6.895	-3.581	-2.926	-2.601	-2.815	-6.602	-4.170	-3.510	-3.185
Japonya	EF	-1.659	-5.946	-3.581	-2.926	-2.601	-1.794	-5.955	-4.170	-3.510	-3.185
	ECI	-1.237	-6.195	-3.581	-2.926	-2.601	-1.483	-6.134	-4.170	-3.510	-3.185
	GDP	-3.638** *	-4.632	-3.581	-2.926	-2.601	-0.859	-5.665	-4.170	-3.510	-3.185
	RE	-3.353** *	-10.376	-3.581	-2.926	-2.601	-4.681***	-10.429	-4.170	-3.510	-3.185
	NRE	-1.998	-6.612	-3.581	-2.926	-2.601	-2.261	-6.602	-4.170	-3.510	-3.185
	EF	-0.539	-10.866	-3.584	-2.928	-2.602	-5.218	-10.753	-4.170	-3.510	-3.185

Türkiye	ECI	-2.725** *	-4.960	-3.581	-2.926	-2.601	-1.830	-5.348	-4.170	-3.510	-3.185
	GDP	0.451	-6.465	-3.581	-2.926	-2.601	-1.935	-6.497	-4.170	-3.510	-3.185
	RE	-1.622	-7.865	-3.581	-2.926	-2.601	-2.619	-7.884	-4.170	-3.510	-3.185
	NRE	-1.655	-6.589	-3.581	-2.926	-2.601	-3.572**	-6.620	-4.170	-3.510	-3.185

Not: (***) , (**) ve (*) değerleri sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerini ifade etmektedir.

Tablo 2' ye göre Almanya'da sabitli modelde (düzeyde) değişkenlerin hiçbiri durağan değildir. Sabitli&Trendli modelde ise NRE değişkeni %5 önem seviyesinde durağan olduğu görülmektedir. İsveç'de sabitli ve sabitli&trendli modelde (düzeyde) EF ve RE değişkenlerinin durağan, diğer değişkenlerinin durağan olmadığı görülmektedir. Japonya' da sabitli modelde GDP ve RE değişkenleri durağan olup sabitli&trendli modelde sadece RE değişkeni durağandır. Türkiye' de sabitli modelde değişkenlerin hiçbiri %5 önem seviyesinde durağan değildir. Sabitli&Trendli modelde ise NRE değişkeni durağandır. Tüm değişkenler birinci farkta durağandır.

Analiz kapsamında ayrıca Lee-Strazicich yapısal kırılmalı birim kök testi yapılmıştır. Test sonuçları aşağıdaki gibidir:

Tablo 3: Lee-Strazicich (2003) Yapısal Kırılmalı Birim Kök Test Sonuçları

Ülkeler	Değişkenler	Model AA			Model CC		
		Test İstatistiği	Kırılma Tarihi	Kritik Değerler	Test İstatistiği	Kırılma Tarihi ve λ Değerleri	Kritik Değerler
Almanya	EF	-4.78***	1990 1998	%1: -4.545 %5: -3.842 %10: -3.504	-5.18	1976(λ 1: 0.148) 1992(λ 2: 0.489)	%1:-6.16 %5:-5.59 %10:-5.27
	ECI	-2.14	1984 1991		-4.47	1976(λ 1: 0.148) 1995(λ 2: 0.553)	%1:-6.41 %5:-5.74 %10:-5.32
	GDP	-2.89	1975 2008		-6.97***	1980(λ 1: 0.234) 1989(λ 2: 0.425)	%1:-6.16 %5:-5.59 %10:-5.27
	RE	-1.21	1999 2003		-4.47	1994(λ 1: 0.531) 2004(λ 2: 0.744)	%1:-6.32 %5:-5.73 %10:-5.32
	NRE	-2.52	1975 1978		-5.55*	1980(λ 1: 0.234) 1990(λ 2: 0.446)	%1:-6.16 %5:-5.59 %10:-5.27
İsveç	EF	-7.39***	1976 2001		-7.19***	1976(λ 1: 0.148) 2002(λ 2: 0.702)	%1:-6.33 %5:-5.71 %10:-5.33
	ECI	-1.91	1991 2011		-3.87	1974(λ 1: 0.106) 1989(λ 2: 0.425)	%1:-6.16 %5:-5.59 %10:-5.27
	GDP	-3.87**	1994 2009		-4.44	1991(λ 1: 0.468) 2006(λ 2: 0.787)	%1:-6.42 %5:-5.65 %10:-5.32
	RE	-5.98***	1993 2001		-6.41***	1994(λ 1: 0.531) 2001(λ 2: 0.680)	%1:-6.32 %5:-5.73 %10:-5.32
	NRE	-3.77*	1975 1997		-3.99	1976(λ 1: 0.148) 1991(λ 2: 0.468)	%1:-6.16 %5:-5.59 %10:-5.27
Japonya	EF	-3.20	1983 1987	-6.51***	1981(λ 1: 0.255) 1990(λ 2: 0.446)	%1:-6.16 %5:-5.59 %10:-5.27	

	ECI	-2.25	1983 2007		-3.86	1983(λ 1: 0.297) 2006(λ 2: 0.787)	%1:-6.33 %5:-5.71 %10:-5.33
	GDP	-1.37	1993 2010		-4.93	1987(λ 1: 0.383) 2009(λ 2: 0.851)	%1:-6.42 %5:-5.65 %10:-5.32
	RE	-5.39***	1977 1991		-6.79***	1978(λ 1: 0.191) 2008(λ 2: 0.829)	%1:-6.33 %5:-5.71 %10:-5.33
	NRE	-3.13	1987 1993		-4.87	1981(λ 1: 0.255) 1997(λ 2: 0.595)	%1:-6.41 %5:-5.74 %10:-5.32
Türkiye	EF	-6.29***	1980 2004		-6.32**	1978(λ 1: 0.191) 2005(λ 2: 0.766)	%1:-6.33 %5:-5.71 %10:-5.33
	ECI	-2.70	1981 2005		-4.64	1987(λ 1: 0.383) 2004(λ 2: 0.744)	%1:-6.42 %5:-5.65 %10:-5.32
	GDP	-2.94	1979 2010		-4.58	1979(λ 1: 0.212) 1998(λ 2: 0.617)	%1:-6.41 %5:-5.74 %10:-5.32
	RE	-4.12**	1974 2000		-5.64*	1974(λ 1: 0.106) 1999(λ 2: 0.638)	%1:-6.41, %5:-5.74, %10:-5.32
	NRE	-3.13	1974 2000		-4.51	1979(λ 1: 0.212) 1986(λ 2: 0.361)	%1:-6.16 %5:-5.59 %10:-5.27

Not: (*), (**) ve (***) değerleri sırasıyla %10, %5 ve %1 anlamlılık seviyelerini göstermektedir.

Lee-Strazicich yapısal kırılmalı birim kök test sonuçlarına göre model AA'da %5 önem seviyesinde İsveç' de GDP ve Türkiye' de EF serisi durağandır. Model CC' de ise Türkiye'nin EF serisi %5 önem seviyesinde durağandır.

Aşağıda sırasıyla Almanya, İsveç, Japonya ve Türkiye için mevcut değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisini gösteren Toda-Yamamoto nedensellik test sonuçları yer almaktadır.

4.1. Almanya

Analizde yer alan ilk ülke Almanya'dır. Bu ülke verileri kullanılarak öncelikle VAR modeli yardımıyla uygun gecikme uzunluğu (k) 3 olarak belirlenmiştir. Analiz kapsamındaki en yüksek bütünleşme seviyesi I(1) olduğundan; dmax değeri 1'e eşittir. Gecikme uzunluğunun belirlenmesinin ardından VAR modeli Seemingly Unrelated Regression (SUR) yöntemi seçilerek yeniden tahmin edilmiştir. Test çıktısındaki olasılık değeri k serbestlik dereceli tablo değerine göre hesaplanmadığı için bulunan ki-kare değeri alınmış, ki-kare dağılım fonksiyonu kullanılarak olasılık değerinin 3 olarak hesaplanması sonucuna göre düzenlenmiştir.

Tablo 4: Almanya' nın Gecikme Uzunluğunun Belirlenmesi

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	132.0807	NA	1.86e-09	-5.910730	-5.705939	-5.835209
1	367.2735	404.7505	1.07e-13	-15.68714	-14.45840*	-15.23402*
2	392.0200	36.83195	1.14e-13	-15.67535	-13.42265	-14.84462
3	429.5717	47.15790*	7.21e-14*	-16.25915*	-12.98250	-15.05082
4	449.4765	20.36771	1.19e-13	-16.02216	-11.72156	-14.43623

Tablo 4'deki sonuçlara göre uygun gecikme uzunluğu 3 olarak belirlenmiştir. Nedensellik test sonuçları aşağıda gösterilmiştir.

Tablo 5: Almanya' nın Toda-Yamamoto Nedensellik Test Sonuçları

Nedenselliğin Yönü	k+d _{max}	Ki-kare	Olasılık Değeri	Karar (%5)
ECI→ EF	3+1=4	18.784	0.000***	H ₀ Red, Nedensellik Var
LNGDP→ EF		6.676	0.082*	H ₀ Kabul, Nedensellik Yok
LNNRE → EF		4.994	0.172	H ₀ Kabul, Nedensellik Yok
LNRE → EF		4.659	0.198	H ₀ Kabul, Nedensellik Yok
EF → ECI	3+1=4	7.044	0.070*	H ₀ Kabul, Nedensellik Yok
LNGDP → ECI		28.810	2.45501E-06**	H ₀ Red, Nedensellik Var
LNNRE → ECI		2.949	0.399	H ₀ Kabul, Nedensellik Yok
LNRE → ECI		35.277	1.06426E-07***	H ₀ Red, Nedensellik Var
EF → LNGDP	3+1=4	8.909	0.030**	H ₀ Red, Nedensellik Var
ECI → LNGDP		4.089	0.252	H ₀ Kabul, Nedensellik Yok
LNNRE → LNGDP		9.569	0.022**	H ₀ Red, Nedensellik Var
LNRE → LNGDP		6.065	0.108	H ₀ Kabul, Nedensellik Yok
EF → LNNRE	3+1=4	21.699	7.53399E-05***	H ₀ Red, Nedensellik Var
ECI →LNNRE		65.482	3.95575E-14***	H ₀ Red, Nedensellik Var
LNGDP → LNNRE		45.662	6.68985E-10***	H ₀ Red, Nedensellik Var
LNRE → LNNRE		21.356	8.87764E-05***	H ₀ Red, Nedensellik Var
EF → LNRE	3+1=4	12.397	0.006*	H ₀ Red, Nedensellik Var
ECI → LNRE		3.057	0.382	H ₀ Kabul, Nedensellik Yok
LNGDP → LNRE		10.105	0.017**	H ₀ Red, Nedensellik Var
LNNRE → LNRE		5.200	0.157	H ₀ Kabul, Nedensellik Yok

Not: (*), (**) ve (***) değerleri sırasıyla %10, %5 ve %1 anlamlılık seviyelerini göstermektedir.

Almanya' da ECI' dan EF' ye; LNGDP' den ve LNRE' den ECI' ya; EF' den ve LNNRE' den LNGDP' ye; EF, ECI, LNGDP ve LNRE' den LNNRE' ye; EF ve LNGDP' den LNRE' ye doğru nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.

Almanya'da ekonomik karmaşıklıktan ekolojik ayak izine doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi söz konusudur. Yani, ülkede ekonomik karmaşıklık ekolojik ayak izinin nedenidir. Dolayısıyla daha karmaşık ve sofistike ürünler, uygun bir enerji karışımıyla karşılanabilen ve daha az kirlilik yaratan artan bir enerji talebi gerektirmektedir (Neagu, 2020: 11). ECI, yalnızca karmaşık ürün sepetini genişletmekle kalmayıp aynı zamanda onları daha fazla ülkeye ulaştırmaya ve çevre düzenlemelerine uymaya zorlamaktadır. Bu nedenle, ECI' den EF' ye doğru bir nedensellik bu göstergenin çevre ve kaynak kullanım politikasının formüle edilmesinde oldukça önemli olduğunu göstermektedir. Söz konusu nedensellik ilişkisi, sürdürülebilir bir sanayi politikasının tasarlanmasına yardımcı olabilecektir (Ikram vd., 2021: 9). Politikacılar su yönetimini ve yeşil altyapıyı bir araya getirerek şehirlerin konforuna katkıda bulunan, kentsel peyzajın hidrolojik ve ekolojik değerlerini

birleştiren ve koruyan, aynı zamanda ülkelere sürdürülebilir kentler meydana getirmek için yapısal çözümler ortaya koyan mavi-yeşil altyapı uygulamalarını kullanarak hem çevreye hem bütçeye pozitif etkiler yapabilirler (Donnell vd., 2017: 964).

4.2. İsveç

Analizde yer alan ikinci ülke İsveç' dir. Bu ülke verileri kullanılarak öncelikle VAR modeli yardımıyla uygun gecikme uzunluğu (k) 1 olarak belirlenmiştir. Analiz kapsamındaki en yüksek bütünleşme seviyesi I(1) olduğundan; dmax değeri 1'e eşittir. Gecikme uzunluğunun belirmesinin ardından VAR modeli Seemingly Unrelated Regression (SUR) yöntemi seçilerek yeniden tahmin edilmiştir. Test çıktısındaki olasılık değeri k serbestlik dereceli tablo değerine göre hesaplanmadığı için bulunan ki-kare değeri alınmış, ki-kare dağılım fonksiyonu kullanılarak olasılık değerinin 1 olarak hesaplanması sonucuna göre düzenlenmiştir.

Tablo 6: İsveç' in Gecikme Uzunluğunun Belirlenmesi

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	62.42881	NA	4.76e-08	-2.671107	-2.466317	-2.595587
1	239.7765	305.2031*	4.02e-11*	-9.757049	-8.528304*	-9.303926*
2	264.9403	37.45298	4.19e-11	-9.764664*	-7.511966	-8.933938
3	275.1370	12.80522	9.49e-11	-9.076140	-5.799489	-7.867813
4	297.5381	22.92203	1.40e-10	-8.955260	-4.654655	-7.369330

Tablo 6' daki sonuçlara göre uygun gecikme uzunluğu 1 olarak belirlenmiştir. Nedensellik test sonuçları aşağıda gösterilmiştir.

Tablo 7: İsveç' in Toda-Yamamoto Nedensellik Test Sonuçları

Nedenselliğin Yönü	k+d _{max}	Ki-kare	Olasılık Değeri	Karar (%5)
ECI→ EF	1+1=2	0.748	0.386	H ₀ Kabul, Nedensellik Yok
LNGDP→ EF		4.737	0.029**	H ₀ Red, Nedensellik Var
LNNRE → EF		0.026	0.869	H ₀ Kabul, Nedensellik Yok
LNRE → EF		1.172	0.278	H ₀ Kabul, Nedensellik Yok
EF → ECI	1+1=2	0.250	0.616	H ₀ Kabul, Nedensellik Yok
LNGDP → ECI		1.357	0.244	H ₀ Kabul, Nedensellik Yok
LNNRE → ECI		0.095	0.757	H ₀ Kabul, Nedensellik Yok
LNRE → ECI		2.033	0.153	H ₀ Kabul, Nedensellik Yok
EF → LNGDP	1+1=2	5.720	0.016**	H ₀ Red, Nedensellik Var
ECI → LNGDP		1.896	0.168	H ₀ Kabul, Nedensellik Yok
LNNRE → LNGDP		1.278	0.258	H ₀ Kabul, Nedensellik Yok
LNRE → LNGDP		3.869	0.049**	H ₀ Red, Nedensellik Var
EF → LNNRE	1+1=2	1.211	0.270	H ₀ Kabul, Nedensellik Yok
ECI →LNNRE		2.431	0.118	H ₀ Kabul, Nedensellik Yok
LNGDP → LNNRE		9.973	0.001***	H ₀ Red, Nedensellik Var
LNRE → LNNRE		5.194	0.022**	H ₀ Red, Nedensellik Var
EF → LNRE	1+1=2	9.765	0.001***	H ₀ Red, Nedensellik Var

ECI → LNRE		4.215	0.040**	H ₀ Red, Nedensellik Var
LNGDP → LNRE		5.496	0.019**	H ₀ Red, Nedensellik Var
LNNRE → LNRE		4.833	0.027**	H ₀ Red, Nedensellik Var

Not: (*), (**) ve (***) değerleri sırasıyla %10, %5 ve %1 anlamlılık seviyelerini göstermektedir.

İsveç'te LNGDP' den EF' ye; EF ve LNRE' den LNGDP' ye; LNGDP ve LNRE' den LNNRE' ye; EF, ECI, LNGDP ve LNNRE' den LNRE' ye doğru nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.

İsveç' de ekonomik karmaşıklık ve ekolojik ayak izi arasında bir nedensellik ilişkisi tespit edilememiştir. Öte yandan ekonomik karmaşıklıktan ve ekolojik ayak izinden yenilenebilir enerji kaynaklarına doğru bir nedensellik ilişkisi belirlenmiştir. İsveç, 2050 yılına kadar fosil yakıt kullanımını ortadan kaldırmayı hedefleyen dünyanın en sürdürülebilir ülkelerindendir. Ülke, hem CO₂ vergisini hem de kapsamlı bir çevre vergisi reformunu uygulayan ilk ülkelerden biridir (Adebayo, 2022: 1884). Dolayısıyla ülke, ekonomik karmaşıklıkta göstermiş olduğu başarısını çevresel sorunlar yaşamayacak şekilde yürüttüğü politikalarıyla desteklemekte; böylelikle çevre üzerine olumsuz bir etkide bulunmamaktadır.

4.3. Japonya

Analizde yer alan üçüncü ülke Japonya'dır. Bu ülke verileri kullanılarak öncelikle VAR modeli yardımıyla uygun gecikme uzunluğu (k) 1 olarak belirlenmiştir. Analiz kapsamındaki en yüksek bütünleşme seviyesi I(1) olduğundan; dmax değeri 1'e eşittir. Gecikme uzunluğunun belirmesinin ardından VAR modeli Seemingly Unrelated Regression (SUR) yöntemi seçilerek yeniden tahmin edilmiştir. Test çıktısındaki olasılık değeri k serbestlik dereceli tablo değerine göre hesaplanmadığı için bulunan ki-kare değeri alınmış, ki-kare dağılım fonksiyonu kullanılarak olasılık değerinin 1 olarak hesaplanması sonucuna göre düzenlenmiştir.

Tablo 8: Japonya' nın Gecikme Uzunluğunun Belirlenmesi

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	134.9285	NA	1.63e-09	-6.043184	-5.838394	-5.967664
1	354.9048	378.5639*	1.90e-13*	-15.11185	-13.88311*	-14.65873*
2	373.6179	27.85206	2.67e-13	-14.81944	-12.56674	-13.98871
3	399.1597	32.07583	2.97e-13	-14.84464	-11.56799	-13.63631
4	433.6837	35.32680	2.49e-13	-15.28761*	-10.98701	-13.70168

Tablo 8' deki sonuçlara göre uygun gecikme uzunluğu 1 olarak belirlenmiştir. Nedensellik test sonuçları aşağıda gösterilmiştir.

Tablo 9: Japonya' nın Toda-Yamamoto Nedensellik Test Sonuçları

Nedenselliğin Yönü	k+d _{max}	Ki-kare	Olasılık Değeri	Karar (%5)
ECI→ EF	1+1=2	4.167	0.041**	H ₀ Red, Nedensellik Var
LNGDP→ EF		0.728	0.393	H ₀ Kabul, Nedensellik Yok

LNNRE → EF		4.762	0.029**	H ₀ Red, Nedensellik Var
LNRE → EF		1.535	0.215	H ₀ Kabul, Nedensellik Yok
EF → ECI	1+1=2	0.761	0.382	H ₀ Kabul, Nedensellik Yok
LNGDP → ECI		8.649	0.003***	H ₀ Red, Nedensellik Var
LNNRE → ECI		17.171	3,41612E-05***	H ₀ Red, Nedensellik Var
LNRE → ECI		9.377	0.002***	H ₀ Red, Nedensellik Var
EF → LNGDP	1+1=2	2.011	0.156	H ₀ Kabul, Nedensellik Yok
ECI → LNGDP		4.044	0.044**	H ₀ Red, Nedensellik Var
LNNRE → LNGDP		3.118	0.077*	H ₀ Red, Nedensellik Var
LNRE → LNGDP		1.047	0.306	H ₀ Kabul, Nedensellik Yok
EF → LNNRE	1+1=2	6.597	0.010***	H ₀ Red, Nedensellik Var
ECI → LNNRE		1.985	0.158	H ₀ Kabul, Nedensellik Yok
LNGDP → LNNRE		1.947	0.162	H ₀ Kabul, Nedensellik Yok
LNRE → LNNRE		4.222	0.039**	H ₀ Red, Nedensellik Var
EF → LNRE	1+1=2	4.955	0.026**	H ₀ Red, Nedensellik Var
ECI → LNRE		2.896	0.088*	H ₀ Red, Nedensellik Var
LNGDP → LNRE		0.567	0.451	H ₀ Kabul, Nedensellik Yok
LNNRE → LNRE		2.489	0.114	H ₀ Kabul, Nedensellik Yok

Not: (*), (**) ve (***) değerleri sırasıyla %10, %5 ve %1 anlamlılık seviyelerini göstermektedir.

Japonya’da ECI ve LNNRE’ den EF’ ye; LNGDP, LNNRE ve LNRE’ den ECI’ ya; ECI ve LNNRE’ den LNGDP’ ye; EF ve LNRE’ den LNNRE’ ye; EF ve ECI’ dan LNRE’ ye doğru nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.

Japonya’da ekolojik ayak izinden ekonomik karmaşıklığa doğru bir nedensellik tespit edilemezken; ekonomik karmaşıklıktan ekolojik ayak izine doğru bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Dolayısıyla ekonomik karmaşıklık ekolojik ayak izinin nedenidir.

4.4. Türkiye

Analizde yer alan son ülke Türkiye’dir. Bu ülke verileri kullanılarak öncelikle VAR modeli yardımıyla uygun gecikme uzunluğu (k) 1 olarak belirlenmiştir. Analiz kapsamındaki en yüksek bütünleşme seviyesi I(1) olduğundan; dmax değeri 1’e eşittir. Gecikme uzunluğunun belirmesinin ardından VAR modeli Seemingly Unrelated Regression (SUR) yöntemi seçilerek yeniden tahmin edilmiştir. Test çıktısındaki olasılık değeri k serbestlik dereceli tablo değerine göre hesaplanmadığı için bulunan ki-kare değeri alınmış, ki-kare dağılım fonksiyonu kullanılarak olasılık değerinin 1 olarak hesaplanması sonucuna göre düzenlenmiştir.

Tablo 10: Türkiye’ nin Gecikme Uzunluğunun Belirlenmesi

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	102.3209	NA	7.44e-09	-4.526555	-4.321764	-4.451035
1	275.3604	297.7889*	7.68e-12*	-11.41211*	-10.18337*	-10.95899*
2	286.6050	16.73609	1.53e-11	-10.77232	-8.519627	-9.941599
3	312.0406	31.94245	1.71e-11	-10.79259	-7.515936	-9.584260
4	330.4032	18.78956	3.04e-11	-10.48387	-6.183263	-8.897938

Tablo 10'daki sonuçlara göre uygun gecikme uzunluğu 1 olarak belirlenmiştir. Nedensellik test sonuçları aşağıda gösterilmiştir.

Tablo 11: Türkiye' nin Toda-Yamamoto Nedensellik Test Sonuçları

Nedenselliğin Yönü	k+d _{max}	Ki-kare	Olasılık Değeri	Karar (%5)
ECI→ EF	1+1=2	0.519	0.471	H ₀ Red, Nedensellik Yok
LNGDP→ EF		5.412	0.019**	H ₀ Red, Nedensellik Var
LNNRE → EF		1.806	0.178	H ₀ Red, Nedensellik Yok
LNRE → EF		0.214	0.642	H ₀ Red, Nedensellik Yok
EF → ECI	1+1=2	2.026	0.154	H ₀ Red, Nedensellik Yok
LNGDP → ECI		3.402	0.065*	H ₀ Red, Nedensellik Yok
LNNRE → ECI		4.035	0.044**	H ₀ Red, Nedensellik Var
LNRE → ECI		1.342	0.246	H ₀ Red, Nedensellik Yok
EF → LNGDP	1+1=2	8.103	0.004***	H ₀ Red, Nedensellik Var
ECI → LNGDP		0.084	0.770	H ₀ Red, Nedensellik Yok
LNNRE → LNGDP		1.934	0.164	H ₀ Red, Nedensellik Yok
LNRE → LNGDP		0.194	0.659	H ₀ Red, Nedensellik Yok
EF → LNNRE	1+1=2	4.060	0.043**	H ₀ Red, Nedensellik Var
ECI → LNNRE		0.076	0.781	H ₀ Red, Nedensellik Yok
LNGDP → LNNRE		7.771	0.005***	H ₀ Red, Nedensellik Var
LNRE → LNNRE		0.256	0.612	H ₀ Red, Nedensellik Yok
EF → LNRE	1+1=2	3.443	0.063	H ₀ Red, Nedensellik Yok
ECI → LNRE		1.633	0.201	H ₀ Red, Nedensellik Yok
LNGDP → LNRE		0.282	0.595	H ₀ Red, Nedensellik Yok
LNNRE → LNRE		4.183	0.040**	H ₀ Red, Nedensellik Var

Not: (*), (**) ve (***) değerleri sırasıyla %10, %5 ve %1 anlamlılık seviyelerini göstermektedir.

Türkiye'de LNGDP' den EF' ye; LNNRE' den ECI' ya; EF' den LNGDP' ye; EF ve LNGDP' den LNNRE' ye; LNNRE' den LNRE' ye doğru nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.

Türkiye'de ekonomik karmaşıklık ve ekolojik ayak izi arasında bir nedensellik ilişkisi tespit edilememiştir. Ülke analize dâhil edilen diğer üç ülkeden farklı olarak çok daha düşük bir ekonomik karmaşıklık düzeyine sahiptir. Ekonomik karmaşıklık düzeyinin artırılması adına eğitim, Araştırma ve Geliştirme faaliyetleri, liberal politikalar ve teşvikler gibi temel değişkenler üzerine odaklanmak gerekmektedir. Türkiye 'de verilen teşviklerin büyük bir kısmını ihracat teşvikleri oluşturmaktadır (Takım ve Ersungur, 2018: 729). Fakat teşvikler hala üreticinin üretim ve farklılaşma çabalarına destek verecek düzeyde değildir. Bu sebeple üreticiler çeşitli endişeler duymaktadır. Politika yapıcıların üreticiye hem destek hem de güven vereceği bir ortamı oluşturabilmeleri, ülke için oldukça önemlidir.

SONUÇ

II. Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan liberalleşme, ülkeleri etkisi altına almış ve dünyada küreselleşme hareketi başlamıştır. Küreselleşmenin başlamasıyla dış ticaret önem kazanmış ve ülkeler ihtiyaç duydukları en basit ürünlerden en karmaşık ürünlere kadar her şeyi dışarıdan karşılayabilme imkânına kavuşmuştur. Zamanla değişen ihtiyaçlar, bazen bu ihtiyaçlara cevap vermeye çalışan bilgi ve teknoloji güncellemeleriyle giderilirken bazen bu mümkün olmamıştır. Dolayısıyla ülkeler, basit dış ticaret yapısından uzaklaşarak daha karmaşık bir üretim ve ürün yapısını tercih etmeye başlamıştır. Gerekliliklerden doğan bu değişim, karşımıza yeni yeni gündeme gelen “Ekonomik karmaşıklık” kavramını çıkarmaktadır. Ekonomik karmaşıklık, ülkelerin sofistike mal üretmeleri ve sayılı üretici arasında olmaları esasına dayanmaktadır. Ülkeler bu tarz malları üretirken çevreye zarar verebilmekte ve yerel etkiler zamanla tüm dünyaya yayılmaktadır. Bu noktada ise karşımıza ikinci önemli kavram, “Ekolojik ayak izi” çıkmaktadır. Ekolojik ayak izi, insan faaliyetlerinin ekosistemde bıraktığı olumsuz etkileri hesaplayan ve bu etkileri ortadan kaldırmak için gereken biyolojik kapasite miktarını ortaya koyan bir ölçümdür. Özellikle gelişmiş ülkelerde ekonomik karmaşıklık yüksek düzeydedir ve bunun ekolojik ayak izine yansımaları genellikle olumsuzdur. Fakat bu ekonomik karmaşıklığı yüksek olan her ülkede ekolojik ayak izinin yüksek olacağını ifade etmez. Bazı ülkeler ekolojik ayak izini azaltmak için fosil yakıtlardan uzaklaşarak yenilenebilir enerji kaynaklarına yönelir, kullanılabilir suyun korunmasına odaklanabilir, mevcut doğal kaynakları dengesiz bir şekilde tüketmekten kaçınabilir, hızlı nüfus artışlarına engel olmak amacıyla önlemler alarak nüfusu optimal düzeyde tutabilir, geri dönüşüm faaliyetlerine önem vererek kaynaklardan tasarruf sağlayabilir, kent planlamalarıyla çeşitli habitatları koruyabilir ve en önemlisi bireylerde ekolojik bilinci geliştirebilir.

Bu çalışma Almanya, İsveç, Japonya ve Türkiye ülkelerinde ekonomik karmaşıklık ve ekolojik ayak izi arasında nedensel bir ilişkisinin var olup olmadığını ortaya koymak amacıyla yapılmıştır. Çalışma, 1970-2016 dönemini kapsayan 47 yıllık süre için Toda-Yamamoto nedensellik testi yapılarak gerçekleştirilmiştir. Ekonomik karmaşıklığın ekolojik ayak izine etkisinin araştırıldığı bu çalışmada, ekolojik ayak izi (sabit kişi başına değeri) bağımlı değişken; ekonomik karmaşıklık, GSYH (kişi başına gayrisafi yurtiçi hasıla sabit 2015 ABD Doları değeri), yenilenebilir ve yenilenemeyen enerji tüketimi (kişi başına yenilenebilir enerji kilowatt cinsinden değeri) bağımsız değişkenlerdir. Türkiye'ye ait endeks değerlerinden bazılarının negatif olması ekolojik ayak izi ve ekonomik karmaşıklık endeksi değişkenlerinin doğrusal bunlar dışındaki değişkenlerin tümünün logaritmik formda kullanılma sebebidir.

Analize değişkenlerin durağanlığını belirlemek amacıyla birim kök testleri ile başlanmıştır. ADF geleneksel birim kök testi ve Lee Strazicich yapısal kırılmalı birim kök testi yapılmıştır. Değişkenlerin tamamı birinci farkta durağandır. Belirlenen durağanlık düzeylerinin ardından Toda-Yamamoto nedensellik testi yapılmıştır. Nedensellik test sonuçları Almanya ve Japonya' da ECI' dan EF' ye (Ahmed vd., 2021; Huang vd., 2022) doğru bir nedensellik ilişkisinin olduğunu ve diğer iki ülkede (İsveç ve Türkiye) iki değişken arasında herhangi bir nedensellik ilişkisinin olmadığını (Bucak, 2022) ortaya koymuştur. ECI ve EF arasında tek yönlü de olsa bir ilişkinin olduğu her iki ülke

gelişmiş olmakla beraber çeşitli çevre sorunlarına sahiptir. Bu sonuç, üretimdeki başarının çevreye yansıtılmadığını göstermektedir. Almanya ve Japonya, gelişmiş ve farklılaşmış bir üretim yapısı sonucu ortaya çıkan çevre sorunlarını yok etmeye yönelik önlemler almalı ve politikalar geliştirmelidir. Herhangi bir ilişkinin bulunmadığı İsveç’ de ise ekonomik karmaşıklık yüksek olmasına rağmen ekolojik ayak izi oldukça düşük seviyelerdedir. Ülke, karmaşıklığın olumsuz etkilerini azaltmak için yukarıda sayılan politikaları başarılı bir şekilde uygulamaktadır. Türkiye’ de ise sonuç İsveç’ le aynı olmakla beraber iki ülke arasında ciddi farklar vardır. Bunlardan en önemlisi Türkiye’ nin 2019 yılı ekonomik karmaşıklık değerinin İsveç’ in yaklaşık üçte biri, Japonya’ nın dörtte biri ve Almanya’ nın üç buçukta biri olmasıdır. Ülke, dış ticarete sanayi ürünlerine yer vermesine rağmen ürün farklılaştırmasına gidememektedir. Bunun en önemli nedenlerinden birisi ülkede yenilik yaratma anlayışının geliştirilmemiş olmasıdır. Yenilikçi bir anlayışın empoze edilebileceği en önemli yapı ise muhakkak ki eğitimidir ve ülkedeki eğitim düzeyi ve kalitesi, yenilik yaratacak bireyleri yetiştirmek için oldukça düşüktür. Ülkede verilen eğitimlerin ezber ve sonuç odaklı bir yapıdan uzaklaştırılması ve yeniliklere, icatlara, farklılıklara odaklanan yaratıcı süreçlere dayandırılması uzun vadede hem karmaşıklığa olumlu hem de ekolojik ayak izini azaltıcı bir etki yapacaktır. Dolayısıyla eğitimle başlayacak süreç bilinçlenme ile devam edecek ve nihayetinde farkındalık ve başarı ile son bulacaktır. Ülkede girişimci ve üreticilere teşvik verilmesi, çeşitli yükümlülüklerine muafiyet getirilmesi, gelecekte faydalı olacağına inanılan ürünlerin uluslararası piyasalarda olgunlaşana kadar desteklenmesi şeklinde kolaylaştırıcı ve girişimciliği özendirici faaliyetlerle de eğitimin pozitif yayılım etkisi artırılabilir.

KAYNAKÇA

- Adebayo, T.S., Rjoub, H., Daniel Akinsola, G., Oladipupo, S.D., (2022). “The Asymmetric Effects of Renewable Energy Consumption and Trade Openness on Carbon Emissions in Sweden: New Evidence From Quantile-on-Quantile Regression Approach”, *Environmental Science and Pollution Research*, 29, 1875–1886.
- Ahmad, M., Ahmed, Z., Majeed, A., Huang, B., (2021). “An Environmental Impact Assessment of Economic Complexity and Energy Consumption: Does Institutional Quality Make a Difference?”, *Environmental Impact Assessment Review*, 89, 106603, 1-9.
- Ahmed, Z., Adebayo, T.S., Udemba, E.N., Murshed.M., Kirikkaleli., D., (2021). “Effects of Economic Complexity, Economic Growth, and Renewable Energy Technology Budgets on Ecological Footprint: The Role of Democratic Accountability”, *Environmental Science and Pollution Research*, 1-16.
- Alvarado, R., Tillaguango, B., Dagar, V., Ahmad, M, Işık, C., Mendez, P., Toledo, E., (2021). “Ecological Footprint, Economic Complexity and Natural Resources Rents in Latin America: Empirical Evidence Using Quantile Regressions”, *Journal of Cleaner Production*, 318 (128585), 1-14.
- Atlas Of Economic Complexity, <https://atlas.cid.harvard.edu/rankings/product/2018?filter=>, Erişim Tarihi: 02.03.2022.
- Balland, P.A., Rigby, D., (2016). “The Geography of Complex Knowledge”, *Economic Geography*, 93(1), 1–23.
- Bucak, Ç., (2022). “G8 Ülkelerinde ve Türkiye’de Ekonomik Karmaşıklık ve Ekolojik Ayak İzi İlişkisi: Toda-Yamamoto Nedensellik Testi Analizi”, *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 22(1), 1-16.
- Calcott, A., Bull, J., (2007). Ecological Footprint Of British City Residents, WWF-UK, http://assets.wwf.org.uk/downloads/city_footprint2.pdf, Erişim Tarihi: 02.12.2021.

- Can, M., Gözgör, G., (2017). “The Impact of Economic Complexity on Carbon Emissions: Evidence from France”, *Environ Sci Pollut Res*, 24, 16364–16370.
- Chui, L., Weng, S., Nadeem, A., M., Rafique, M., Z., Shahzad, U., (2022). “Exploring The Role Of Renewable Energy, Urbanization And Structural Change For Environmental Sustainability: Comparative Analysis For Practical Implications”, *Renewable Energy*, 184, 215-224.
- Doğan, B., Driha, O. M., Balsalobre Lorente, D., Shahzad, U. (2020). “The Mitigating Effects of Economic Complexity and Renewable Energy on Carbon Emissions in Developed Countries”, *Sustainable Development*, 29(1), 1–12.
- Donnell, E. C. O., Lamond, J. E., Thornea, C. R. (2017). “Recognising Barriers to Implementation of Blue-Green Infrastructure: a Newcastle Case Study”, *Urban Water Journal*, 14(9), 964–971.
- Global Footprint Network, <https://www.footprintnetwork.org/our-work/ecological-footprint/>, Erişim Tarihi: 02.03.2022.
- Glynn, J., Perera, N., Verma, R., (2007). “Unit Root Tests and Structural Breaks: A Survey with Applications”, *Revista De Métodos Cuantitativos Para La Economía Y La Empresa*, 3, 63-79.
- Hausmann, R., Hidalgo, C. A., Bustos, S., Coscia, M., Simoes, A., Yıldırım M.A., (2013). “The Atlas Of Economic Complexity Mapping Paths To Prosperity”, The MIT Press, Malaysia.
- He, K., Ramzan, M., Awosusi, A. A., Ahmed, Z., Ahmad, M., Altuntas, M., (2021). “Does Globalization Moderate the Effect of Economic Complexity on CO2 Emissions? Evidence from the Top 10 Energy Transition Economies”, *Frontiers in Environmental Science*, 9, 1-11.
- Hidalgo, C. A., Hausmann, R., (2009). “The Building Blocks of Economic Complexity”, *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 106(26), 10570-10575.
- Huang, Y., Haseeb, M., Usman, M., Öztürk, İ., (2022). “Dynamic Association Between ICT, Renewable Energy, Economic Complexity and Ecological Footprint: Is There Any Difference Between E-7 (Developing) And G-7 (Developed) Countries?”, *Technology in Science*, 68 (101853), 1-16.
- Ikram, M., Xia, W., Fareed, Z., Shahzad, U., Rafique, M. Z. (2021). “Exploring the Nexus Between Economic Complexity, Economic Growth and Ecological Footprint: Contextual Evidences from Japan”, *Sustainable Energy Technologies and Assessments*, 47 (101460), 1-12.
- Inoua, S., "A Simple Measure of Economic Complexity," arXiv. org, 2021.
- Kazemzadeh, E., Fuinhas, J., A., Koengkan, M., (2021). “The Impact of Income Inequality and Economic Complexity on Ecological Footprint: An Analysis Covering a Long-Time Span”, *Journal of Environmental Economics and Policy*, 1-21.
- Khan, S., Yahong, W., Chandio, A.A., (2022). “How Does Economic Complexity Affect Ecological Footprint in G-7 Economies: The Role Of Renewable and Non-Renewable Energy Consumptions and Testing EKC Hypothesis”, *Environmental Science and Pollution Research*, 1-14.
- Kumar Meena, A., Kumar Yadav, T., (2019). “What is Ecological Footprint And Why Is It Important?”, *Agronomy*, 18(1), 25-26.
- Leitão, N.C., Balsalobre-Lorente, D., Cantos-Cantos, J.M., (2021). “The Impact of Renewable Energy and Economic Complexity on Carbon Emissions in BRICS Countries under the EKC Scheme”, *Energies*, 14(16), 2-15.
- Majeed, M. T., Mazhar, M., Samreen, I., Tauqir, A. (2021). “Economic Complexities and Environmental Degradation: Evidence from OECD Countries”, *Environment, Development and Sustainability*. 1-21.
- Mancini, M.S., Galli, A., Niccolucci, V., Lin, C., Bastianoni, S., Wackernagel, M., Marchettini, N., (2015). “Ecological Footprint: Refining the Carbon Footprint Calculation”, *Ecological Indicators*, 61(2), 390-403.
- Martins, J.M., Adebayo, T.S., Mata, M.N., Oladipupo, S.D., Adeshola, I., Ahmed, Z., Correia, A.B., (2021). “Modeling the Relationship Between Economic Complexity and Environmental Degradation: Evidence From Top Seven Economic Complexity Countries”, *Frontiers in Environmental Science*, 9, 1-12.
- Mealy, P., & Teytelboym, A. (2020). “Economic Complexity and The Green Economy”, *Research Policy*, 103948, 1-24.

- Nathaniel, S., P., (2021). “Economic Complexity Versus Ecological Footprint in the Era of Globalization: Evidence From ASEAN Countries”, *Environmental Science and Pollution Research*, 28, 64871–64881.
- Neagu, O., (2019). “The Link Between Economic Complexity and Carbon Emissions in the European Union Countries: A Model Based on the Environmental Kuznets Curve (EKC) Approach”, *Sustainability*, 11(17), 4753, 1-27.
- Neagu, O., (2020). “Economic Complexity and Ecological Footprint: Evidence from the Most Complex Economies in the World”, *Sustainability*, 12(9031), 1-18.
- Rafique, M. Z., Nadeem, A. M., Xia, W., Ikram, M., Shoaib, H. M., & Shahzad, U. (2021). “Does Economic Complexity Matter for Environmental Sustainability? Using Ecological Footprint as an Indicator”, *Environment, Development and Sustainability*, 1-18.
- Rapport, D.J., (2000), “Ecological Footprints and Ecosystem Health: Complementary Approaches To A Sustainable Future”, *Ecological Economics*, 32, 367-370.
- Seyidoğlu, H., (2009). *Uluslararası İktisat Teori, Politika ve Uygulama*, 17. Baskı, İstanbul: Güzem Can Yayınları.
- Shahzad, U., Fareed, Z., Shahzad, F., Shahzad, K. (2020). “Investigating the Nexus between Economic Complexity, Energy Consumption and Ecological Footprint for the United States: New Insights from Quantile Methods”, *Journal of Cleaner Production*, 279 (123806), 1-14.
- Sharif, A., Barış Tüzemen, Ö., Uzuner, G., Öztürk, İ., Sinha, A., (2020). “Revisiting The Role of Renewable and Non-Renewable Energy Consumption on Turkey’s Ecological Footprint: Evidence from Quantile ARDL Approach”, *Sustainable Cities and Society*, 57(102138), 1-12.
- Soyyığıt, S., (2019). “Sektörel Katma Değer ve Yapısal Dönüşüm İlişkisi: CEE Ülkeleri ve Türkiye Analizi”, *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 20(1), 377-393.
- Şeker, A., Şimdi, H., (2019). “The Relationship Between Economic Complexity Index and Export: The Case of Turkey and Central Asian and Turkic Republics”, *Economy of Region*, 15(3), 659-669.
- Takım, A, Ersungur. M.Ş., (2018). “Türkiye’de Teşvik Sisteminin Yapısı, Sorunları Ve Etkinliği Üzerine Bir Politika Önerisi: Tek Bir Uygulamacı Kuruluş Sorunları Çözer Mi?”, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 32(3), 725-744.
- Toda, H. Y., Yamamoto, T. (1995). “Statistical Inference in Vector Autoregressions With Possibly Integrated Processes”, *Journal of Econometrics*, 66(1-2), 225–250.
- Yılcı, V., (2009). “Yapısal Kırımlar Altında Türkiye İçin İşsizlik Histerisinin Sınanması”, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 10(2), 324-335.
- Yılcı, V., Pata, U.K., (2020). “Investigating the EKC Hypothesis for China: The Role of Economic Complexity on Ecological Footprint”, *Environmental Science and Pollution Research*, 27, 32683–32694.

KATKI ORANI / CONTRIBUTION RATE	AÇIKLAMA / EXPLANATION	KATKIDA BULUNANLAR / CONTRIBUTORS*
Fikir veya Kavram / Idea or Notion	Araştırma hipotezini veya fikrini oluşturmak / Form the research hypothesis or idea	Ş. Mustafa ERSUNGUR Elifnur TIĞTEPE Fatma KILIÇ
Tasarım / Design	Yöntemi, ölçeği ve deseni tasarlamak / Designing method, scale and pattern	Ş. Mustafa ERSUNGUR Elifnur TIĞTEPE Fatma KILIÇ
Veri Toplama ve İşleme / Data Collecting and	Verileri toplamak, düzenlenmek ve raporlamak / Collecting, organizing and	Ş. Mustafa ERSUNGUR Elifnur TIĞTEPE

Processing	reporting data	Fatma KILIÇ
Tartışma ve Yorum / Discussion and Interpretation	Bulguların değerlendirilmesinde ve sonuçlandırılmasında sorumluluk almak / Taking responsibility in evaluating and finalizing the findings	Ş. Mustafa ERSUNGUR Elifnur TIĞTEPE Fatma KILIÇ
Literatür Taraması / Literature Review	Çalışma için gerekli literatürü taramak / Review the literature required for the study	Ş. Mustafa ERSUNGUR Elifnur TIĞTEPE Fatma KILIÇ

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Teşekkür: -

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Acknowledgement: -

Gönderilme Tarihi: 7 Haziran 2022; Revize Edilmiş Hali: 5 Temmuz 2022; Kabul Tarihi: 7 Temmuz 2022

DÖVİZ KURUNDAKİ DEĞİŞİMLERİN YABANCI KONUT TALEBİNE ETKİLERİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ¹

Rüstem YANAR²

Canan Şeyma DEMİR³

ÖZ

Çalışmamızın amacı reel döviz kurundaki değişimlerin yabancı konut talebi üzerindeki etkisinin araştırılmasıdır. Bu amaçla yabancılara yapılan konut satışlarına döviz kurunun etkisi incelenmek istenmiştir. Bu çalışmada ülke uyruklarına göre yabancılara yapılan konut satış rakamları 2015 yılı itibarıyla yayınlandığı için 2015-2021 dönemini kapsayan ülke uyruklarına ait aylık yabancılara yapılan konut satış verileri kullanılmıştır. Bu doğrultuda yapısal kırılmalı birim kök ve eşbütünlük testleri kullanılmıştır. Zaman serisi analizinin kullanıldığı modelde bağımlı değişken yabancılara konut satışı olup bağımsız değişkenler olarak reel efektif döviz kuru ve konut fiyat endeksi rakamları kullanılmıştır. Gregory-Hansen eşbütünlük testi sonuçlarına göre yabancılara konut satışı ile reel efektif döviz kuru ve konut fiyat endeksi arasında uzun dönemli eşbütünlük ilişkisinin varlığı görülmektedir. Eşbütünlük ilişkisi bulunan değişkenler arasında uzun dönemli ilişkinin analizi yapısal kırılmaların kukla değişken olarak analize dahil edildiği FMOLS katsayı yöntemi ile araştırılmış ve reel efektif döviz kurundaki %1'lik azalış (TL'nin değer kaybetmesi) yabancı konut satışını %3.43 arttırdığı sonucu elde edilmiştir. Konut fiyat endeksi değişkeninin katsayısı ise istatistiksel olarak anlamsız çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Reel Döviz Kuru, Konut Talebi, Yabancılara Konut Satışı, Türkiye'de Yabancı Konut Talebi, Zaman Serisi Analizi

Jel Kodları: F31 Döviz, R21 Konut Talebi.

THE EFFECTS OF CHANGES IN EXCHANGE RATE ON FOREIGN HOUSING DEMAND: IN TURKEY ABSTRACT

The aim of our study is to investigate the effect of changes in real exchange rate on foreign housing demand. For this purpose, the effect of the exchange rate on house sales to foreigners has been examined. In this study, since the figures of house sales to foreigners by nationality were published as of 2015, monthly house sales data for foreigners covering the period of 2015-2021 were used. In this direction, structural break unit root and cointegration tests were used. In the model in which time series analysis is used, the dependent variable is house sales to foreigners, and the real effective exchange rate and house price index figures are used as independent variables. According to the Gregory-Hansen cointegration test results, it is seen that there is a long-term cointegration relationship between house sales to foreigners, real effective exchange rate and house price index. The analysis of the long-term relationship between the variables with a cointegration relationship was investigated with the FMOLS coefficient method, in which the structural breaks were included in the analysis as a dummy variable, and it was concluded that a 1% decrease in the real effective exchange rate (depreciation of the TL) increased the foreign house sales by 3.43%. The coefficient of the housing price index variable was statistically insignificant.

Keywords: Real Exchange Rate, Housing Demand, Housing Sales to Foreigners, Foreign Housing Demand in Turkey, Time Series Analysis.

¹ Bu çalışma “Döviz Kurundaki Değişimlerin Yabancı Konut Talebine Etkileri: Türkiye Örneği” başlıklı yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

² Prof.Dr., Gaziantep Üniversitesi, yanar@gantep.edu.tr. ORCID: 0000-0002-4874-5891

³ Gaziantep Üniversitesi, cnnsym@gmail.com. ORCID: 0000-0001-8593-0634

JEL Codes: F31 Foreign Exchange, R21 Housing Demand.

GİRİŞ

Konut, hem temel bir insan hakkı olan barınma ihtiyacının karşılanması açısından hem de çok sayıda bağlantılı sektörü etkileyerek GSYİH üzerinde yaratmış olduğu etki açısından oldukça önemli bir sektördür (Bekmez-Özpolat; 2013). Arthur O'Sullivan (2011)'a göre konutu diğer sektörlerden farklı kılan özellikleri; konut stokunun heterojen oluşu, konutun dayanıklı fakat yıpranabilir olması ve konutun birçok işleme konu olması yönüyle maliyetli olması şeklinde sıralanmaktadır. Aynı zamanda konut, ulusal gelir bağlamında yatırım olarak değerlendirilmektedir. Bireylerin tüketim davranışları konut sektörünün arz ve talep mekanizmasını etkilemektedir.

Konut talebi, artan küreselleşme ile birlikte yasal engellerin kaldırılması ile, bir ülkedeki yerleşiklerle sınırlı olmaktan çıkmıştır. Dünya'da tüzel kişilere ve yabancı gerçek kişilere yapılan konut satışlarında ülkelere göre farklılık görülmektedir. Yabancılara konut satışı, doğrudan yabancı sermaye kapsamında ülkeye döviz girişi anlamına geldiğinden, özellikle cari açık sorunu yaşayan ülkeler, farklı düzenlemelerle yabancılara konut satışını arttırmaya çalışmaktadır. Bu yöntemlerden en yaygın olanı ulusal paranın değerinin düşürülerek, fiyat rekabet avantajı yaratmaktır. Ayrıca ülkeler yabancılar konut satışı yoluyla vatandaşlık hakkı vererek, yabancılara konut satışını arttırmaya çalışmaktadır. Fransa, Hollanda, Almanya gibi ülkeler yabancılara konut satışında yatırım tutarı karşılığında veya belirli bir süre ikamet etme gibi sınırlamalar olmadan doğrudan yolla konut satışı gerçekleştirebilmektedirler. İngiltere, Avustralya, Çin gibi ülkeler yabancılara konut satışında yatırım tutarı karşılığında veya gerekli şartları karşılamaları durumunda konut satışı gerçekleştirilmektedir.

Yabancılara Konut satışlarını ekonomik, siyasal, ülke güvenliği, jeopolitik konum, fiyatlar vergi politikaları, yasal düzenlemeler gibi birçok faktör etkilemektedir. Türkiye'de de yabancılara konut satışı ile taşınmaz edinimi durumu önemli bir yere sahiptir. TUIK(2022)'in yayınlamış olduğu Nisan ayı konut satış istatistiklerine göre, yabancılara satılan konutun toplam satışlar içerisindeki oranı yüzde 4,8'e yükselmiştir. Aynı raporda Yabancı konut talebinin, Ocak-Nisan döneminde yüzde 48,9 arttığı belirtilmiştir.

Bu çalışmanın amacı özellikle döviz kurundaki hareketliliğin ve konut fiyat endeksinin yabancılara yapılan konut satışları üzerindeki etkisi analiz edilmektedir. Daha önce yapılmış çalışmalardan farklı olarak 2020-01, 2020-11, 2018-03 tarihlerindeki yapısal kırılmalar dikkate alınarak incelenen çalışmadır. Çalışmanın temel hipotezi Reel efektif döviz kurundaki artış yani TL'nin reel olarak değer kazanması ve Konut fiyat endeksindeki artış Türkiye'deki yabancı konut talebini azalttığı yönündedir. Bunun yanında çalışmada kurulan modelde yabancılara konut satışı bağımlı değişken, konut fiyat endeki ve reel döviz kuru bağımsız değişken olarak kullanılmıştır. Çalışmada ilk olarak Türkiye'de yabancı konut talebi ve belirleyenleri, illere göre yabancılara konut satışı, ülke uyruklarına göre yabancılara konut satışı açıklanacak daha sonra bu konu ile alakalı

ampirik çalışmalar açıklanacaktır. Son olarak çalışmada uygulanan model ve tahmin sonuçları açıklanacaktır.

1. TÜRKİYE'DE YABANCI KONUT TALEBİ VE BELİRLEYENLERİ

İnsanların başka bir ülkeden konut talebi siyasi ilişkiler, ekonomik, jeopolitik konum, akraba yakınlığı ve yasal düzenlemeler gibi farklı faktörler tarafından belirlenmektedir. Temelde yurt içi ve yurt dışı konut talebinin nedenleri büyük ölçüde benzerlik göstermekle birlikte, farklılıklarda içermektedir (Süleymanlı, 2019). Bu farklılıkların başında döviz kuru farklılıklarından kaynaklanan fiyat etkisi gelir. Başka bir ülkedeki bir malın fiyatını döviz kuru belirlediği için, kurdaki artış o ülkedeki gayrimenkulün daha ucuz hale gelmesi anlamına gelmektedir. Asal (2018)'in ifade ettiği gibi döviz kurunda artış yaşanması yabancı alıcıları ülkeye çekmekte ve döviz ile ödeme yapabilen alıcıların konut alabileceğini ifade etmektedir.

Ayrıca siyasi, sosyal ve ekonomik gelişmelere bağlı olarak insan hareketliliğinin artmasına neden olan göç, yabancıların konut talep etmesine sebep olmaktadır. Saiz (2007)'in ifade ettiği gibi göç, konut talebine etki ederken aynı zamanda konut fiyatlarına da etki etmektedir.

Aynı zamanda coğrafi yakınlıklar, dini benzerlikler, kültürel benzerlikler, şehirlerin sağlıklı ve yaşanabilir bir alan olarak görülmesi, jeopolitik risklerin düşük olması gibi etkenler yurt dışında konut edinme isteğini arttırmaktadır.

Vergi politikaları da yabancı alıcıların konut taleplerine etki yaratmaktadır. Gorcack ve Keys (2020)'in ifade ettiği gibi yabancı alıcılara uygulanan konut vergilerinin temel nedeni yabancı sermaye girişini önlemek ve konut fiyatlarında dengeyi sağlamak olmuştur. Yeni Zelanda, Kanada'da British Columbia ve Ontario hükümetleri konut satın alan yabancı alıcılara vergi uygulayan ülkelere örnek verilmektedir.

Yabancı alıcılar açısından Türkiye'yi daha cazip hale getiren konut edinimi adına yasal değişikliklerin temeli 22.12.1934 tarih ve 2644 sayılı Tapu Kanunu'nun 35 ve 36. maddeleri ile düzenleme yapılmıştır. 35. Maddeye göre, *yasal sınırlamalara uymak ve karşılıklılık şartı* ile yabancı kişilere taşınmaz edinme hakkı tanınmaktadır. Bu kanun günümüze kadar birden fazla kez değişikliğe uğramış ve son değişiklik 2012 tarihli 6302 sayılı kanun olmuştur. 18 Mayıs 2012 tarihinde yürürlüğe giren 2644 sayılı Tapu Kanunu'nun 6302 nolu kanunun 35 inci maddesinde yapılan değişikliğe göre (Resmi Gazete, 2012); Karşılıklılık ilkesi kaldırılmıştır. Ayrıca yabancı kişiler belirlenen kanuni sınırlamalar doğrultusunda Türkiye'den konut satın alabilmektedir. Satın aldıkları taşınmazın üzerinde uyguladıkları projeleri iki yıl içerisinde ilgili Bakanlıkların onayını almaları gerekmektedir. Özdemir (2018)'e göre konut edinimi adına yapılan bu değişiklikler sonucunda 183 ülkeye kanuni sınırlama doğrultusunda hak tanınmıştır.

30540 sayılı ve 19/09/2018 tarihinde yapılan yasal değişikliğe göre, yabancı yatırımcı 1 milyon dolar yerine 250.000\$ değerindeki gayrimenkule sahip olduğunda ve üç yıl süre ile bu gayrimenkülü satmayacağını taahhüt etmeleri durumunda Türkiye Cumhuriyeti Vatandaşlığına hak

kazanabilmektedirler. Böylece yapılan bu düzenlemeler yabancı alıcıların konut satın alımları üzerinde arttırıcı bir etki yaratmayı amaçlanmaktadır.

2013 yılı itibariyle yabancılara yapılan konut satışlarının toplam konut satışları içerisindeki payı incelendiğinde, 2017 yılında %1.6'sını oluştururken 2018 yılında %2.9'unu oluşturarak yabancılara konut satışı payının arttığı dikkat çekmektedir. Bu artışın nedeni 2018 yılında yabancı yerleşikler açısından vatandaşlık hakkının düzenlenmesi olmuştur. Yabancılara yapılan konut satışı toplama satışların 2019 yılında %3.4'ünü oluştururken 2020 yılında %2.7'ye düşmektedir. Bunun düşüşün nedeni ise 2020 yılında yaşanan covid-19'un etkisiyle kapanmalar ve kısıtlamaların yaşanması olmuştur. 2021 yılında yabancılara konut satışının payı %3.8'ini oluşturarak payın arttığı görülmektedir. Bu artışın nedeni ise 2021 yılında TL'de meydana gelen değer kaybıyla yabancıların Türkiye'den konut satın alımlarına etki yaratması olmuştur.

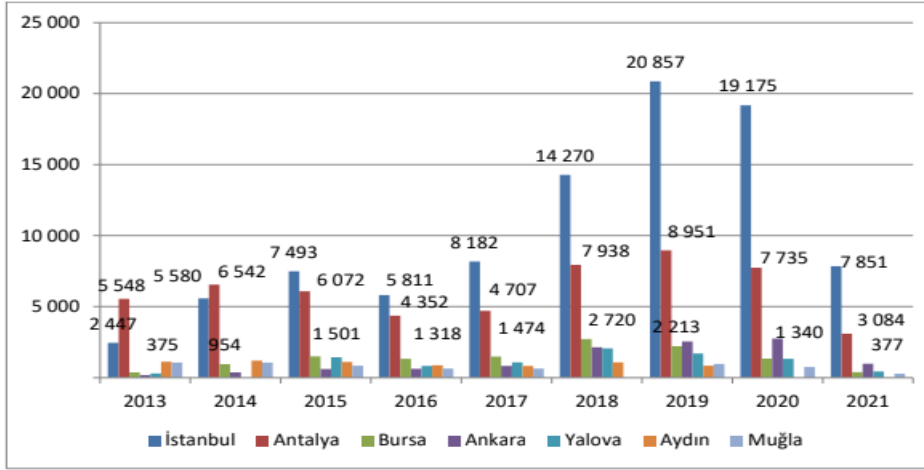
Tablo 1: Yabancılara yapılan konut satışlarının toplam satışlar içerisindeki payı

Yıllar	Toplam konut satışı (adet)	Yabancılara konut satışının payı (%)
2013	1 157 190	% 1.5
2014	1 165 381	% 1.6
2015	1 289 320	% 1.8
2016	1 341 453	% 1.3
2017	1 409 314	% 1.6
2018	1 375 398	% 2.9
2019	1 348 729	%3.4
2020	1 499 316	%2.7
2021	1 491 856	% 3.9

Kaynak: TÜİK, Konut Satış İstatistikleri

2. İLLERE GÖRE YABANCILARA KONUT SATIŞI

Yıllara göre yabancıların tercih ettiği iller sırasıyla İstanbul, Antalya, Bursa, Ankara, Aydın ve Muğla şeklinde sıralanmaktadır. İstanbul ilinde 2019 yılında yabancılara konut satışı 20 857 adet ile en fazla satışın gerçekleştiği yıl olmuştur. Emlak Konut GYO A.Ş (2018) raporunda ifade edildiği gibi İstanbul iline olan ilginin nedeni dünyanın metropol kenti olarak görülmesinden kaynaklanmaktadır. Yine 2019 yılında Antalya ilinde yabancılara konut satışı 8951 adet ile en fazla konut satışının yapıldığı yıl olmuştur. Antalya ilinin turizm kenti olarak görülmesi yabancıların tercihleri üzerinde etki yaratmaktadır. Bursa ilinde 2018 yılında 2720 adet konut satışı ile yabancılara konut satışının en fazla gerçekleştiği yıl olmuştur. Genel olarak bakıldığında İstanbul, Antalya, Bursa, Ankara, Aydın ve Muğla'nın en çok tercih edilen iller olmasının ardında ulaşım olanaklarının elverişli olması, altyapı projeleri, kaliteli konut üretimi adına yapılan projeler bu illere olan ilgiyi arttırmaktadır.

Şekil 1: İllere göre yabancılara konut satış sayısı (adet)

Kaynak: Kaynak: TÜİK, Konut Satış İstatistikleri

3. ÜLKE UYRUKLARINA GÖRE YABANCILARA KONUT SATIŞI

Tablo (2) incelendiğinde Orta doğu ülkelerinin toplam konut satış içerisindeki payının arttığı dikkat çekmektedir. İpekyolu Kalkınma Ajansı (2011)'na göre Türkiye ve Orta doğu arasında 'komşularla sıfır sorun politikasının uygulanması aynı zamanda Türkiye'nin jeopolitik konumunun ve enerji kaynaklarının zengin olması Orta doğu ülkeleri açısından jeostratejik bir öneme sahiptir. Özellikle Irak vatandaşlarının yıllar itibariyle toplam konut satışları içerisindeki payını koruduğu görülmektedir. Yine İran vatandaşlarının 2015 yılından toplam konut satışları içerisinde payı %4,70 iken 2021 yılında %26,05' e yükseldiği görülmektedir. 2015 yılında Suudi Arabistan vatandaşlarının toplam konut satışları içerisindeki payı %17,07 iken 2021 yılında konut satışının gerçekleşmediği görülmektedir. Bunun nedeni Suudi Arabistan ve Türkiye arasında politik sıkıntılarının yaşanması konut satışlarına da yansdığı görülmektedir. Ortadoğu ülkelerinin yanı sıra Rusya Federasyonu'nun da toplam konut satışları içerisindeki payı 2015 yılında %12,85, 2021 yılında %13,26 olarak payının yüksek olduğu görülmektedir.

Tablo 2: Ülke uyruklarına göre yabancılara en çok satış yapılan ülkelerin toplamda ki payı (adet)

2015			2021		
Irak	4228	26,69%	İran	7188	26,05%
Suudi Arabistan	2704	17,07%	Irak	6547	23,73%
Kuveyt	2130	13,44%	Rusya Federasyonu	3658	13,26%
Rusya Federasyonu	2036	12,85%	Afganistan	2277	8,25%
İngiltere	1054	6,65%	Almanya	1740	6,31%
Almanya	869	5,48%	Kazakistan	1530	5,55%

Azerbaycan	815	5,14%	Kuveyt	1343	4,87%
İran	744	4,70%	Azerbaycan	1140	4,13%
Afganistan	656	4,14%	Amerika Birleşik Devletleri	1123	4,07%
Ukrayna	608	3,84%	Yemen	1046	3,79%

Kaynak: Kaynak: TÜİK, Konut Satış İstatistikleri

4. LİTERATÜR TARAMASI

Dünyada ve Türkiye’de konut talebi ve konut talebini belirleyen makroekonomik değişkenler konularında literatürde yapılmış çok sayıda çalışma yer almaktadır. Yabancıların Türkiye’den konut talep etme nedenlerine yönelik çalışmalar ise az sayıda yer almaktadır. Bu nedenle Türkiye ve diğer ülkelerin konut taleplerine yönelik çalışmalarına da bu bölümde yer verilmiştir.

Lu Han (2010), ev sahipleri açısından seyrek ve dinamik olarak ev satın alma modeli tahmin edilmekte ve konut fiyat riskinin konut talebi üzerindeki etkisi incelenmiştir. Finansal anlamda teşviklerin hane halkının gelecekte yaşanacak olan mali riskten kaçınmak amacıyla mevcut konut talebinde azalma meydana geldiği sonucuna ulaşılmıştır.

Stepanyan, Poghosyan, Bibolov (2010) yaptıkları çalışmada, seçilmiş Eski Sovyetler Birliği ülkelerinin konut piyasalarında yaşanan düşüş ve patlama döngüsünü tespit etmek için panel veri ekonometrisi kullanılmıştır. Küresel krizin yaşandığı dönemlerde döviz ve yabancı girişlerde önemli ölçüde azalış yaşandığı sonucuna ulaşılmıştır.

Liu Ya-chen ve Zhang Shuai (2013) yaptıkları çalışmada, Çin açısından döviz kuru ve gayrimenkul fiyatlarının etkisini nedensellik yöntemi ile analizini yapmışlardır. Döviz kuru ile konut fiyatlarının uzun dönemli bir eşbütünlük ilişkisinin var olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Oktay, Karaaslan, Alkan, Çelik (2014), Türkiye’nin konut talebini belirleyen faktörleri araştırmaktadırlar. Konut fiyatları, psikolojik faktörler, bireylerin geliri, beklenti ve tercihleri konut talebini belirleyen faktörler olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Karasu (2015), çalışmasında Türkiye’de konut balonunun varlığını analiz etmiş aynı zamanda konut fiyatı belirleyenleri ve fiyatlar arasındaki ilişkinin yönünü belirlemek amacıyla zaman serisi analizi kullanmıştır. 2012 yılı mevcut patlamanın başlangıcı olarak kabul edileceği sonucuna varılmıştır.

Ceritoğlu (2017), Türkiye’de konut patlamasının Hane halkı bütçe anketlerini kullanarak mülkiyet durumuna göre servet dağılımı üzerindeki etkisinin analizini yapmıştır. Gelirin konut talebi ve ev sahipliği üzerinde temel belirleyicisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Kangallı Uyar, Kılıç (2017) yaptıkları çalışmada, mekan etkisinin konut satışları üzerindeki etkisini bölgesel düzeyde mekansal ekonometrik modeller ile incelemiştir. Mekansal Durbin

Modeli'nin bölgesel düzeyde konut talebinin ve belirleyenleri arasındaki ilişkiyi açıklayan en iyi model olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Önder ve Turgut (2018), Hane halkı bütçe anket verileri ile hanehalkının kiralık konut talebini etkileyen faktörler WEKA yazılımı ile analiz etmişlerdir. Konutun kira değeri ile diğer değerleri arasında bir korelasyon ilişkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Çelik ve Kıral (2018), Türkiye'de konut talebini belirleyen faktörler SWOT analiz yöntemiyle tahmin edilmiştir ayrıca yurtdışına konut satış sayılarını etkileyen değişkenler üzerinde panel veri analiz yöntemleri ve kümeleme yöntemi uygulanmıştır. Analizde kullanılan değişkenlerin tümü konut talebi üzerinde etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Mohsen Bahmani-Oskooee, Tsung-Pao Wu (2018), 18 OECD ülkesi açısından konut ve döviz piyasalarındaki fiyatlar arasındaki ilişki Panel Granger nedensellik analizi ile test edilmiştir. Sonuç olarak Portekiz, İrlanda, Belçika, ve Avustralya 'de konut fiyatlarından reel efektif döviz kuruna doğru granger nedensellik ilişkisi bulunurken Kanada, Almanya, Yunanistan, Güney Kore ve ABD'de reel efektif döviz kurundan konut fiyatlarına granger nedensellik ilişkisi bulunmuştur. Çift yönlü granger nedensellik Danimarka, İspanya, İsveç ve Birleşik Krallık ülkelerinde bulunmuştur.

Nan Geng (2018), Avrupa'daki 20 gelişmiş ülke açısından uzun vadeli denge konut fiyatlarını ve konut değerlendirme riskini Panel veri ekonometrisi yöntemi ile modellenmiştir. Temel talep ve arz faktörlerinin tahmini uzun vadeli olarak istatistiksel olarak anlamlı sonucuna varılmıştır.

Tripathi ve Sabyasachi (2019), Dünyadaki 43 ülke açısından artan konut fiyatlarının makroekonomik belirleyicileri çapraz ülke bakışıyla Rastgele etkili modeller ve genelleştirilmiş en küçük kareler regresyon yöntemi ile analiz edilmiştir. Kişi başına GSYH, enflasyon, yaşlı nüfusun payı 15-64, GSYİH büyüme oranı, geniş para ve reel döviz kuru pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı olduğu tespit edilmiş ve konut fiyatları üzerinde önemli etkisi sonucuna varılmamıştır. İstihdam değişkeni anlamsız bulunurken reel faiz oranlarının herhangi bir etkisi bulunmamıştır.

Farhad Taghizadeh-Hesary, Naoyuki Yoshino, and Alvin Chiu (2019) yaptıkları çalışmalarında, Çin için konut fiyatlarını etkileyen temel değişikler üzerinde analiz yapılmıştır. Konut fiyat endeksi değişkenindeki hareketliliklerin uzun vadede fiyat eğilimlerini güçlendirdiği sonucuna ulaşılmıştır.

Davarcıoğlu Özaktaş (2019), Türkiye'de yabancı konut talebinin reel efektif döviz kurundan hangi ölçüde etkilendiğinin analizi yapılmıştır. Reel efektif döviz kurundaki yükselişin yabancı konut talebi üzerinde pozitif bir etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

Anil Ari, Damien Puy, Yu Shi (2020), ABD'deki posta kodu aylık ev fiyatlarını kullanarak dış talepteki şokların yerel konut fiyatları üzerindeki etkisi panel regresyon ile test edilmiştir. Yurtdışında yaşanan siyasi krizin ardından, kriz ülkelerinden gelen nüfus yoğunluğunun yüksek olduğu ABD mahallelerinde konut fiyatlarının orantısız olarak arttığı sonucuna varılmıştır.

5. VERİ SETİ VE YÖNTEM

Bu çalışma, döviz kuru ve konut fiyat endeksi değişkenlerinin yabancılara yapılan konut satışı üzerindeki etkisini incelemektedir. Çalışmada 2015-2021 dönemi aylık veriler kullanılmıştır. Analizin 2015 yılından başlamasının nedeni Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından yayınlanan yabancılara konut satışı değişkeninin 2015 yılından 2021 yılına kadar kesintisiz olarak yayınlanmasıdır.

Analizde kullanılan reel efektif döviz kuru verisi Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası (TCMB) veri tabanından elde edilmiştir. Merkez Bankasının reel döviz kuru tanımını gereğince reel döviz kurundaki artış reel olarak TL'nin değer kaybını ifade etmektedir.

Analizde kullanılan diğer değişken TCMB veri tabanından elde edilen konut fiyat endeksidir. Türkiye'de konut piyasasındaki yapım yılı son iki yıl olan fiyat değişimlerini içermektedir.

Bu çalışmada yabancıların konut talebine; reel efektif döviz kuru ve konut fiyat endeksi değişkenlerinin durağanlıkları sınanmıştır. Daha doğru ampirik sonuçlara ulaşabilmek amacıyla yapısal kırılmalarda dikkate alınarak eşbütünleşme testi yapılmıştır. Eşbütünleşme testi sonrasında elde edilen yapısal kırılmalar modele kukla değişken olarak dahil edilerek FMOLS uzun dönemli katsayı tahmini yapılmıştır.

5.1 Zivot-Andrews (1992) Birim Kök Testi

Zaman serisi analizlerinde daha doğru sonuçlar elde edebilmek için birim köke sahip olan serilerde kırılmalarda dikkate alınarak durağanlaşmaktadır. Perron (1989) testinde yapısal kırılmalı birim kök testi kırılma noktasının dışsal olarak var olduğunu eleştirerek kırılma noktasının içsel olarak var olduğunu tahmini Zivot-Andrews birim kök testi geliştirilmiştir.

Zivot Andrews yapısal kırılmalı birim kök testi için geliştirilen modeller aşağıdaki gibi ifade edilmektedir;

$$y_t = \mu + \beta + \alpha y_{t-1} + \theta_1 DU(\varphi) + \sum_{i=1}^k c_i \Delta y_{t-i} + e_t \quad (3)$$

$$y_t = \mu + \beta_t + \alpha y_{t-1} + \theta_2 DT(\varphi) + \sum_{i=1}^k c_i \Delta y_{t-i} + e_t \quad (4)$$

$$y_t = \mu + \beta_t + \alpha y_{t-1} + \theta_3 DT(\varphi) + \theta_1 DU(\varphi) + \sum_{i=1}^k c_i + e_t \quad (5)$$

Model A serinin sabitte, Model B trendde, Model C sabitte ve trendde kırılmayı göstermektedir.

$t=1, \dots, T$ zaman endeksini ifade etmektedir.

Δy_{t-i} hata teriminde yer alan otokorelasyonu ortadan kaldırabilmek için modele dahil edilmiştir.

DU kırılma tarihinde oluşan (TB) değişimleri

DT eğimdeki değişimleri göstermektedir.

$$DU(\lambda) = \begin{cases} 1 & t > T\lambda \\ 0 & \end{cases}$$

$$DT(\lambda) = \begin{cases} 1 - T\lambda & t > T\lambda \\ 0 & \end{cases}$$

Peron (1997) çalışmasında zaman serisi analizlerinin birçoğunda Model A veya Model C kullanılarak modelleme yapılabileceğini öne sürmektedir. Kullanılan hipotezler şu şekilde ifade edilmektedir;

H_0 : Birim kök içermektedir.

H_1 : Birim kök içermemektedir.

Zivot-Andrews (1992) tablo kritik değerleri ile karşılaştırılmakta H_0 hipotezi reddedilemezse serinin birim kök içerdiği kabul edilmektedir.

5.2 Gregory – Hansen Eşbütünleşme Analizi

Altıntaş, Koçbulut (2017) tarafından ifade edildiği gibi geleneksel eşbütünleşme testleri, yapısal kırılmalar olsa dahi eşbütünleşme ilişkisinin olmadığı H_0 hipotezi reddedebilmektedir. Bundan dolayı geleneksel eşbütünleşme testleri yapısal kırılmaları dikkate almadığı varsamıyla eşbütünleşme denklemlerin modeli tahmin etme gücü zayıf olarak görülmektedir. Dolayısıyla yapısal kırılmalarında dikkate alındığı eşbütünleşme testleri kullanılmalıdır. Ferreira vd. (2014)'ne göre yapısal değişim modellemesi kurulurken temeli iki farklı görüşe dayanmaktadır. İlki yapısal değişim modelinde bilinen kırılma noktası iken diğeri ise bilinmeyen kırılma noktası varsayımı şeklindedir.

Doğrusal eşbütünleşme regresyon modeli şu şekilde ifade edilir;

$$y_t = \alpha C_t + \beta' x_t + \mu_t \quad (6)$$

Yapısal bir değişiklik olmadan (Engle ve Granger, 1986) kullanıldığı gibi eşbütünleşme modeli aşağıdaki şekilde ifade edilir;

$$y_t = \mu + \alpha_1 x_t + \alpha_2 z_t + \alpha_3 e_t + \alpha_4 s_t + \varepsilon_T \quad (7)$$

X_t, z_t, e_t, s_t ve bağımlı değişken y_t durağan olmayan seriler $I(1)$ ve hata terimi ε_T durağan seri $I(0)$ ve $\mu, \alpha_1, \alpha_2, \alpha_3, \alpha_4$ parametleri ise zamanla değişmeyen parametrelerdir. Doguwa vd (2014) fakat eşbütünleşme uzun bir süre değişim yaşanmamasına karşın belli bir süre sonra uzun vadeli ilişkiye geçiş gerekebilir. Bu nedenle değişimin hangi zamanda gerçekleştiği dışsal olarak belirlenebilir.

Yapısal bir değişikliğin olmasıyla Gregory ve Hansen (1996) modeli aşağıdaki şekilde ifade edilmektedir;

$$\varphi \{0, \text{if } t \leq [n] \ 1, \text{if } t > [n] \quad (8)$$

Bilinmeyen parametre nispi zamanlamayı gösterirken, n gözlem sayısı göstermektedir. $[n]$ değişim noktası ve tam sayı parçasını belirtmektedir.

Gregory – Hansen eşbütünleşme testinde kukla değişkenlerin modele dahil edilmesiyle, değişkenler arasında uzun dönemli eşbütünleşmenin var olup olmadığı üç modelle incelenmektedir. Model 1 sabitte kırılmayı (C), Model 2 sabitte ve trendde kırılmayı (C/T), Model 3 rejim değişimini (C/S) göstermektedir.

Model 1: Sabitte Kırılma (C)

$$\gamma_{1T} = \mu_1 + \mu_2 \varphi_{tr} + \alpha^T \gamma_{2T} + \square_T \quad t = 1, \dots, n \quad (9)$$

Model 2: Sabitte ve Trendde Kırılma (C/T)

$$\gamma_{1T} = \mu_1 + \mu_2 \varphi_{tr} + \beta_T + \alpha^T \gamma_{2T} + \square_T \quad t = 1, \dots, n \quad (10)$$

Model 3: Rejim Değişimi (C/S)

$$\gamma_{1T} = \mu_1 + \mu_2 \varphi_{tr} + \alpha_1^T \gamma_{2T} + \alpha_2^T \gamma_{2T} \varphi_{tr} + \varepsilon_T \quad t=1, \dots, n \quad (11)$$

Modelde 1'de μ_1 kırılmadan önceki sabit terimi, μ_2 kırılmadan sonraki sabit terimi göstermektedir. μ_2 sabit terimdeki kırılmayı göstermektedir. Sabitte kırılmanın olduğu modelden farklı olan Model 2'de ki β_T trendi göstermektedir. Model 3'de α_1 kırılma öncesindeki eğim katsayısını gösterirken α_2 kırılma sonrasındaki eğim katsayısında meydana gelen değişikliği göstermektedir.

5.3 Tam Uyarlanmış En Küçük Kareler Tahmincisi (FMOLS)

Philips ve Hansen (1990) tarafından geliştirilen eşbütünleşme ilişkisine sahip olan regrosyanların tahmininde kullanılmaktadır. Kalim ve Shahbaz (2009)'a göre FMOLS, uzun dönemli parametrelerin tahmini için kullanılmakta ve eşbütünleşme ilişkisinin varlığı $I(1)$ koşuluyla sağlanmaktadır.

Aralarındaki eşbütünleşme ilişkisinin varlığına karar verilen seriler için oluşturulan FMOLS yönteminin denklemi aşağıdaki şekildedir;

$$Y_{1t} = \tau x_t + \mu_{1t}$$

Denklemden;

$$\tau = (A, \Pi)$$

$$x_t = (Y'_{2t}, k'_{1t})'$$

Buradan yola çıkarak aşağıdaki tahminciler üretilmektedir.

$$X = (Y'_{2t}, k'_{1t})'$$

$$X' t = (Y'_{2t}, k'_{1t})'$$

6. EKONOMETRİK MODEL

Reel döviz kurunun ve konut fiyat endeksinin yabancılara konut satışı üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Bu amaç doğrultusunda reel döviz kuru, konut fiyat endeksi ve yabancılara konut satışı ilişkisi analiz edilmiştir. Çalışmada zaman serisi analiz yönteminden faydalanılmaktadır. Yapılan ampirik analizde kullanılan model ve ulaşılan sonuçlar incelenmiştir.

Yabancı konut satışlarının reel döviz kuru ve konut fiyat endeksi üzerindeki etkisi için kurulan model şu şekildedir;

$$\text{Lnyks}_{it} = \beta_0 + \beta_1 \text{lnrdk} + \beta_2 \text{lnkfe} + \mu_{it} \quad (2)$$

Modelde yer alan değişkenler ise;

Lnyks: Yabancılara Yapılan Konut Satışı, *lnrdk*: Reel Döviz Kuru, *lnkfe*: Konut Fiyat Endeksinin ifade etmektedir. Modelde kullanılan β_0 parametresi sabiti, β_1, β_2 parametreleri eğimi, μ hata terimi göstermektedir.

Tablo(3)'de modelde bağımlı değişken olarak kullanılan yabancılara konut satışının ve bağımsız değişken olarak kullanılan konut fiyat endeksi ve reel döviz kurunun ayrı ayrı istatistiksel

bilgilerine yer verilmektedir. Kullanılan değişkenlerin ortalama, standart hata, minimum ve maksimum değerleri yer almaktadır.

Tablo 3: Analizde kullanılan değişkenlerin tanımlayıcı istatistikleri

Değişken	Ortalama	Standart Sapma	Maksimum Değer	Minimum Değer
yks	2827.988	1434.632	6706.000	796.0000
ykfe	114.6444	33.25676	215.8000	72.90000
rdk	82.69568	14.54355	108.6300	59.68000
lnyks	7.824265	0.499552	8.810758	6.679599
lnkfe	4.705528	0.263330	5.374352	4.289089
lnrdk	4.399539	0.179009	4.687948	4.088997

7. BULGULAR

Çalışmada ilk olarak Zivot Andrews (1992) yapısal kırılmalı birim kök testi sonuçlarına yer verilmiştir. Daha sonra seriler arasındaki uzun dönemde eşbütünleşmenin var olup olmadığı tek yapısal kırılmayı içeren Gregory Hansen (1996) kırılmalı eşbütünleşme testi sonuçlarına yer verilmiştir. Son olarak FMOLS uzun dönemli katsayı tahmini sonuçlarına yer verilmiştir.

Tablo 4: Zivot andrews birim kök testi sonuçları

Değişkenler	Model A	Kırılma	Model C	Kırılma
<i>Düzye Değerleri</i>				
lnyks	-4.1083	2020-03	-4.2643	2020-01
lnykfe	-1.8485	2018-04	-3.2017	2020-11
lnrdk	-4.4655	2020-12	-4.2401	2018-03
<i>Fark Değerleri</i>				
$\Delta \ln yks$	-9.7498*		-9.3816*	
$\Delta \ln ykfe$	-6.6976*		-7.7193*	
$\Delta \ln rdk$	-8.3791*		-8.3187*	

Test istatistiğine ilişkin kritik değerler Zivot-Andrews (1992)'den alınmıştır. * %1; anlamlılık düzeyini ifade etmektedir. Model A için kritik değerler: %10 (-4.58), %5 (-4.80), %1 (-5.34). Model C için kritik değerler: %10 (-4.82), %5 (-5.08), %1 (-5.57)

Tablo (4)'de yer alan Zivot Andrews (1992) test sonucuna göre; Lnyks, lnkfe, lnrdk serileri hem sabit hem de trendli modelde düzey değerlerinde birim köke sahip oldukları görülmektedir fakat değişkenlerin fark hallerinde %1 anlamlılık düzeyinde durağanlaştıkları tespit edilmiştir. Test sonuçlarına göre kırılma tarihleri incelendiğinde lnyks serisi için 2020 Ocak ayı olarak tespit edilirken lnkfe serisi için 2020 Kasım ayı olarak tespit edilmiştir. Bu kırılma tarihinde Yurtiçi fiyatları endeksi (Yİ-ÜFE)'nin yıllık enflasyonunun %23.1'e yükselmesi ile birlikte konut fiyatlarına da yansıdığı

görülmektedir. Kasım ayında TCMB'nin faiz oranlarını yükseltme kararı ile konut fiyatlarına yansıdığı görülmektedir. Lnrdk serisi için kırılma tarihi 2018 Mart ayı olarak tespit edilmiştir.

Zivot Andrews (1992) birim kök testi ile serilerin aynı derecede durağan oldukları tespit edilmiştir. Ardından uzun dönemli eşbütünlüğün varlığını tespit etmek için Gregory-Hansen (1996) kırılmalı eşbütünlük testi ile analiz edilmiştir. Bu analiz sonuçları Tablo (5)'da gösterilmektedir.

Tablo 5: Gregory-Hansen Eşbütünlük Sonuçları

Model	Kırılma	ADF istatistiği	Zt İstatistiği	Kritik Değer
C	2020-02	-4.780 ***	-4.942 **	-4.69 (%10) -4.92 (%5)
C/S	2020-02	-5.633 **	-5.702 **	-5.50 (%5)

Not: ** %5, *** %10 anlamlılık düzeyini ifade etmektedir. Gecikme uzunluğu Schwarz Bilgi Kriterine göre belirlenmektedir. Kritik Değerler Gregory –Hansen(1996) tarafından belirlenmektedir.

Tabloda yer alan Gregory-Hansen (1996) test sonucuna göre sabitte kırılma (C) modelinde ADF istatistik değeri %10 ve Zt istatistik değeri ise %5 anlamlılık düzeyinde kritik değerden mutlak değer olarak büyük olduğu için seriler arasında uzun dönemde eşbütünlük ilişkisinin var olduğu tespit edilmiştir. Rejim değişimi (C/S) modelinde ise ADF ve Zt istatistik değeri %5 anlamlılık düzeyinde kritik değerden mutlak değer olarak büyük olduğu için uzun dönemde eşbütünlük ilişkisinin varlığı tespit edilmektedir. Bu doğrultuda seriler arasında eşbütünlük ilişkisinin var olduğu kabul edilmektedir. Test sonucunda belirlenen kırılma tarihi ise 2020-Şubat ayı olarak tespit edilmektedir. Kırılma tarihi incelendiğinde tüm dünyada yaşanan covid-19'un etkisi görülmektedir. 2020 Mart ayında yaşanan covid-19'un öncesinde artan konut satışları, İran vatandaşlarına 721 adet konut satışı ile ilk sırada yer alırken Irak vatandaşlarına 691 adet konut satışı ile ikinci sırada, Rusya Federasyonu vatandaşlarına 280 adet konut satışı ile üçüncü sırada yer almıştır.

Gregory-Hansen (1996) eşbütünlük testi ile elde edilen sabitte ve rejim değişimi sonucu tespit edilen yapısal kırılmalar modele kukla değişken olarak dahil edilerek FMOLS uzun dönem katsayı tahmini sonuçları tablo (6)'da gösterilmektedir.

Tablo 6: Uzun dönem katsayı tahmini sonuçları

Değişkenler Bağımlı Değişken YKS	FMOLS			
	Katsayı	Standart Hata	t-istatistiği	Prob değerleri
LNRDK	-3.429731	0.809253	-4.238143	0.0001*
LNYKFE	0.829283	0.827300	1.002397	0.3194
C	19.62666	4.990042	3.933165	0.0002
Trend	-0.011767	0.009789	-1.202062	0.2331
Kukla	-0.560221	0.215963	-2.594062	0.0114
R²	0.561978			
Adjusted R²	0.538617			

FMOLS katsayı tahmini sonuçlarına göre, reel döviz kuru değişkeninin katsayısı negatif istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir. Bu doğrultuda reel döviz kurundaki %1'lik artış yabancı konut satışını %3.429731 azaltmaktadır. Konut fiyat endeksi değişkeninin katsayısının ise pozitif olduğu görülmektedir. Aynı zamanda kırılma tarihi olarak tespit edilen 2020 Şubat ayındaki gelişmelerin yabancılara konut satışı üzerindeki etkisinin negatif olduğu görülmektedir. Bu sonuç doğrultusunda covid-19'un yabancılara konut satışı üzerinde %0.560221 negatif etki yarattığı tespit edilmiştir.

SONUÇ

Döviz kurundaki değişimlerin konut satışı üzerindeki etkisini net bir şekilde ortaya koymak için yapılan çalışmada döviz kurunun yabancılara yapılan konut satışı üzerine etkisi incelenmiştir. Çalışmada aylık verilerle 2015-2021 dönemi toplam konut satış rakamları, konut fiyat endeksi ve reel döviz kuru kullanılmıştır. Aralarındaki ilişkiyi ve ilişkinin yönünü analiz etmek için öncelikle yapısal kırılmalı birim kök testi uygulanmıştır. Zivot-Andrews yapısal kırılmalı birim kök testi sonucuna göre yabancılara yapılan konut satışları değişkeni, reel efektif döviz kuru değişkeni ve konut fiyat endeksi değişkeni birinci fark değerlerinde durağan olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Kırılmalı birim kök testi sonrasında değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkinin varlığını analiz edebilmek için Gregory-Hansen yapısal kırılmalı eşbütünleşme testi uygulanmıştır. Gregory-Hansen yapısal kırılmalı eşbütünleşme testi sonucuna göre sabitte kırılma (C) ve rejim değişimi (C/S) modelinde yabancılara konut satışı, konut fiyat endeksi ve reel efektif döviz kuru değişkenleri arasında uzun dönemli eşbütünleşme ilişkisinin varlığı tespit edilmiştir. 2020-Şubat ayı yaşanan ekonomik gelişmelere bağlı olarak kırılma tarihi olarak belirlenmiştir. Eşbütünleşme ilişkinin varlığı tespit edildikten sonra uzun dönemli ilişkinin tespitini yapabilmek için yapısal kırılmaların kukla değişken olarak modele dahil edildiği FMOLS eşbütünleşme uzun dönem katsayı tahminci yöntemi kullanılmıştır. Test sonucuna göre reel efektif döviz kurundaki %1'lik artış yabancılara konut satışını %3.4 azaltmaktadır. reel

efektif döviz kuru düştükçe ulusal para değer kaybederken reel efektif döviz kuru yükseldikçe ulusal para değer kazanmaktadır. Teorik olarak incelenen reel döviz kurunun yabancılara konut satışı üzerindeki etkisi analiz sonuçlarına göre, Reel efektif döviz kuru düştükçe (ulusal para değer kaybedince), döviz cinsinden konut fiyatlarındaki azalma, yabancı konut talebini arttırdığı yönündedir ve beklentilerle uyumludur. Süleymanlı (2019), Davarcıoğlu Özaktaş (2019) çalışmalarında da olduğu gibi döviz kuru hareketliliği ile yabancılara yapılan konut satışları arasındaki pozitif ilişkiyi ortaya koyan çalışmalardan elde edilen sonuçlar ile uyumludur.

Yabancılara yapılan konut satışının Türkiye açısından döviz kazandırıcı bir etkisinin olması ve özellikle son dönemlerde döviz kurundaki hareketliliğe bağlı olarak yabancılara yapılan konut satışında artış yaşandığı görülmektedir. Bu artışta en çok tartışılan Vatandaşlık karşılığı konut talebinin artış olması konusudur. Elde ettiğimiz bulgular, 2018’de yapılan Konut alımı karşılığı vatandaşlık verilmesinin konut satışlarında istatistiksel olarak anlamlı bir kırılma yaratmadığını göstermektedir. Yabancı konut talebindeki en belirleyici faktör, döviz kuru düzeyidir. Türk Lirasının değer kaybı, yabancı konut talebini arttırmaktadır. Döviz kurundaki aşırı yükselişin önüne geçilmesi, yabancılara konut talebinde de bir azalmaya yol açacaktır. Bu doğrultuda Konut piyasasındaki aksaklıkların giderilmesi, dış talebin kısılması Türk Lirasının değerinin yükseltilmesi ile mümkün olabilecektir.

KAYNAKÇA

- Altıntaş, H., & Koçbulut, Ö. (2017). *Enerji Tüketimi ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Gelişmiş Ülkeler Üzerine Eşik Eşbütnleşme ve Nedensellik Analizi*. Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, 5(44), 32-51.
- Arthur O’Sullivan (2011). *Urban Economics-McGraw-Hill Education*. United States of America: Douglas Reiner.
- Asal, M. (2018). *İsveç Reali Konut Fiyatlarının Uzun Vadeli Sürücüler ve Kısa Vadeli Dinamikleri*. Uluslararası Konut Piyasaları ve Analizi Dergisi, 11, 45-72.
- Ari, A., Puy, D., & Shi, Y.(2020). *Foreign Demand and Local House Prices: Evidence from the US*. SSRN Scholarly Paper. Rochester, NY: Social Science Research Network.
- Bahmani-Oskooee, M., & Wu, T. P. (2018). Housing prices and real effective exchange rates in 18 OECD countries: a bootstrap multivariate panel Granger causality. *Economic Analysis and Policy*, 60, 119-126.
- Bekmez, Selahattin& Özpolat, Aslı (2013). Türkiye’de konut talebinin belirleyenleri: Dinamik bir analiz. TİSK Akademi, Cilt 8. Sayı.16, 171-187
- Ceritoglu, E. (2017). “The Effect of House Price Changes on Cohort Consumption in Turkey”. Working Papers. Research and Monetary Policy Department, Central Bank of the Republic of Turkey. [Çevrim-içi <https://ideas.repec.org/p/tcb/wpaper/1710.html>]. Erişim tarihi: 01.01.2022.
- Emlak Konut Yatırım Ortaklığı A.Ş (2018). Gayrimenkul ve konut sektörüne bakış. Erişim adresi: <https://emlakkonut.com.tr/>. Erişim tarihi: 06.09.2021.
- Ferreira, N. B., Menezes, R., ve Bentes, S. (2014). Cointegration and structural breaks in the EU sovereign debt crisis. *Cointegration and Structural Breaks in the EU Sovereign Debt Crisis*, (1), 680-690.
- Geng., N. (2018). *Fundamental drivers of house prices in advanced economies*. International Monetary Fund.
- Gorback, C. S., ve Keys, B. J. (2020). Global capital and local assets: House prices, quantities, and elasticities (No. w27370). National Bureau of Economic Research.
- Han, L. (2010). The effects of price risk on housing demand: empirical evidence from US markets. *The Review of Financial Studies*, 23(11), 3889-3928.

- İpekyolu Kalkınma Ajansı. (2011). Orta Doğu Durum Raporu, Gaziantep: İpekyolu Kalkınma Ajansı Yayınları.
- Kalim, R. , & Shahbaz, M. (2009). Remittances and Poverty Nexus, Evidence From Pakistan, International. Research Journal of Finance and Economics ISSN 1450-2887 Issue 29 (2009)
- Karasu, M. N. (2015). *Understanding real estate bubbles: An analysis of the recent trends in the Turkish housing market*, Master's thesis, Middle East Technical University.
- Kıral, G., ve Çelik, C. (2018). Panel veri analizi ve kümeleme yöntemi ile Türkiye’de konut talebinin incelenmesi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 32(4), 1009-1026.
- Oktay, E., Karaaslan, A., Alkan, Ö., ve Çelik, A. K. (2014). Determinants of housing demand in the Erzurum province, Turkey. *International Journal of Housing Markets and Analysis*.
- Önder, K. ve Turgut, H. (2018). *Examination of the Factors Affecting Household Rental Housing Demand Through Data Mining*. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 13(2), 227-238.
- Özakaş, F. D. (2019). Yabancılara Konut Satışı Ve Reel Efektif Döviz Kuru: Türkiye Örneği Ampirik Çalışma. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 15(1), 131-147.
- Özdemir, S. (2018). *Gayrimenkul Sektöründeki Yasal Düzenlemelerin Yabancı Yatırımcılar Üzerine Etkisi*. Master's thesis, İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Saiz, A. (2007). Immigration and housing rents in American cities. *Journal of urban Economics*, 61(2), 345-371.
- Stepanyan, V., Poghosyan, M. T., & Bibolov, A. (2010). *House price determinants in selected countries of the former Soviet Union*. International Monetary Fund.
- Taghizadeh-Hesary, F., Yoshino, N., & Chiu, A. (2019). Internal and external determinants of housing price booms in Hong Kong, China.
- Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası, <https://www.tcmb.gov.tr/>
- Türkiye İstatistik Kurumu, Konut Satış İstatistikleri, Erişim: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Konut-Satis-Istatistikleri-Mayis-2022-45677>
- Tripathi, S. (2019). Macroeconomic Determinants of Housing Prices: A Cross Country Level Analysis.
- Uyar, S.G ve Kılıç, E. (2017). “*Yabancıların Konut Talebinin Türkiye’deki Bölgesel Konut Talebi Üzerine Etkisi: Mekânsal Ekonometrik Analiz*”. 292-306.
- Ya-Chen, L., & Shuai, Z. (2013, July). Econometric analysis on the relationship between RMB exchange rate and real estate price by VAR model. In *Second International Conference on Science and Social Research* (pp. 428-430).

KATKI ORANI / CONTRIBUTION RATE	AÇIKLAMA / EXPLANATION	KATKIDA BULUNANLAR / CONTRIBUTORS*
Fikir veya Kavram / Idea or Notion	Araştırma hipotezini veya fikrini oluşturmak / Form the research hypothesis or idea	Rüstem YANAR Canan Şeyma DEMİR
Tasarım / Design	Yöntemi, ölçeği ve deseni tasarlamak / Designing method, scale and pattern	Rüstem YANAR Canan Şeyma DEMİR
Veri Toplama ve İşleme / Data Collecting and Processing	Verileri toplamak, düzenlenmek ve raporlamak / Collecting, organizing and reporting data	Rüstem YANAR Canan Şeyma DEMİR
Tartışma ve Yorum / Discussion and Interpretation	Bulguların değerlendirilmesinde ve sonuçlandırılmasında sorumluluk almak / Taking responsibility in evaluating and finalizing the findings	Rüstem YANAR Canan Şeyma DEMİR
Literatür Taraması /	Çalışma için gerekli literatürü taramak /	Rüstem YANAR

Literature Review	Review the literature required for the study	Canan Şeyma DEMİR
-------------------	--	-------------------

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Teşekkür: -

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Acknowledgement: -

Gönderilme Tarihi: 14 Haziran 2022; Revize Edilmiş Hali: 29 Haziran 2022; Kabul Tarihi: 4 Temmuz 2022

KIRGIZİSTAN'DA MUHASEBE KAVRAMI VE KIRGIZ MUHASEBE SİSTEMİNDE YASAL DÜZENLEME¹

Eyüp ÇIKOLAR²

ÖZ

Muhasebe, işletmenin bir fonksiyonu olmakla beraber, yatırımlarla da ilişkisi bulunmaktadır. Bu bağlamda komuta ekonomisinden, serbest piyasa ekonomisine geçiş yapan Kırgızistan için; doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına ihtiyaç duyulmuş, ayrıca üretim, istihdam ve ekonomi konuları da önemli bir hale gelmiştir. Dolayısıyla bu çerçevede "Muhasebe" kavramının bir avantaj oluşturma düşüncesi; bir muhasebe standartları zorunluluğunu da gündeme getirmiştir. Yapılan değerlendirmeler sonucunda başta Kırgızistan Maliye Bakanlığı yetkilileri ve meslek kuruluşlarından oluşan bir komisyon bir araya gelerek Kırgızistan için bir Kırgızistan Muhasebe Standartlarını hazırlamıştır.

Bu çalışmada Kırgızistan'daki muhasebe bilincinin gerek bilgi kullanıcıları, gerekse muhasebe mesleğine yönelmek isteyenler açısından önemli olduğu ortaya konmuş ve daha sonra Kırgızistan'ın SSCB'den ayrılışından sonraki döneminde kendi muhasebe standardının oluşturulmasındaki süreci ve Kırgız Muhasebe Standartları'nın, IAS'ye (Uluslararası Muhasebe Standartları) uygunluğu incelenmiş bu bağlamda mevcut muhasebe sisteminin Kırgızistan'da muhasebe işleyişine ve finans sistemine etkilerinin belirlenmesi amaçlanmaktadır. Çalışmada doküman analizi kullanılarak, Kırgızistan Muhasebe Standartlarının UFRS'ye geçiş süreci izlenmiş ve Kırgızistan'daki işletmeler açısından önemine vurgu yapılmıştır. Daha sonra bulgulardan hareketle Kırgızistan Muhasebe Standartlarının, uluslararası muhasebe standartları ile karşılaştırılması yapılarak uygulamadaki eksiklikler tespit edilmiş ve bu doğrultuda çözüm önerilerinde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Muhasebe, Muhasebe Standartları, Kırgızistan

Jel Kodları: M-40, M-42, G-2

THE CONCEPT OF ACCOUNTING IN KYRGYZSTAN AND LEGAL REGULATION IN THE KYRGYZ ACCOUNTING SYSTEM

ABSTRACT

Although accounting is a function of the enterprise, it is also related to investments. In this context, for Kyrgyzstan, which has made the passing from a Soviet economy to a free market economy; foreign direct capital investments were needed, and production, employment and economy issues also became important. Therefore, in this respect, the concept of "Accounting" is thought to constitute an advantage; it has also raised the requirement of an accounting standards. As a result of the evaluations, a commission consisting of the officials of the Ministry of Finance of Kyrgyzstan and professional organizations came together and prepared a Kyrgyzstan Accounting Standards for Kyrgyzstan.

In this study, it was revealed that the accounting awareness in Kyrgyzstan is important for both information users and those who want to turn to the accounting profession, and then the process of establishing its own accounting standard in the period after Kyrgyzstan's separation from the USSR and the compliance of Kyrgyz Accounting Standards with IAS (International Accounting Standards) were examined. In this context, the effects of the current accounting system on the

¹ Bu çalışma 12.06.2022 tarihleri arasında gerçekleştirilen III.Toktomamatov Okumaları "Yenilikçi Trendler" Sosyal-Ekonomik Kalkınma,Modern Eğitim ve Bilim Konferansında bildiri olarak sunulan "Kırgızistan Muhasebe Standartlarının İncelenmesi" başlıklı makalenin genişletilmiş halidir.

² .Öğr.Gör.Eyüp Çikolar, Kırgızistan Toktomamatov Üniversitesi TDİF, Ebilim_27@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-2697-4407

accounting operation and financial system in Kyrgyzstan is intended to determine. In the study, by using document analysis, the transition process of Kyrgyzstan Accounting Standards to IFRS was monitored and its importance for enterprises in Kyrgyzstan was emphasized. Then, based on the findings, the Kyrgyzstan Accounting Standards were compared with international accounting standards and the deficiencies in the application were identified and solutions were proposed accordingly.

Keywords: Accounting, International Accounting Standards, Kyrgyzstan

JEL Codes: M-40, M-42, G-2

GİRİŞ

Muhasebenin tarihi çok eski çağlara dayanmaktadır. Öyle ki, muhasebe Ünalın vd., (1988: 8)'e göre çok eski devirlerde mübadele işlemleriyle birlikte ortaya çıkmıştır. Bu eski devirler olarak Hititler, Asurlular, Antik Mısır literatürde karşımıza çıkarken, İran, Mezopotamya, Moğollar, İlhanlılar ve Osmanlılarda da muhasebe tarihini görmekteyiz. Selimoğlu vd., (2009:217-228)'nin muhasebe tarihi kapsamındaki araştırmalarında bu devirlere ait muhasebe konuları ise; Hititlerde ölçü birimleri (M.Ö. 2500–2000), Asurlularda finansal terimler (M.Ö.2000–1500), Asurlularda muhasebe kültürü (M.Ö.2000–1500), Anadolu'daki Asur ticaret kolonilerinde muhasebe ve ticaretin durumu (M.Ö. 1900–1850), tarihte ve Anadolu'da basılan ilk para (M.Ö. 600–550) şeklindedir.

Literatürde ise muhasebenin birçok tanımı bulunmaktadır. Muhasebe bir işletmedeki mali olayların hesaplara ve defterlere geçirilme kurallarını ortaya koyan ve böylece bu olayların sonuçlarının analiz edilip görülmesini sağlayan bir bilimdir. Bir başka deyişle muhasebe, işletmenin varlıkları ve kaynakları üzerinde değişme yaratan mali nitelikteki ve para ile ifade edilebilen olayların kaydedilmesi, sınıflandırılması, özetlenmesi, analiz edilmesi ve yorumlanmasıdır (Gücenme, 1996: 6-7).

Muhasebe; bir organizasyonda finansal olarak adlandırılan olayların ya da işlemlerin kaydedilmesi, sınıflandırılıp belgelendirilmesi ve bilgi kullanıcılarına aktarılması sürecidir. Akdoğan vd., (1987: 1)'e göre bu süreç, finansal açıdan bilgi kullanıcılarına bilinçli yargılarda bulunma, karar verme ve bu bilgilerin ölçülmesi ve iletilmesi sürecidir.

Ünalın vd., (1988: 1)'e göre işletmedeki ticari faaliyetlerin ya da ticari olayların düzenli ve faydalı şekilde takibi muhasebe ile mümkün olmaktadır.

Muhasebe (Sevilengül, 2000: 9; Soylu, 2009: 13; Smith vd., 1960: 1-2; Slavın vd., 1968: 3-4; Örtün, 2000: 2; Lazol, 2001; Akdoğan vd., 1987: 7-62; Cemalcılar vd., 1999: 3; Güredin, 1983:16-17) gibi araştırmacılar tarafından tanımlanmıştır.

Küçüksavaş, (1997: 3)'a göre muhasebenin görevi işletmenin varlık (aktif hesap) ve kaynaklarında (pasif hesap) meydana gelen değişimi tespit etmek, dönem gelir ve giderlerini karşılaştırarak faaliyet sonucunun ortaya konulmasıdır. Çonkar vd., (2010: 5)'a göre muhasebenin işlevleri; ticari işlemlerin kaydedilmesi, bilgilerin sınıflandırılması, bilgilerin finansal raporlar halinde özetlenmesi, raporların analiz ve yorumu şeklindedir.

Çalışmada Kırgızistan'da muhasebe kavramı ya da muhasebe kültürü ile toplumda muhasebe bilincini ölçme ve ayrıca temeli Sovyet döneminde atılan Kırgızistan Muhasebe Standartlarının, Ulusal

Muhasebe Standartlarına geçiş süreci sonrası mevcut standartların muhasebe ve finans sistemine etkilerini ortaya koymak amaçlanmaktadır. Çalışma kapsamında Kırgızistan'ın muhasebe kavramına yönelik tarihsel araştırma yapılmış ve Sovyet döneminde tesis edilen muhasebe standartlarına ilişkin yasal süreçlere sırasıyla değinilerek Kırgızistan Muhasebe Standartlarının gerek UFRS'ye gerekse IAS'ye uygunluğu değerlendirilmiş ve çözüm önerilerinde bulunulmuştur.

1. KIRGIZİSTAN'DA MUHASEBE KAVRAMI

Muhasebenin binlerce yıl önce insanlığın gelişmesiyle birlikte atılan ilk adımları, tarihi derinden etkilemiştir. Hepimiz, yaşamın ihtiyaçları için aritmetiğin gelişme gösterip ortaya konduğunu ve bu gelişmenin de insan uygarlığının ayrılmaz parçaları olan yazı ve matematik bilimlerinin büyümesine yol açtığını biliyoruz.

Çift giriş esasına göre muhasebenin oluşumu 15. yüzyılın sonlarına dayanmaktadır. Bu çift yazma yöntemi tek temeldir ve bugün hâlâ kullanılmaktadır. O zamandan beri; borç, bakiye (eşitlik), hesaplama, kredi vb. birçok terimdeki ifadeler geçerliliğini kaybetmemiştir. Muhasebe üzerine ilk yayınlanan kitaplardan biri ünlü İtalyan matematikçi Luca Pacioli (1445-1515) tarafından yazılmıştır.

"Muhasebeci" terimi 15. yüzyılda ortaya çıkmıştır. Innsbruck Hesap Odası'nda bir kâtip olan Christopher, muhasebeci olarak adlandırılan ilk yetkilidir.

18. yüzyılın başında, 1. Peter'in reformundan sonra, ticaret şirketleri yaygınlaştı. O zamanlar çok az sayıda kalifiye insan defterleri düzgün bir şekilde nasıl kullanacağını biliyordu. Rusya'da muhasebeci unvanını alan ilk kişinin bir yabancı olması tesadüf değildir. Bu Hollandalı bir tüccar olan Timmermandı. Daha sonra Timmerman 11 Eylül 1732'de Ticaret Kurulu'nun emriyle St. Petersburg Gümrük baş muhasebecisi olarak atandı.

"Muhasebeci" veya "kasiyer" tabiri Kırgız Cumhuriyeti'nde çok eski zamanlardan beri Manas-Ata ile birlikte kullanılsa da "muhasebeci" teriminin geçmişi, endüstriyel gelişme dönemi olan Sovyet dönemine kadar dayanmaktadır. İlk muhasebecilerin yetiştirilmesi ziraat ve maliye kolejlerinde düzenlendi (Çalova, 1996: 8-9).

Daha sonra, Kırgız Cumhuriyeti'nde kabul edilen, imzalanan ve tanıtılan Maliye Bakanlığı muhasebe konusundaki normatif ve metodolojik materyallerin çoğu Kırgızca'ya çevrildi. Hemen hemen tamamı yayımlanmıştır ve yöneticiler, muhasebeciler, öğrenciler, iş adamları, ve iş dünyası liderleri için önemli bir unsur olacaktır (Çalova, 1996: 5-7).

Muhasebe sadece her işletme veya kurumda değil, uluslararası ilişkilerde de kullanılmaktadır. Çünkü küreselleşen dünyada, uluslararası siyasi ve ekonomik ilişkilerin muhasebe yardımı ile gerçekleştiğini hepimiz biliyoruz. Ünlü bilim adamı, P. Garnier'in belirttiği gibi, "Muhasebe hukukun cebiridir". Dolayısıyla muhasebe artık genel hukuki ilişkilerde belirleyici bir araçtır.

Muhasebenin rolü yüzyıllardır kontrol olarak bilinmektedir. Bu nedenle, hesap kontrolü ile yakından bağlantılıdır. Fransız Jacques Savavi S. (1622-1690) "Muhasebe bir ifşa etme işlevidir" sözünde de belirtildiği gibi, hesap denetimi, gerek kamu gerek özel sektör olsun, organizasyonların üretim ve finansal faaliyetlerinde kilit bir yönetim rolü oynar (Canuzakov, 2012: 8-9).

2. KIRGIZİSTAN MUHASEBE STANDARTLARI

Bir muhasebe standardı, firmalar arasında ve zaman içinde defter tutma ve diğer muhasebe işlevlerini sistematik hale getirmek için kullanılan bir dizi uygulama ve politikadır. Muhasebe standartları, varlıklar, kaynaklar ve hissedarların öz kaynaklarını da kapsayarak bir işletmenin finansal resminin tamamı için geçerlidir. Bankalar, yatırımcılar ve düzenleyici kurumlar, belirli bir işletme hakkındaki bilgilerin ilgili ve doğru olmasını sağlamak için muhasebe standartlarına güvenirlere (Investopedia, 2021).

Finansal muhasebe standartları, ekonomik işlemlerin muhasebeleştirilmesini düzenleyen tanımlanmış kurallar veya ilkelerdir. Genellikle bir ülkenin kendi muhasebe standartları kurulu veya benzer tarafsız kuruluş tarafından verilir. Muhasebe standartlarının temel amaçlarından biri, finansal tabloların şirketler arasında karşılaştırılabilirliğini kolaylaştırmaktır (Sage, 2022).

Muhasebe standartları, (Marşap ve Kurt, 1997: 229; Üstündağ, 2000: 31 ve Yazıcı, 2004: 35) araştırmacıları tarafından tanımlanmıştır. Kırgız muhasebe standartları hakkında birçok araştırmacıların (Akay -Nacimudinova, 2008: 442-444; Anvaripour - Reid - Jusupbekov, 2004: 37; Sıdıkov, 2003: 4 ve Karakaya, 1999: 106) çalışmaları bulunmaktadır. Akay vd., (2006: 57-77)'a göre 1996 ve 1998 yıllarını kapsayan KMB (Kırgızistan Merkez Bankası) tarafından IAS'ye uygun (Uluslararası Muhasebe Standartları) birçok yasal düzenlemeler yapılmıştır. Bütün bu 22 adet Kırgızistan Muhasebe Standartları (Kyrgyzstan Accounting Standards - KAS) 1 Ocak 1998 yılında yürürlüğe girmiştir (Karakaya, 1999: 91).

2001'de Kırgızistan'da Asya Kalkınma Bankası ve "Pragma" Kurumu (USAID) sponsorluğu ile "Uluslararası Muhasebe Standartları 2001" kitabı Rusça'ya çeviri yapılmış ve yayımlanmıştır (http://www.scaas.gov.kg/old/otd_mon.html).

3. KIRGIZİSTAN MUHASEBE POLİTİKASI

Muhasebe politikası, mal sahibinin gerçeklerinin nihai özeti olan muhasebenin yürütülmesi için özellikle işletme yönetimi tarafından benimsenen kural ve prosedürler olmak üzere bir dizi ilkedir. Muhasebe politikası, konunun yönetimi tarafından mevcut standart esas alınarak oluşturulur.

Muhasebe politikalarının oluşumunu etkileyen faktörler ve muhasebe politikalarının oluşturulmasında dikkate alınması gereken hususlar:

- Konunun yasal ve ekonomik durumu, mülkiyet şekli, faaliyet ölçeği, şubelerin mevcudiyeti;
- Ekonomik faaliyeti, muhasebeyi, vergilendirmeyi düzenleyen mevzuat;
- Kırgız Cumhuriyeti'ndeki mevcut ekonomik durum;
- Konunun ekonomik stratejisi.

Muhasebenin temel ilkeleri, muhasebe politikalarının oluşturulmasına dayanmaktadır.

Süreklilik: Şirketin sürekli çalıştığı, yani gelecekte çalışmaya devam ettiği kabul edilir.

Sabitlik: Kabul edilen metodolojinin ve seçilen muhasebe prosedürlerinin o zamana kadar değişmediği varsayılır.

Tahakkuklar: Gerçek faaliyetin (gelir ve giderler) gerçeklerinin finansal tablolara yansıtılmasıdır.

İlgili muhasebe politikaları ve finansal tabloların bileşimi seçilirken ve uygulanırken, konu aşağıdaki ilkelere bağlı kalmalıdır.

Gözetim: Bazı olay ve koşulların belirsizliği altında kararların alınmasında dikkatli olunmasıdır.

Sadelik: Bilgiler, atlanması veya yanlış değerlendirilmesi durumunda, mali tablolara dayalı ekonomik kararları etkileyebiliyorsa, kamuya açıktır (KRFM, 1999: 6-9).

4. KIRGIZİSTAN'DA MUHASEBENİN YASAL DÜZENLEMESİ

Bilindiği üzere, baktığımızda Kırgızistan'ın muhasebe standartları Sovyet döneminde tesis edildi ve Sovyet egemenliği altında olan devletlerde uygulamaya konuldu. Uygulama aşamasında ise Sovyet yönetimi tarafından bir muhasebe yönetmeliği hazırlanarak, bu yönetmelikte muhasebeye ilişkin her türlü yapılması gerekenler ortaya konuldu. Bağımsızlığının ardından Kırgızistan, UMS'ye (Uluslararası Muhasebe Standartları) uygun bir muhasebe standardı için, başta Kırgızistan Maliye Bakanlığı'nın öncülüğündeki yetkililer olmak üzere bazı mesleki kuruluşlar ve USAID ile bir komisyon oluşturmuştur (Çikolar, 2022: 1). Kırgızistan için, 1991 yılından bu yana ülkede gerçekleştirilen çeşitli ekonomik ve sosyal reformların bir sonucu olarak serbest piyasa ekonomisine geçiş; gelişmiş ülkelerde kullanılan, dünya ekonomik ilişkiler sistemine katılmayı, yabancı yatırımı çekmeyi ve yaratmayı amaçlayan birçok temel ilkenin benimsenmesine ve incelenmesine yol açmıştır. Aynı zamanda, ülkenin muhasebe sisteminde reform yapılmıştır. Bunun nedeni, bir zamanlar devlet mülkiyetini korumaya ve planlarını kontrol etmeye hizmet eden muhasebenin, günümüz demokrasisinde artık piyasa ekonomisinin gereksinimlerini karşılamamasıdır.

Uluslararası muhasebe standartlarını uygulamaya yönelik reformdaki ilk adımların, Sovyetler Birliği'nin çöküşünden önce 1991 yılında başladığına dikkat edilmelidir. Aynı yılın 1 Kasım tarihinde, SSCB Maliye Bakanlığı kararı uyarınca, bir muhasebe planı ve kullanım talimatları hazırlanmıştır. Ayrıca, Kırgız Cumhuriyeti'nin (KR) muhasebe ve istatistik sisteminin yeniden düzenlenmesinin önemini artırmak amacıyla, Kırgız Cumhuriyeti Hükümeti'nin 30 Kasım 1992 № 595 tarihli Kırgız Cumhuriyeti Hükümeti Kararı ve gelişen bir piyasa ekonomisinin ihtiyaçlarına yanıt olarak muhasebe ve istatistik sisteminin uluslararası uygulamasında benimsenmiştir (Canuzakov, 2012).

1997'de , (USAID) tarafından desteklenen KARANA Corporation, 1 Ekim 2012 tarihinde Kırgız Cumhuriyeti Maliye Bakanlığı tarafından onaylanan 18 Kırgız Muhasebe Standardı'nı (BAS) geliştirdi. Aynı yılın 30 Aralık tarihinde, Kırgızistan Cumhuriyeti Maliye Bakanlığı'nın 340 / p sayılı Kararı, şirketler için Genel Hesap Planı'nı ve şirketlere sunulan başvurusunun göstergesini onayladı (Kırgız Cumhuriyeti Maliye Bakanlığı, 1997).

Ancak Kırgız Muhasebe Standartları ve Genel Hesap Planı uluslararası standartların hükümlerine tam olarak uymamış ve uygulamalarında işletmelerden aktif destek almamıştır. (Kabar Analitik Bilgi Merkezi, 2008). Daha sonra, Kırgız Cumhuriyeti Ekioto altında Devlet Komisyonu'nun

(KOAS GC) özel bir grubu aracılığıyla, ticari kuruluşlar için hesap planı revize edildi ve 18 Kasım 2002'de komisyonun 28 kararı ile onaylandı.

1990'ların sonlarının koşulları, piyasa ekonomisindeki işletmelerde muhasebe için yeni ilke ve gereksinimlerin ortaya çıkmasıyla birlikte, yerel uygulamada denetim faaliyetlerinin ortaya çıkmasına ve yasal belgesinin kabul edilmesine yol açtı. Sonuç olarak, 26 Haziran 1998 tarih ve 84 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile Kırgız Cumhuriyeti'nin Denetlenmesi Hakkında Kanun çıkarılmıştır. Ancak, temel bir muhasebe kanununun olmaması ve vergi politikasındaki istikrarsızlık, kanunun hazırlanmasında ciddi eksiklikler olarak değerlendirilmiştir. Halihazırda kabul edilen denetim kanununun uygulamada tam olarak uygulanmaması için kanunda değişiklik yapılması gerekmektedir. 1997 yılından bu yana, KARANA ve PRAGMA, OBA şirketlerinin yardımıyla muhasebeciler için iş başında eğitimler düzenlemektedir, ancak bu çabalar iyi sonuç vermemiş veya ulusal muhasebe standartlarına uygulamaları kötüleşmiştir (Canuzakov, 2012: 198-199).

Kırgız Cumhuriyeti, mali raporlamayı ilerletmek için muhasebe ve denetim yasalarında birçok iyileştirme yapmıştır; ancak, kanunda ve uygulamada muhasebe ve denetim arasında büyük farklılıklar vardır. Kırgız Cumhuriyeti, resmî olarak UFRS ve ISA'yı benimsemeye yönelik yasa çıkardı ve bu, daha fazla finansal şeffaflık getirmede önemli bir adımdır. Ancak, IFRS'deki değişikliklerin benimsenmesi, resmî tercümesi ve yayınlanması için bir sürecin olmaması ve ISA'daki değişikliklerin Kırgızistan düzenleyici çerçevesine (orijinal İngilizceden tercüme ile ilgili olanlar dahil) yansıtılması sürecindeki doğal gecikmeler, yürürlükteki uluslararası standartların güncel olmamasının bir sonucudur. UFRS ve ISA'ya uyum ancak tam ve güncel standartların uygulanması temelinde ileri sürülebileceğinden, Kırgız gerekliliklerinin aslında UFRS ve ISA ile tam olarak uyumlu olmadığı anlaşılmalıdır. Ayrıca, birçok işletme uygulamada yasal gerekliliklere uymamakta ve uygulama ve izleme mekanizmaları zayıf kalmaktadır.

Denetim Faaliyetleri Yasası (2002), denetim standartlarının Kırgız Cumhuriyeti Hükümeti tarafından onaylanmasını gerektirmektedir.

SRSFM, yakın zamanda, ISA'ya uyum için denetim metodolojileri öneren birkaç denetim el kitabı yayınlamıştır. Kılavuzların kullanımı zorunlu değildir. Kılavuzlar ISA 2001'e dayanmaktadır.

"ISA 2001" in sürekli kullanımı, denetim raporu kullanıcıları açısından önemli bir tutarsız uygulama ve yanlış anlama riskine yol açmaktadır. 2001'den bu yana ISA'da birçok önemli değişiklik yapılmıştır, daha fazlası devam etmektedir ve "ISA 2001" uygulamasının mevcut ISA'nın uygulanmasıyla aynı düzeyde güvence ile sonuçlanacağı varsayılmaz. Ayrıca, Kırgız Cumhuriyeti'nde yayınlanan denetim raporları, genel olarak "Uluslararası Denetim Standartları (ISA)"na atıfta bulunur. Kırgız Cumhuriyeti'nde benimsendiği şekliyle "ISA 2001" veya "ISA'ya değil ve ikisi arasında var olan farklılıklara dikkat çekmez. ABD'ye uygunluk, yalnızca denetçi, her koşulda etkili olan tüm ISA'lara uyduğunda sağlanır (Worldbank, 2019).

5. LİTERATÜR TARAMASI

Akay vd., (2006), çalışmasında Kırgızistan'da muhasebe sistemindeki değişiklikler tüm yönleriyle tanıtılmış, bu çerçevede Kırgız Tekdüzen Hesap Planının, T.C. Maliye Bakanlığı tarafından yayınlanan TDH planı ile kıyaslaması yapılarak, bazı benzerliklerin yanında dikkat çeken ayrıntılar da tespit edilmiştir. Son olarak Kırgız Tekdüzen Hesap Planında uygulamalarda eksikliklerin olduğu belirtilerek, bu durumun piyasalara ve ekonomiye etkileri değerlendirilmiştir.

Akay vd., (2008), araştırmalarında Kırgızistan muhasebe hukukuna değinmişler, bu çerçevede yasal düzenlemelerin Sovyet döneminde oluşturulduğu, ancak muhasebe hukukunun temel çerçevesini oluşturacak bir Muhasebe Kanunu'nun oluşturulamadığına dikkat çekmişlerdir.

Canuzakov (2012), 'Finansal Muhasebe' isimli kitabında; muhasebe esasları, muhasebenin önemi, muhasebe kavramları ve özellikleri, iktisadi muhasebe ve türleri, muhasebenin kökeni ve tarihi, muhasebenin anlamı ve türleri, muhasebenin amaçları, görevleri ve işlevleri, muhasebe ilkeleri, muhasebe konusu ve yöntemi, hesaplama ve değerlendirme, muhasebe hesapları ve sınıfları, çift giriş ve çeşitleri, muhasebe bakiye, belgeler, ve muhasebe formları, muhasebe organizasyonu, Kırgızistan'da muhasebe kavramı ve yasal düzenlemesi, şirket muhasebe politikası, muhasebe ofisinde iş organizasyonu, muhasebe faaliyetlerinin hak ve sorumlulukları, muhasebe mesleği ve etik, işletme türleri ve ticari organizasyon biçimleri konuları işlenmiş ve Kırgızistan'daki esasları ve uygulamaları ile anlatılmıştır.

Tetik (2015), araştırmasında Kırgız muhasebe kültürünün yaygınlaşması, kurumsallaşması ve yasallaşması gerektiğine vurgu yaparak, bu hususta bazı olumsuzlukları tespit etmiş, bu olumsuzlukları ekonomik yapıdaki nitel ve nicel yetersizlik, yerli ve yabancı yatırımcıların reel sektördeki yatırım azlığı, bölgesel işbirliğindeki yetersizlikler, yolsuzluklar, içten ve dıştan yapılan müdahaleler, ağır bürokrasi, yönetsel sorunlar, istikrarlı ve düzenli ekonomik yapının oluşmaması gibi sorunlar olarak sıralamıştır. Sonuç olarak da bu sorunların çözümü ile birlikte muhasebe kültürünün daha dinamik ve açık bir yapıya kavuşabileceği öneri olarak belirtilmiştir.

Ece vd., (2018), Kırgızistan'da ve Türkiye'de muhasebe mesleğine yönelen öğrencilerin, profilleri ve gelecekte mesleki pozisyonlarına yönelik bir çalışma yapmışlardır. Çalışma çerçevesinde, Çanakkale 18 Mart Üniversitesi MYO'da ve Manas Üniversitesinde "Muhasebe ve Vergi Uygulamaları" bölümünde eğitim gören I.sınıf ve II.sınıf öğrencilerine yönelik 30 soruluk bir anket soruları yöneltilmiştir. Analiz sonucunda sosyal profil olarak öğrencilerde benzerlik olduğu, mesleki beklentilerde ise farklılıklar gözlenmiştir. Sorunların çözümü için öğrencilerin istek ve beklentilerine yönelik yasal ve akademik çalışmaların yapılması gerektiğinin altı çizilmiştir.

6. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Araştırmada nitel araştırmada kullanılan belge incelemesi kullanılmış olup doküman (belge) analizi ile veriler toplanmıştır. Yıldırım vd., (2006: 187)'a göre belge incelemesi, araştırılması hedef olarak ortaya konulan konularla ilgili bir veri temini ve analiz tekniğidir. Bu bölümde veri, veri setleri ve bulgulara yer verilecektir.

6.1 Araştırmanın Verileri ve Veri Seti

Araştırmanın verilerinde 2003-2005, 2003-2007, 2005-2008, 2005-2009, 2006-2009 yılları arasında Kırgızistan'da UFRS'ye geçiş yapan sermayesi 50.000 som (Kırgız Para Birimi) Anonim şirketleri, KOBİ'lerin sayısı ve UFRS'nin uygulama alanına tabi şirketler yer almaktadır. Dolayısıyla veri setlerini bu şirketlerin sayıları oluşturmaktadır.

7. BULGULAR

Tablo-1: Yıllara Göre Kırgızistan'da UFRS'ye Katılım

Uluslararası Finansal Raporlama Standartlarına Katılacak Şirketler	Geçiş Yeri ve Tarihi
Kırgızistan Borsasında; 500 000 som sermayesinin üstünde olan A.Ş.ler	2003-2005 tarihlerinde Bişkek, 2003-2007 tarihlerinde Oş, Jalalabad, Batken, Narın, Issık-Kul, Talas
500 000 som sermayeye kadar olan A.Ş.ler	2005-2008 tarihlerinde Bişkek ve Çuy, 2006-2009 tarihlerinde Oş, Jalalabad, Batken, Narın, Issık-Kul, Talas
A.Ş.ler dışındaki KOBİ'ler	2005-2009 tarihlerinde
Küçük Boy İşletmeler	2006-2009 tarihlerinde

Kaynak: http://www.scaas.gov.kg/old/otd_mon.htm verilerinden oluşturulmuştur.12.06.2022

Uluslararası Muhasebe Standartları, gerçeğe uygun muhasebeye dayanmaktadır (Blanchette vd., 2011). Tablo 1'de Kırgızistan'da Uluslararası Finansal Raporlama Sistemi'ne (UFRS) geçen şirketlerin sermayelerine ilişkin bilgiler, şirket türleri ve geçiş yapılan bölgeler gösterilmiştir. UFRS'yi tanımlayacak olursak, International Financial Reporting Standarts (IFRS), Türkçe'ye Uluslararası Finansal Raporlama Standartları (UFRS) olarak çevrilmiştir. Kısaca farklı ülkelerden şirketlerin finansal raporlarını birbirleriyle karşılaştırabilmelerini sağlayan bir standartlar bütünüdür.

Bu bağlamda, Kırgızistan Menkul Kıymetler Borsasında 500.000 somun üstünde yer alan A.Ş.ler, IAS'ye başkent Bişkek'te ve Çuy bölgesinde 2003-2005 yıllarında, Oş, Jalalabad, Batken, Narın, Isık- Göl ve Talas'ta 2003-2007 yılları arasında geçmişlerdir. Yine sermayesi 500.000 KGS'ye (SOM) kadar olan A.Ş.ler, IAS'ye Bişkek ve Çuy illerinde 2005 ve 2008 tarihleri arasında, Oş, Celalaabad, Batken, Narın, Isık- Göl ve Talas'ta ise 2006-2009 yılları arasında geçmişlerdir.

Baktığımızda ise KOBİ'lerde IAS'ye geçiş 2005-2009 yılları arasında yaşanırken, Küçük Ölçekli İşletmeler için geçiş ise 2006-2009 yılları arasında olmuştur. Öyle ki 2009 tarihi itibarıyla 29 tane IAS (Uluslararası Muhasebe Standartları) kodlu ve 8 tane IFRS (Uluslararası Finansal Raporlama Standartları) kodlu standartın yürürlükte olduğunu söyleyebiliriz. Dolayısıyla bu geçiş sürecinde Kırgızistan'daki işletmeleri finansal açıdan değerlendirme ve karşılaştırma yapabilmenin kolaylığı da ortaya konulmuş olmaktadır.

Kırgızistan, 31 Aralık 2003 tarihine kadar bankalar ve limited şirketler için UFRS'leri zorunlu kılan bir yasa çıkarmıştır. Diğer KOBİ'lerin 2005 yılından itibaren UFRS'leri ve 2006 yılına kadar küçük

işletmeleri uygulamaları gerekiyordu. Kanun 29 Nisan 2002 tarihinde yürürlüğe girmiştir (<https://www.iasplus.com/en/jurisdictions/asia/kyrgyzstan>)

Tablo-2: 2021 Kırgızistan'da UFRS Kapsamı

UFRS uygulama kapsamı	Ek Bilgiler
UFRS Standartları yerli halka açık şirketler için gereklidir.	Evet
UFRS Standartlarına izin verilir ancak yabancı olmayan halka açık işletmeler için zorunlu değildir.	
UFRS Standartları, yabancı şirketler tarafından yapılan listelemeler için gereklidir veya izin verilir.	Evet
KOBİ'ler için UFRS Standardı gereklidir veya izin verilir	
KOBİ'ler için UFRS dikkate alınmaktadır.	Evet

Kaynak: <https://www.ifrs.org/use-around-the-world/use-of-ifrs-standards-by-jurisdiction/view-jurisdiction/kyrgyzstan/> verilerinden oluşturulmuştur.(12.06.2022)

Tablo 2'de 2021 güncellemesiyle Kırgızistan'da UFRS'nin (Uluslararası Finansal Raporlama Standartları) kapsamı yerli halka açık şirketler, belirtilmiştir. Bakıldığında UFRS'nin mantığında diğer şirketlerle finansal karşılaştırma yapabilme imkânı vermesidir. Bu sayede bilgi kullanıcılarına ve özellikle yatırımcılara da kolaylıklar sağlamaktadır.

UFRS sayesinde farklı ülkelere yatırım yapmış olan şirketler, yatırımlarını takip ederek finansal raporlarını inceleyebilirler. UFRS'nin bir diğer önemli özelliği, tek bir standart üzerinden yorumlanabiliyor oluşudur. Bunu biraz açmak gerekirse, bir yatırımcı için şirketlerin UFRS ile hazırlanmış raporlarını okumak çok kolaydır. Şirketin hangi ülkede olduğunun hiçbir önemi olmaz. Yatırımcı da ülke farkı olmadan istediği şirkete yatırım yapabilir (DIA, 2020).

UFRS ile şirketlerin denetimi de akla gelmelidir. UFRS'ye uygun raporlar finansal çerçevede kullanıcılarına kolaylıklar sağlar. Kırgızistan mevzuatı dikkate alındığında aşağıda yer alan şirketler için dış denetim zorunluluğu varken, bunların dışındaki işletmeler için denetim isteğe bağlıdır. Bu bağlamda Kırgızistan'da 100'ü aşkın denetim firmaları bulunmaktadır. Burada işletmelerin sayısındaki artışla birlikte bu denetim firmalarının sayısında da artış görüleceğini söylemekte fayda olacaktır.

Denetime tabi şirketler;

- KCMB (Kırgız Cumhuriyeti Merkez Bankası) lisanslı bankalar
- Sigorta Kuruluşları
- Menkul Kıymetlerin Halka Arzını Yapan Kamu Şirketleri
- Yatırım Kuruluşları
- Bireysel Emeklilik ve Diğerleri

SONUÇ

Kırgızistan'da muhasebe bilinci olmakla beraber, bu bilinç her geçen gün değer kazanmaktadır. Burada Sovyet dönemindeki iktisadi faaliyetleri de eklemekte fayda olacaktır. Özellikle fabrika ve birçok işletmeler sayesinde, muhasebenin de önemi anlaşılmıştır. O dönemlerde ziraat ve maliye kolejleri ile de muhasebe mesleği ekonomik ve finansal çalışmalar açısından önemli bir statü haline gelmiştir. Belirtmek gerekirse muhasebe işletmenin bir fonksiyonudur. İşletmedeki finansal olayları anlamının en kolay yoludur. Ayrıca kullanım alanlarına göre muhasebe türleri de zamanla ortaya çıkmıştır.

Muhasebe; bir organizasyonda finansal işlemlerin kaydedilerek, sınıflandırılıp, belgelendirilmesi ve bilgi kullanıcılarına aktarılması sürecidir. İşletmenin bir fonksiyonu olmakla birlikte işletmeler için finansal olaylar sonucu belgelerin oluşturulmasında belirli standartlar geçerlidir. Bu standartlar yatırımcılara ve finans sistemine kolaylıklar sağlar. Muhasebe standartları, birçok dizi ve uygulamaları içeren bir standartlar sistemidir. Bilgi kullanıcıları olarak adlandırılan kamu kurumları, bankalar, düzenleyici kuruluşlar ve yatırımcılar için güven ortamını tesis eder. Dolayısıyla uygun bir muhasebe standardı bilgi kullanıcılarının işini kolaylaştırır. Ayrıca muhasebe standartları, muhasebenin işleyişinde yol gösterici görevi görerek planlı, programlı, sistemli bir süreç oluşturur.

Serbest piyasa ekonomisine geçiş yapan Kırgızistan; vergi, sağlık ve muhasebe alanlarında bir dizi yasal değişiklikler geçirmiştir. Muhasebe alanında öncelik olarak bir Kırgızistan Muhasebe Standartlarının oluşturulması için çalışmalar başlatılmıştır. Bu bağlamda UFRS (Uluslararası Finansal Raporlama Standartları) ve IAS (Uluslararası Muhasebe Standartları) denetim ve muhasebe standardı olarak benimsenmiştir. Ancak Kırgızistan Muhasebe Standartlarının UFRS'ye ve IAS'a tam uyumlu olmadığını belirtmekte fayda olacaktır. Bu noktada birçok işletmelerin yasal olarak uygulamaya uymadığı ve denetim noktasında da ilgili kuruluşların yetersiz kaldığı görülmüştür. Aynı şekilde Kırgızistan Tekdüzen Hesap Planı'nın hazırlanması hususunda IAS'e baz alınmış fakat uygulamada eksikliklere rastlanılmıştır. Çözüm önerileri olarak, Kırgızistan Maliye Bakanlığı, muhasebe denetim firmaları ve muhasebe bilgi kullanıcıları kolektif hareket etmelidirler. Bu bağlamda UFRS ve IAS'ye uyum için uygulamadaki eksiklikler araştırılmalı, uluslararası standartlara ilişkin ilgili tercüme yapılmalı, gerek işletmeler gerekse Kırgızistan'daki muhasebe bilgi kullanıcılarının karşılaştıkları sorunlar masaya yatırılarak bu doğrultuda bir rapor hazırlanmalıdır. Daha sonra bu konunun yasal çözümü için Cokorko Keneş'te (Kırgızistan Meclisi) görüşmeler başlatılmalıdır.

KAYNAKÇA

- Akdoğan, N. ve Aydın, H. (1987). *Muhasebe Teorileri*, Gazi Üniv. Yayın No.98, Ankara.
- Anvaripour, Neside. T., Reid, B., & Jusupbekov, A. (2004). *Diagnostic Study of Accounting and Auditing Practices in Kyrgyz Republic*, Asian Development Bank, Philippines.
- Akay, H. ve Nacimudinova, S. (2008). *Kyrgyz Accounting Law in Soviet and Independence Period*, 12th World Congress of Accounting Historians, Congress Proceedings Vol:I, July 20-24,s:441-450, İstanbul-Türkiye.

- Akay, H. ve Nacimudinova, S. (2006). *Kırgız Tekdüzen Hesap Planı ve Kırgız Tekdüzen Hesap Planının Türk Tekdüzen Hesap Planı İle Karşılaştırılması*, Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 1(16), s:57- 77.
- Blanchette, M., Racicot, F., Éric, G., & Jean, Y. (2011) *The Effects of IFRS on Financial Ratios: Early Evidence in Canada*, Certified General Accountants Association of Canada, ISBN 978-1-55219-641-0. http://www.cga-canada.org/enca/ResearchReports/ca_rep_2011-03_IFRS_early_adopters.pdf (26-04-2014)
- Cemalcılar, Ö. ve Önce, S. (1999). *Muhasebenin Kuramsal Yapısı*, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları; No. 1093, Eskişehir.
- Canuzakov, B.Ş. (2012). *Muhasebe: Ders Kitabı*, Jalal-Abad.
- Çonkar, K., Ulsan, H. ve Öztürk, M. (2010) . *Genel muhasebe*, 5. Baskı Eylül, Ankara.
- Çalova, K. (1996). *Muhasebe: Ders Kitabı*, Sham Yayınevi. Bişkek.
- Çikolar, E. (2022). *Kırgızistan Muhasebe Standartlarının İncelenmesi*, III.Toktomamatov Okumaları ‘‘Yenilikçi Trendler’’ Sosyal-Ekonomik Kalkınma,Modern Eğitim ve Bilim Konferansı, Kırgızistan/Jalal-Abad: ss.97
- Dia (2020). Uluslararası Finansal Raporlama Standartları (UFRS) Nedir?, <https://www.dia.com.tr/uluslararasi-finansal-raporlama-standartlari-ufrs-nedir>, (Erişim Tarihi: 25.04.2022).
- Ece, N. ve Topçu, N. (2018). *Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesinde ve Çanakkale 18 Mart Üniversitesinde Muhasebe Eğitimi Gören Önlisans Öğrencilerinin İncelenmesi*, Muhasebe ve Finans İncelemeleri Dergisi,1(2), ss.127-135.
- Gücenme, Ü. (1996). *Tekdüzen Hesap Planına Göre, Ticari İşletmelerde Muhasebe ve Envanter İşlemleri*, Marmara Kitabevi, 3. Basım, Bursa.
- Güredin, E. (1983). *Denetim*, Formül Maatbası. İstanbul.
- Investopedia (2021). What Is an Accounting Standard?, <https://www.investopedia.com/terms/a/accounting-standard> (Erişim Tarihi: 25.04.2022).
- Küçüksavaş, N. (1997). *Genel Muhasebe İlkeler Ve Uygulaması Tek Düzen Hesap Planı Uygulamaları*. Beta Basım Yayım Dağıtım İstanbul.
- Kırgız Respublikasının Finans Ministirliği, (1999). *Kırgızskie Standartı Buhgalterskogo Uçeta*, Bishkek.
- Karakaya, M. (1999). *Studies on Accounting Standards in Kyrgyzstan*, Gazi Üniv. İ.İ.B.F. Dergisi , 0(3),
- Kırgız Cumhuriyeti Maliye Bakanlığı, (1997). Bişkek.
- Kabar Analitik Bilgi Merkezi, (2008). Bişkek.
- Lazol, İ. (2001). *Genel Muhasebe*, Ekin Kitabevi, Bursa.
- Marşap, B. ve Kurt, G. (1997). *Muhasebe Standartlarının Farklı Eğitim Düzeylerinde Müfredat ve Kapsam Açısından İncelenmesi ve Bir Model Önerisi*, Türkiye XVI. Muhasebe Eğitimi Sempozyumu, 1-5 Ekim, Belek-Antalya.
- Örten, R. (2000). *Genel Muhasebe ve Tekdüzen Muhasebe Sistemi Uygulama Örnekleri*, Gazi Kitabevi, Ankara.
- Selimoğlu, Seval. K., Aslan, Ü., ve Güvenli, B. (2009). *12. Dünya Muhasebe Tarihi Kongresinde Sunulan Türk Akademisyenler ve Uygulamacıların Bildirileri: Bir Literatür İncelemesi*, Muhasebe ve Finansman Dergisi, 0(42), s.217-228.
- Sevilengül, O. (2000). *Tekdüzen Muhasebe Sistemi İle Uyumlu Genel Muhasebe*, Gazi Kitabevi, 10. Baskı, Ankara.
- Soylu, K. (2009). *Genel Muhasebe*. 2. Baskı. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Slavin, A., Reynolds, I.N., & Malchman, L.H. (1968). *Basic Accounting for Managerial and Financial Control*, Holt, Rinehart and Winston Inc.New York.
- Sage (2022), Financial Accounting Standarts, <https://www.sageintacct.com/resources/accounting-financials-glossary/financial-accounting-standards> (Erişim Tarihi: 25.04.2022).
- Smith, C. Aubrey., & Ashburne Jim, G. (1960). *Financial and Administrative Accounting* (New York, McGmw - Hill Book Company Inc.) , s. 1-2.
- Sıdıkov, K. (2003). *Kırgızistan'da Muhasebe Raporlamasının Reformlarının Adımları*, Vergi ve Hukuk Dergisi, s.4.
- Satybaldieva, J. (2010). *Uluslararası Muhasebe Standartları İle Kırgızistan Muhasebe Standartlarını Karşılaştırılması ve Muhasebeleştirilmesi*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tetik, N. (2015). *Bağımsızlık Sonrası Kırgızistan'da Muhasebe Kültürünün Gelişim Süreci*, Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi, 0(9), s.240-262.

- Ünalın, S., Ergen, H., Tokay, H., Yanık, Z., ve Tarlan, L.M. (1988). *Genel Muhasebe*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Üstündağ, S. (2000). *Muhasebe Standartları Oluşturulması Süreci*, Muhasebe ve Denetime Bakış, Yıl:1, 0(1),Nisan.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2006). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Seçkin Yay. Ankara.
- Yazıcı, M. (2004). *Muhasebe Standardının Tanımı*, Muhasebe ve Finansman Dergisi, 0(18), Nisan.
- Worldbank (2019). REPORT ON THE OBSERVANCE OF STANDARDS AND CODES (ROSC), The Kyrgyz Republic ACCOUNTING AND AUDITING, <https://cfr.worldbank.org/sites/default/files/2019-11/KyrgyzROSC.pdf> (Erişim Tarihi: 25.04.2022).
- http://www.scaas.gov.kg/old/otd_mon.html (Erişim Tarihi: 25.04.2022).
- <https://www.iasplus.com/en/jurisdictions/asia/kyrgyzstan> (Erişim Tarihi: 12.06.2022).
- <https://www.ifrs.org/use-around-the-world/use-of-ifrs-standards-by-jurisdiction/view-jurisdiction/kyrgyzstan/> verilerinden oluşturulmuştur. (Erişim Tarihi:12.06.2022)

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Teşekkür: -

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Acknowledgement: -

Gönderilme Tarihi: 6 Haziran 2022; Revize Edilmiş Hali: 11 Temmuz 2022; Kabul Tarihi: 11 Temmuz 2022

GELENEKSEL VE ONLINE ALIŞVERİŞTE TÜRK VE HOLLANDALI TÜKETİCİLERİN SATINALMA DAVRANIŞLARININ İNCELENMESİ¹

NAZAN PURUTOĞLU²

M.İHSAN ÇUBUKCU³

ÖZ

Bilişim teknolojisindeki gelişmeler sosyal hayatı, ticari hayatı değiştirmektedir. Değişimi, gelişimi devam eden bu süreçte farklılaşan tüketicilerle beraber işletmelerin, iş yapma biçimleri ve süreçleri de değişmektedir. Geleneksel satınalma davranışı önemini korumakla birlikte e-ticaretin yaygınlaşması tüketicilerin bu tür alışverişe yönelmelerini hızlandırmıştır. Bu çalışmanın amacı Hollandalı ve Türk tüketicilerin satın alma davranışlarının internet ve geleneksel mağazacılıktaki farklılıklarını ortaya koymaktır. Bu hedefe yönelik ilk adımda konuyla ilgili yerli ve yabancı literatür taranarak, kavramsal çerçeve oluşturulmuştur. Çalışmada yer alan konu başlıkları sırasıyla; internetin gelişimi ile son verilere göre dünyada, Türkiye’de ve Hollanda’da internet kullanımı; İnternet’le değişen tüketici satın alma davranışları ve kültürel farklılıklar ele alınmıştır. Daha sonraki bölümlerde internet ile geleneksel mağazacılığın karşılaştırılmaları, e-ticaretin yenilikleri ile son yıllarda hızla gelişen e-ticaretin, tüketici satın alma tutumlarına etkileri, ülkemizde ve Hollanda’da güncel verilerle sunulmuştur.

Çalışmanın sonraki adımında Türkiye ve Hollanda’da üniversitede okuyan öğrenciler üzerinde bir alan çalışması uygulanmış ve elde edilen verilerin analizleri sonucunda internet ve geleneksel mağazacılıkta satınalma davranışlarında bazı farklılıklar tesbit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Çevrimiçi alışveriş, geleneksel mağazacılık, e- ticaret, online mağazacılık, internet pazarlaması.

Jel Kodları: M 30, M 31, M 39

INVESTIGATION OF THE PURCHASING BEHAVIORS OF TURKISH AND NETHERLANDS CONSUMERS IN TERMS OF TRADITIONAL AND ONLINE SHOPPING

ABSTRACT

Developments in information technology can change social and commercial life. In this process, whose change and development continues, businesses' ways of doing business and processes are also changing, along with differentiating consumers. Although traditional purchasing behavior remains important, the spread of e-commerce has accelerated consumers' tendency to this type of shopping. The aim of this thesis is to reveal the differences between Dutch and Turkish consumers' purchasing behaviors in internet and traditional merchandising. In the first step towards this goal, a conceptual framework was created by scanning domestic and foreign literature on the subject. The topics covered in the study are respectively; the development of the internet and the use of internet in the world, in Turkey and in the Netherlands, according to the latest data; The changing consumer buying behaviors and cultural differences with the Internet are discussed. In the following sections, comparisons of the internet and traditional merchandising, the innovations of e-commerce and the effects of e-commerce, which has developed rapidly in recent years, on consumer purchasing attitudes are presented with current data in our country and the Netherlands.

¹ Bu çalışma, Nazan Purutoğlu'nun Bayburt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Bölümü yüksek lisans programında tamamlamış olduğu yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

²Doktora Öğrencisi, Bayburt Üniversitesi, o212224003@stu.bayburt.edu.tr, ORCID 0000-0002-7907-6416

³Dr. Öğr. Üyesi, Atatürk Ün., icubukcu@atauni.edu.tr, ORCID 0000-0001-9087-6070

In the next step of the study, a field study was carried out on university students in Turkey and the Netherlands, and as a result of the analysis of the obtained data, some differences were determined in purchasing behaviors in internet and traditional merchandising.

Keywords: Online shopping, physical shopping, e-commerce, internet marketing.

JEL Codes: M 30, M 31, M 39

GİRİŞ

Sosyal olgunun bir göstergesi olan tüketim artık sadece fiziksel ortamlarda değil aynı zamanda sanal ortamlarda da gerçekleşmektedir. Dolayısıyla internet yoluyla satış yapabilme olanakları, üreten ve tüketen için bir fırsat sunmaktadır. Ancak bu fırsatın değerlendirilmesi için çevrimiçi tüketici davranışlarının analizinin hem kavramsal hem de uygulama açısından yapılması oldukça önemsenmelidir.

Bu çalışma, Hollandalı ve Türk tüketicilerinin internet mağazacılığı ve geleneksel mağazacılıkta satın alma davranışlarının incelenmesini amaçlamaktadır. Bu amaca yönelik çalışmada, tüketicilerin satın alma davranışları, hem çevrimiçi hem de fiziksel (geleneksel) alışverişte karşılaştırılmalı olarak farklılıkları tespit edilmek istenmiştir. Ayrıca kültürel birikimin, bilgi, tutum, ülkeler arası internet kullanım sıklığı, erişimi ve satın alma niyetine etkisi ortaya konulmuştur.

İnternet, bünyesi ve işleyişi açısından yeni bir tüketici türü yaratmaktadır. Bu tüketici türü özellikle davranışsal bakımdan geleneksel tüketici türlerine nazaran farklı özellikler göstermektedir. Geleneksel alışveriş ortamında ürünler erişebilir/ dokunulabilir durumdadır. Ancak çevrimiçi alışveriş ile tüketiciler ürünü fiziksel olarak incelemeyen sadece özelliklerine bakarak satın alabilmektedir. Fiziksel market atmosferi ve web içeriği, alımları etkileyen en önemli unsurlardan biri olan fiziksel çevre, insanların ruhsal durum ve davranışlarını ve bu tez konusuna ait olan değişkenlerden çevre bilimi ilgili, fiyat- kalite ilişkisi, değer bilinci, yenilikçilik gibi konular, satın alma davranışını etkileyebilmektedir.

İnternetin gelişimi ile giderek artan dijital pazarlamada tüketicilerin yaşam biçimi dikkate alınması gereken bir konudur. Dolayısıyla tüketicinin satın alma davranışını etkileyen unsurlardan biri, tüketicinin para ve zamanını harcamadaki seçenekleridir.

Tüketicilerle ilgili araştırmaların tümünde olduğu gibi bu çalışmada da yer ve zaman bakımından birtakım sınırlılıklar mevcuttur. Araştırmanın temelini insan faktörü oluşturduğundan, sosyal bilimlerdeki araştırmalara has genel sınırlılıklar, bu araştırma için de geçerlidir.

Araştırma, Eindhoven ve Bayburt illerindeki üniversite öğrencileri üzerinde, satın alma davranışlarının değişkenlere etkisini belirlemeye yönelik hem sanal ortamda hem de fiziksel alışveriş ortamında mukayesesi yapılmıştır. Her ne kadar üniversite öğrencilerinin yaşam tarzları, satın alma davranışları benzerlik gösterebilir aynı veya benzer araştırmaların farklı tüketici grupları üzerinde ve farklı bölgelerde yapılması durumunda farklı sonuçlara ve yorumlara ulaşılabileceği düşünülmektedir. Bu nedenle, araştırmanın belirli bir bölgedeki belirli bir ilde üniversite öğrencileri üzerinde yapılmış olması bir sınırlılık olarak değerlendirilmiştir.

1. İNTERNETİN GELİŞİMİ ve PAZARLAMA ARACI OLARAK KULLANIMI

İnternet; günümüzde bilgisayarlar arası bağlantılar kurularak sağlanan ağ hizmetleri (networking), İnternet, İtranet (işletme içi İnternet) ve Extranetler (işletmeler arası İnternet) sayesinde kişiler, gruplar yâda kurumlar arası sistematik bir ilişki sağlayan elektronik bir ağıdır. Bilgisayar ağı ise, iki ya da daha fazla bilgisayarın birbirine bağlanmasıdır. Ağlarla birbirine bağlanan bilgisayar sayısı arttıkça, tüm bilgisayarlar daha büyük kapasiteli bir bilgisayara bağlanır. Bu bilgisayara “Ana bilgisayar” (host) denilmektedir. İnternet, birbiri ile standartlar uyarınca bağlanmış etkileşimli olarak ağlar topluluğı olduğu gibi, tüm dünyayı kapsayan ve sürekli büyüyen küresel bilgisayar ağıdır. (Yayla, 2010: 6).

İnternetin geçmişı, 1800’lü yıllardan yayımlanmış olan bilimsel makalelerde teorik olarak bahsedildiğı döneme kadar uzanmaktadır. Ancak internetin en önemli araçlarından birisi olan World Wide Web (WWW) uygulamasının teorik olarak bahsedildiğı çalışma Vannevar Bush’un 1945 yılında yayınlamış olduğu “As We May Think” adlı makaledir. (De Marez ve Dejonghe, 2009: 218). İnternet terimi ilk kez 1974’te ABD’li bilgisayar bilimcisi Vint Cerf tarafından kullanılmıştır. Bilgisayar ağları üzerindeki farklı bilgisayarlar arasındaki iletişimi standardize etmenin yolları araştırılırken internet üzerinde yer alan farklı özellikteki bilgisayarların ve ağların birbirleriyle sağlıklı bir şekilde iletişim kurabilmelerini sağlayan ortak bir dil olarak geliştirilmiş ve kullanılmaya başlanmıştır (Barrett, 1997; Hafner, 2000; Lynch ve Marshall, 1993). İnternetin ilk sitesi CERN’de tasarlanmış ve 6 Ağustos 1991’de çevrimiçi olmuştur. Yeni WWW, web tarayıcı edinmenin yolları ve web sunucu kurulumu hakkında bilgiler verirken zamanla Berners-Lee’nin diğer sitelerinin linklerini sayfaya eklemesiyle, bu site ilk web dizini de olmuştur. (Ryan, 2014:12).

Web Teknolojisinin Gelişimi

İnternetin temellerinin atıldığı 1960’lı yıllardan başlayarak, yaygın olarak kullanılmaya başlandığı 1990’lı yıllardan bu yana internet ve ilgili teknolojilerde pek çok gelişme ve değışim meydana gelmiştir. Web teknolojilerindeki bu değışim Web 1.0, Web 2.0, Web 3.0 ve Web 4.0 olarak ifade edilmektedir. Bu Web x.0’ların her biri internetin birer dönemini anlatmak için kullanılmaktadır (Marangoz, 2018: 12). Web 1.0: İnternet üzerinden yayınlanan Web sayfalarının sadece okunabildiğı bir dönemi ifade eder. (Haşiloğlu, 2017:140). Web 2.0: Bilgi alışverişine duyulan ihtiyaç arttıkça ve bu bilgi ihtiyacının giderilmesi için kullanıcılar internet ortamına bilgi aktarmaya ve paylaşmaya başlamıştır. Bu durum Web 2.0 teknolojilerinin zeminini hazırlamıştır. (Haşiloğlu, 2017: 141). Web 3.0: Üçüncü nesil internetle arama motorları daha akıllı, ne aramak istediğimizi, web sayfasının da aslında ne anlatmak istediğini anlam olarak da anlayabilmektedir (Çalışır, 2018). Web 4.0: Fiziksel disklerden uzaklaşıp, tamamen sanal networkler üzerinde kurulu olan teknolojidir. Dünyada telekomünikasyon alanındaki gelişmeler ve nano-teknolojide ilerlemeler insan beyni kadar güçlü olan teknolojiyi kullanarak yani Web 4.0’ı kullanarak ara yüzleri kontrol etmektedir (Choudhury, 2014). Bu

uygulamaların en önemli özelliği, bilgisayarda yapabildiğimiz her şeyi internet ortamında yapabilmektir, yani gerçek yaşamın sanal taşınmasıdır.

Sanayi devrimi sonrası toplumu şekillendiren ekonomik süreçler internetin ortaya çıkmasıyla değişime uğramıştır. Bilişim altyapısının güçlendiği, bilgi sektörünün payının arttığı iletişim araçlarının ekonominin dinamiği olduğu ekonomideki gelişmelerin mevcut ekonomik kuramlarla açıklanmadığı ve toplumsal hayatın yeniden tanımlandığı bir süreçtir (Dizman, 2000: 78-95). Günlük hayatta ise değişen bu ekonomik yapı yeni iletişim ve bilgi aktarım teknolojileri ile özdeşleşmekte ve İnternet Çağı, Bilgi Teknolojisi Devrimi, Dijital Ekonomi gibi terimlerle anılmaktadır. Dünya genelinde ise Enformasyon Ekonomisi (Information Economy), Ağ Ekonomisi (Network Economy), Bilgi Ekonomisi (Knowledge Economy), Dijital Ekonomi (Digital Economy), ağırlıksız ekonomi (Weightless Economy) ve Yeni Ekonomi (New Economy) terimlerinin hepsi birbirleri yerine kullanılabilirlerdir (Smith, 2002:77).

1.1. Yeni Ekonomi ve İnternet

Yeni Ekonomi veya Bilgi Ekonomisi olarak adlandırılan bu yeni dönemde bilinen ekonomik faktörlerin yanına bilgi yaratımı ve yenilikçilik eklenmiştir. Yeni ekonomi kavramı Yeni ekonomi düzenini betimleyen “Bilgi Ekonomisi” (Knowledge Economy) terimini, Amerikalı sosyal bilim uzmanı Peter Ferdinand Drucker, 1969 yılında literatüre kazandırmıştır (Gürdal, 2004: 48). 1980 yılında başlayan bir süreç olarak ekonomiyi ve işletmelerin yapılanma ve işleyişlerini etkileyen nitelleyici ve nitelikteki değişmeleri ifade etmektedir. Bilgi üretme, dolaştırma ve kullanma ile ilgili faaliyetler, genel anlamı ile hizmetler, bu ekonominin sürükleyici sektörü olarak belirmiştir (Tagıyev, 2005). 1990’larda ABD’nin 3 bilgi ve iletişim teknolojilerine dayalı olarak yaşadığı yüksek büyüme hızı sebebiyle ortaya konan ekonomik performans “yeni ekonomi” olarak isimlendirilmiştir (Savi ve diğerleri, 2008). Bilgi ekonomisinde, şirketler sürekli devam eden bir verimlilik artırma, çevresel talebe tepki verebilme, örgütsel değişimi gerçekleştirme içinde olacaklardır. Küresel işletmeler çok büyük yatırımlara ihtiyaç duydukları için dev ölçütte olsalar da aynı zamanda yerel piyasalara hızla cevap verebilecek ölçüde esnek olmak zorundadırlar (Kelly,1999). Bilgi ekonomisi, 1990 yılından itibaren internetin yaygınlık kazanıp iş yaşamına taşınmasıyla ‘yeni ekonomi’ olarak anılmaya başlamıştır.

Yeni Ekonominin Özellikleri

Dijitalleşme

Günümüzde, internet ve mobil teknolojilerin zaman ve uzamsal boyutlarında yarattığı değişikliklerden dolayı, gündelik yaşamın rutinleri de farklılaşmaktadır. Her türlü bilgi, ses, yazı, görüntü, hareketli obje vs. bilgisayar ağları tarafından iletilmektedir. Büyük miktarlarda bilgi son derece hızlı, ucuz ve güvenilir bir şekilde alıcılarına ulaşmaktadır. İnternet ve mobil teknolojiler ve telekomünikasyon olanaklarındaki gelişmelerin, gündelik yaşam örüntülerine zaman, mekân ve uzay boyutlarında getirdiği değişiklikler ve yaratılan yeni fırsatlar, bireyleri, küresel yeniliklere ve yeni ilişki biçimlerine açık hale getirmektedir. Bu etkileşim bilgi ağları sayesinde gerçekleşmektedir. Bilginin

dijitalleşmesi süreci, ticari faaliyetlere konu olma sürecini hızlandırmaktadır (Cusumano ve Selby, 1995:145).

Yenilikçilik

Yenilikçilik kelimesi dilimize “innovation” kelimesinden yola çıkılarak kazandırılmıştır. İnovasyon “bilim ve teknolojinin ekonomik ve toplumsal yarar sağlayacak şekilde yenilenmesi” anlamına gelmektedir. Ancak inovasyondan beklenen, bilim ve teknoloji etkinliğinde bir fikrin kuram, eylem ve sonuç bakımından yarara dönüşmesi ve belki de anlam bakımından çok önemli olmak üzere bu yararın pazarlanabilir, somut bir çıktı ile birlikte olmasıdır. Dolayısıyla, inovasyon basit anlamı bir yenilenme değil, yenilenmenin kuramsal aşamasından başlayarak yenilik ürününü de içine alan ve pazarlanabilme niteliğini kabul eden bir süreçtir (Miles, 2000).

Küreselleşme

Küreselleşme kavramı günümüzde ön plana çıkmasına rağmen birçok sosyal, ekonomik ve siyasi yapılanmanın açıklanması için kullanılmaktadır. Günümüzde iktisadi duvarların önemli ölçüde ortadan kalktığı, dinamik, yeni ve değişken küresel bir çevre ortaya çıkmıştır. Küreselleşme sonucu uluslar arasındaki iletişimin artması, değişen iktisadi sistem ve politikalar, Avrupa, Asya ve Amerika’da oluşan ekonomik birleşmeler vb. ortaya çıkan değişimler, toplumları giderek birbirine yaklaştırmaktadır. Kapalı ve korumacı ekonomiler bu yeni ortama ayak uydurmak için kendilerini değiştirme yoluna gitmişlerdir (Stiglitz, 2006).

İletişim Ağları

Bilgi iletiminde düşük hızlı olan sayısal hatların yerini dijital iletişim ağlarının almasıyla birlikte iletişim ağlarının kapsamı oldukça genişlemiştir. Klasik ana bilgisayar sisteminden ağ tabanlı sisteme doğru gerçekleşen kayma, iş dünyasında yeni kurumsal yapıların ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu yapılanma firmaların organizasyon yapılarını da değiştirmiştir. Farklı iş ortamlarının ürünü olan, fakat temelde aynı amaca hizmet eden üç farklı ağ organizasyonu ise dâhili ağ organizasyonu, dengeli ağ organizasyonu ve dinamik ağ organizasyonu şeklinde tanımlanmışlardır (Özgen ve diğerleri, 2003).

Yukarıda bahsedilen bu kavramlar, hızlı bir şekilde yeni ticari işlemlerin ve satınalma davranışlarının e- ticarete doğru evrilmesine sebep olmuştur.

1.2. İnternet’te Pazarlama ve Pazarlama Faaliyetleri

Niessen (2001: 11) internet’i, açık bir katma değere sahip bir ortam olarak tanımlamaktadır, çünkü iletişim karışımının bir parçası olarak çeşitli hedefleri gerçekleştirme kabiliyetine sahiptir. Reklam verenlere, hedef gruplarıyla internet üzerinden belirli bir etkileşim kurma fırsatı sunulmakta ve yeni bir satış kanalı kullanılarak marka deneyimi de güçlendirilmektedir.

Yukarıdaki özellikler ve çok sayıda potansiyel tüketici interneti reklam verenler için çekici bir ortam haline getirmektedir (Tytgat, 2012: 13). İnternet gibi yeni iletişim kanallarının gelişile, daha önceki pazarlama teknikleri daha az etkili olmaktadır. Pazarlama değişmekte ve internet bu dönüşümde önemli bir rol oynamaktadır. Elley ve Tilley (2011:7) İnternet üzerinden yapılan pazarlama

faaliyetlerinin tümü için adlandırılan internette pazarlama, işletmelerin diğer pazarlama araçlarına göre daha ucuz, daha pratik ve daha etkili olarak gerçekleşmektedir (Haşiloğlu, 2017: 143). Bir işletme, internet ortamında pazarlamaya kendi web sayfasını oluşturmadan, internet ortamında işletmeleri buluşturma hizmeti veren şirket aracılığı ile de girebilir. Burada önemli olan internetten ne amaçla yararlanılacağıının belirlenmesidir. Ancak işletmelerin interneti en çok kullandıkları alan pazarlama faaliyetleridir (Marangoz, 2018: 33). İşletmelerin pazarlama faaliyetleri kapsamında genel amaçlarına ulaşması dört farklı şekilde ele alınmaktadır (Roberts ve Zahay, 2013: 10-11):

Müşteri kazanımı, pazarlamacıların temel amacıdır. Büyümek ve gelişmek için, tüm işlemlerin sürekli yeni müşterilere ulaşması gerekir. İnternette pazarlama, müşteri edinme çabası için başka iletişim kanalları ve çeşitli teknikler kullanmaktadır. *Müşteri dönüştürme*, ziyaretçileri, alışveriş yapanları veya potansiyel müşterileri gerçek müşteriler olmalarını ikna etme sürecidir. Bu bir web sitesini ziyaret ederek, bir satın alma işlemi yapmak veya bir haber bülteni ile başlayan bir dizi etkileşimde bulunmaya ikna etmek için temas kurulan müşteriyi ikna etmeyi gerektirir, çünkü bu etkileşimin bir satın alma ile sonuçlanması beklenmektedir. *Müşteri tutma*, yeni bulunan müşteriyi uzun bir süre boyunca şirkette kalacak sadık bir müşteriye dönüştürmeyi içerir. Pazarlamacılar, yeni müşteri bulmaktan ziyade onları elde tutmak daha ucuz olduğu için bazı faaliyetlerini özel olarak yeniden gözden geçirmelidirler. *Müşteri değerindeki büyüme*, şirketin müşteri değerini arttırması, müşteri odaklı olduğu anlamına gelir. Satın alma, dönüştürme ve saklama sürecinin son amacıdır. Müşterilerin hepsi aynı şekilde kârlı değildir. İnternette pazarlama faaliyeti yapanlar, müşteri davranışlarını izleyebilir, bireysel müşteri ihtiyaçlarını karşılayabilir ve müşteri değerini arttırabilirler.

1.2.1. Çevrimiçi Pazarlama Araçları

Pazarlama araçları, pazarlama faaliyetlerinin temel faktörleridir. Artan internet kullanıcısı ile internet veya çevrimiçi pazarlama, araçlarını kategorize etmek için vazgeçilmezdir. İnternet, pazarlama faaliyetlerini değiştirmekte, çevrimiçi pazarlamanın kullanıcıları her geçen gün büyümektedir, bu durum çevrimiçi pazarlama araçlarının belirlemesini zorunlu kılmaktadır. Pazarlama karması, şirketlerin pazarlama faaliyetlerini yürütmek için ürettikleri pazarlama araçlarının (ürün, fiyat, dağıtım ve tutundurma) karmasıdır. Ürün, müşteriye sunduğu ve hedef müşterilerin ihtiyaçlarını ve isteklerini karşılayabilen ürün ve hizmet birleşimidir. İşlemci, fare, dizüstü bilgisayar servisi gibi. Müşterilerin ürün hizmetlerini kullanmak için ödedikleri para tutarına fiyat denir. Müşteri şirkete para öder ve şirket müşteriye ürün satar. Dağıtım, şirketin ürün dağıtım sistemini, toptancılar, perakendeciler ve showroom gibi hedef müşterilere göstermektedir. Tanıtım, ürün bilgilerini hedef müşterilerle iletebilen faaliyetleri (reklam, kişisel satış, satış promosyonları, halkla ilişkiler ve doğrudan pazarlama) içerir (Hossain ve Rahman, 2017:1).

Çevrimiçi pazarlama, internet üzerinden pazarlama faaliyetleri gerçekleştirme sürecidir. Çevrimiçi pazarlama araçları internet pazarlamanın önemli bir parçasıdır. Çevrimiçi alışveriş giderek daha popüler hale gelmekte ve gittikçe daha fazla tüketici ürünlerini/ hizmetlerini internet yoluyla satın

almaktadırlar. Her geçen gün büyüyen internet pazarı, çoğu kurumların internet üzerinden pazarlama faaliyetlerini sürdürmektedirler. İnternet veya çevrimiçi pazarlama araçları: çevrimiçi ürün, çevrimiçi fiyat, çevrimiçi yer ve çevrimiçi tutundurmaktır.

Çevrimiçi ürün, firmaların internet kullanan tüketiciyi hedeflemek için sunduğu her türlü ürün ve hizmettir. Çevrimiçi ürün, web sitesi, ürün resmi, ürün özellikleri marka adı ve servis bilgilerini içerir. Çevrimiçi ürün iki türden oluşmaktadır: dijital ürün (yazılım, bilgi) ve fiziksel ürün (dizüstü bilgisayar vb.) (Hossain ve Rahman, 2017:2). Çevrimiçi fiyat, müşterinin ürünü almak için ödemek durumunda kaldığı/ kalacağı para miktarıdır. İçeriği ise: fiyat bilgisi, ödeme yöntemi, ödeme süreç sistemi, indirim, teklifler ve kredi sisteminin detaylarıdır. Çevrimiçi dağıtım, internet pazarlamasının dağıtım sistemidir. Çevrimiçi pazarlama sisteminde az sayıda aracı vardır. Sıfır seviyeli pazarlama kanalı veya doğrudan pazarlama, çevrimiçi pazarlama sistemi için en uygun yöntemdir. Çevrimiçi tutundurma, çevrimiçi reklamcılık, görüntü-ses ve video, içerik pazarlama, e-posta pazarlama, sosyal ağ ve forum, viral pazarlama, Arama Motoru Optimizasyonu (SEO) ve basın açıklamasını içerir.

İnternet'in hızlı bir şekilde toplumun birçok kesiminde yaygınlaşması, bireylerin yaşamları kadar tüketici olarak davranışlarını da değiştirmektedir. İnternet üzerinden alışveriş gittikçe popüler bir olgu olmakta, gittikçe artan sayıdaki şirketler sanal ortamda varlıklarını sürdürmekte ve internet üzerinden satışlar bu şirketlerin en başta gelen gelir kaynaklarından birini oluşturmaktadır. İnternet bu işletmelere, kendileri ile ilgili ve sunulan ürün ve hizmetlerle ilgili bilgileri dağıtmada, müşterileriyle iletişimde yeni bir araç ve yeni marketlere girebilmek için fırsatlar sunmaktadır (Turan, 2011:129).

1.3. İnternet Üzerinden Pazarlama ve Elektronik Ticaret (E-Ticaret)

Pazarlama, tüketici gereksinimlerini tanımlamak, öngörmek ve tatmin etmekle sorumlu olan yönetim sürecidir. Bu tanım aynı zamanda pazarlamanın tüketiciye odaklanmasını da vurgulamaktadır. Buna ek olarak kazanç sağlamak için diğer ticari faaliyetlerle bağlantı kurma gereğini ima etmektedir (Chaffey, 2009: 416). Geleneksel ticaretten farklı olarak gelişen e-ticarette şimdilik bazı mal ve hizmetlerin maliyetlerinde kayda değer düşüşler gözlenmekte, yeni meslekler oluşurken bazıları önemini yitirmekte, tüketici tatmini ön plana çıkmakta ve piyasaların şeffaflaşması ise serbest piyasa imkânlarının oluşmasını sağlamaktadır. Elektronik iletişim ağ sayısının ve türünün giderek artması nedeniyle ticari faaliyetlerin de elektronik ortamda kendisine yer bulması beklenen bir sonuçtur (Yayla, 2010: 10). Bu gelişmelere paralel olarak rekabetin küreselleşmesi, işletmeleri bilgiye, bilgili personele ve bilgi teknolojilerine daha fazla yatırım yapmaya zorlamaktadır. Çünkü rekabet etmenin en önemli koşulları bilgi temelinde oluşmaktadır. Ticaretin elektronik ortama kayması sonucu geleneksel işletme işlevlerinin bir kısmı da bu alanda kendisini göstermeye başlamıştır (Kırcova, 2002).

İnternet üzerinden ticaretin artması pazarlama faaliyetlerinin de bu alanda çeşitlenmesi sonucunu doğurmaktadır. İnternet üzerinden pazarlamanın ticari açıdan uygulanabilirliğinin artmasında müşterinin güçlendirilmesi, birebir pazarlama, rekabet zorunlulukları, küresel rekabet ortamı ve markalaşma gibi faktörler de ön plana çıkmaktadır (O'Malley, 2002). İnternet pazarlamasının, "dijital

teknolojileri uygulayarak pazarlama hedeflerine ulaşmak" olarak tanımlanması (Chaffey, 2009: 415) bize, internete yatırım yapması gereken teknolojinin sunduğu sonuçlar olduğunu hatırlatmaya yardımcı olmaktadır. Pazarlama, teknolojinin benimsenmesi değil! Bu dijital teknolojiler, web siteleri ve e-posta gibi internet ortamlarının yanı sıra kablosuz veya mobil gibi diğer dijital ortamları ve kablo ve uydu gibi dijital televizyonları yayınlamak için ortamları içerir.

E-Ticaret Türleri

Şirketler Arası (B2B) Elektronik Ticaret: En yaygın kullanılan elektronik ticaret şeklidir. Şirket içi ve şirketler arası yapılan ticarettir. Elektronik Veri Değişimi (Electronic Data Interchange) olarak da adlandırılmaktadır. Firmaların elektronik ortamda tedarikçiye sipariş vermesi, faturalarını temin etmesi ve bedellerini ödemesi bu bölümde değerlendirilmektedir. (Akbulut, 2014: 15-17).

Şirket-Tüketici Arası Elektronik Ticaret (B2C- Business to Customer): Elektronik ticaretin en çok bilinen türüdür. Sanal Mağaza uygulamaları ile internette firmalar elektronik ortamda; bilgisayardan otomobile, kitaptan pizzaya birçok ürünün doğrudan tüketiciye satışını yapmaya başlamıştır. Yaygın GSM kullanımı ile birlikte wap teknolojisi de gelişmekte olup, yer ve zaman gibi kısıtlar olmaksızın elektronik ticaret yapılan uygun bir ortam haline gelmiştir (Akbulut, 2014: 15-17).

Tüketici-Kamu İdaresi Arası Elektronik Ticaret (C2G-Customer to Government): Kamu kuruluşlarının kendi aralarındaki ve özel sektörle, elektronik ağlar aracılığı ile bağlanması durumu ‘‘elektronik devlet/e-devlet’’ kavramı ile ifade edilmektedir. (Marangoz, 2018: 387).

Şirket –Kamu idaresi Arası Elektronik Ticaret (B2G- Business to Government): Kamu ile şirketler arasındaki yerel ağlar üzerinde yapılan ticaret, haberleşme ve diğer tüm etkinlikleri kapsamaktadır. (Akbulut, 2014: 17).

Tüketiciden Tüketicie Elektronik Ticaret (C2C-Customer to Customer): Tüketicilerin güvenilir web sitelerinde bir araya gelerek kredi kartı veya havale yöntemi ile satış yapmalarıdır. C2C e-ticaret sitelerine en büyük örnek ‘‘ebay.com’’, Türkiye’de ise ‘‘gittigidiyor.com’’, Hollanda’da ise ‘‘marktplaats.nl’’dir. Tüketiciler bu web sitelerine üye olduktan sonra hem ürün satın alabilmekte hem de satış yapabilmektedir (Marangoz, 2018: 386).

1.4 İnternet’le Değişen Tüketici Davranışları

Bireylerin birbirleri arasındaki ilişkilerinde tarihsel süreçte meydana gelen teknolojik gelişmeler oldukça etkili olmuştur. İnternet büyük miktarda bireyi birbiri ile etkileşime sokarak daha önce hiç yaratılmamış bir sosyal etkileşimi de devreye sokmuştur. İçinde bulunduğumuz yüzyılda yerel pazarların doygunluğa ulaşması, tüketici tercihlerinde homojenleşme eğiliminin artması, ekonomide uzmanlaşma ve özellikle mal ve hizmet sunumunun yükselmesine yol açmıştır. Özellikle tüketici tatmininde, kalite beklentilerinin artması, internet üzerinden pazarlamanın ve e-ticaretin ortaya çıkmasıyla birlikte pazarlama yöneticileri geçmişte tüketici davranışlarının, satış eylemlerine neden olan satın alma karar sürecine olan etkisinin farkına varmışlardır (Yayla, 2010: 33).

Günümüzde, çağdaş pazarlama felsefesinin gereği olarak satın alma öncesi ve sonrası davranışların incelenmesi zorunluluk haline gelmiştir (Laroche, 2009). Tüketici davranışı, fiziksel bir hizmet, malın kullanılması ya da tüketilmesi sürecini başlatan kararlar dizisidir (Khan, 2006). Tüketici davranışları hangi mal ve hizmetlerin satın alınacağı, kimden, nasıl, nereden, ne zaman satın alınacağı ve satın alınıp alınmayacağına ilişkin bireylerin kararlarına ait süreçtir. Tüketiciler ile çevrimiçi pazar arasında bir etkileşimin olabilmesi için tüm e-ticaret işletmelerinin başarılı bir web sitesi olması gerektiği var sayılmaktadır. Tüketici davranışları kadar tüketicilerin genel karakteristiği de satın alma davranışı için önemli bir unsurdur (Lin, 2008). Tüketici davranışları çalışmalarının ortak noktasını, tüketicilerin karar verme mekanizmasının anlaşılması oluşturmaktadır.

İnternet yapısı ve işleyişi bakımından yeni bir tüketici tipi yaratmaktadır. Bu tüketici tipi özellikle davranışsal açıdan geleneksel tüketici tiplerine göre farklı özellikler taşımaktadır. Geleneksel alışveriş ortamında hizmetlerin hepsi erişebilir durumdadır (Liu ve Kwok, 2003). Ancak web siteleri ve çevrimiçi video yayınları ile tüketiciler ürünü fiziksel olarak incelemeyen sadece özelliklerine bakarak satın alabilmektedir. Bu durum algılanan bir risk faktörünü içermektedir. Yönelimler ve karar verme süreci edinilen kullanım tecrübeleri ve bu risk faktöründen etkilenmektedir (Limayem ve diğerleri, 2000).

2. LİTERATÜR TARAMASI

Bu araştırma için yaptığımız literatür taraması, geçerli araştırma alanında veya bu araştırma konusuna yakın daha önce yapılan çalışmaların bir sentezini sunmaktadır.

Liebermann ve Stashevsky (2009), cinsiyet, yaş, gelir, eğitim ve aile durumu gibi faktörlerin tüketicilerin çevrimiçi satın alma davranışlarını etkilediği sonucuna ulaşmıştır. Zhou ve diğerleri (2007), çevrimiçi alışveriş söz konusu olduğunda, iki cinsiyet arasındaki farklar için üç açıklama olduğunu açıklamaktadır. Her şeyden önce, alışveriş yönelimi kadınlarda erkeklere göre daha farklıdır. Kadınlar, duygusal deneyimi ve sosyal etkileşimi daha önemli bulurlar. Van Slyke ve diğerlerine (2002) göre, çevrimiçi olarak mevcut ürün talebi (elektronik, CD, kitap) erkekler tarafından daha çok tercih edilmektedir. Kadınlar, daha az çevrimiçi elde edilebilen giysiler, aksesuarlar ve ev eşyaları ile ilgilenmektedirler. Cho (2004) ve Dittmar ve diğerlerine (2004) göre, kadınların ürünleri satın almadan önce fiziksel olarak tutmak ve hissetmek için erkeklerden daha fazla ihtiyacı olduğu sonucuna ulaşmıştır. Gong ve diğerleri (2013), Çin'de yaptıkları araştırmalarında, erkek tüketicilere kadınlardan daha fazla çevrimiçi alışveriş yapma niyetinde oldukları reddedilmiştir. Ayrıca Gong ve diğerleri (2013) araştırmalarında, bir çevrimiçi tüketicinin yaşı ile satın alma niyeti arasında önemli bir ilişki kurulabileceği sonucuna varmıştır. Yaş arttıkça satın alma niyetinin düşük olduğu ortaya çıkmıştır.

Punj (2012), yaptığı çalışmada çevrimiçi web mağazalarının taleplerinin sürekli artmakta ve “fiyat savaşçıları” genellikle çevrimiçi olarak da ortaya çıkmakta olduğu sonucuna ulaşmıştır, bu da ürün fiyatlarının geleneksel perakendecilikte karşılaştırılabilir ürünlerden daha düşük olduğu anlamına gelmektedir. Punj (2012) tarafından yapılan bu çalışmada göstermektedir ki çevrimiçi satın alma

amacına yönelik araştırmalarda, gelirleri daha yüksek olan insanlar, çevrimiçi alım yapma niyetinde olabilirler, çünkü zaman kazanabiliyorlar, nispeten düşük geliri olan insanlar para biriktirebildiklerinden çevrimiçi alım yapma niyetindedirler.

Román ve Riquelme (2014) araştırmalarında, eğitim seviyesinin tüketicinin internet uzmanlığı üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğunu ve hayal kırıklığı olma dereceleri üzerinde olumsuz bir etkiye sahip olduğunu doğrulamıştır. Hashim ve diğerleri (2009), aile durumunun, çevrimiçi tüketicilerin satın alma niyetinde önemli bir etkiye sahip olduğu sonucuna varmıştır. Boşanmış veya dul olan (bekâr) insanlar, çevrimiçi alışveriş yapma niyetini evli veya birlikte yaşayan insanlardan daha fazla istemektedir. Wu ve diğerleri (2014), algılanan değer, çevrimiçi dünyada başka bir satın alma yapma niyetiyle olumlu bir şekilde ilişkili olabileceğini göstermiştir; bu, algılanan değer, bir tüketicinin çevrimiçi satın alma işlemine devam etmesi için önemlidir.

Santos (2003), tüketiciler bir ürünün teknik özelliklerini ve internet üzerinden sunulan fiyatları geleneksel satış kanallarına göre daha kolay karşılaştırabildiklerini ortaya koymuştur. Dai ve diğerleri (2014) yaptıkları araştırmalarda, ürün riskinin çevrimiçi satın alma niyetiyle negatif bir ilişkisi olduğu sonucuna varmışlardır. Buna ek olarak yaptıkları araştırmalarda gizlilik riski açısından, tüketicilerin dijital olmayan ürünlerin satın alınmasında dijital ürünlerin satın alınmasından daha fazla gizlilik riski yaşadıklarını göstermiştir.

Valkeneers (2006) 20-75 yaş grubundaki 414 Flaman tüketicinin yaşam tarzı ve satın alma davranışı için çeşitli boyutlar belirlemiştir. Araştırmasında, çeşitli yaş grupları arasında birçok benzerlik olduğunu göstermektedir; ancak diğer taraftan, 20'li yaşlarındaki kişilerin, diğer tüketicilere kıyasla, satın alma davranışlarında prestije daha duyarlı oldukları, çevresel düşüncelere pek ilgi göstermediği ve itici davranış sergiledikleri görülmektedir.

2020 yılından sonra bu alanda yapılan çalışmalar genellikle pandemi süreci ile ilişkilendirilerek yapılan çalışmalardır.

Bilgili (2021), e-ticareti, mobil uygulamalarla kullananları X ve Y kuşakları açısından incelemiş, mobil uygulama kullanımının arttığı ve X kuşağı tüketicilerinin haz almasını sağlayan Y kuşağındaki tüketiciler için de uygulamaların eğlenceli içeriğe sahip olmasının satın almaya teşvik edebileceği sonucuna varmıştır.

Pilatin ve Önder (2021), online alışverişi etkileyen faktörlerde katılımcıların eğitim seviyesine göre anlamlı olarak farklılaşma olduğunu, 18-27 yaş aralığındaki tüketicilerin diğer tüketicilere göre daha fazla online alışveriş yaptıkları, gelir seviyesi düşük olanların online alışverişi etkileyen faktörlerden daha fazla etkilendikleri ve internetten daha fazla araştırarak uygun fiyatlı ürünler aldıklarını tesbit etmiştir.

Ocak (2022), yaptığı çalışmada online alışveriş sitelerinin yaygınlaştığı ve COVID-19 salgını sonucunda artan sayıda tüketicinin online alışverişi tercih ettiklerini, kadın tüketicilerin erkek tüketicilere göre hem kıtlık mesajlarından daha fazla etkilendiklerini, hem de alışverişten daha fazla

keyif aldıklarını ortaya koymuştur. Araştırma sonucunda, Covid 19 pandemi sürecinde tüketicilerin internet üzerinden yaptıkları alışverişlerinde temel ihtiyaçlara (gıda, sağlık, temizlik, kişisel bakım ürünleri vb.) yöneldikleri, dijital platformları ve sosyal medyayı daha sık kullandıkları ortaya çıkmıştır. Yine tüketiciler, işletmelerin yürüttüğü kurumsal sosyal sorumluluk projelerine özel önem verdiği, pandemi sürecinin tüketicilerin harcama şeklini dönüştürdüğü ve önceki dönemlere göre tüketicilerin daha fazla harcama yaptığı ve online alışverişin arttığı belirtilmiştir.

İris(2021), Covid 19 pandemi sürecinde tüketicilerin internet üzerinden yaptıkları alışverişlerinde temel ihtiyaçlara (gıda, sağlık, temizlik, kişisel bakım ürünleri vb.) yöneldikleri, dijital platformları ve sosyal medyayı daha sık kullandıklarını ortaya koymuştur. Pandemi sürecinin tüketicilerin harcama şeklini dönüştürdüğü ve önceki dönemlere göre tüketicilerin daha fazla harcama yaptığı ve online alışverişin arttığı belirlenmiştir.

Narin(2021), televizyon, internet ve cep telefonu kullanımının arttığını, bu yolla e-ticaretin daha da arttığını, geleneksel ticaretin ve tüketim yöntemlerinin durduğu bu süreçte alıcılar ve satıcılar alışverişlerini dijital ortamlar üzerinden sürdürdükleri ve salgın sonrasında bazı aktivitelerde eski alışkanlıklara geri döneleceği, ancak e-ticaret gibi bazı davranışların kalıcı olacağı sonucunu çıkarmıştır.

Ege (2021), Pandemi döneminde sokağa çıkma yasakları ile katılımcıların çevrimiçi süpermarket alışverişini kullanım sıklıklarında istatistiksel olarak pozitif bir ilişki çıktığını saptamıştır. Katılımcıların çevrimiçi süpermarketi tercih etmelerinde, yakın çevrelerinde market olup olmamasının herhangi bir etkisi olmadığını, var olan marketlere erişim ve paket taşıma konusundaki sıkıntılarının ilişkili olduğunu tesbit etmiştir.

Paksoy (2021), tüketim alışkanlıklarındaki başkalaşım ile birlikte e- ticaretin bu süreçte ivme kazandığını belirterek özellikle yaşlı kesimin çevrimiçi alışveriş kullanım oranının artması ile hijyen, market, hobi ürünleri gibi ürün satışlarının da çevrimiçi satışının artmasıyla e- ticaret başka bir boyut kazanarak, kullanıcı tabanını genişlettiği ve hacmini artırdığı ve bu sürecin devam edeceği sonucuna ulaşmıştır. Sanal alışverişin özellikle pandemi ile birlikte genç nüfusun ilgi alanından her yaş grubuna yönelik bir eylem haline geldiği görülmektedir. Pandemi sürecinden sonra da bu deneyimin yerleşik hale gelmesi kaçınılmaz görünmektedir.

Velibaşoğlu ve Gökmen (2022), sanal alışverişin özellikle pandemi ile birlikte genç nüfusun ilgi alanından her yaş grubuna yönelik bir eylem haline geldiğini pandemi sürecinden sonra da bu deneyimin yerleşik hale gelmesini kaçınılmaz olarak görmektedir.

Becan (2021), risk sebebiyle fiziksel perakende noktalarından alışverişini gerçekleştirmeye çekinen tüketicilerin, bu dönemde yeni nesil alışveriş platformlarına karşı algılarındaki değişimi incelemiştir. Çalışma kapsamında ulaşılan 385 kişiden, 359 kişinin ihtiyaçlarını karşılamada yeni nesil alışveriş platformlarını tercih ettiğini tesbit etmiştir. Araştırmaya katılan tüketicilerin yeni nesil alışveriş platformlarında yaptıkları alışverişlerinde en çok tercih ettiği ürün kategorisinin başında kişisel ve ev temizlik ürünleri gelirken, onu meyve-sebze ve temel gıda ürünleri takip etmektedir. Araştırmaya katılan

tüketicilerin yeni nesil alışveriş platformlarından yararlanma sebeplerine bakıldığında ise satılan ürünlerin çeşitliliği ve özellikleri, yeni nesil alışveriş uygulamalarının daha hızlı olması, ürünü taşıma maliyetinden ve zahmetinden kurtulmak istemeleri ile birlikte ürüne dair yapılan kampanyalar önemli bir yoğunluk teşkil etmektedir. Demografik faktörlerin etkisine bakıldığında, çalışan kadınların daha fazla sanal marketi tercih ettiği, gelir ve eğitim seviyesi arttıkça sanal market alışverişi yapma olasılığının artış gösterdiği görülmüştür.

3. YÖNTEM

3.1. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırma kapsamında yer alan ülkeler arası karşılaştırmada Hollanda'nın Eindhoven ilinde bulunan Technisch Universiteit Eindhoven Devlet Üniversitesinde okuyan öğrenciler üzerinde Türkiye'de ise Bayburt ilinde bulunan Bayburt Üniversitesinde okuyan öğrenciler üzerinde anket uygulaması yapılmıştır. Örneklem seçiminde üniversite öğrencilerinin satınalma davranışlarının birbirine benzer olduğu düşüncesiyle her iki üniversite de kolayda örneklem uygulanmıştır. Üniversitede okuyan toplam öğrenci sayısı 20 bin civarında olup, 750 kişiye anket uygulanmıştır. Sağlıksız olarak doldurulduğu düşünülen anketler iptal edilerek 632 anket araştırmaya dahil edilmiştir. Araştırmalar için örneklem büyüklüğü %5 hata payı ve %95 güven seviyesi ile önerilen örneklem büyüklüğüne yakındır. (Özdamar, 2003;116-118).

3.2. Araştırmada Yararlanılan Veri Toplama Araçları

Bu araştırmada veri toplama aracı olarak yüzyüze anket yöntemi uygulanmıştır. Hollanda'nın Eindhoven ilinde bulunan Technisch Universiteit Eindhoven üniversitesi öğrencileri ve Türkiye'de Bayburt Üniversitesi öğrencileri üzerinde yüz yüze görüşülerek anket uygulaması yapılmıştır. Araştırma verileri 2020 yılı öncesinde toplanmış olduğundan etik kurul izin belgesi alınmamıştır.

Anket 3 kategoriden oluşturulmuştur. Birinci kategori çevrimiçi alışveriş ile ilişkili "internet kullanım sıklığı, ödeme türü, satın alma ürün kategorileri ve çevrimiçi alışveriş yapma nedenleri" ifadelerinden oluşturulmuştur. İkinci kategori: öğrencilerin satın alma davranışları değişkenleri üzerinden çevrimiçi alışveriş ve fiziksel(geleneksel) karşılaştırması yapılmıştır. Son bölümde ise çalışanların sosyo-demografik bilgilerini öğrenmeye yönelik "üniversite öğrencilerinin" cinsiyeti, uyruğu, çalışma durumu, aylık gelir durumu gibi faktörler eklenerek anket formu oluşturulmuştur. Ankette araştırma modelinde yer alan 3 adet değişkene ilişkin literatürde güvenilirliği ve geçerliliği onaylanmış ölçek yer almaktadır.

3.3. Satın Alma Davranışı Değişkenleri Ölçeği

Bu çalışmada, G. Valkeneers (2006) 'in araştırmasında kullanılan, 9 boyut ve 37 ifadeden oluşan "Satın alma Davranışı Değişkenleri" ölçeği kullanılmıştır. Ölçekteki boyutlar sırasıyla; çevre bilinci boyutu 4 önerme, fiyat-kalite ilişkisi boyutu 3 önerme, değer bilinci boyutu 5 önerme, fiyat bilinci boyutu 4 önerme, indirim duyarlılığı boyutu 5 önerme, Prestij için alışveriş yapmak boyutu 5 önerme,

planlı satın alma boyutu 2 önerme, plansız satın alma boyutu 3 önerme ve yenilikçi boyutu 5 önermeden oluşmaktadır.

3.4. Araştırmanın Hipotezleri

Geleneksel ve internet (çevrimiçi) alışverişinde tüketicilerin satın alma davranışı değişkenleri ile Türk ve Hollandalı tüketicilerin karşılaştırılmasının yapıldığı bu çalışmada, temel amaç göz önünde bulundurularak, bu karşılaştırma sonucunda farklılıklar tespit edilmiştir. Yapılan literatür taraması doğrultusunda değişkenler arasında varlığı düşünülen farklılıklar aşağıdaki hipotezler ile sıralanmıştır:

H_1 : Türk tüketiciler ile Hollandalı tüketicilerin internet mağazacılığında çevreci satın alma davranışı arasında farklılık vardır.

H_2 : Türk tüketiciler ile Hollandalı tüketicilerin geleneksel mağazacılıkta çevreci satın alma davranışı arasında farklılık vardır.

H_3 : Türk tüketiciler ile Hollandalı tüketicilerin internet mağazacılığında değer bilinci ile satın almaları arasında farklılık vardır.

H_4 : Türk tüketiciler ile Hollandalı tüketicilerin geleneksel mağazacılıkta değer bilinci ile satın almaları arasında farklılık vardır.

H_5 : Türk tüketiciler ile Hollandalı tüketicilerin internet mağazacılığında planlı satın alma davranışları arasında farklılık vardır.

H_6 : Türk tüketiciler ile Hollandalı tüketicilerin geleneksel mağazacılıkta planlı satın alma davranışları arasında farklılık vardır.

H_7 : Türk tüketiciler ile Hollandalı tüketicilerin internet mağazacılığında plansız satın alma davranışları arasında farklılık vardır.

H_8 : Türk tüketiciler ile Hollandalı tüketicilerin geleneksel mağazacılıkta plansız satın alma davranışları arasında farklılık vardır.

H_9 : Türk tüketiciler ile Hollandalı tüketicilerin internet mağazacılığında yenilikçi satın alma davranışları arasında farklılık vardır.

H_{10} : Türk tüketiciler ile Hollandalı tüketicilerin geleneksel mağazacılığında yenilikçi satın alma davranışları arasında farklılık vardır.

3.5. Verilerin Analizi

Üniversite öğrencilerin cinsiyetleri ile internet ve geleneksel mağazacılıkla ilgili satın alma davranışlarının alt boyutları ile farklılıklarının tespit etme amacıyla bağımsız örneklem t-testi yapılmıştır.

4. BULGULAR

Bu bölümde cevaplayıcılara ait bulgular yer almaktadır. Hollandalı katılımcıların cinsiyet, çalışma durumu, gelir düzeyi, Türkiye'deki katılımcıların cinsiyet, çalışma durumu, gelir düzeyi ile ilgili

faktörler yer almaktadır. Son olarak satın alma davranışı değişkenleri ile Hollandalı ve Türk tüketicilerin karşılaştırılması yapılmıştır.

4.1. Araştırmanın Geçerliliğine ve Güvenirliğine İlişkin Bulgular

Araştırmada bulunan her bir faktöre ait verilerin güvenilirlik düzeyini belirlemek için Alpha güvenilirlik testi yapılmıştır. Testin sonucunda Alpha katsayısı, tüm alt boyutlarda 0,70 ile 0,90 aralığında çıkması ölçeğin yüksek güvenilirliğe sahip olduğunu göstermektedir. (Kaya, 2014: 71)

Normallik testinde basıklık ve çarpıklık katsayıları -1,50 ve 1,50 arasında çıktığından normal dağılım gösterdiği varsayılmış ve çalışmada parametrik testler uygulanmıştır.

4.2. Tanımlayıcı Bulgular

Bu bölümde ölçeği oluşturan sorulara ilişkin anket sonuçlarına ait bulgular tablo yardımıyla verilmiştir.

Tablo 1. *Tüketicilerin İnternette Alışveriş Yapma Durumları*

Soru 1: İnternette alışveriş yapıyor musunuz?	Ülke	Frekans	Yüzde
Evet	Hollanda	206	85,1
	Türkiye	303	77,7
Hayır	Hollanda	36	14,9
	Türkiye	87	22,3
Toplam katılımcılar	Hollanda	242	100
	Türkiye	390	100

Araştırmada Hollandalı katılımcıların %85,1'i ile Türk katılımcıların %77,7'sinin internette alışveriş yaptıkları tespit edilmiştir.

Tablo 2. *Tüketicilerin internette alışveriş yapmama nedenleri*

Soru: İnternette alışveriş yapmama nedeniniz?	Ülke	Frekans	Yüzde
Alışveriş yaparken birebir iletişim kurmayı seviyorum	Hollanda	4	1,7
	Türkiye	3	0,8
Görerek, dokunarak ya da deneyerek alışverişini seviyorum	Hollanda	18	7,4
	Türkiye	22	5,6
İnternette alışverişini güvenli bulmuyorum	Hollanda	3	1,2
	Türkiye	21	5,4
İnternet üzerinden alışverişte yapılması gereken işlemleri bilmiyorum	Hollanda	4	1,7
	Türkiye	0	0
Daha önce olumsuz bir deneyim yaşamış olduğumdan	Hollanda	0	0
	Türkiye	2	0,5
Toplam bu soruyu cevaplayanlar	Hollanda	29	12
	Türkiye	59	15,1
Toplam katılımcılar	Hollanda	242	100
	Türkiye	390	100

Analiz sonucunda Hollandalı ve Türk cevaplayıcıların internette alışveriş yapmama nedeni olarak 'Görerek, dokunarak ya da deneyerek alışverişini seviyorum' ifadesi en yüksek orana sahiptir.

Hollandalı cevaplayıcıların oranı 7,4'tür Türk cevaplayıcıların oranı ise 5,6'dır. Türk cevaplayıcıların diğer vermiş oldukları cevaplar ise yukarıdaki gibidir.

Tablo 3. *Tüketicilerin İnternette Alışveriş Yapma Sebepleri*

Soru: İnternette alışverişin yapma sebepleri nelerdir?	Ülke	Ortalama	Standart Sapma
Bol seçenek	Hollanda	3,8198	,98126
	Türkiye	4,3876	,92160
Rahatlık ve kolaylık	Hollanda	3,9327	,95387
	Türkiye	4,3255	,83818
Fiyat avantajı	Hollanda	3,2844	1,0122
	Türkiye	4,2122	,85290
Zamandan ve çabadan tasarruf	Hollanda	3,8507	,95839
	Türkiye	4,3609	,82965
Birçok ürünü birarada görerek karşılaştırma imkânı	Hollanda	3,9312	,88502
	Türkiye	4,4926	,75120
Kişiyeye özel ürün elde edebilme, kişiselleştirme	Hollanda	3,1142	1,1173
	Türkiye	4,0472	,94719
İstenilen zamanda alışveriş imkânı	Hollanda	4,0868	,85497
	Türkiye	4,3528	,87912
Alışverişten zevk alma	Hollanda	2,7465	1,2565
	Türkiye	3,5000	1,2223
Uzak mesafelerden alışveriş imkânı	Hollanda	3,8387	1,0999
	Türkiye	4,2853	1,0266
Diğer	Hollanda	2,9403	,85068
	Türkiye	4,0714	1,0034

Analiz sonucunda Türk katılımcıların internette alışveriş yapma sebebi olarak 'Birçok ürünü birarada görerek karşılaştırma imkânı' şeklindeki ifadesi en yüksek ortalama seviyesine (4,4926) sahiptir. Hollandalı katılımcıların internette alışveriş yapma sebebi olarak 'İstenilen zamanda alışveriş imkânı' şeklindeki ifade en yüksek ortalama (4,0868) sahiptir.

4.3. Bağımsız Örneklem T Testi Bulguları

4.3.1. Satın Alma Davranışları Değişkenleri ile Cinsiyetin Karşılaştırılması (Hollanda)

Tablo 4. *Satın Alma Davranışları Değişkenleri ile Cinsiyetin Karşılaştırılması İlgili Bağımsız Örneklem T Testi Sonuçları (Hollanda)*

	Değişkenler	Cinsiyet	Ortalamalar	Standart Sapma	t Değeri	Anlamlılık Düzeyi (p)
Prestij	Prestij (İnternet)	Erkek	2,5781	,98688	2,317	0,22
		Kadın	2,2719	,87035		
Plansız	Prestij (Geleneksel)	Erkek	2,4909	,94633	1,790	,075
		Kadın	2,2753	,80029		
Yenilikçi	Plansız (İnternet)	Erkek	2,8158	,847562	-1,721	,087
		Kadın	2,7124	,98608		
Yenilikçi	Plansız (Geleneksel)	Erkek	2,9444	,91321	-1,969	,050
		Kadın	2,8600	,97675		
Yenilikçi	Yenilikçi (İnternet)	Erkek	3,1158	,92384	2,625	,009
		Kadın	2,9336	,49774		
		Erkek	2,7333	,58904	2,973	,003
		Kadın	2,9453	,51906		

Yenilikçi (Geleneksel)	Kadın	2,7242	,58722
---------------------------	-------	--------	--------

Tablo 4’de görüldüğü üzere, Hollandalı üniversite öğrencileri cinsiyetlerine göre karşılaştırıldığında internet mağazacılığında satın alma davranışlarının alt boyutu olan prestij faktöründe $p= 0,022$ çıktığından genel olarak Hollandalı tüketicilerde prestij için alışveriş yapma oranı fazla olmamakla birlikte, erkekler (2,5781), kadınlara (2,2719) oranla prestij için daha fazla alışveriş yapmaktadırlar.

Geleneksel mağazacılıkla ilgili satın alma davranışlarının alt boyutu olan plansız alışverişte $p=0,05$ çıktığından erkekler ile kadınlar arasında istatistiki olarak anlamlı farklılık ortaya çıkmıştır. Kadınların ortalaması 3,1158 iken, erkeklerin ortalama ise 2,8600 olduğundan geleneksel mağazacılıkta kadınlar erkeklere göre alışverişlerinde daha fazla özensiz davranma, hızlı ve düşünmeden karar verme eğilimindedirler.

Hem internet hem de geleneksel mağazacılıkta satın alma davranışlarının alt boyutu olan yenilikçilik faktöründe erkekler internet mağazacılıkta ortalama 2,9336 seviyesinde, kadınlar ise ortalama 2,7333 seviyesinde, geleneksel mağazacılıkta erkekler ortalaması 2,9453 iken, kadınlar ortalama olarak 2,7242 seviyesinde olduğundan ve p değerleri sırasıyla $p=0,009$ ile $p=0,003$ çıktığından hem internet hem de geleneksel mağazacılıkta yenilikçi alışverişe erkekler, kadınlara oranla daha açıktırlar.

4.3.2. Satın alma Davranışları Değişkenleri ile Cinsiyetin Karşılaştırılması (Türkiye)

Tablo 5. Satın alma Davranışları Değişkenleri ile Cinsiyetin Karşılaştırılması Bağımsız Örneklem T Testi Sonuçları (Türkiye)

	Değişkenler	Cinsiyet	Ortalamalar	Standart Sapma	t Değeri	Anlamlılık Düzeyi (p)
Fiyat-Kalite İlişkisi	Fiyat-Kalite (İnternet)	Erkek	3,0797	1,04034	2,168	,031
		Kadın	2,8253	,95574		
	Fiyat-Kalite (Geleneksel)	Erkek	2,9941	1,04912	,253	,800
		Kadın	2,9657	,89415		
Fiyat Bilinci	FiyatBilinci (İnternet)	Erkek	3,4083	,63983	1,349	,178
		Kadın	3,3093	,61228		
	FiyatBilinci (Geleneksel)	Erkek	3,3812	,64822	2,667	,008
		Kadın	3,1767	,69959		
İndirim	İndirim (İnternet)	Erkek	3,3482	,93323	-1,392	,165
		Kadın	3,4989	,91479		
	İndirim (Geleneksel)	Erkek	3,2430	,92094	-3,054	,002
		Kadın	3,5770	,98288		
Plansız Prestij	Prestij (İnternet)	Erkek	2,5635	,94118	3,190	,002
		Kadın	2,2033	,99184		
	Prestij (Geleneksel)	Erkek	2,5904	1,00692	1,988	,048
		Kadın	2,3489	1,12403		
Plansız	Plansız (İnternet)	Erkek	3,0660	,87712	-2,014	,045

Yenilikçi	Plansız (Geleneksel)	Kadın	3,2741	,88882	-,700	,484
		Erkek	3,2030	1,15148		
	Yenilikçi (İnternet)	Kadın	3,2872	,91268	1,181	,238
		Erkek	3,1733	,58504		
	Yenilikçi (Geleneksel)	Erkek	3,1993	,70480	2,251	,025
		Kadın	3,0202	,68439		

Tablo 5’de görüldüğü üzere, Türk üniversite öğrencileri cinsiyetlerine göre karşılaştırıldığında internet mağazacılığında satın alma davranışlarının alt boyutu olan fiyat- kalite unsurunda $p=0,031$ çıktığından erkekler ile kadınlar arasında istatistiki olarak anlamlı farklılık bulunmuştur. Fiyat- kalite unsurunda erkekler ortalaması 3,0797 seviyesinde, kadınlar ortalaması 2,8253 seviyesinde olduğundan erkekler kadınlara oranla fiyat- kalite boyutuna daha fazla önem vermektedirler.

Geleneksel mağazacılıkla ilgili satın alma davranışlarının alt boyutu olan fiyat bilincinde $p=0,008$ çıktığından ve erkekler ortalaması 3,3812 iken, kadınlar ise ortalama olarak 3,1767 seviyesinde olduğundan istatistiki olarak anlamlı farklılık çıkmıştır. Buna göre, geleneksel mağazacılıkta fiyat bilinci boyutuna erkekler kadınlara oranla daha fazla önem vermektedirler.

Geleneksel mağazacılıkta indirim değişkenine göre $p=0,002$ çıktığından cinsiyet açısından istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmuştur. Kadınlar ortalaması (3,5770), erkekler ise (3,2430) seviyesinde olduğundan kadınların geleneksel mağazacılıkta indirim duyarlılığı erkeklere oranla daha fazla çıkmıştır.

Hem internet hem de geleneksel mağazacılıkta satın alma davranışlarının alt boyutu olan prestij faktöründe erkekler internet mağazacılıkta ortalama 2,5635 seviyesinde kadınlar ortalaması 2,2033 seviyesindedir. Geleneksel mağazacılıkta erkekler ortalaması (2,5904) kadınlar ortalaması (2,3489) ayrıca p değerleri sırasıyla $p=0,002$ ile $p=0,048$ çıktığından hem internet mağazacılığında hem de geleneksel mağazacılıkta erkekler kadınlara oranla prestij için daha fazla alışveriş yapmaktadırlar.

Plansız alışveriş, internet mağazacılığında $p=0,045$ çıktığından kadın ve erkekler arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık ortaya çıkmıştır. Erkekler (3,0660), kadınlar (3,2741). Buna göre kadınlar erkeklere oranla daha fazla internette plansız alışveriş yapmaktadırlar.

Geleneksel mağazacılıkla ilgili satın alma davranışlarının alt boyutu olan yenilikçilikte $p=0,025$ çıktığından cinsiyet açısından istatistiki olarak anlamlı farklılık çıkmıştır. Erkeklerin ortalama seviyesi 3,1993 kadınların ise 3,0202 olduğundan erkekler kadınlara oranla daha yenilikçi alışveriş yapmaktadırlar.

4.3.3. Satın Alma Davranışları Değişkenleri ile Çalışma Durumunun Karşılaştırılması (Hollanda)

Tablo 6. Satın Alma Davranışları Değişkenleri ile Çalışma Durumunun Karşılaştırılması Bağımsız Örneklem T Testi Sonuçları (Hollanda)

	Çalışma Durumu	Ortalamalar	Standart Sapma	t Değeri	Anlamlılık Düzeyi (p)
Fiyat	Çalışan	3,1373	,81583	1,529	,128

	Fiyat-Kalite (İnternet)	Çalışmayan	2,9271	,79386		
		Çalışan	3,2670	,77913		
Değer Bilinci	Fiyat-Kalite (Geleneksel)	Çalışmayan	2,9858	,82394	2,195	,029
		Çalışan	4,1112	,62359		
	Değer Bilinci (İnternet)	Çalışmayan	3,8000	,60915	2,958	,004
		Çalışan	3,9204	,69841		
İndirim	Değer Bilinci (Geleneksel)	Çalışmayan	3,8830	,53842	,352	,726
		Çalışan	3,1240	,61972		
	İndirim (İnternet)	Çalışmayan	2,8458	,69311	2,557	,011
		Çalışan	3,0854	,60759		
Prestij	İndirim (Geleneksel)	Çalışmayan	2,8824	,73122	1,925	,056
		Çalışan	2,6880	,95206		
	Prestij (İnternet)	Çalışmayan	1,9437	,84524	4,744	,000
		Çalışan	2,5923	,90862		
Plansız	Prestij (Geleneksel)	Çalışmayan	1,9059	,77908	4,775	,000
		Çalışan	2,8520	1,00005		
	Plansız (İnternet)	Çalışmayan	2,5417	,83687	1,908	,058
		Çalışan	3,1029	1,01310		
	Plansız (Geleneksel)	Çalışmayan	2,6275	,88229	2,957	,004
		Çalışan				

Tablo 6’da görüldüğü üzere, Hollandalı üniversite öğrencileri, çalışma durumuna göre geleneksel mağazacılıkta satın alma davranışlarının alt boyutu olan fiyat- kalite ilişkisi faktöründe $p= 0,029$ çıktığından öğrencilerin çalışma durumu açısından istatistiksel olarak farklılık bulunmuştur. Çalışanlar ortalama olarak 3,2670, çalışmayanlar ise ortalama 2,9858 seviyesindedir. Buna göre, geleneksel mağazacılıkta çalışanlar çalışmayanlara oranla fiyat- kalite ilişkisi faktörüne daha fazla önem vermektedirler.

İnternet mağazacılıkla ilgili satın alma davranışlarının alt boyutu olan değer bilinci faktöründe $p= 0,004$ çıktığından, ortaya çalışan ve çalışmayan arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık çıkmıştır. Çalışanlar (4,1112) çalışmayanlar (3,8000) ortalama seviyesinde olduğundan internet mağazacılığında değer bilinci boyutuna, çalışanlar çalışmayanlara oranla daha fazla önem vermektedirler.

İnternet mağazacılıkta satın alma davranışlarının alt boyutu olan indirim duyarlılığı faktöründe çalışanlar ortalama 3,1240 seviyesinde çalışmayanlar ise ortalama 2,8458 seviyesinde. Ayrıca $p=0,011$ çıktığından, internet mağazacılığında indirim duyarlılığı boyutuna göre çalışanlar, çalışmayanlara oranla daha fazla önem vermektedirler.

Satın alma davranışlarının alt boyutu olan prestij faktöründe hem internet mağazacılığında hem de geleneksel mağazacılıkta p değerleri her biri için 0,000 olduğundan istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmuştur. İnternet mağazacılığında prestij boyutuyla ilgili çalışan öğrenci grubu (2,6880) ile çalışmayan öğrenci grubu (1,9437) arasında farklılık ortaya çıkmıştır, bu açıdan çalışanlar çalışmayanlara oranla çevrimiçi alışverişte daha fazla prestij için alışveriş yapmaktadırlar. Geleneksel mağazacılıkla ilgili prestij boyutu ortalamaları ise; çalışanlar grubu ortalaması 2,5923 iken,

çalışmayanlar ise ortalama olarak 1,9059 seviyesinde olduğundan çalışanlar, çalışmayanlara oranla daha fazla geleneksel mağazacılıkta prestij için alışveriş yapmaktadırlar.

Geleneksel mağazacılıkla ilgili satın alma davranışlarının alt boyutu olan plansız faktöründe Hollandalı öğrencilerin çalışma durumu açısından $p=0,004$ çıktığından istatistiksel olarak anlamlı farklılık çıkmıştır. Çalışanlar ortalaması 3,1029 iken, çalışmayanlar ise ortalama olarak 2,6275 seviyesinde görüldüğünden, geleneksel mağazacılıkla ilgili çalışanlar çalışmayanlarla oranla daha fazla plansız alışveriş yapmaktadırlar.

4.3.4. Satın Alma Davranışı Değişkenleri ile Çalışma Durumunun Karşılaştırılması (Türkiye)

Tablo 7. Satın Alma Davranışları Değişkenleri ile Çalışma Durumunun Karşılaştırılması Bağımsız Örneklem T Testi Sonuçları (Türkiye)

Değişkenler	Çalışma Durumu-TR	Ortalamalar	Standart Sapma	t Değeri	Anlamlılık Düzeyi (p)
İndirim	Çalışan	3,0281	1,16591	-2,298	,022
	Çalışmayan	3,4293	,89330		
	Çalışan	3,2867	1,32320	-,754	,451
	Çalışmayan	3,4265	,90906		
Planlı	Çalışan	2,8906	,87744	-,980	,328
	Çalışmayan	3,0782	1,03456		
	Çalışan	2,6333	,77608	-3,075	,002
	Çalışmayan	3,1588	,89688		

Tablo 7’de görüldüğü üzere, Türk üniversite öğrencileri çalışma durumuna göre internet mağazacılığında satın alma davranışlarının alt boyutu olan indirim duyarlılığı faktöründe $p= 0,022$ çıktığından ortaya çalışan ve çalışmayan arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık çıkmıştır. Çalışanlar ortalaması 3,0281 çalışmayanlar ortalaması 3,4293 seviyesindedir. Çalışmayan Türk tüketiciler çalışan Türk tüketicilere oranla internet yoluyla indirimli ürün satın alımları daha yüksek çıkmıştır.

Geleneksel mağazacılıkla ilgili satın alma davranışlarının alt boyutu olan planlı alışveriş faktöründe çalışanlar ortalaması 2,6333 iken, çalışmayanlar ise ortalama olarak 3,1588 seviyesindedir ve p değeri: 0,002 çıktığından istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermektedirler. Buna göre, geleneksel mağazacılıkta çalışmayanlar, çalışanlara oranla daha fazla planlı alışveriş yapmaktadırlar.

4.3.5. Satın alma Davranışları Değişkenleri ile Gelir Durumunun Karşılaştırılması (Hollanda)

Hollandalı üniversite öğrencilerinin aylık gelir düzeyi ile internet ve geleneksel mağazacılıkla ilgili satın alma davranışlarının alt boyutları arasındaki ilişkilerin incelenmesi amacıyla Varyans Analizi yapılmıştır. Bu sonuçlar aşağıdaki tablo 8’de gösterilmiştir.

Tablo 8. *Satın alma Davranışları Değişkenleri ile Gelir Durumunun Karşılaştırılması (Hollanda-Varyans analizi)*

Değişkenler		Gelir-NL	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F	Anlamlılık Düzeyi (p)
Değer Bilinci	Değer Bilinci (İnternet)	Gruplar Arası	5,923	4	1,481	4,229	0,003
		Grup İçi	70,371	201	,350		
		Toplam	76,294	205			
Değer Bilinci	Değer Bilinci (Geleneksel)	Gruplar Arası	2,608	4	,652	,503	0,202
		Grup İçi	93,255	215	,434		
		Toplam	95,863	219			
Fiyat Bilinci	Fiyat Bilinci (İnternet)	Gruplar Arası	4,761	4	1,190	3,277	0,013
		Grup İçi	73,007	201	,363		
		Toplam	77,768	205			
Fiyat Bilinci	Fiyat Bilinci (Geleneksel)	Gruplar Arası	3,208	4	,802	,962	0,102
		Grup İçi	87,084	213	,409		
		Toplam	90,292	217			
İndirim	İndirim (İnternet)	Gruplar Arası	5,266	4	1,316	3,228	0,014
		Grup İçi	81,984	201	,408		
		Toplam	87,250	205			
İndirim	İndirim (Geleneksel)	Gruplar Arası	1,663	4	,416	,071	0,372
		Grup İçi	82,692	213	,388		
		Toplam	84,355	217			
Planlı	Planlı (İnternet)	Gruplar Arası	13,668	4	3,417	5,179	0,001
		Grup İçi	132,625	201	,660		
		Toplam	146,292	205			
Planlı	Planlı (Geleneksel)	Gruplar Arası	18,723	4	4,681	6,110	0,000
		Grup İçi	162,402	212	,766		
		Toplam	181,124	216			
Plansız	Plansız (İnternet)	Gruplar Arası	10,180	4	2,545	2,853	,025
		Grup İçi	178,422	200	,892		
		Toplam	188,602	204			
Plansız	Plansız (Geleneksel)	Gruplar Arası	11,279	4	2,820	3,196	,014
		Grup İçi	186,180	211	,882		
		Toplam	197,458	215			

Geleneksel ve internet mağazacılığında satın alma davranışları değişkenleri ile gelir grupları arasındaki farklılıkları gösteren değerlerin ortalamaları ve standart sapmaları yukarıdaki tablo 8’de sunulmuştur.

İnternette alışverişte, gelir ile değer elde etmek için yapılan alışverişte istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar çıkmıştır. Bu farklılıklar en düşük gelir grubundakiler ile en yüksek gelir durumundakilerin diğer gelir grubundakilerden olan farklılıklardan kaynaklanmaktadır (Bkn Ek:1-LSD Testi). Buna göre geliri düşük olanların ortalaması (4.4286) ile yüksek olanlar (4.3185) değer elde etmek için alışverişte internet mağazacılığında diğerlerine nazaran daha fazla önem vermektedirler.

İnternette alışverişte gelir ile fiyat bilinci arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar ortaya çıkmıştır (Bkn Ek:1-LSD Testi). Buna göre, geliri düşük olanlar (3.5536, 3.5435) ortalama ile en yüksek ortalamaya sahiptir. İnternet mağazacılığında düşük gelir grubunda olanlar fiyat bilincine (alışverişte fiyatların kontrol edilmesi, daha uygun fiyatı bulmak için zaman harcama v.b) daha fazla önem vermektedirler.

İnternette alışverişte gelir ile “indirim” değişkeni arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık vardır. Bu farklılık en düşük gelir grubundakilerin diğer gelir grubundakilerden olan farklılıklardan kaynaklanmaktadır (Bkn Ek:1-LSD Testi). Buna göre geliri düşük olanlar (3.4429, 3.3565) ortalama ile en yüksek ortalamaya sahiptir. İnternet mağazacılığında düşük gelir grubunda olanlar indirimli zamanlarda alışverişe diğer gelir grubundakilere nazaran daha fazla önem vermektedirler.

İnternette alışverişte gelir ile planlı satın alma davranışı arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar ortaya çıkmıştır. Bu farklılıklar en düşük gelir grubundakilerin diğer gelir grubundakilerden olan farklılıklardan kaynaklanmaktadır. (Bkn Ek:1-LSD Testi) Buna göre en düşük gelir grubunda olanlar (3.1429) ortalama ile en yüksek ortalamaya sahiptir. İnternet mağazacılığında düşük gelir grubunda olanlar daha fazla planlı satın alma yapmaktadırlar.

Geleneksel alışverişte gelir ile planlı satın alma davranışı arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar çıkmıştır (Bkn Ek:1-LSD Testi). Buna göre en düşük gelir grubunda olanlar (3.0781, 3.2857) ortalama ile en yüksek ortalamaya sahiptir. Geleneksel mağazacılıkta düşük gelir grubunda olanlar daha fazla planlı satın alma yapmaktadırlar. En az planlı satın alma yapanlar ise en yüksek gelir grubunda olanlardır.

İnternet ve geleneksel alışverişte gelir ile plansız satın alma davranışı arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar ortaya çıkmıştır (Bkn Ek:1-LSD Testi). Buna göre internet mağazacılığında en yüksek gelir grubunda olanlar (2.9524, 3.2222) ortalama ile geleneksel mağazacılıkta da yüksek gelir grubunda olanlar (3.0172, 3.6429) en yüksek ortalamaya sahiptir. Geleneksel ve internet mağazacılığında yüksek gelir grubunda olanlar daha fazla plansız satın alma yapmaktadırlar.

4.3.6. Satın alma Davranışları Değişkenleri ile Gelir Durumunun Karşılaştırılması (Türkiye)

Türk üniversite öğrencilerinin aylık gelir düzeyi ile internet ve geleneksel mağazacılıkla ilgili satın alma davranışlarının alt boyutları çevre bilinci, fiyat- kalite ilişkisi, değer bilinci, fiyat bilinci, indirim duyarlılığı, prestij duyarlılığı, planlı davranış, plansız davranış ve yenilikçi değişkenler arasındaki ilişkilerin incelenmesi amacıyla Varyans Analizi yapılmıştır. Bu sonuçlar aşağıdaki tablo 9’da verilmiştir.

Tablo 9. Satın alma Davranışları Değişkenleri ile Gelir Durumunun Karşılaştırılması (Türkiye)

Değişkenler	Gelir-TR	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F	Anlamlılık Düzeyi (p)
Fiyat Bilinci (İnternet)	Gruplar Arası	1,426	4	,357	,884	,474
	Grup İçi	97,983	243	,403		
	Toplam	99,410	247			
Fiyat Bilinci (Geleneksel)	Gruplar Arası	5,252	4	1,313	3,005	,019
	Grup İçi	109,681	251	,437		
	Toplam	114,933	255			
Plansız (İnternet)	Gruplar Arası	5,538	4	1,385	,721	,146
	Grup İçi	195,506	243	,805		
	Toplam	201,044	247			
Plansız (Geleneksel)	Gruplar Arası	10,517	4	2,629	3,004	,019
	Grup İçi	216,161	247	,875		
	Toplam	226,679	251			

Geleneksel alışverişte gelir ile fiyat bilinci davranışı arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar ortaya çıkmıştır. Bu farklılıklar en düşük gelir grubundakilerin diğer gelir grubundakilerden olan farklılıklardan kaynaklanmaktadır (Bkn Ek:2-LSD Testi). Buna göre geleneksel mağazacılıkta endüşük gelir grubunda olanlar (3.2449, 3.0934) ortalama ile geleneksel mağazacılıkta en düşük ortalamaya sahiptir. Geleneksel mağazacılıkta düşük gelir grubunda olanlar fiyat bilincine göre satınalma yapma oranları düşüktür.

Geleneksel alışverişte gelir ile plansız satın alma davranışı arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar çıkmıştır. Bu farklılıklar en düşük gelir grubundakilerin diğer gelir grubundakilerden olan farklılıklardan kaynaklanmaktadır (Bkn Ek:2-LSD Testi). Buna göre internet mağazacılığında en düşük gelir grubunda olanlar (3.0303, 3.0283) ortalama ile en düşük ortalamaya sahiptir. Geleneksel mağazacılıkta düşük gelir grubunda olanlar daha az plansız satın alma yapmaktadırlar.

İnternet mağazacılığında satın alma davranışları değişkenleri ile Türk öğrencilerinin gelir düzeylerinin karşılaştırılmasında hiçbir farklılık çıkmamıştır.

4.3.7. Satın Alma Davranışları Değişkenleri ile İnternet Kullanım Sıklığının Karşılaştırılması (Hollanda)

Hollandalı üniversite öğrencilerinin internet kullanım sıklığı ile internet ve geleneksel mağazacılıkla ilgili satın alma davranışlarının alt boyutları çevre bilinci, fiyat- kalite ilişkisi, değer bilinci, fiyat bilinci, indirim duyarlılığı, prestij, planlı satın alma davranışı, plansız satın alma davranışı ve yenilikçilik unsurlarının arasındaki ilişkilerin incelenmesi amacıyla Varyans Analizi yapılmıştır.

Tablo 10. *Satın Alma Davranışları Değişkenleri ile İnternet Kullanım Sıklığının Karşılaştırılması (Hollanda-Varyans Analizi)*

	Değişkenler	İnternet Kullanım Sıklığı-NL	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F	Anlamlılık Düzeyi (p)
Fiyat-Kalite	Fiyat-Kalite (İnternet)	Gruplar Arası	9,381	4	2,345	3,312	,012
		Grup İçi	138,080	195	,708		
		Toplam	147,461	199			
Fiyat-Kalite	(Geleneksel)	Gruplar Arası	8,790	4	2,198	3,431	,010
		Grup İçi	126,180	197	,641		
		Toplam	134,970	201			
Değer Bilinci	Değer Bilinci (İnternet)	Gruplar Arası	3,600	4	,900	2,436	,049
		Grup İçi	72,061	195	,370		
		Toplam	75,661	199			
Değer Bilinci	(Geleneksel)	Gruplar Arası	3,391	4	,848	2,167	,074
		Grup İçi	77,057	197	,391		
		Toplam	80,447	201			
Fiyat Bilinci	Fiyat Bilinci (İnternet)	Gruplar Arası	2,770	4	,692	,830	,125
		Grup İçi	73,781	195	,378		
		Toplam	76,551	199			
Fiyat Bilinci	(Geleneksel)	Gruplar Arası	5,104	4	1,276	3,043	,018
		Grup İçi	81,766	195	,419		
		Toplam	86,871	199			
Planlı	(İnternet)	Gruplar Arası	4,593	4	1,148	1,626	,169
		Grup İçi	137,656	195	,706		

Plansız	Planlı (Geleneksel)	Toplam	142,249	199			
		Gruplar Arası	12,783	4	3,196	3,832	,005
		Grup İçi	161,785	194	,834		
	Plansız (İnternet)	Toplam	174,568	198			
		Gruplar Arası	9,978	4	2,94	2,950	,021
		Grup İçi	164,030	194	,846		
	Plansız (Geleneksel)	Toplam	174,008	198			
		Gruplar Arası	10,139	4	2,535	2,930	,022
		Grup İçi	166,943	193	,865		
		Toplam	177,082	197			

Yapılan analiz sonucunda, üniversite öğrencilerinin internet kullanım sıklığı ile internet mağazacılığında satın alma davranışlarının alt boyutu olan fiyat- kalite, değer bilinci ve plansız değişkenlerinde %95 güven aralığında, %5 önem seviyesinde istatistiksel olarak farklılıklar olduğu tespit edilmiştir.

Üniversite öğrencilerinin internet kullanım sıklığı ile geleneksel mağazacılıkta satın alma davranışlarının alt boyutu olan fiyat- kalite, fiyat bilinci, planlı ve plansız davranış değişkenlerinde %5 önem seviyesinde istatistiksel olarak farklılıklar olduğu tespit edilmiştir. Türk tüketicilerin satın alma davranışları değişkenleri bakımından internet kullanım sıklığı karşılaştırılmasında istatistiksel olarak farklılıkların çıkmadığı tespit edilmiştir.

4.3.7. Satın Alma Davranışları Bakımından Hollanda-Türkiye Karşılaştırılması

Tablo 11. Satın Alma Davranışları Değişkenleri ile Hollanda- Türkiye Karşılaştırması

	Değişkenler	Ülkeler	Ortalamalar	Standart Sapma	t Değeri	Anlamlılık Düzeyi (p)
Çevre Bilinci	Çevre Bilinci (İnternet)	Hollanda	2,6339	,85010	-9,169	,000
		Türkiye	3,3202	,79668		
Çevre Bilinci	Çevre Bilinci (Geleneksel)	Hollanda	2,7054	,91524	-9,599	,000
		Türkiye	3,4181	,76144		
Fiyat- Kalite	Fiyat- Kalite (İnternet)	Hollanda	3,0611	,85215	1,138	,256
		Türkiye	2,9668	1,00319		
Fiyat- Kalite	Fiyat- Kalite (Geleneksel)	Hollanda	3,1759	,82500	2,51	,012
		Türkiye	2,9815	,97491		
Değer Bilinci	Değer Bilinci (İnternet)	Hollanda	4,0426	,61005	-1,322	,187
		Türkiye	4,1338	,94344		
Değer Bilinci	Değer Bilinci (Geleneksel)	Hollanda	3,9031	,66266	-2,579	,010
		Türkiye	4,0542	,68980		
İndirim	İndirim (İnternet)	Hollanda	3,0631	,61239	-5,091	,000
		Türkiye	3,4183	,91845		
İndirim	İndirim (Geleneksel)	Hollanda	3,0129	,63707	-5,562	,000
		Türkiye	3,3946	,95209		
Planlı	Planlı (İnternet)	Hollanda	2,8908	,84476	-2,524	,012
		Türkiye	3,0997	1,00914		
Planlı	Planlı (Geleneksel)	Hollanda	2,8363	,92823	-4,127	,000
		Türkiye	3,1683	,90572		

Plansız	Plansız	Hollanda	2,8268	,96152	-3,952	,000
	(İnternet)	Türkiye	3,1611	,89244		
Plansız	Plansız	Hollanda	2,9752	,95750	-2,937	,003
	(Geleneksel)	Türkiye	3,2317	1,04984		
Yenilikçi	Yenilikçi	Hollanda	2,8600	,56632	-5,354	,000
	(İnternet)	Türkiye	3,1407	,59709		
Yenilikçi	Yenilikçi	Hollanda	2,8542	,55717	-5,001	,000
	(Geleneksel)	Türkiye	3,1234	,69358		

Tablo 11’de görüldüğü üzere, Hollandalı ve Türk tüketicilerin karşılaştırılmasında hem internet mağazacılığında hem de geleneksel mağazacılıkta satın alma davranışlarının alt boyutu olan çevre bilinci faktöründe $p=0,000$ çıktığından Hollandalı ve Türk tüketiciler arasında istatistiki olarak anlamlı farklılık ortaya çıkmıştır. İnternet mağazacılığı ortalamaları Hollanda (2,6339), Türkiye (3,3202) dir. Geleneksel mağazacılık ortalamaları Hollanda 2,7054 seviyesinde Türkiye 3,4181 ortalama seviyesindedir. Bu bağlamda hem internet hem de geleneksel mağazacılıkta Türk tüketiciler Hollandalı tüketicilere göre daha fazla çevre dostu olan ürünleri tercih etmektedirler. Bu bulgu: *‘Türk tüketiciler ile Hollandalı tüketicilerin internet mağazacılığında çevreci satın alma davranışı arasında farklılık vardır.’* şeklindeki **H1** Hipotezini desteklemektedir ve **H1** hipotezi kabul edilmiştir. Bu bulguya ek olarak: *‘Türk tüketiciler ile Hollandalı tüketicilerin geleneksel mağazacılıkta çevreci satın alma davranışı arasında farklılık vardır.’* şeklindeki **H2** Hipotezini desteklemektedir ve **H2** Hipotezi kabul edilmiştir.

Hollandalı ve Türk tüketicilerin karşılaştırılmasında geleneksel mağazacılıkta satın alma davranışlarının alt boyutu olan fiyat- kalite ilişkisi faktöründe $p=0,012$ çıktığından Hollandalı ve Türk tüketiciler arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmuştur. Hollandalı tüketiciler ortalaması 3,1759, Türk tüketicilerin ortalaması 2,9815 seviyesindedir. Buna göre geleneksel alışverişte Türk tüketiciler Hollandalı tüketicilere oranla fiyat-kalite ilişkisine daha fazla önem vermektedirler.

Hollandalı ile Türk tüketicilerin karşılaştırılmasında geleneksel mağazacılıkta satın alma davranışlarının alt boyutu olan değer bilinci unsurunda $p=0,010$ çıktığından Hollandalı ve Türk tüketiciler arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmuştur. Hollandalı tüketiciler ortalaması 3,9031, Türk tüketicilerin ortalaması 4,0542 seviyesindedir. Böylece geleneksel alışverişte Türk tüketiciler Hollandalı tüketicilere oranla “değer” unsuruna daha fazla önem vermektedirler. Bu bulgu: *‘Türk tüketiciler ile Hollandalı tüketicilerin geleneksel mağazacılıkta değer bilinci ile satın almaları arasında farklılık vardır.’* şeklindeki **H4** Hipotezini desteklemektedir ve **H4** hipotezi kabul edilmiştir.

İnternet mağazacılığında Hollandalı ve Türk tüketicilerin karşılaştırılmasında satın alma davranışlarının alt boyutu olan değer bilinci unsurunda $p=0,187$ çıktığından Hollandalı ve Türk tüketiciler arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir fark çıkmamıştır. Dolayısıyla bu bulgu *‘Türk tüketiciler ile Hollandalı tüketicilerin internet mağazacılığında değer bilinci ile satın almaları arasında farklılık vardır.’* şeklindeki **H3** hipotezini desteklememektedir ve **H3** hipotezi reddedilmiştir.

Hollandalı ile Türk tüketicilerin karşılaştırılmasında hem geleneksel alışverişte hem de internet alışverişinde satın alma davranışlarının alt boyutu olan “indirim duyarlılığı” faktöründe her ikisinin p değerleri: 0,000 çıktığından, Hollandalı ve Türk tüketiciler arasında istatistiksel olarak çok anlamlı farklılık çıkmıştır. İnternet mağazacılığında Hollandalı tüketiciler (3,0631), Türk tüketiciler (3,4183), geleneksel mağazacılıkta Hollandalı tüketiciler (3,0129), Türk tüketiciler (3,3946) ortalama seviyesindedirler. Hem internet hem de geleneksel alışverişte, indirimli ürün satın alımını Türk tüketiciler Hollandalı tüketicilere oranla daha fazla önemsemektedirler.

Hollandalı ile Türk tüketicilerin karşılaştırılmasında hem geleneksel hem de internet mağazacılığında satın alma davranışlarının alt boyutu olan “planlı satın alma” faktöründe p değerleri sırasıyla $p=0,012$ ile $P=0,000$ çıktığından ve internet mağazacılığında Hollandalı tüketicilerin ortalama seviyesi 2,8908, Türk tüketicilerin ortalaması 3,0997 seviyesindedir. Geleneksel mağazacılıkta Hollandalı tüketiciler ortalaması 2,8363, Türk tüketiciler ortalaması ise 3,1683 seviyesinde olduğundan Hollandalı ve Türk tüketiciler arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık çıkmıştır. Buna göre Türk tüketiciler Hollandalı tüketicilere oranla hem geleneksel hem de internet ortamında daha fazla planlı alışveriş yapmaktadırlar. Bu bulgu: *“Türk tüketiciler ile Hollandalı tüketicilerin internet mağazacılığında planlı satın alma davranışları arasında farklılık vardır.”* şeklindeki **H5** hipotezini desteklemektedir ve **H5** hipotezi kabul edilmiştir. Ayrıca bu bulgu: *“Türk tüketiciler ile Hollandalı tüketicilerin geleneksel mağazacılıkta planlı satın alma davranışları arasında farklılık vardır.”* şeklindeki **H6** hipotezini desteklemektedir ve **H6** hipotezi kabul edilmiştir.

Hollandalı ve Türk tüketicilerin karşılaştırılmasında hem geleneksel hem de internet mağazacılığında satın alma davranışlarının alt boyutu olan “plansız satın alma” boyutunda p değerleri sırasıyla $p=0,000$ ile $P=0,003$ çıktığından Hollandalı ve Türk tüketiciler arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık çıkmıştır. İnternet yoluyla plansız alışveriş yapan Hollandalı tüketiciler (2,8268) Türk tüketiciler (3,1611) ile geleneksel mağazacılıkta plansız alışveriş yapan Hollandalı tüketicilerin (2,9752), Türk tüketicilerin 3,2317 seviyesinde ortalamaları olduğundan Türk tüketiciler Hollandalı tüketicilere oranla geleneksel ve internet alışverişinde daha fazla plansız satın alma yapmaktadırlar. Bu bulgu: *“Türk tüketiciler ile Hollandalı tüketicilerin internet mağazacılığında plansız satın alma davranışları arasında farklılık vardır.”* şeklindeki **H7** hipotezini desteklemektedir ve **H7** hipotezi kabul edilmiştir. Bu bulguya ek olarak *“Türk tüketiciler ile Hollandalı tüketicilerin geleneksel mağazacılıkta plansız satın alma davranışları arasında farklılık vardır.”* şeklindeki **H8** hipotezini desteklemektedir ve **H8** hipotezi kabul edilmiştir.

Hollandalı ile Türk tüketicilerin karşılaştırılmasında hem geleneksel hem de internet mağazacılığında yenilikçi unsurunda Hollandalı ve Türk tüketiciler arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık çıkmıştır. İnternet ile geleneksel mağazacılıkta Hollandalı tüketici ortalaması sırasıyla 2,8600 ile 2,8542 seviyesindedir. İnternet ile geleneksel mağazacılıkta Türk tüketicilerin ortalaması ise sırasıyla 3,1407 ile 3,1234 seviyesindedir. Buna göre Türk tüketiciler Hollandalı tüketicilere oranla hem

geleneksel hem de internet mağazacılığında daha fazla yeni ürün satın almaktadırlar. Bu bulgu: “*Türk tüketiciler ile Hollandalı tüketicilerin internet mağazacılığında yenilikçi satın alma davranışları arasında farklılık vardır.*” şeklindeki **H₉** hipotezini desteklemektedir ve **H₉** hipotezi kabul edilmiştir. Ayrıca bu bulgu: “*Türk tüketiciler ile Hollandalı tüketicilerin geleneksel mağazacılığında yenilikçi satın alma davranışları arasında farklılık vardır.*” şeklindeki **H₁₀** hipotezini desteklemektedir ve **H₁₀** hipotezi kabul edilmiştir.

4.3.8. Hollandalı Tüketicilerin İnternet Mağazacılığı ile Geleneksel Mağazacılık Davranışlarının Karşılaştırılması

Tablo 12. *Hollandalı Tüketicilerin İnternet ile Geleneksel Mağazacılık Davranışlarının Karşılaştırılması*

Uyruk	Değişkenler	Ortalamalar	Standart Sapma	t Değeri	Anlamlılık Düzeyi (p)
HOLLANDA- HOLLANDA	ÇevreBilinci (İnternet)	2,6583	,85859	-3,920	,000
	ÇevreBilinci (Geleneksel)	2,7851	,90158		
	Fiyat-Kalite (İnternet)	3,0096	,85310	-4,900	,000
	Fiyat-Kalite (Geleneksel)	3,2092	,83513		
	DeğerBilinci (İnternet)	4,0272	,61878	2,983	,003
	DeğerBilinci (Geleneksel)	3,9405	,62798		
	FiyatBilinci (İnternet)	3,3737	,63356	3,307	,001
	FiyatBilinci (Geleneksel)	3,2301	,65793		
	Planlı (İnternet)	2,9144	,84284	2,048	,042
	Planlı (Geleneksel)	2,8075	,93346		
	Plansız (İnternet)	2,7849	,90911	-3,629	,000
	Plansız (Geleneksel)	2,9973	,95789		
	Yenilikçi (İnternet)	2,8463	,57059	1,298	,196
	Yenilikçi (Geleneksel)	2,8191	,56194		

Tablo 12’de görüldüğü üzere, satın alma davranışlarının alt boyutu olan çevre bilinci unsurunda $p=0,000$ çıktığından internet mağazacılığı ile geleneksel mağazacılık arasında istatistik olarak anlamlı farklılık ortaya çıkmıştır. İnternet yoluyla alışveriş yapan Hollandalı tüketicilerin ortalaması 2,6583 iken geleneksel alışverişte ortalama 2,7851 seviyesindedir. Buna göre Hollandalı tüketiciler geleneksel alışveriş yaptıklarında internette alışverişe göre daha fazla çevre dostu ürünleri satın almaktadırlar.

Satın alma davranışlarının alt boyutu olan fiyat- kalite ilişkisi faktöründe $p= 0,000$ ve internet mağazacılığında ortalama (3,0096), geleneksel mağazacılıkla ortalama (3,2092) seviyesindedir. Bu, tüketicilerin geleneksel yöntemle alışveriş yaptıklarında internette alışverişe göre daha fazla ürünlerin fiyat- kalite ilişkisine dikkat ettiklerini göstermektedir.

Satın alma davranışlarının alt boyutu olan değer bilinci faktöründe $p=0,003$ çıktığından ve internet mağazacılığında tüketicilerin ortalaması 4,0272 olup, geleneksel mağazacılıkta ise ortalama 3,9405'dir. Buna göre tüketiciler internet yoluyla alışveriş yaptıklarında geleneksel alışverişlerine oranla değer bilinci boyutuna daha fazla önem vermektedirler.

Satın alma davranışlarının alt boyutu olan fiyat bilinci faktörü $p=0,003$ çıktığından ve internet mağazacılığında tüketiciler (3,3737), geleneksel mağazacılıkla ise (3,2301) ortalama seviyesindedir. Buna göre tüketicilerin internetten alışveriş yaptıklarında geleneksel yöntemle alışverişlerine oranla daha fazla ürün fiyatlarını önemsemekte, internetten daha fazla indirimli ürün satın almaktadırlar.

Satın alma davranışlarının alt boyutu olan "planlı satın alma" faktöründe $p=0,042$ ve internet mağazacılığında tüketicilerin ortalaması (2,914), geleneksel mağazacılıkla ise (2,807) dir. Bu durum, internetten alışveriş yapan tüketicilerin geleneksel alışverişlerine göre daha fazla planlı alışveriş yaptıklarını göstermektedir.

Satın alma davranışlarının alt değişkeni olan plansız satın almada $p= 0,000$ çıktığından ve internetten plansız alışveriş yapma ortalaması 2,7849 iken geleneksel mağazacılıkta bu ortalama 2,9973 seviyesindedir. Buna göre plansız alışveriş geleneksel mağazacılıkta daha fazla yapılmaktadır.

4.3.9. Türk Tüketicilerin İnternet Mağazacılığı ile Geleneksel Mağazacılık Davranışlarının Karşılaştırılması

Tablo 13. Türk Tüketicilerin İnternet Mağazacılığı ile Geleneksel Mağazacılık Davranışlarının Karşılaştırılması

Uyruk	Değişkenler	Ortalamalar	Standart Sapma	t Değeri	Anlamlılık Düzeyi (p)
TÜRKİYE- TÜRKİYE	ÇevreBilinci (İnternet)	3,2497	,77812	-4,072	0,00
	ÇevreBilinci (Geleneksel)	3,3958	,80843		
	Fiyat-Kalite (İnternet)	2,9297	,92653	-1,169	0,024
	Fiyat-Kalite (Geleneksel)	2,9703	,99103		
	DeğerBilinci (İnternet)	4,1080	,69508	-,243	0,808
	DeğerBilinci (Geleneksel)	4,1158	,67325		
	FiyatBilinci (İnternet)	3,3859	,60719	2,607	0,010
	FiyatBilinci (Geleneksel)	3,3188	,66144		
	İndirim (İnternet)	3,4286	,90561	-1,178	0,240
	İndirim (Geleneksel)	3,4607	,90845		
	Prestij (İnternet)	2,4015	,98876	-,585	0,559
	Prestij (Geleneksel)	2,4213	1,07528		
	Planlı (İnternet)	3,0597	,97512	-1,740	0,083
	Planlı (Geleneksel)	3,1261	,93845		
	Plansız (İnternet)	3,1593	,86478	-2,836	0,005
	Plansız (Geleneksel)	3,3407	1,02256		

Yenilikçi (İnternet)	3,1384	,60156		
Yenilikçi (Geleneksel)	3,1677	,63436	-1,362	0,175

Tablo 13’de, satın alma davranışları değişkenleri ile Türk tüketicilerinin internet mağazacılığı ile geleneksel mağazacılıkla ilgili karşılaştırılması sunulmuştur.

Satın alma davranışlarının alt boyutu olan çevre bilinci değişkeninde $p= 0,000$ çıktığından internet mağazacılığı ile geleneksel mağazacılık alışverişi arasında istatistiki olarak anlamlı farklılık ortaya çıkmıştır. İnternet yoluyla alışveriş yapan Türk tüketici ortalaması 3,2497’ iken geleneksel yöntemle alışverişte ortalama 3,3958 seviyesindedir. Buna göre geleneksel alışverişte Türk tüketiciler internette alışverişe oranla daha fazla çevreye duyarlı ürünleri tercih etmektedirler.

Satın alma davranışlarının alt boyutu olan fiyat bilinci unsurunda $p= ,010$ çıktığından ve internet yoluyla alışveriş yapan tüketici ortalaması 3,3859, geleneksel yöntemle alışverişte ise ortalama 3,3188’dir. Buna göre internette alışverişte tüketiciler geleneksel alışverişe oranla daha fazla fiyat bilinci unsuruna önem vermektedirler.

Satın alma davranışlarının alt boyutu olan plansız alışveriş faktöründe p değeri: 0,000 çıktığından internet mağazacılığı ile geleneksel mağazacılık arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmuştur. İnternet yoluyla alışveriş yapan tüketicilerin ortalaması (3,1593) olup geleneksel alışverişte ortalama 3,3407’dir. Buna göre geleneksel alışverişte tüketiciler internette alışverişe oranla daha fazla plansız alışveriş yapmaktadırlar.

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Bu araştırmada geleneksel ve internette alışveriş açısından tüketicilerin satın alma davranışları incelenerek Hollandalı ve Türk üniversite öğrencilerinden oluşan tüketicilerin karşılaştırılması yapılmıştır.

Tanımlayıcı verilere göre hem Hollandalı hem de Türk katılımcıların büyük çoğunluğunun internette alışveriş yaptıkları tespit edilmiştir. Ocak (2022), yaptığı araştırmada online alışveriş sitelerinin yaygınlaşması ve COVID-19 salgını sonucunda artan sayıda tüketicinin online alışverişini tercih ettiklerini belirtmiştir. Becan (2021), tüketicilerin yeni nesil alışveriş platformlarından yararlanma sebeplerini araştırmış, satılan ürünlerin çeşitliliği ve özellikleri, yeni nesil alışveriş uygulamalarının daha hızlı olması, ürünü taşıma maliyetinden ve zahmetinden kurtulmak istemeleri ile birlikte ürüne dair yapılan kampanyaların önemli bir yoğunluk teşkil ettiğini tesbit etmiştir. Hollandalı ve Türk cevaplayıcıların internette alışveriş yapmama nedeni “Görerek, dokunarak ya da deneyerek alışverişini seviyorum” şeklindeki ifade en yüksek orana sahiptir. Türk tüketicilerin çoğunun, internette birçok ürünü birarada görerek karşılaştırma imkânı sunmasından dolayı internette alışveriş yaptıkları tespit edilmiştir. Hollandalı tüketicilerin en yüksek ortalama olarak “internette istenilen zamanda alışveriş imkânı sunulduğundan” dolayı internette alışveriş yaptıkları tespit edilmiştir.

İnternette alışveriş yapan Hollandalı erkeklerin kadınlara oranla prestij için daha fazla alışveriş yaptıkları tespit edilmiştir. Geleneksel alışverişte Hollandalı kadınlar erkeklere göre alışverişlerinde daha fazla özensiz davranma, hızlı ve düşünmeden karar verme eğiliminde oldukları tespit edilmiştir. Hem internet mağazacılığında hem de geleneksel mağazacılıkta yenilikçi boyutuna Hollandalı erkekler, kadınlara nazaran daha fazla önem verdikleri ortaya çıkmıştır. Diğer değişkenlerde ise farklılık bulunamamıştır.

Türk katılımcıların cinsiyet bakımından satın alma davranışı değişkeni olan fiyat- kalite ilişkisinde Türk erkekler için kadınlara nazaran fiyat- kalite boyutunun daha önemli olduğu tespit edilmiştir. Cinsiyet bakımından satın alma davranışı değişkeni olan fiyat bilincinde anlamlı bir fark ortaya çıkmıştır. Geleneksel mağazacılıkta erkekler kadınlara oranla daha fazla düşük fiyatları arama eğiliminde oldukları tespit edilmiştir. Cinsiyet açısından tüketici satın alma tutumları incelendiğinde indirim duyarlılık boyutunda farklılık çıkmıştır. Geleneksel (fiziksel) mağazacılıkta Türk kadın tüketiciler Türk erkeklere oranla daha fazla indirimli ürünleri tercih ettikleri sonucu elde edilmiştir. Cinsiyet açısından bir diğer satın alma davranışı değişkeni olan prestij hem sanal hem de fiziksel ortamda alışveriş yapan erkekler kadınlara oranla prestij için daha fazla alışveriş yaptıkları sonucuna ulaşılmıştır. Türk kadınların erkeklere oranla internet alışverişinde daha fazla plansız alışveriş yaptıkları tespit edilmiştir. Ocak'ın (2022), yaptığı araştırmada da kadın tüketicilerin erkek tüketicilere göre hem kıtlık mesajlarından daha fazla etkilendiklerini, dürtülerine göre alışveriş yaptıklarını hem de alışverişten daha fazla keyif aldıklarını ortaya çıkarmıştır. Cinsiyet ile satın alma davranışının bir alt boyutu olan yenilikçilik faktöründe de farklılık ortaya çıkmıştır. Fiziksel alışverişte erkekler kadınlara oranla daha fazla yeni ürün aldıkları tespit edilmiştir. Diğer değişkenlerde ise farklılık çıkmamıştır.

Satın alma niyetlerinin cinsiyet açısından incelenmesi sonucunda kadınlar, alışverişlerini zevkle ve boş zamanlarla daha fazla ilişkilendirirken, erkekler de alımlarını verimli ve bilinçli bir şekilde yürütme eğilimindedir. Bu araştırmada iki ülkenin katılımcıları cinsiyet açısından karşılaştırıldığında erkeklerin kadınlara nazaran geleneksel mağazacılıkta yenilikçi unsuruna daha fazla önemsenmekte olduğu ve bir diğer satın alma davranışı değişkeni olan prestij için alışveriş yapan erkeklerin kadınlara nazaran hem sanal hem de fiziksel ortamda daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Türk ve Hollandalı katılımcıların plansız satın alma değişkenine göre kadınlar erkeklere nazaran daha fazla plansız alışveriş yaptıkları sonucu tespit edilmiştir.

Geleneksel alışverişte Hollandalı çalışanlar grubunda olanlar, fiyat- kalite ilişki değişkenini çalışmayanlar grubuna göre daha fazla önemsendiği tespit edilmiştir. Çalışma durumu açısından internet mağazacılığında değer bilinci boyutuna (tüketiciler alışverişte parasına karşılık ne aldıklarından emin olmak için çeşitli markaların fiyatlarını karşılaştırmasını yapan veya ürün alımında özellikle kaliteye dikkat eden tüketiciler) çalışan tüketiciler çalışmayan tüketicilere nazaran daha fazla önemsendiği tespit edilmiştir. İnternet mağazacılığında satın alma davranışı değişkeni olan indirim duyarlılığı sonucunda anlamlı bir fark ortaya çıkmıştır. Hollandalı çalışanlar, çalışmayanlara oranla daha fazla indirimli

ürünlere karşı duyarlı oldukları tespit edilmiştir. Hem sanal alışverişte hem de fiziksel atmosferde çalışanların çalışmayanlara nazaran daha fazla prestij için alışveriş yaptıkları sonucu elde edilmiştir. Çalışanlar grubu çalışmayanlar grubuna nazaran alışverişlerinde daha fazla özensiz davranma, hızlı ve düşünmeden karar verme eğiliminde oldukları tespit edilmiştir.

Çalışmayan Türk tüketiciler çalışan Türk tüketicilere göre internet yoluyla ürünler indirimde olduklarında daha fazla alışveriş yapmaktadırlar. Fiziksel atmosferde alışveriş yapan çalışmayanlar grubu, çalışanlar grubuna nazaran alışverişlerinde daha fazla alışveriş listelerine uydukları ve çok düşünüp sonra satın alma eylemine geçtikleri tespit edilmiştir.

Gelir açısından bakıldığında geleneksel mağazacılıkta satın alma davranışının alt boyutu olan planlı ve plansız satın alma davranış değişkenleri ile farklılıklar olduğu tespit edilmiştir. Düşük gelir seviyesinde olanlar ile yüksek gelir seviyesinde olanlar değer elde etmek için alışverişe internet mağazacılığında diğer gelir grubunda olanlara nazaran daha fazla önem verdikleri tespit edilmiştir.

Pilatin ve Önder(2021) gelir seviyesi düşük olanların online alışverişini etkileyen faktörlerden daha fazla etkilendikleri ve internetten daha fazla araştırarak uygun fiyatlı ürünler aldıkları sonucuna ulaşmışlardır. Çalışmamızda da internet mağazacılığında düşük gelir grubunda olanlar fiyat bilincini daha fazla önemseydiği sonucu elde edilmiştir. Daha düşük gelirli tüketiciler kendileri için en uygun fiyatı elde etme düşüncesiyle internet alışverişini yapmaktadırlar. Ayrıca İnternet mağazacılığında düşük gelir grubunda olanlar diğer gelir gruplarına göre daha fazla planlı satın alma yaptıkları tesbit edilmiştir.

Geleneksel alışverişte gelir ile planlı satın alma davranışı arasında anlamlı farklar bulunmuştur. Geleneksel mağazacılıkta düşük gelir grubunda olanlar daha fazla planlı satın alma eğiliminde oldukları tespit edilmiştir En az planlı satın alma yapanlar ise en yüksek gelir grubunda olanlardır.

Geleneksel ve internet mağazacılığında yüksek gelir grubunda olanların daha fazla plansız satın alma yaptıkları tespit edilmiştir. Bu durum geliri yüksek olanların ihtiyacı olmasa dahi duygusal saiklerle daha fazla alışveriş yaptıklarını göstermektedir.

Ülkeler arası karşılaştırmada yapılan analizler sonucunda; Türk tüketiciler ile Hollandalı tüketicilerin internet mağazacılığında ve geleneksel mağazacılıkta çevreci satın alma davranışı arasında farklılık bulunmuştur. Türk tüketicilerin Hollandalı tüketicilere göre daha fazla çevre dostu olan ürünleri tercih ettikleri tespit edilmiştir.

Geleneksel alışverişte Türk tüketiciler Hollandalı tüketicilere oranla fiyat-kalite ilişkisine daha fazla önem vermekte olduğu da elde edilen sonuçlardır.

Türk tüketiciler ile Hollandalı tüketicilerin geleneksel alışverişte değer bilinci ile satın almaları arasında farklılık olduğu tespit edilmiştir. Böylece geleneksel alışverişte Türk tüketiciler Hollandalı tüketicilere göre “değer” unsuruna daha fazla önem vermekte oldukları tespit edilmiştir.

Hem internet hem de geleneksel alışverişte, indirimli ürün satın alımında Türk tüketiciler Hollandalı tüketicilere göre daha fazla önem verdikleri sonucu elde edilmiştir.

Türk tüketiciler Hollandalı tüketicilere nazaran hem geleneksel hem de internet ortamında daha fazla planlı alışveriş yapmakta oldukları tespit edilmiştir.

Türk tüketiciler Hollandalı tüketicilere nazaran hem geleneksel hem de internetten alışverişte daha fazla yeni ürün satın aldıklarını göstermektedir.

Hollandalı tüketiciler geleneksel alışverişte çevrimiçi alışverişe göre daha fazla çevre bilincine önem verdikleri tespit edilmiştir.

Hollandalı tüketicilerin geleneksel yöntemle alışveriş yaptıklarında internetten alışverişe göre daha fazla ürünlerin fiyat- kalite ilişkisine dikkat ettikleri tespit edilmiştir.

Hollandalı tüketiciler internet yoluyla alışveriş yaptıklarında değer bilinci boyutuna geleneksel alışverişe göre daha fazla önem verdikleri tespit edilmiştir. Ayrıca tüketicilerin internetten alışveriş yaptıklarında geleneksel yöntemle alışverişlerine göre daha fazla ürün fiyatlarını önemsemekte, internetten daha fazla indirimli ürün alımı yaptıkları tespit edilmiştir.

İnternette alışveriş yapan Hollandalı tüketicilerin geleneksel alışverişlerine göre daha fazla planlı alışveriş yaptıkları tespit edilmiştir. Ayrıca tüketicilerin geleneksel mağazacılıkta internet mağazacılığına göre daha fazla plansız satınalma davranışında buldukları sonucuna ulaşılmıştır.

Geleneksel alışverişte Türk tüketiciler internetten alışverişe göre daha fazla çevreye duyarlı ürünleri tercih etmekte oldukları tespit edilmiştir. İnternette alışverişte Türk tüketiciler geleneksel alışverişe göre daha fazla fiyat bilinci unsuruna önem verdikleri tespit edilmiştir. Türk tüketiciler geleneksel alışverişte internet alışverişe göre daha fazla plansız alışveriş yaptıkları da tespit edilmiştir.

İnternette tüketici tercihinde homojenleşme eğilimi artmıştır. Tüketici tatmini açısından kalite beklentileri artmıştır. Artan internet kullanım oranı ile Türk tüketicilerin internet üzerinden ürün/ hizmet satın alımında artış vardır, araştırmamızda Hollandalı tüketicilerin %85'i Türk tüketicilerin ise %77'si internetten alışveriş yaptıkları ortaya çıkmıştır. Türkiyede internet kullanımı özellikle de üniversite gençliği ve daha küçük yaş gruplarında yaygınlaşmaktadır. Bu da ilerki yıllarda internetten alışverişini daha da yaygın hale getirecektir.

Araştırmamızda sonuç kısmında sunulduğu üzere diğer yapılan araştırmalara benzer sonuçlara ulaşılmıştır. Ayrıca internet alışverişini ile geleneksel-fiziksel alışveriş davranışları karşılaştırılarak farklılıklar belirlenmiştir. İki ülke karşılaştırması yapılarak da çok fazla internet kullanımı olan ve çevrimiçi alışveriş yaygın olan Hollandalı tüketiciler ile internet kullanımı ve çevrimiçi alışverişin gittikçe yaygınlaştığı Türk tüketicilerin satınalma davranış farklılıkları ortaya konulmuştur.

Narin (2021), televizyon, internet ve cep telefonu kullanımının arttığını, bu yolla e-ticaret daha da artacağını, zorunlu kısmi ve tam kapanmalar yüzünden geleneksel ticaretin ve tüketim yöntemlerinin durduğu pandemi sürecinde alıcılar ve satıcılar alışverişlerini dijital ortamlar üzerinden sürdürdüklerini belirtmiştir. İnternet kullanımının Türkiyede hızla yayılması, internetten alışverişini artıracaklarını göstermektedir. Bu durum hızlı teslimat, ödeme kolaylığı sağlanması, web site tasarımının hedef

tüketicilere uygun olması ve erişim kolaylığının sağlanması, riskin en aza indirilmesi v.b faktörlerle daha da artacaktır.

İris (2021), pandemi sürecinde tüketicilerin dijital platformları ve sosyal medyayı daha sık kullanmaları özellikle temel tüketim ürünleri üreten işletmelerin e-ticarete yoğunlaşmasında önemli olacağını, sağlık, temizlik ve gıda ürünleri üreten işletmeler için güven ve imaj gibi önemli kriterlerin internet üzerinden alışveriş yapan tüketicilerin dikkat ettiği unsurlar arasında yer alması, işletmelerin pazarlama faaliyetlerinde göz önünde bulundurması gereken önemli faktörlerden olabileceğini, Covid-19 pandemi sürecinde ve sonrasında özellikle robot sistemleri, yapay zeka, akıllı yazılım uygulamaları kullanımlarına olan tüketicilerin talebini değerlendiren işletmelerin pazarlama açısından fırsat oluşturacağını belirtmiştir. Araştırmamızda geleneksel ve internetten alışverişte satınalma davranışlarının bazı değişkenlerde farklılık göstermesi, işletmelere fırsatlar sunabilecektir. Çünkü internet ve geleneksel alışverişte satınalma davranış değişkenlerinden bir kısmı olan çevre bilinci, fiyat-kalite ilişkisi, değer bilinci ile alışveriş yapma, fiyat bilinci, indirim zamanında alışveriş, prestij için alışveriş, planlı ve plansız satınalma davranışı ve yenilikçilik için alışverişte farklılıkların ortaya çıkması ayrıca bu değişkenlerin cinsiyet, yaş, eğitim, gelir v.b faktörlere göre değişkenlik göstermesi herbirinde uygulanacak pazarlama stratejilerini farklılaştıracaktır. Bu uygulanacak stratejiler de hedef kitlelere daha rahat, etkin ve verimli ulaşabilmeyi sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Akbulut, Metin (2014), E-Ticaret, Pazar Performansını Artırmaya Yönelik Başlıca Stratejiler, Mağaza Uygulama, İzmir: Meta Basım.
- Barett, N (1997), Advertising on the İnternet, London: Kogan Page Limited.
- Becan Cihan (2021), Covid-19 Pandemi Döneminde Dijital Tüketim Alanı Olarak Yeni Nesil Alışveriş Platformlarına Yönelik Motivasyon Faktörleri Üzerine Bir Saha Araştırması,” İnif E-Dergi”, Sayı: 6(1), 53-78
- Bilgili Ahmet, (2021), “Mobil Uygulamaların Online Anlık Satın Alma Davranışlarına Etkisi: X Ve Y Kuşakları Karşılaştırması” Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Sakarya Üniversitesi İşletme Enstitüsü
- Chaffey, Dave (2009), E-Business and E-Commerce Management: Strategy, Implementation and Practice, 4 th Ed., Harlow-England: Prentice Hall Pearson Education.
- Cho, J. (2004), “Likelihood to Abort an Online Transaction: Influences From Cognitive Valuations, Attitudes, and Behavioral Variables”, Information and Management, 41, 827–838.
- Choudhury, N. (2014), “World Wide Web and Its Journey from Web1.0 to Web 4.0”, International Journal of Computer Science and Information Technologies, 5 (6), 8099-8100.
- Cusumano, Michael A. ve Selby, Richard W. (1995), Microsoft Secrets, New York: The Free Press.
- Çalışır, Esmâ (2018), Web 1.0- Web 3.0- Web 4.0 Nedir Bu Web? <https://esmacalışır.com/2018/01/09/web-3-0-web4-0-nedir-bu-web> (25.06.2018).
- Dai, B. ve diğerleri (2014), “The Impact of Online Shopping Experience on Risk Perceptions and Online Purchase Intentions, Does product category matter?”, Journal of Electronic Commerce Research, 15 (1), 13-24.
- De Marez, Lieven ve Dejonghe, Eline (2009), Inleiding Tot de Nieuwe Communicatietechnologieën, Leuven: Acco.

- Deral Bora, Kazançoğlu İpek (2021) 65 Yaş Ve Üstü Erkek Tüketicilerin Covid-19 Döneminde Çevrimiçi Alışveriş Eğilimlerini Belirleyen Nitel Bir Araştırma, İşletme Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi, Yıl 2021 / Sayı: 1 / 96 – 121
- Dizman, B. (2000), “Avrupa Birliği’ne Tam Üyelik Sürecinde Başarı İçin, Türkiye’nin Birey ve Firma Düzeyinde Yeniden Yapılandırılmasına Yönelik Bütüncül Bir Yaklaşım”, İGEME’den Bakış Dergisi, 4 (16), 78-95.
- Eley, Brandon ve Tilley, Shayne (2011). Online Marketing Inside Out, Zaltbommel: SitePoint Pty.
- Gong, Wen ve diğerleri (2013), “Factors İnfluencing Consumers Online Shopping in China”, Journal of Asia Business Studies, 7(3), 214 – 230.
- Gürdal, Oya (2004), “Bilgi Ekonomisi ve/veya Yeni Ekonomi’nin Reddettikleri”, Bilgi Dünyası, 5 (1), 48-73.
- Hafner, K (2000), İnternet Tarihi, İstanbul: Güncel Yayıncılık.
- Hashim, A. ve diğerleri (2009), “Does Consumers’ Demographic Profile Influence Online Shopping?: An Examination Using Fishbein’s Theory”, Canadian Social Science, 5 (6), 19-31.
- Haşiloğlu, Selçuk Burak (2017), “ Pazarlama Bilgi Teknolojileri ve Bilgi Sistemleri”, Mehmet Marangoz (Ed.), Pazarlama Yönetimi, İstanbul: Beta Yayınları.
- İmren Ege (2021), Çevrimiçi Market Alışveriş Tercihleri İle Perakende Marketler Arasındaki İlişkiler: Ankara - Çankaya İlçesi Örneği, “Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi”, Hacettepe Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Ankara
- İris Ruhan (2021), Covid-19 Pandemi Sürecinin Niğde Ve Yöresindeki Tüketicilerin İnternet Üzerinden Satın Alma Davranışlarına Etkisi, Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl: 14 Sayı : 37 ISSN: 1308–9196
- Hossain, Shamim ve Rahman, Farjana (2017), “Tools of Online Marketing”, İnternational Journal of Science and Business, 1 (1), 1-7.
- Kelly, Kevin (1999), New Rules for the New Economy: Penguin Book.
- Khan Matin A. (2006), Consumer Behavior and Advertising management, New Delhi: New Age International Publishers.
- Kırçova, İbrahim (2002), İnternette Pazarlama, İstanbul: Beta Yayınları.
- Laroche, M. (2009), “Advances in İnternet Consumer Behavior and Marketing Strategy: Introduction to the Special İssue”, Journal of Business Research, 63, 915-918.
- Liebermann, Yehoshua ve Stashevsky, Shmuel (2009), “Determinants of Online Shopping: Examination of an Early-Stage Online Market”, Canadian Journal of Administrative Sciences, 26 (4), 316-331.
- Limayem, M. ve diğerleri (2000),” What Makes Consumers Buy From Internet? A Longitudinal Study of Online Shopping”, IEEE Transactions on Systems, Man and Cybernetics Part A, 30(4), 421-432.
- Liu, X. ve Kwok, K.W. (2003), “An Empirical Study of Product Differences in Consumers’ E-Commerce Adoption Behavior”, Electronic Commerce Research and Applications, 2, 229–239.
- Lynch, Daniel C. (Ed.) ve Marshall, T. Rose (Ed.) (1993), “Globalization of the Internet. The Internet System Handbook”, Boston: MA Addison Wesley.
- Marangoz, Mehmet (2018), İnternette Pazarlama, 2. Baskı, İstanbul: Beta Yayınları.
- Miles, Ian (2000), "Services Innovation: Coming of Age in the Knowledge Based Economy", International Journal of Innovation Management, 14 (4), 371–389.
- Müslüme Narin (2021), COVID-19 Küresel Salgın Sürecinde Tüketicilerin Alışveriş Davranışlarındaki Değişimler, “12 TH International Conference on Contemporary Issues in Social Sciences”, Proceedings Books, Antalya
- Niessen, J. (2001), Online Media Planning, Amsterdam: Wolters Kluwer Yayınları.
- Ocak Altuğ (2022), Online Alışverişte Kıtık Pazarlaması ile Dürtüsel Satın Alma Arasındaki İlişki ve Alışverişten Keyif Almanın Aracılık Rolü, “Erciyes Akademi”, Sayı, 36(2), 723-738, s.734
- O’Molloy, K. A. (2002), Systems Analysis and Design of an Interactive Marketing Tool for a Destinations’ E-commerce Strategy, Yüksek Lisans Tezi, North Carolina State University, Raleigh.
- Özgen, Hüseyin ve diğerleri (2003), “Birlikten Kuvvet Doğar: Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler İçin Bir Örgütlenme Modeli Olarak Ağ Organizasyonları Önerisi”, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 12 (12), 81-96.

- Paksoy H. Beyza (2021), Covid-19'un e-ticarete etkisi, 2nd International Economics And Business Symposium, Proceeding And Abstract Book, Gaziantep
- Pilatin Abdulmuttalip ve Dilek Önder (2021), Tüketicilerin Online Alışveriş Alışkanlıklarının Demografik Özellikler Bakımından İncelenmesi: Doğu Karadeniz Şehirleri Üzerinde Bir Araştırma, Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt: 13 Sayı: 111-28
- Punj, Girish (2012), "Income Effects on Relative Importance of Two Online Purchase Goals: Saving Time Versus Saving Money", Journal of Business Research, 65(5), 634-640.
- Roberts, M.L. ve Zahay, D. (2013), İnternet Marketing: Intergrating Online and Offline Strategies, 3th Ed., USA South-Western: Cengage learning.
- Román, S. ve Riquelme, I. (2014), "Personal Determinants of Online Frustration and its Influence on Consumers, Positive Word of Mouth", Journal of Electronic Commerce Research, 15 (2), 87-103.
- Ryan, Damian (2014), Dijital Pazarlama, (Çev. Mehmet Murat Kemalöğlu), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Tagiyev, Ravil (2005), E-Ticaret Ve İnternet Üzerinden Pazarlama, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Turan, Aykut Hamit (2011), " İnternet Alışverişi Tüketici Davranışını Belirleyen Etmenler: Planlı Davranış Teorisi (TPB) ile Ampirik Bir Test", Dogus University Journal, 12 (1), 128-143.
- Tytgat, Charlotte (2012), Web Advertising: Een Experimentele Studie Naar De Impact van de Pop-Up Op Irritatie en Ad Avoidance, Doctoral thesis, Universiteit Gent.
- Santos, J. (2003), "E-service Quality: a Model of Virtual Service Quality Dimensions", Managing Service Quality, 13(3), 233-246.
- Savi, Fatma Zehra ve diğerleri (2008), "Teknoloji ve Yeniden Şekillendirdiği Makro-Ekonomik Büyüme Modelleri", Üniversite-Sanayi İşbirliği Merkezleri Platformu (USİMP), Üniversite Sanayi İşbirliği Ulusal Kongresi.
- Smith, K. (2002), "What is the Knowledge Economy? Knowledge Intensity and Distributed Knowledge Bases", Institute for New Technologies Discussion Paper, 77-86.
- Stiglitz, Joseph. E. (2006), Making Globalization Work, New York: W.W. Norton.
- Van Slyke, C. ve diğerleri (2002), "Gender Differences in Perceptions of Webbased Shopping", Communications of the ACM, 45 (8), 82-86.
- Velibaşoğlu Eda, Pulat Gökmen Gülçin Alışveriş Merkezlerinin İşlevlerini Yitirmesinde Sanal Alışveriş ve Pandemi Sürecinin Etkisi Üzerine Bir Değerlendirme, Erciyes Akademi, Sayı: 36(2), 448-468
- Valkeneers, Guido (2006), "Levensstijl en Koopgedrag: Bestaan er Verschillen Tussen Leeftijdsgroepen?", Tijdschrift voor Economie en Management, vol. LI,1, 105-127.
- Yayla, Kemal (2010), İnternet Pazarlamasında Yeni Eğilimler: Çevrim içi Sosyal Ağların Üniversite Öğrencilerinin Satın Alma Davranışlarına Etkisi, Yüksek Lisans Tezi, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Zhou, L. ve diğerleri (2007), "Online Shopping Acceptance Model – A Critical Survey of Consumer Factors in Online Shopping", Journal of Electronic Commerce Research, 8 (1), 41-62.

ARAŞTIRMANIN ETİK İZİNİ (Etik Kurul gerekmiyorsa bu kısım çıkarılabilir.)

Yapılan bu çalışmada "Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi" kapsamında uyulması gerektiği belirtilen tüm kurallara uyulmuştur. Yönergenin ikinci bölümü olan "Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemler" başlığı altında belirtilen eylemlerden hiçbiri gerçekleştirilmemiştir.

Etik kurul izin bilgileri

Araştırma verileri 2020 yılı öncesinde yüksek lisans tezi kapsamında toplandığından etik kurul izni alınmamıştır.

KATKI ORANI / CONTRIBUTION RATE	AÇIKLAMA / EXPLANATION	KATKIDA BULUNANLAR / CONTRIBUTORS*
Fikir veya Kavram / Idea or Notion	Araştırma hipotezini veya fikrini oluşturmak / Form the research hypothesis or idea	NAZAN PURUTOĞLU M.İHSAN ÇUBUKCU
Tasarım / Design	Yöntemi, ölçeği ve deseni tasarlamak / Designing method, scale and pattern	NAZAN PURUTOĞLU M. İHSAN ÇUBUKCU
Veri Toplama ve İşleme / Data Collecting and Processing	Verileri toplamak, düzenlenmek ve raporlamak / Collecting, organizing and reporting data	NAZAN PURUTOĞLU M.İHSAN ÇUBUKCU
Tartışma ve Yorum / Discussion and Interpretation	Bulguların değerlendirilmesinde ve sonuçlandırılmasında sorumluluk almak / Taking responsibility in evaluating and finalizing the findings	NAZAN PURUTOĞLU
Literatür Taraması / Literature Review	Çalışma için gerekli literatürü taramak / Review the literature required for the study	NAZAN PURUTOĞLU

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Teşekkür: -

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Acknowledgement: -

Gönderilme Tarihi: 31 Mayıs 2022; Revize Edilmiş Hali: 15 Temmuz 2022; Kabul Tarihi: 16 Temmuz 2022

THE EFFECTS OF ORGANIZATIONAL FACTORS ON INNOVATION AND CREATIVITY PERFORMANCE IN PROTOTYPE DESIGN COMPANIES*

Filiz DEMİR¹

ABSTRACT

Research and development activities, which have become indispensable in the innovation and creativity process of the information and competition age, have brought model and prototype applications with them. By testing working conditions, performance and production requirements of products to be developed through model and prototype production, the final point of the innovation and creativity process is reached. This research was carried out in order to reveal whether organizational factors in a prototype business affect the innovation and creativity performance, and to what extent they do; and to reveal the effects of the personnel and therefore the business on the innovation and creativity performance. This study, which is important in terms of understanding organizations' innovation and creativity management and which organizational factors should be utilized in this context, was implemented in the KIWI CNC-Technik GmbH Prototype company operating in Lower Saxony, Germany. A total of 320 questionnaires were distributed to the employees of the company by subjective sampling method. Data obtained from the study were analyzed using the SPSS 22 package program; and the technology, organizational structure, product and service quality, intra-organizational communication, research/development, leadership and organizational climate factors; which are especially effective in the development of innovation and creativity activities of enterprises, were evaluated according to findings of the survey. Results have shown that in KIWI CNC-Technik GmbH innovation develops and creativity progresses accordingly. In addition, it was emphasized that all factors other than leadership, communication, and research/development affect innovation performance significantly, the least quality factor and the most organizational structure.

Keywords: Innovation, Creativity, Organizational Factors.

JEL Codes: M10

PROTOTİP TASARIM İŞLETMELERİNDE ÖRGÜT İÇİ FAKTÖRLERİN YENİLİK VE YARATICILIK PERFORMANSINA ETKİLERİ

ÖZ

Bilgi ve rekabet çağının yenilik ve yaratıcılık sürecinde olmazsa olmazı haline gelen araştırma ve geliştirme faaliyetleri, model ve prototip uygulamalarını da beraberinde getirmiştir. Model ve prototip üretimiyle geliştirilecek olan ürünlerin çalışma şartları, performansı ve üretilme koşulları deneyerek yenilik ve yaratıcılık sürecinin son noktasına ulaşılmaktadır. Bu araştırma bir prototip işletmesindeki örgütsel faktörlerin yenilik ve yaratıcılık performansını etkileyip etkilemediğini, etkiliyorsa ne derecede etkilediğini ve personelin, dolayısıyla işletmenin yenilik ve yaratıcılık performansına olan etkilerinin ortaya konulması amacıyla yapılmıştır. Örgütlerde yenilik ve yaratıcılık yönetiminin anlaşılması ve bu konuda hangi örgütsel faktörlerden faydalanılması gerektiği hususunda önem arz eden çalışma, Almanya'nın Aşağı Saksonya Eyaletinde faaliyet gösteren KIWI CNC-Technik GmbH Prototip şirketinde uygulanmıştır. Firma çalışanlarına amaçlı

*The abstract of this study was presented as an oral presentation at the 2nd International Symposium and Workshop of Applied Business Management and Economics Researches, organized by Bayburt University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, on 13 May 2022.

¹ Dr., Öğretim Üyesi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu, ORCID: 0000-0002-5906-6982, filizdemir@kmu.edu.tr

örnekleme yöntemiyle toplam 320 anket dağıtılmıştır. Çalışmadan elde edilen veriler SPSS 22 paket programı kullanılarak analiz edilmiş; işletmelerin yenilik ve yaratıcılık faaliyetlerinin geliştirilmesinde özellikle etkili olan teknoloji, örgüt yapısı, ürün ve hizmet kalitesi, örgüt içi iletişim, araştırma/geliştirme, liderlik ve örgüt iklimi faktörleri anket sonuçlarına göre değerlendirilmiştir. Araştırmanın sonucuna göre KIWI CNC-Technik GmbH’da yeniliğin geliştiği, yaratıcılığın da ona bağlı olarak ilerlediği bulgusuna ulaşılmıştır. Bununla birlikte yenilik performansına liderlik, araştırma geliştirme ve iletişim harici tüm faktörlerin anlamlı bir şekilde etki ettiği, en az kalite unsurunun, en çok ise örgüt yapısının etkili olduğu vurgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yenilik, Yaratıcılık, Örgüt İçi Faktörler.

Jel Kodları: M10

INTRODUCTION

Change has become an indispensable feature of organizational life in markets which have become intense and dynamic with global competition. In this variation; new products, services, processes and organizational structures are the primary factors that businesses use to satisfy their customers and compete with each other. Businesses need to perceive the concept of innovation correctly and choose the most appropriate innovative organizational structure to adapt to their own organizational formation (Acaray, 2007). Since today, companies being known as market leaders in many sectors are businesses that have the ability to develop innovative products and services (Yüce, 2013); organizations are now constantly renewing and altering their systems, products, structures, processes, and strategies in order to respond to major formations and transformations in external environmental conditions. Organizations being aware of the fact that the only way to fulfill this obligation is to be creative and innovative (Naktiyok, 2007), have to deal with creativity and innovation in order to maintain their competitive advantage against their rapidly growing and especially new and influential competitors operating on global scale (Cengiz et al., 2007).

Many past and current studies have proven that producing and executing innovative projects are needed in order to achieve improvements in business performance, and that the concept of creativity should be constantly considered for this purpose (Meyer & Plucker, 2022; Mickiewicz & Kaasa, 2022; Aydın & Çilesiz, 2022; Vernandhie, 2022; Akhter et al., 2022; Karakuş, 2014). In this context, it has been revealed that organizational factors such as innovation orientation, project generation, information sharing, communication, goal orientation, complementary skills, and team spirit have a positive effect on both innovation and creativity performance (Kale, 2010). In addition, studies have shown that personal factors such as stress, anxiety, work commitment, and organizational support have a positive effect on innovative behaviors and innovation outcomes (Moreno Cunha et al. 2022).

Beside these, prototype works are also on the agenda as integrated with innovation and creativity activities (Jaskyte & Liedtka, 2022; Bulat, 2022; Johnson, 2022; Özkaya et al., 2022; Farzampour, 2022). The role of creativity techniques in the design of prototypes is of particular interest in terms of innovation potential (Silveira et al., 2020). Based on the idea that research and development activities, which have become indispensable in the innovation and creativity process bring along model and prototype applications, it was found appropriate to conduct this research in a prototype enterprise. In this study, the main research problem is to reveal whether organizational factors affect innovation and creativity performance, and if so, to what extent; and the second problem is to reveal their effects on

staff's innovation and creativity performance, and therefore the business. In this direction, hypotheses investigating these problems were formed, and results being important within the scope of internal organizational factors, innovation and creativity in increasing the competitiveness of enterprises were presented. Nevertheless, evaluating innovation and creativity on the basis of only a few factors and limiting the research to a single company constitute the limitations of the research.

Thus, in the first part of the study concepts of innovation and creativity are explained and subsequently, organizational factors being dealt within the enterprise are clarified. In the next part; the aim, importance, model, hypotheses, method, and constraints of the research are mentioned. Finally, in the analysis part of the study, regression analyzes of innovation and creativity variables with the factors technology, organizational structure, product/service quality, intra-organizational communication, research/development, leadership, and organizational climate were made; continuously findings were discussed in the conclusion part.

1. THEORETICAL FRAMEWORK

1.1 Innovation

The word innovation is derived from the Latin root “innovare” which means “to do something new and different”. The concept means the renewal of science and technology in a way that will benefit economy and society. For this reason, innovation is not a simple renewal, but it is a process that starts from the theoretical stage of innovation, includes the innovative product, and accepts its marketability (Yamaç, 2001). Innovation is not only limited to making some innovations and improvements in the product, production method, and the usage of the product; but it is also a phenomenon including developments in subjects such as management, information, organization, and finance. Therefore, it is closely related to the application of social sciences such as economics and business to industry and companies (Tüzmen, 2002).

Drucker, who has done much research on innovation, defined it as useful information that enables people with different knowledge and abilities working together in an organization for the first time to make them productive. As he stated, innovation is a special tool of entrepreneurship and an action that provides resources creating the elements necessary to make wealth (Drucker, 1985). Accordingly, Drucker defined innovation also as “the act of giving resources the capacity to create new wealth” and reported that “innovation is not change management, but researching what changes a company can benefit from” (Barker, 2002).

Damanpour (1987) defined the concept of innovation as “a means of change made in the output, structure or processes of an organization to facilitate the adaptation process to the environment”. Also Sull (2007) defined innovation as “a new combination of resources that fills an unmet need gap in the market and creates added value to the procurement cost of using the required resource”. To him, value is achieved not in keeping boundaries in check, but in the ability to manage the uncertainty in the nature of trying something new. In this context, entrepreneurs create value if the plan is successful by catching the gap in the market and developing a plan that includes innovation in order to fill this gap (Sull, 2007).

Innovation covers all processes carried out to develop a new or improved product, service, or production method to make it profitable. The starting point of developing a new or improved product, service, or production method is new ideas. Since innovation is a continuous activity; ideas and their results which are put forward, developed, put into practice, and ultimately marketed in a way that will bring competitive power to the company, need to be re-evaluated and used by disseminating them for new returns. New ideas that will arise in this way will lead to innovation activities (<http://www.inomer.org>). Innovative organizations have grasped the real meaning of innovation. They know that innovation is a value, not science and technology. They also emphasize that innovation is not something inside the organization, but a change that exists outside (Drucker, 1974).

1.2 Creativity

Creativity is a concept often confused with innovation, but innovation is a process, while creativity is a set of skills or natural dispositions that make this process possible. Creativity is an innovative (mainly mental) activity, whereas innovation is the physical or external result of creativity. Creativity is a word that affects people and evokes the extraordinary. It refers to the first and new, in other words “creativity is the ability to create new ideas” (Barker, 2002). Currently, all products and services being created with creativity and offer convenience to our lives are product innovations. From this explanation, it can be understood that there’s a close relationship between product innovation and technology. A product differing greatly from previously produced products, goods, or services with its technological features or purposes of use is a technologically new product (Yüce, 2013).

Creativity is new intuitions, ideas, and products with aesthetic, scientific, social, and technical value which experts accept; in short, it is the invention, discovery, or contrivance (Bedük, 2012), and it can also be a reflection of many concepts such as “magic, innovation, shine, and being different” (Bentley, 2004). Although it’s the most effective way to gain added value from existing values (Bono, 1996), creativity is the ability to dream of something that does not exist yet, to do something in different ways than anyone else, and to develop new ideas. In other words, creativity is seeing the same what everyone sees but thinking different. Creativity is being able to look at daily events and objects from a different perspective than other people, and to develop different approaches (İmrek, 2014).

Employees should be able to design creativity in the work environment and be organized to lead change, and develop creativity in all units. It is possible for each employee to produce different, original, and useful ideas, and to be creative in their field of expertise (Amabile et al., 1996). In this sense, employee creativity, which is an individual phenomenon, is defined as the production of organizationally valuable new ideas (Jaiswal & Dhar, 2015), and as competition develops, creative thinking must also develop. Doing the same things better is no longer enough to solve problems effectively. Business life requires creative thinking at the strategic level and in the foregrounds where the real competition takes place (Bentley, 2004).

There is no need to look for creative people outside the organization. In every organizational structure, as long as the work environment and conditions are suitable; original and change-oriented,

open-minded, investigative, determined, and problem-solving employees will be able to develop creativity. However, managers need to prepare working environments that will enable and develop creativity (Daft, 2000). For this, intra-organizational factors effective in innovation and creativity management such as appropriate technology and research/development opportunities, non-rigid flexible organizational structure and organizational climate, appropriate leadership style, quality products and services, and clear communication within the organization should be supported.

1.3 Effective Internal Factors in Innovation and Creativity Management

The structure and processes of the organization are very important in the development of innovative qualifications of institutions. In order to make progress in innovation, the organization needs to make some adjustments in structure and process. While making these arrangements in line with innovations, the organization should take internal factors into account (Durna, 2002). Among these; technology, organizational structure, product and service quality, intra-organizational communication, research/development, leadership, and organizational climate are important factors. They are explained below respectively.

1.3.1 Technology

It can be seen from the literature, that each branch of science makes a definition suitable for its own technology structure. In its most comprehensive form, technology can be defined as obtaining tangible assets by applying physical and mental efforts to nature in order to obtain some values (Bal, 2010). Today, in the competitive environment which new technologies and globalization create, the ability to catch up with international competitiveness actually depends on maturation in technological innovation. Therefore, it is accepted that technological innovation is one of the most basic elements of gaining international competitiveness as well as rapid production and income increase (Ansal, 2004). Technology, which is one of the first concepts that come to mind about innovation, is about discovering the unknown by innovating, and developing the known by using it in new designs and processes (Acaray, 2007). Yet, in retrospective research it has been proven that if organizations adapt to the environment-dominated state of technology, they will increase company performance (Woodward, 1965).

1.3.2 Organizational Structure

In various studies, a very strong relationship has been found between the firm size and breadth of structural features (Child, 1975). Accordingly, it has been observed that small organizations innovate relatively more than large organizations. This has led many organizations to form small and informal innovative groups, a special form of organization where creative people come together with formally formed teams. Radical innovations emerge especially in organizations where such formations are formed, leaving the bureaucracy aside, and instilling group identity and loyalty (Tushman & Anderson, 1997).

1.3.3 Product and Service Quality

The need to be involved in the world's rapid technological development and information network has created a quality revolution by increasing competition. The quality revolution, first in

production and then in the service sector, made it necessary for companies to turn to total quality management (Altınok, 2012). In order to offer better products and services, and to achieve maximum quality with minimum cost, businesses need to combine technology and creativity. The aim in creativity is to ensure continuous development (Samen, 2008), which is possible with high product and service quality. A high-quality new product implementation process and support for research will influence the development of new products (Cooper & Kleinschmidt, 2007).

1.3.4 Intra-Organizational Communication

Communication as a term is the equivalent of “communicatio” in Latin. The words root has a meaning of vocables such as jointly, collectively, in common, and in cahoots. In this context, communication, in its broadest sense, refers to a process operating based on certain common elements among living things (Özaslan, 2009). According to Gürgen (1997)’s definition, communication is the interaction of at least two people with each other by sharing their feelings, thoughts, and information.

However, organizational communication is defined as the process of transmitting and receiving a message from one individual to another in the organization, either directly orally or in writing. Communication in organizations can be even done indirectly with modern communication technology tools such as fax, computer, telephone, etc. (Çalık, 2013). One of the most important factors determining the effectiveness and creativity of organizations is communication. Employees establish relationships with each other by using the internal communication process. In business environments, managers can get their employees to do what is expected by communicating correctly with them (Eren & Gündüz, 2002). Former researchs have proven that even if employees in organizations with non-transparent communication channels have creative qualities, they cannot be helpful in this regard (Garfield, 1989).

1.3.5 Research and Development

Research and development is the whole of systematic and creative studies aimed at introducing new products and production processes in enterprises (Demirci et al. 2006). Research and development functions should be compatible with goals a firm wants to achieve. If the innovation process cannot be created within the corporation, the technology transfer process should be continued in accordance with goals of the company. Plans for research and development activities that reveal the innovation process within the institution should also be compatible with the objectives of enterprises (Şimşek & Çelik, 2013). Although research and development is a prerequisite for innovation; if resulting innovative approaches are handled from an entrepreneurial point of view, innovation emerges as a result of commercializing these innovations, and improving the knowledge and experience of the enterprise. As it provides the necessary knowledge and experience for innovation, the research and development process is an important approach for companies (MÜSİAD, 2012).

1.3.6 Leadership

A leader is someone who leads, guides, teaches, and enlightens people around him; at the same time, he is a creative person who senses the wishes and needs of persons he is with in a timely manner and organizes them (Tosun, 1982). Great leaders arouse passion in followers, activate them, and become

a source of inspiration that enables subordinates to do their best (Goleman et al., 2002). According to Cummings and Schwab's (1973) study, the most important variable affecting employee performance in the organization is leadership.

With an appropriate behavior towards subordinates, leaders indirectly affect their employees' creativity by creating an organizational climate supporting creativity rather than suppressing it. Creativity thrives in dynamic and tolerant atmospheres. So, in order to develop creativity, managers must first understand the creativity process, encourage creative behavior and promote organizational climates where creativity can develop (Çekmecelioğlu, 2005).

1.3.7 Organizational Climate

Organizational climate is a factor that is directly or indirectly perceived by organization members and affects their motivation, expectations, skills, and behaviors within the business (Arslan, 2004). Creative organizational climate includes perceptions about the relationship of innovation and creativity within the social environment of the institution (Lundmark & Björkman, 2011). If employees have the ability to innovate, their willingness and innovation depend on the organizations' climate (Mumford & Gustafson, 1988). This is because creativity can thrive best in a tolerant organizational climate that encourages the generation of new ideas and the development of new production methods (Şimşek et al., 2014).

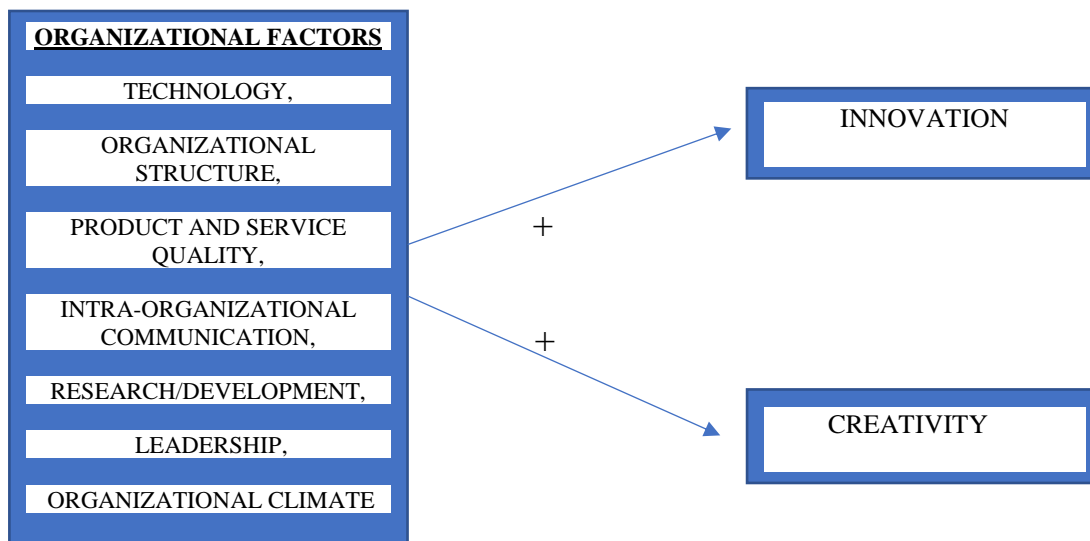
2. RESEARCH METHODOLOGY

2.1 Aims, Model and Hypotheses of the Research

The aim of the research is to reveal whether organizational factors affect innovation and creativity performance in enterprises; and if so, to what extent they do. Another aim of the study is to put forth the effects of important organizational factors on the creativity performance of working personnel and therefore the enterprise's innovation performance. In many previous studies, it has been proven that it is necessary for businesses to produce innovative projects in order to improve business performance, and for this, the concept of creativity should be constantly taken into account (Meyer & Plucker, 2022; Mickiewicz & Kaasa, 2022; Aydın & Çilesiz, 2022; Vernandhie, 2022; Akhter vd., 2022; Karakuş, 2014).

However, among these researches, a limited number of studies were found in which internal organizational factors affecting innovation and creativity performance were investigated. One of them is the research of Kale (2010) on tourism businesses. Kale's revealed in her research that organizational factors such as innovation orientation, project generation, information sharing, communication, goal orientation, complementary skills, and team spirit have a positive effect on both innovation and creativity performance. Besides, Moreno Cunha et al. (2022) have proved that personal factors such as stress, anxiety, work commitment, and organizational support also have a positive effect on innovative behaviors and innovation outcomes. Based on this information obtained from the literature, it is thought that effects of different factors on innovation and creativity should be tested. The idea that different

organizational factors can cause different effects on innovation and creativity constitutes the starting point of this study. For this purpose, the following model and hypotheses were created.

Figure 1: The Research Model

H1a: The technology factor has a significant relationship with organizational innovation performance.

H1b: The technology factor has a significant relationship with organizational creativity performance.

H2a: The organizational structure factor has a significant relationship with organizational innovation performance.

H2b: The organizational structure factor has a significant relationship with organizational creativity performance.

H3a: The product and service quality factor has a significant relationship with organizational innovation performance.

H3b: The product and service quality factor has a significant relationship with organizational creativity performance.

H4a: The intra-organizational communication factor has a significant relationship with organizational innovation performance.

H4b: The intra-organizational communication factor has a significant relationship with organizational creativity performance.

H5a: The research and development factor has a significant relationship with organizational innovation performance.

H5b: The research and development factor has a significant relationship with organizational creativity performance.

H6a: The leadership factor has a significant relationship with organizational innovation performance.

H6b: The leadership factor has a significant relationship with organizational creativity performance.

H7a: The organizational climate factor has a significant relationship with organizational innovation performance.

H7b: The organizational climate factor has a significant relationship with organizational creativity performance.

H8a: The perception of innovation performance within the organization differs according to the age.

H8b: The perception of creativity performance within the organization differs according to the age.

H9a: The perception of innovation performance within the organization differs according to the education status.

H9b: The perception of creativity performance within the organization differs according to the education status.

H10a: The perception of innovation performance within the organization varies according to the working time.

H10b: The perception of creativity performance within the organization varies according to the working time.

H11a: The perception of innovation performance within the organization varies according to the working department.

H11b: The perception of creativity performance within the organization varies according to the working department.

2.2 Importance, Scope and Limitations of the Research

The importance of this study is about understanding the innovation and creativity management in organizations, and about which inner organizational factors should be used in this regard. The scope of this study focuses on investigating the effects of organizational factors on employees' innovation and creativity performance. In this context; the effects of factors called technology, organizational structure, product/service quality, intra-organizational communication, research/development, leadership, and organizational climate on the innovation and creativity performance of employees were investigated.

Therefore, considering that it would be necessary to reach employees of a company where innovation and creativity come into play, an application was made in an enterprise that produces models and prototypes which have an important place in creating innovations and could be suitable for the subject of this research. Prototypes are developed to test innovative ideas in the production of functional parts and models during the product development process, and to transform creative thoughts into successful products.

That only a few major organizational factors which are thought to affect innovation and creativity are included in this study, and that the research was limited to a single company constitute the limitations of the research. Therefore, it may be recommended to differentiate the factors and diversify the sample group for future studies.

2.3 Universe and Sample of the Research

The population of the research consists of prototype production companies in Germany, and the sample of the research consists of the KIWI CNC-Technik GmbH employees, who operate in the production of models and prototypes in Gifhorn city in Lower Saxony, Germany. The purpose of choosing this sample is the idea that innovation and creativity are values that are kept alive especially in prototype production enterprises. Working with suppliers, the firm reacts quickly to market changes, providing precise figures on online visibility, which is important in terms of innovation and creativity. KIWI CNC-Technik GmbH is a business operating since 2011 in the prototype sector with an average of 330 employees.

2.4 Data Collection Tool and Analysis Method

In the research, quantitative data collection and analysis method was used. In order to test the model and the hypotheses, a questionnaire consisting of demographic variables, 2 separate scales and 51 questions was used. A 5-point Likert scale was used in the questionnaire form. In forming all the questions about innovation and creativity, the scale used in Kale's (2010) thesis titled "The Effects of Intra-Organizational Factors on Innovation and Creativity Performance in Accommodation Businesses" was used. The Reliability Coefficient of the scale in Kale's thesis was found to be 0.895. Additional questions about organizational factors were prepared in the light of literature and opinions of expert academicians. The validity and reliability of the organizational innovation and creativity scales used in this research were tested with Cronbach's Alpha analysis; a high level of reliability was found for the concept of innovation with a value of 0.710 and a value of 0.825 for the concept of creativity. This means that the survey can be applied.

Table-1: Validity and Reliability of Organizational Innovation and Creativity Scales

	Number of Items	Cronbach's Alpha
Innovation	10	0,710
Creativity	8	0,825

The ethical approval of the scale with report number 04-2022/71 was obtained by the ethics committee of Karamanoğlu Mehmetbey University gathered on 17th of May 2022. The scale questions were translated into German and sent via e-mail to the manager of KIWI CNC-Technik GmbH. For the data analysis, first, the validity and reliability of the scales were tested with the Cronbach Alpha analysis, then the One-Sample Kolmogorov-Smirnov Test and parametric analyzes were performed. For to measure the innovation and creativity performance related to the variables of age, working time, position, and educational status; One-way analysis of variance was used, and the Pearson Correlation Test was used to measure the effects of organizational factors on innovation and creativity performance.

3. FINDINGS

A total of 320 employees, 14 of whom were in the management, participated in the study carried out at KIWI CNC-Technik GmbH. 20 of the respondents were female and 300 were male; 200 people are under the age of 30 and 120 are over; 100 of whom are high school graduates from “Hauptschule”, 160 are graduates of “Realschule” at college level and 60 are graduates of “Gymnasium” at university level. 100 of the employees have been working for the company for less than a year, 60 for up to three years and 160 for more than three years.

Table-2: One-Sample Kolmogorov-Smirnov Test

		Innovation	Creativity	Technology	Organizational Structure	Quality	Communication	Research and Development	Leadership	Organizational Climate
N		320	320	320	320	320	320	320	320	320
Normal Parameters (a,b)	Mean	33,6250	31,5000	15,0625	14,7500	16,2500	14,1875	14,8125	16,6875	17,1250
	Std. Deviation	4,01456	3,84708	1,94829	1,43759	2,35230	2,48244	1,79699	1,85180	1,82117
Most Extreme Differences	Absolute	,157	,198	,230	,199	,202	,157	,156	,198	,185
	Positive	,157	,133	,230	,199	,202	,155	,156	,114	,152
	Negative	-,093	-,198	-,185	-,183	-,191	-,157	-,121	-,198	-,185
Kolmogorov-Smirnov Z		,629	,793	,920	,796	,810	,630	,624	,793	,738
Asymp. Sig. (2-tailed)		,824	,555	,365	,550	,528	,823	,831	,555	,647

a Test distribution is Normal.

b Calculated from data.

According to the results of the One-Sample Kolmogorov-Smirnov Test seen in Table 2, the measurements have a normal distribution and parametric analyzes were used.

Table-3: Pearson Correlation Test on the Effects of Organizational Factors on Innovation and Creativity Performance

		Innovation	Creativity	Technology	Organizational Structure	Quality	Communication	Research and Development	Leadership	Organizational Climate
Innovation	Pearson Corr.	1	,846(**)	,685(**)	,803(**)	,505(*)	,656(**)	,516(*)	,476	,773(**)
	Sig. (2-tailed)		,000	,003	,000	,046	,006	,041	,062	,000
	N	320	320	320	320	320	320	320	320	320
Creativity	Pearson Corr.	,846(**)	1	,698(**)	,759(**)	,634(**)	,499(*)	,574(*)	,557(*)	,695(**)
	Sig. (2-tailed)	,000		,003	,001	,008	,049	,020	,025	,003
	N	320	320	320	320	320	320	320	320	320
Technology	Pearson Corr.	,685(**)	,698(**)	1	,910(**)	,505(*)	,756(**)	,422	,264	,467
	Sig. (2-tailed)	,003	,003		,000	,046	,001	,103	,322	,068
	N	320	320	320	320	320	320	320	320	320
Organizational Structure	Pearson Corr.	,803(**)	,759(**)	,910(**)	1	,631(**)	,799(**)	,497	,445	,700(**)
	Sig. (2-tailed)	,000	,001	,000		,009	,000	,050	,085	,003
	N	320	320	320	320	320	320	320	320	320
Quality	Pearson Corr.	,505(*)	,634(**)	,505(*)	,631(**)	1	,642(**)	,485	,432	,521(*)
	Sig. (2-tailed)	,046	,008	,046	,009		,007	,057	,094	,038

	N	320	320	320	320	320	320	320	320	320
Communication	Pearson Corr.	,656(**)	,499(*)	,756(**)	,799(**)	,642(**)	1	,472	,304	,658(**)
	Sig. (2-tailed)	,006	,049	,001	,000	,007		,065	,253	,006
	N	320	320	320	320	320	320	320	320	320
Research and Development	Pearson Corr.	,516(*)	,574(*)	,422	,497	,485	,472	1	,622(*)	,456
	Sig. (2-tailed)	,041	,020	,103	,050	,057	,065		,010	,076
	N	320	320	320	320	320	320	320	320	320
Leadership	Pearson Corr.	,476	,557(*)	,264	,445	,432	,304	,622(*)	1	,487
	Sig. (2-tailed)	,062	,025	,322	,085	,094	,253	,010		,056
	N	320	320	320	320	320	320	320	320	320
Organizational Climate	Pearson Corr.	,773(**)	,695(**)	,467	,700(**)	,521(*)	,658(**)	,456	,487	1
	Sig. (2-tailed)	,000	,003	,068	,003	,038	,006	,076	,056	
	N	320	320	320	320	320	320	320	320	320

When the inter-organizational factors were examined, after organizational structure (91%) and communication (75%), a significant relationship was found between technology and quality (50%). The element of organizational structure is related 91% to technology, 79% to communication, 70% to organizational climate and 63% to quality. It can be seen also in the table that the quality factor is associated with communication and organizational structure by around 63%-64%, with technology by 50% and with organizational structure by 52%. Besides, the communication factor is an internal element related to organizational structure (79%), technology (75%), organizational climate (65%) and quality (64%). While the organizational climate factor is associated with 70% to organizational structure, 65% to communication and 52% to quality, only a significant relationship (62%) is being observed between the research/development and leadership factors.

Looking at the table above, it can be said about the tested hypotheses, that the technology, organizational structure, communication, and organizational climate factors have a high correlation with the innovation performance. So, hypotheses H1a, H2a, H4a, and H7a are confirmed. Also, the technology, organizational structure, communication, quality, and organizational climate factors have a high correlation with the creativity performance. So, hypotheses H1b, H2b, H3b, H4b, and H7b are confirmed with a high rate. Hypotheses confirmed, but with a moderate rate are the remaining hypotheses H3a, H4b, H5a, H5b, H6a, and H6b. Table 4 summarizes the results of the aforementioned hypotheses.

Table-4: Hypothesis Test Results about the Effects of Organizational Factors on Innovation and Creativity Performance

H1a	The technology factor has a significant relationship with organizational innovation performance.	Confirmed (High correlation)
H1b	The technology factor has a significant relationship with organizational creativity performance.	Confirmed (High correlation)
H2a	The organizational structure factor has a significant relationship with organizational innovation performance.	Confirmed (High correlation)

H2b	The organizational structure factor has a significant relationship with organizational creativity performance.	Confirmed (High correlation)
H3a	The product and service quality factor has a significant relationship with organizational innovation performance.	Confirmed (Moderate correlation)
H3b	The product and service quality factor has a significant relationship with organizational creativity performance.	Confirmed (High correlation)
H4a	The intra-organizational communication factor has a significant relationship with organizational innovation performance.	Confirmed (High correlation)
H4b	The intra-organizational communication factor has a significant relationship with organizational creativity performance.	Confirmed (Moderate correlation)
H5a	The research and development factor has a significant relationship with organizational innovation performance.	Confirmed (Moderate correlation)
H5b	The research and development factor has a significant relationship with organizational creativity performance.	Confirmed (Moderate correlation)
H6a	The leadership factor has a significant relationship with organizational innovation performance.	Confirmed (Moderate correlation)
H6b	The leadership factor has a significant relationship with organizational creativity performance.	Confirmed (Moderate correlation)
H7a	The organizational climate factor has a significant relationship with organizational innovation performance.	Confirmed (High correlation)
H7b	The organizational climate factor has a significant relationship with organizational creativity performance.	Confirmed (High correlation)

Table-5: One-Way Analysis of Variance Related to the Age Variable, the Education Status Variable, the Working Time Variable, and the Work Position Variable on Innovation and Creativity Performance

	Age Group	N	Average	Std. Deviation	Test	P Value
Innovation	<=30	200	31,70	2,983	F=9,679	0,008*
	30<	120	36,83	3,544		
Creativity	<=30	200	30,10	4,012	F=4,311	0,057
	30<	120	33,83	2,228		
	Education Status	N	Average	Std. Deviation	Test	P Value
Innovation	Hauptschule	100	33,60	4,929	F=0,213	0,811
	Realschule	160	33,12	2,997		
	Gymnasium	60	35,00	6,082		
Creativity	Hauptschule	100	30,60	4,098	F=0,220	0,806
	Realschule	160	32,12	3,522		
	Gymnasium	60	31,33	5,507		
	Working Time (year)	N	Average	Std. Deviation	Test	P Value
Innovation	0-1	100	32,20	1,788	F=0,931	0,419
	1-3	60	32,33	5,131		
	3<	160	35,00	4,566		
Creativity	0-1	100	30,60	2,966	F=0,886	0,436
	1-3	60	29,66	5,131		
	3<	160	32,75	3,918		

	Position	N	Average	Std. Deviation	Test	P Value
Innovation	Executive	80	38,50	2,886	F=15,430	0,002*
	Employee	240	32,00	2,860		
Creativity	Executive	80	34,75	1,500	F=4,761	0,047*
	Employee	240	30,41	3,800		

In Tables 5, analyzes related to the age variable, the education status, position at work and working time were made. When the results are examined, it can be seen that the innovation performance differs according to employees' age and position. While innovation performance is lower in employees under the age of 30, it is found higher in the age groups over 30. It can be understood from the data obtained that individuals working in managerial positions are more innovative. There is no significant difference between the elements of education status and working time with innovation and creativity performance. Creativity, on the other hand, differs significantly only by position. While the executive group has higher creativity than the employee group, no difference is being found regarding other variables. In these cases, H8b, H9a, H9b, H10a, H10b were confirmed; and H8a, H11a, and H11b were rejected. Table 6 summarizes the results of the aforementioned hypotheses.

Table-6: Hypothesis Test Results Related to the Age Variable, the Education Status Variable, the Working Time Variable, and the Work Position Variable on Innovation and Creativity Performance.

H8a	The perception of innovation performance within the organization differs according to the age.	Rejected
H8b	The perception of creativity performance within the organization differs according to the age.	Confirmed
H9a	The perception of innovation performance within the organization differs according to the education status.	Confirmed
H9b	The perception of creativity performance within the organization differs according to the education status.	Confirmed
H10a	The perception of innovation performance within the organization varies according to the working time.	Confirmed
H10b	The perception of creativity performance within the organization varies according to the working time.	Confirmed
H11a	The perception of innovation performance within the organization varies according to the working department.	Rejected
H11b	The perception of creativity performance within the organization varies according to the working department.	Rejected

CONCLUSION

Innovation and creativity practices are an important tool that should be integrated into organizational factors in every business. In this study, it was investigated whether factors within the organization affect the innovation and creativity performance of employees, and if so, to what extent they do. According to results obtained, it has been found that innovation develops in KIWI CNC-Technik GmbH and creativity progresses accordingly. This finding is supported by the results of similar

studies on innovation and creativity (Vernandhie, 2022; Meyer & Plucker, 2022; Akhter et al., 2022; Mickiewicz & Kaasa, 2022; Aydın & Çilesiz, 2022).

When factors that are likely to affect innovation and creativity performance are considered in the study, it has been observed that all factors except leadership, quality, and research/development affect innovation performance significantly. Also the leadership, communication, and research/development factor has not a remarkable effect on organizational creativity performance. In other words, while other factors have a high influence on partially innovation and creativity, leadership has a moderate influence on these both variables. Actually, leadership is considered to be a major contextual factor that influences employee creativity and innovation (e.g., Tierney, 2008; Shalley & Gilson, 2004; Anderson et al., 2014). Although this result obtained from the study may seem surprising at first glance, there are other studies supporting this in the literature: In a study conducted on leadership and innovation by Barsh et al. (2008), the effect of leadership on innovation was found to be low. Again, Rosing et al. (2011) also revealed in their study that not every type of leadership, but on the contrary, only multifaceted leadership contributes to innovation. Kesting et al. (2015), on the other hand, found that different leadership styles, especially transformational leadership, affect different types of innovation. From this point of view, it can be said that this result is due to the fact that the effect of leadership on innovation and creativity was investigated in general, but not on a specific type of leadership.

Among the factors examined, it has been found that innovation performance is affected the most by organizational structure and the least by quality. This result may be due to the fact that the research was conducted in an enterprise that produces models and prototypes. When the creativity performance is examined, it is noteworthy to say that all the factors mentioned in the study are affected by communication at the lowest level and by organizational structure at the highest level.

When attention is paid to the factors' considering level of influence on each other within the organization; the fact that technology, communication, and organizational climate is most related to organizational structure indicates that organizational structure is the most influential factor on innovation and creativity in the enterprise. Regarding the numerical data, it is clear that organizational climate, which is closely related to organizational structure, follows the item in the second place. Tushman and Anderson (1997) also obtained similar results in their study. They concluded that especially radical innovations emerge in organizations where bureaucracy is left aside and formations instill group identity and loyalty. This indicates that the results of both studies conform with each other and therefore, that the result of this study is supported.

In addition, it has been observed that among the factors affecting innovation and creativity performance, the technology factor comes after organizational structure and organizational climate, and that other organizational factors do not have a significant effect to take notice. There are also other studies in the literature that show similarities both with the method and results of this study. In Kale's (2010) study, the majority of similar organizational factors, whose effects on innovation and creativity

are examined, have been found positive. In addition, according to the results of Moreno Cunha et al.'s (2022) research, personal factors have a positive effect on innovation outputs. When the results of these studies are compared with this study's results, it can be said that they are compatible with the findings of this study.

Another important point is that while employees' both innovation performance and creativity performance vary according to the education status and working time, the age variable affects only the creativity performance. Here emerges the significant impact of education on innovation and creativity. Culen (2015) and Heunks (1998) have also revealed the positive relationship of education with innovation and creativity in their studies. One another result is that the working department does not affect the innovation and creativity performance. The reason for this is thought to be the focused innovation and creativity performance in prototype enterprises. As long as being focused on innovation and creativity, a significant difference may not occur.

It is thought that findings of the examined organizational factors specific to this study will form a basis for future research. In this context, it is expected that conducting similar studies with different universes and larger samples will make significant contributions to the research of innovation and creativity. It is recommended that similar studies be carried out not only in prototype production enterprises, but even in the service industry and also in different sectors like the automotive industry, the textile sector, etc. Also, it is recommended to investigate more and different organizational factors and variables in future studies.

REFERENCES

- Acaray, A. (2007). *Küçük ve Orta Boy İşletmelerde Yenilik Yönetimi: Yenilik Yönetiminde Etkili Olan Örgütsel Yapı ve Faktörlere İlişkin Bir Uygulama*. Master thesis, Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Akhter, A., Karim, M. M., & Islam, K. (2022). The impact of creativity and innovativeness on digital entrepreneurship: Empirical evidence from Bangladesh. *The Journal of Asian Finance, Economics and Business*, 9(3), 77-82.
- Altınok, V. (2012). *Endüstri ve örgüt psikolojisi* (3rd ed.). Konya: Eğitim Yayınevi.
- Amabile, T. M., Conti, R., Coon, H., Lazenby, J. & Herron, M. (1996). Assessing the work environment for creativity. *Academy of Management Journal*, 39, 1154-1184.
- Anderson, N., Potočník, K., & Zhou, J. (2014). Innovation and creativity in organizations: A state-of-the-science review, prospective commentary, and guiding framework. *Journal of Management*, 40(5), 1297-1333.
- Ansal, H. (2004). Geçmiş ve gelecekte ekonomik gelişmede teknolojinin rolü. *TMMOB 50. Yıl Yayınları, Teknoloji*.
- Arslan, N. T. (2004). Örgütsel performansı belirleyici bir etmen olarak örgüt kültürü ve iklimi hakkında bir değerlendirme. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(1), 203-228.
- Aydın, E., & Çilesiz, E. (2022). Örgüt iklimi, yenilikçi davranış ve bireysel yaratıcılık ilişkisi: Türkiye'de otel işletmeleri çalışanları üzerine bir araştırma. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 266-280.
- Bal, O. (2010). Teknolojinin sosyo-ekonomik yapıya etkileri. *Akademik Bakış Dergisi*, 20(1).
- Barker, A. (2002). *The alchemy of innovation: Perspectives from the leading edge*. Spiro Press.
- Barsh, J., Capozzi, M. M., & Davidson, J. (2008). Leadership and innovation. *McKinsey*, 4(1).
- Bedük, A. (2012). Karşılaştırmalı işletme yönetim terimleri sözlüğü (3rd ed.). Nobel Akademik Yayıncılık.
- Bentley, T. (2004). Yaratıcılık (Creativity) (translator: Onur Yıldırım). İstanbul: Hayat Yayınevi.
- Bono, E. De; (1996) "Rekabetüstü" (translator: Oya Özel). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Bulat, F. (2022). Digital design applications with 3D printed textiles. *The Journal of Kesit Academy*, 8 (30), 92- 118.
- Cengiz, E., Acuner, T. & Birdoğan, B. (2007). Örgütsel yaratıcılığı belirleyen faktörler arası yapısal ilişkiler. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(1), 98-121.

- Child, J. (1974). Managerial and organizational factors associated with company performance part I. *Journal of Management studies*, 11(3), 175-189.
- Woodward, J. (1965). *Industrial organization: Theory and practice*. London: Oxford University Press.
- Cooper, R.G. & Kleinschmidt, E. J. (2007). Winning businesses in product development: The critical success factors. *Research Technology Management*, 50(3), 52-66.
- Culén, A. L. (2015). HCI education: Innovation, creativity and design thinking. In *International Conferences on Advances in Computer-Human Interactions*, (125-130).
- Cummings, L.L. & Schwab, D.P. (1973). Performance in organisations: Determinants and appraisal, *Glenview: Scott, Foresman and Company*.
- Çalık, D. (2013). *Yeni iletişim teknolojilerinin örgüt içi iletişimde kullanımı: Türkiye'deki büyük ölçekli firmalar üzerine bir araştırma* (Master Thesis). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çekmecelioglu, H. (2005). Örgüt ikliminin iş tatmini ve işten ayrılma niyeti üzerindeki etkisi: bir araştırma”, *C.B.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yönetim ve Ekonomi Dergisi*. 6(2), 23-39.
- Daft, R. (2000). *Management* (5th ed.). Dryden Press.
- Damanpour, F. (1987). The adoption of technological, administrative, and ancillary innovations: Impact of organizational factors. *Journal of management*, 13(4), 675-688.
- Demirci, R., Baş, M. & Tolon, M. (2006). Türkiye'nin AB'ye uyum sürecinde türk işletmelerinin arge faaliyetleri. 5. *Orta Anadolu İşletmecilik Kongresi Bildiriler Kitabı*, 73-81.
- Drucker, P.F. (1974). *Management: Tasks, responsibilities, practices*. New Yorks Row, 121-122.
- Drucker, P. F. (1985). *Innovation and entrepreneurship*. New York: Harper And Row Publishers.
- Durna, U. (2002). Yenilik yönetimi. Nobel Yayınları, Ankara.
- Eren, E. & Gündüz H. (2002). İş çevresinin yaratıcılık üzerindeki etkileri ve bir araştırma. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, (5), 65-84.
- Farzampour, A. (2022). Innovative structural fuse systems for various prototype applications. *Materials*, 15(3), 805.
- Garfield, E. (1989). Creativity and science: (Part 2) The process of scientific discovery. *Current Comments*, 45(6), 314-320.
- Goleman, D., Boyatzis, R. & McKee, A. (2002). *Yeni liderler* (Translator: Filiz Nayır & Osman Deniztekin). İstanbul, Varlık Yayınları.
- Gürgen, H. (1997). *Örgütlerde iletişim kalitesi*. İstanbul: Der Yayınları.
- Heunks, F. J. (1998). Innovation, creativity and success. *Small Business Economics*, 10(3), 263-272.
- <http://www.inomer.org/Inovasyon/Inovasyon-Nedir-Ne-Degildir>, Access date: 28.01.2022.
- İmrek, A. İ., <http://www.inovasyonel.com/?Bid=958776>, Access date: 28.01.2022.
- Jaiswal, N. K., & Dhar, R. L. (2015). Transformational leadership, innovation climate, creative self-efficacy and employee creativity: A multilevel study. *International journal of hospitality management*, 51, 30-41.
- Jaskyte, K., & Liedtka, J. (2022). Design thinking for innovation: Practices and intermediate outcomes. *Nonprofit Management and Leadership*, 32(4), 555-575.
- Johnson, W. R. (2022). Bias in creative adoption decision points: why receivers hinder the creativity–innovation process. In *The Generation, Recognition and Legitimation of Novelty*. Emerald Publishing Limited.
- Kale, E. (2010). *Konaklama işletmelerinde örgüt içi faktörlerin yenilik ve yaratıcılık performansına etkileri* (published master thesis). Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karakuş, G. (2014). *İşletmelerde ürün ve süreç yeniliğinin örgütsel yaratıcılık bağlamında performansa etkileri ve bir uygulama* (published doctorate dissertation). Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kesting, P., Ulhoi, J. P., Song, L. J., & Niu, H. (2015). The impact of leadership styles on innovation-a review. *Journal of Innovation Management*, 3(4), 22-41.
- Lundmark, E. & Björkman, H. (2011). New job – new ideas: The relationship between tenure and perceived creative climate. *Human Resource Development Journal*, 14 (5), 605-621.
- Meyer, M. S., & Plucker, J. A. (2022). Creativity in groups: Catalyst or complication? In *Creativity and Innovation Theory, Research, and Practice* (pp. 209-216). Routledge.
- Mickiewicz, T., & Kaasa, A. (2022). Creativity and security as a cultural recipe for entrepreneurship. *Journal of Institutional Economics*, 18(1), 119-137.
- Moreno Cunha, A., Marques, C. S., & Santos, G. (2022). Organizational and personal factors that boost innovation: The case of nurses during COVID-19 pandemic based on job demands-resources model. *Sustainability*, 14(1), 458.

- Mumford, M.D. & Gustafson, S. B. (1988). Creativity syndrome: integration, application, and innovation. *Psychological Bulletin*, 103(1), 27-43.
- MÜSİAD (2012). Küresel rekabet için Ar-Ge ve inovasyon: Stratejik dönüşüm önerisi. *MÜSİAD Araştırma Raporları*, 76, 55.
- Naktiyok, A. (2007). Yenilik yönelimi ve örgütsel faktörler. Atatürk Üniversitesi, *İİBF Dergisi*, 21(2).
- Özaslan, S. (2009). *Sözsüz iletişimin örgütsel iletişim tatminine etkileri: Çanakkale'deki konaklama işletmelerine yönelik bir araştırma* (master thesis). Çanakkale Üniversitesi, SBE Turizm İşletmeciliği ABD, Çanakkale.
- Özkaya, A., Bulut, S., & Şahin, G. (2022). STEM etkinliklerinin öğretmenlerin yaratıcı tasarım becerilerine etkisinin incelenmesi. *Fen Matematik Girişimcilik ve Teknoloji Eğitimi Dergisi*, 5(1), 1-17.
- Rosing, K., Frese, M., & Bausch, A. (2011). Explaining the heterogeneity of the leadership-innovation relationship: Ambidextrous leadership. *The leadership quarterly*, 22(5), 956-974.
- Samen, S. (2008). İşletmelerde yaratıcılığın önemi. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17(2), 363-378.
- Shalley, C. E., & Gilson, L. L. (2004). What leaders need to know: A review of social and contextual factors that can foster or hinder creativity. *The leadership quarterly*, 15(1), 33-53.
- Silveira, C., Reis, L., Santos, V., & Mamede, H. S. (2020). Creativity in prototypes design and sustainability: The case of social organizations. *Advances in Science, Technology and Engineering Systems*, 5(6), 1237-1243.
- Sull, D. N. (2007). Closing the gap between strategy and execution. *MIT Sloan Management Review*, 48(4), 30.
- Şimşek, M. Ş. & Çelik, A. (2013). *İşletme bilimine giriş*. Konya: Eğitim Yayınevi.
- Şimşek, Ş. M.; Çelik, A. & Akgemci, T. (2014). *Davranış bilimlerine giriş ve örgütlerde davranış* (8th ed.), Konya: Eğitim Yayınevi.
- Tierney, P. (2008). *Leadership and employee creativity*. Handbook of organizational creativity. Academic Press.
- Tosun, K. (1982). *İşletme Yönetimi* (2nd ed.) İstanbul.
- Tushman, M.L. & Anderson, P.C. (1997). *Managing strategic innovation and change: A collection of reading*. New York: Oxford University Press.
- Tüzmen, K. (2002). Küresel rekabet için yenilik ve Ar-Ge. *TÜBİTAK-TTGV-TÜSİAD IV. Teknoloji Kongresi*, İstanbul.
- Vernandhie, D. D. (2022). Small and medium enterprise (SME) innovation and creativity in a pandemic. *International Journal of Education, Information Technology, and Others*, 5(1), 37-42.
- Yamaç, K. (2001). Inovasyon nedir? *Bilim, Eğitim ve Düşünce Dergisi*, Cilt 1, sayı: 3. <http://www.universite-toplum.org/text.php?id=38>, Access date: 04.12.2021.
- Yüce, D. (2013). Örgütsel yenilik kavramı ve insan kaynakları alanındaki uygulamaları. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Kongresi 2*, Kongre Kitabı: 223- 280.

ARAŞTIRMANIN ETİK İZİNİ (Etik Kurul gerekmiyorsa bu kısım çıkarılabilir.)

Yapılan bu çalışmada “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi” kapsamında uyulması gerektiği belirtilen tüm kurallara uyulmuştur. Yönergenin ikinci bölümü olan “Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemler” başlığı altında belirtilen eylemlerden hiçbiri gerçekleştirilmemiştir.

Etik kurul izin bilgileri

Etik değerlendirmeyi yapan kurul adı: Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Yayın ve Etik Kurulu

Etik değerlendirme kararının tarihi: 17. 05. 2022

Etik değerlendirme belge sayısı: 04-2022/71

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Teşekkür: -

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Acknowledgement: -

BİR KAMU POLİTİKASI OLARAK SOSYAL GÜVENLİK TEMELİNDE EMEKLİLİK¹

Furkan ERDOĞMUŞ²

ÖZ

Devlet yönetimleri; sosyal, toplumsal ve iktisadi hayatın düzen, barış ve esenlik içerisinde ve istikrarlı olarak sürdürülebilmesi için hem kamu yararını hem de ulusal çıkarları gözeterek çeşitli kamu politikası adında kararlar alırlar. Kamu politikaları devletlerin yasaların kendisine vermiş olduğu yetkiler çerçevesinde ilgili konularda düzenlemeler yapılmasına dair eylem ve işlemleri ifade etmektedir. Kamu politikaları; ulusal güvenlik, eğitim, sağlık, hukuk, ticaret, gıda ve barınma başta olmak üzere hayatın birçok alanında toplumun tüm katmanlarının ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla oluşturulmakta ve uygulanmaktadır.

Sosyal güvenlik, sağlık alanında oluşturulan kamu politikalarından biridir. Sosyal güvenlik; bireylerin sosyal, toplumsal ve iktisadi yaşamlarında karşılaştıkları risklerin bireylerde neden olduğu tahribatı maddi ve manevi olarak ortadan kaldırmayı amaçlayan ve sosyal, toplumsal ve iktisadi hayatın sürdürülmesini sağlayan bir sosyal politika uygulamasıdır. Yaşlılık döneminde bireylere insan onuruna yakışır asgari düzeyde hayat standartı sağlayan bir kamu politika uygulaması olan husus ise emekliliktir.

Bu çalışma günümüzde tartışılması süreklilik arz eden emeklilik konusunu temeline oturtmaktadır. Çalışma, tespit etmiş olduğu emeklilik uygulamalarına ilişkin kurumsal ve yasal düzenlemelerin içerisinde bulunduğumuz süreçte bir değişim ve dönüşüm sürecine girmesi gerektiği sorunsalından hareketle istikrarlı ve sürdürülebilir bir emeklilik uygulamalarına ışık tutabilmek amacıyla olumlu tartışmalar ve katkı sunabilmek amacıyla oluşturulmuştur. Çalışma teorik bilgileri kapsayan literatür çalışmasının yanında temel istatistik verilerin bir bölümünü inceleyerek hem dünya genelinde hem de Türkiye özelinde bir araştırma gerçekleştirmektedir. Bu kapsamda OECD verileri, TÜİK ve SGK raporları incelenmiş, dünya ülkeleriyle birlikte Türkiye'nin emeklilik uygulamalarına ilişkin orta ve uzun vadeli hedefler kapsamında önemli bir değişim ve dönüşüm sürecine girmesi gerektiği sonucuna varmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kamu Politikası, Sosyal Güvenlik, Emeklilik.

PENSION ON THE BASIS OF SOCIAL SECURITY AS A PUBLIC POLICY

ABSTRACT

State governments take various public policy decisions by considering both the public interest and national interests, in order to maintain the social, social and economic life in order, peace and well-being and in a stable manner. Public policies refer to the actions and procedures of states to make regulations on related issues within the framework of the powers given to them by the laws. public policies; It is created and implemented in order to meet the needs of all layers of society in many areas of life, especially national security, education, health, law, trade, food and shelter.

Social security is one of the public policies created in the field of health. Social Security; It is a social policy application that aims to eliminate the damage caused by the risks that individuals face in their social, social and economic lives, materially and morally, and ensures the continuation of social, social and economic life. Retirement is a public policy practice that provides individuals with a decent minimum standard of living in old age.

¹ Bu çalışma II. Uygulamalı İşletme, Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Sempozyumu ve Çalıştay'ında özet bildiri olarak sunulmuştur.

² Öğretim Görevlisi, Bayburt Üniversitesi, Demirözü Meslek Yüksekokulu, Yönetim ve Organizasyon Bölümü
furkanerdogmus@bayburt.edu.tr, ORCID: 0000-0002-9837-7652

This study is based on the subject of retirement, which is constantly discussed today. The study was created in order to provide positive discussions and contributions in order to shed light on a stable and sustainable retirement practices, based on the problematic that the institutional and legal regulations regarding retirement practices that it has determined should enter a process of change and transformation in the current period. In addition to the literature study covering theoretical information, the study examines some of the basic statistical data and conducts a research both in the world and in Turkey. In this context, OECD data, TURKSTAT and SSI reports were examined and it was concluded that Turkey, together with the world countries, should enter a significant change and transformation process within the scope of medium and long-term goals regarding retirement practices.

Keywords: Social Policy, Social Security, Retirement.

GİRİŞ

Kamu politikası, devlet yönetimlerinin yasaların kendisine verdiği yetkiden hareketle kendi alanına giren hususlarda kural koyma, yürütme ya da yürütmeyi durdurma işlemlerini ifade etmektedir (Kaypak ve Bimay, 2019: 24). Kamu politikası bu kapsamda hükümetlerin ulus yaşantısının sürdürülebilmesi noktasında dış ilişkiler, hukuk, siyaset, sağlık, eğitim, ticaret vb. birçok konuda sahip oldukları düzenleyici uygulamaları ve süreçleri ifade etmektedir. Yönetimler ülke içerisinde var olan süreçleri idare etmek ve bu konudaki istikrarı sağlamakla yükümlüdür. Dolayısıyla çok çeşitli konularda düzenleyici bazı uygulamalara ihtiyaç duyulmaktadır. Kamu politikası da bu noktada ortaya çıkan ve hayatın her alanını düzenleyen bir rolü ifade etmektedir.

Kamu politikaları ülke yönetimlerinde farklı alanlarda kendini göstermektedir. İfade edildiği üzere diplomasiden hukuk kurallarına, eğitimden sağlığa, ticaretten siyasete sayılmayan ve değinilmeyen diğer tüm alanlarda bir uygulama stratejisine ihtiyaç duyulmaktadır. Eğer sosyal, toplumsal ve iktisadi hayata dair düzenleyici politikalar bütünü yoksa orada bir kaos meydana gelmektedir. Bu nedenle kamu politikalarının varlığı ve işleyişi son derece önemlidir. Zira kamu politikaları sağlıklı ve esenlik içerisinde bir toplumsal yaşamın varlığı ve sağlıklı bir toplumsal yaşamın sürdürülebilir istikrarı açısından oldukça kıymetli bir süreci ifade etmektedir.

Sosyal güvenlik kavramı sosyal politika temelinde var olan, toplumu ilgilendiren, toplumsal hayatın sağlıklı ve huzurlu bir şekilde sürdürülmesini sağlayan önemli bir kamu politikası yansımaları ifade etmektedir. Sosyal güvenlik, sosyal risklerin iktisadi alanda neden olacağı sonuçlara karşı bireylerin korunması ve güvenliğinin sağlanması olarak tanımlanmaktadır (Arıkan, 1984: 152). Bu bakımdan sosyal güvenlik hem sosyal risklerin neden olduğu gelir kesintilerinde ya da gelir kayıplarında bireylere asgari yaşam standartlarının sağlanabilmesi için maddi destek sunmakta hem de bireylerin sosyal risklerden ötürü karşılaşılabileceği sağlık sorunlarına dair tedavi ve ilaç süreçlerinde destek sunmayı amaçlayan bir uygulama bütünüdür.

Sosyal güvenlik toplumsal huzurun ve esenliğin hem tesisi hem de istikrarı açısından önemli bir uygulama alanıdır. Toplumlara oluşturan çok çeşitli katmanlar bulunmaktadır. Bu katmanların bazıları; öğrenciler, engelliler, emekliler, yaşlılar, göçmenler, işçiler, memurlar, işsizler, sığınmacılar, göçmenler ve eski hükümlüler gibi guruplardır. Bahsedilen ve değinilmeyen toplumu oluşturan tüm katmanların sosyal güvenlik kapsamı içerisine dahil edilmesi bulunduğumuz süreçte oldukça önemlidir. Bu

bakımdan sosyal güvenlik uygulamaları ulusal güvenliği, toplumsal ve bireysel sağlığı, huzuru ve barış içindeki bir toplumsal yapının istikrarını sağlayıcı bir kamu politikası uzantısı olarak değerlendirilebilmektedir.

Sağlık temelinde değerlendirilen bir kamu politikası örneği olan sosyal güvenlik düzenleme ve uygulamaları toplumu oluşturan bireylerin yaşamlarının her evresini ilgilendiren uygulama alanı niteliğini taşımaktadır. Bireylerin henüz dünyaya gelmeden temel hayati ihtiyaçlarını kapsayan sosyal güvenlik, bireylerin hayatının sonuna kadar onlara hizmet veren bir uygulama bütünüdür. Bu bağlamda değerlendirildiğine hastalık, analık, iş kazası ve meslek hastalığı, malullük ve ölüm başta olmak üzere insan yaşamında dair çeşitli sosyal risklerde ve süreçlerde sosyal güvenliğin önemli kurtarıcı ve destekleyici bir uygulama alanı olduğu belirtilmelidir. Bu bakımdan sosyal güvenlik ifade edilen süreçlerde bireylerin insan onuruna yakışır bir yaşam standartlarını sürdürebilmesi noktasında bireyleri hem ekonomik destek sağlamakta hem de tedavi gibi sağlık konularında bireyleri desteklemektedir.

Bir önceki paragrafta belirtilen hususlarda değinilen ve insan yaşamına dair desteklenmesi gereken önemli süreçlerden biri de yaşlılıktır. Yaşlılık, insan yaşamının son evresi olarak tanımlanmaktadır (Şeker ve Kurt, 2018: 9). Bu bakımdan yaşlılık kavramı insan hayatının doğumla başlayan serüveninin son bulma aşaması olarak değerlendirilmektedir. Yaşlılık için gerçekleştirilen bir diğer tanım ise bir canlının ya da cansız olgunun ortaya çıkışından itibaren geçen süre ve zaman göstergesidir (Tekin ve Kara, 2018: 220). Görüldüğü üzere insan ve yaşlılık kavramları bir araya getirildiğinde çıkan yaygın sonuç ise kronolojik açıdan geçirilen zamanın biyolojik faktörler başa olmak üzere diğer benzer faktörlerin de etkisiyle bireylerde meydana getirdiği fiziksel ve psikolojik eskime durumudur. Yaşlanma bir süreçtir ve sonucunda bireyler yaşlı sıfatına sahip olmaktadırlar.

Yaşlı bireyler yaşlanma süreci nedeniyle içerisine girdikleri fiziksel ve psikolojik yıpranmışlık nedeniyle gençlik dönemlerine oranla daha pasif bir yapıya bürünmektedirler. Durumun bu yönü ilk olarak yaşlılıkla birlikte bireylerin temel yaşamsal ihtiyaçlarını karşılamaları konusunda sorunlarla karşılaşmalarını düşündürmektedir. Bu bakımdan bireyler yaşlılık dönemlerinde gıda, sağlık, barınma, güvenlik gibi hayati önemli ihtiyaçlarını karşılama noktasında bir yoksunluğa sahip olabilmektedirler. Yaşlılığında bireyler açısından düşünülecek diğer husus ise yaşlanmanın getirdiği bir sonuç olarak bireylerin çalışma faaliyetlerine son vermeleri, emekli olmaları ve işgücü piyasasından ayrılmalarıdır. Yaşlı bir bireyin gençlik, orta yaş ve orta yaş üstü dönemlerinde çalışma hayatında göstermiş olduğu faaliyetleri yaşlılık döneminde göstermesi zor bir hale gelmektedir.

Yaşlılık dönemine dair ifade edilen bilgiler meselenin sosyal güvenlik çatısı altında değerlendirilmesine işaret etmektedir. Sosyal güvenlik temelinde yaşlılara dair gerçekleştirilecek uygulamalar ise önemli bir kamu politikası uygulamasını oluşturmaktadır. Bu bakımdan bu çalışma da yaşlılara dair bir kamu politikası örneğini ifade eden emeklilik üzerine gerçekleştirilmiştir. Emeklilik; bireylerin yaşamında önemli bir sosyal değişimi ifade eden, yaşam döneminin son evresini ifade eden yaşlılığın bir sonucu olan süreçtir (Demirbilek, 2014: 135-136). Emeklilik, yasal ve kurumsal düzenlemeler temelinde bireyin belirli bir süre çalışmasının ardından iş yaşantısıyla bağının kesilmesi

ve iş yaşantısından ayrılması olarak da ifade edilmektedir (Erol, 2011: 45). Bu noktada emeklilik için genel olarak başta kronolojik ve biyolojik etkenler olmak üzere çeşitli faktörlerin etkisiyle bireylerin fizyolojik ve psikolojik yeterliliklerindeki azalmayla birlikte aktif çalışma yaşantısından ayrılıp daha pasif bir yaşamsal döneme geçiş süreci şeklinde bir tanımlama yapılabilmektedir.

İfade edilen bilgiler ışığında bu çalışmanın konusunu günümüzde sorunları ve çözüm önerilerine dair tartışma hususlarının güncelliğini koruduğu kamusal emeklilik olarak da adlandırılan yaşlılık temelli emeklilik uygulamalarına dair oluşturulan kamu politikaları ve bu konudaki kamu politikalarının etkinliği ve verimliliği oluşturmaktadır. Emeklilik uygulamalarına dair sistemsel yapı ve özellikler günümüzde sürekli olarak tartışılmaktadır. Bu tartışmaların ana nedeni değişen ve dönüşen konjunktürden ötürü emeklilik uygulamalarında da bir değişime duyulan ihtiyaçtır. Çalışma; ülkemizde gerçekleştirilen emeklilik uygulamalarında yıllardan beri süregelen bir standartizasyonun oluşturulamaması, iktisadi, mali, idari, işgücü piyasası açısından ve sosyal güvenlik kurumunun aktüeryal dengesi açısından olumlu sonuçların istikrarlı ve sürdürülebilir olmaması sorunsalından hareketle kaleme alınmıştır. Bu kapsamda bu çalışma; emeklilik üzerine ülkemizde gerçekleştirilen uygulamalarına dair optimal iktisadi, mali, idari, sosyal ve toplumsal sonuçların alınabilmesi amacıyla bir tartışma oluşturmak ve sürece olumlu bir katkı sunabilmek amacıyla oluşturulmuştur. Bu bakımdan çalışmanın temel amacı ülkemizdeki emeklilik uygulamalarına yönelik tartışmalara olumlu katkı sunmak ve emeklilik uygulamalarında uygulanacak politikalara ışık tutmaktır.

Çalışma; nitel bir araştırma özelliği taşımakla birlikte kaynak taraması gerçekleştirilerek doküman analizi yöntemi kullanılarak oluşturulmuştur. Bu bakımdan kamu politikası, sosyal güvenlik ve emeklilik kavram ve konularına dair literatür taraması kapsamında temin edilen temel bilgi, belge ve veriler elde edilerek günümüz istatistiki verileriyle birleştirilerek yorumlanmış ve bu kapsamda çeşitli sonuçlara ulaşarak bazı öneriler sunulmuştur.

Çalışma, uzun vadeli sigorta kollarından yaşlılık sigortası temelinde uygulanan emekliliği temel olarak malülen emeklilik ve bireysel emeklilik konularını kapsam dışında tutarak sınırlandırılmıştır. Bunun yanında çalışma Türkiye, Avrupa Birliği (AB) ülkeleri ve Organisation for Economic Cooperation and Development (OECD) ülkeleri baz alarak diğer dünya ülkelerini kapsam dışında tutarak sınırlandırılmıştır. Çalışmaya dair literatür taraması kapsamında elde edilen ve açıklanan teorik bilgiler dışında elde edilen ve sunulan bulgular ve istatistiki bilgiler; OECD istatistikleri, OECD raporları, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) raporları ve Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK) raporlarından elde edilmiştir.

1. LİTERATÜR TARAMASI

Kamu politikası, kamu yönetiminin elemanlarından biridir. Kamu yönetiminin diğer elemanları ise kamu (halk), örgüt, kamu görevlileri, norm düzeni ve mali kaynaklardır. Bu bakımdan kamu

politikası ifade edilen diğer kamu yönetimi elemanlarıyla birlikte kamusal hayatın düzenlenmesi, sevk ve idare edilmesi bakımından olmazsa olmazdır.

Kamu politikası; yönetim bilimi, siyaset bilimi, iktisat, işletme ve hukuk gibi bilin dalları ile etkileşim ve iletişim içerisinde olan ve ifade edilen bilim alanlarıyla karşılıklı birbirlerini besleyen bir alandır (Hoghwood, 1995: 59).

Kamu politikasının literatürde çeşitli tanımları söz konusudur. Kamu politikası, çalışmanın giriş kısmında da belirtildiği üzere devletlerin ve devlet yönetimlerini sevk ve idare eden hükümetlerin, yasaların onlara vermiş olduğu yetkilere dayanarak kurum ve görevlilerinin çalışmalarıyla kamusal alanda gerçekleştirdikleri her türlü eylem ve işlemi ifade etmektedir (Kaypak ve Bimay, 2019: 25). Kamu politikasına dair bir başka tanım ise “...*hükümetlerin yapmayı ya da yapmamayı tercih ettikleri şey.*” şeklinde ifade edilmektedir (Babaoğlu, 2017: 512). Kamu politikasına dair daha genel ve güncel bir diğer tanım ise iktidarların halkın genel çıkarlarını gözetmek için oluşturduğu ve uyguladığı, iktidarların halkın ihtiyaçlarını karşılamak ve yaşamlarını düzenli olarak sürdürmeleri amacıyla oluşturduğu politikalar bütünüdür şeklindedir (Çetin, 2021: 669). Heywood ise kamu politikası için politik süreçlerin toplumu kapsayan ve ilgilendiren çıktılarını şeklinde bir tanımlı söz konusudur (Heywood, 2013: 505). Daha genel bir tanımda ise kamu politikası için devlet yönetimlerinin yasaların kendilerine vermiş olduğu yetkiye dayanarak kurum, kuruluş ve görevlileri vasıtasıyla kamusal hayata ve alana dair her türlü düzenleyici eylem ve işlemi olarak tanımlanmaktadır (Akdoğan, 2011: 77).

Kamu politikasına dair gerçekleştirilmiş olan tanımlarda vurgulanan ve odaklanılan hususlardan ilki kamu politikasının devlet yönetiminde yetkili hükümetler-iktidarlar tarafından oluşturulup uygulandığıdır. Kamu politikasına dair vurgulanan ve odaklanılan diğer husus ise kamu politikasının kamu yani halkı ilgilendiren, kamusal yaşamın sevk ve idare edilmesini sağlayan ve kamusal yaşama yönelik ihtiyaçların karşılanmasına yönelik ihtiyaçlar bütünü olduğudur.

Kamu politikasının tanımı ve içeriğine dair verilen bilgilerden hareketle kamu politikası kavramının toplumsal yaşamda var olan dış ilişkiler, hukuk, eğitim, sağlık, tarım, ticaret, ulaşım, enerji, çevre, gıda, iç ve dış güvenlik, konut politikaları ve barınma gibi hayati konular başta olmak üzere birçok alanı düzenlediği görülmektedir. Günümüzde toplumsal hayatta karşılaştığımız ve toplumsal hayatımızı düzenlemekle birlikte toplumsal hayatımızın istikrarlı bir şekilde sürdürülmesini sağlayan uygulamalar kamu politikaları vasıtasıyla gerçekleştirilmektedir.

Kamu politikaları toplumsal hayatı sevk ve idare etme amacına yönelik oluşturulmakla birlikte toplumsal sorunların çözüme kavuşturulması ve toplumsal yaşamda ortaya çıkabilecek kaosun da bertaraf edilmesine yönelik olarak oluşturulmaktadır (Kırıışık ve Sezer, 2015: 200). Bu bakımdan kamu politikası kavramı hayatın her alanına yönelik gerçekleştirilen, barış ve esenlik içerisinde var olan toplumsal yapının sürdürülebilir istikrarını sağlamak açısından son derece önemlidir.

Kamu politikası kavramının uygulama örnekleri oldukça geniş bir alana yayılıp geçmişe dayansa da bilimsel bir temelde ortaya çıkışı 20. yüzyılda gözlemlenmektedir (Jabareen, 2011: 22). Kamu politikalarının tarihsel süreçte geçirmiş olduğu gelişim çizgisi incelendiğinde ilk olarak *Klasik Kamu*

Yönetimi döneminde oluşturulan ve uygulanan kamu politikaları incelenmelidir. Klasik dönemde benimsenen temel felsefe kamu politikalarının oluşturulması ve uygulamasına etki etmiştir. Klasik kamu yönetimi döneminde siyaset ve yönetim kavramları birbirinden kesin çizgilerle ayrılmış olup kamu politikalarının yapıcı aktörünün siyasetçiler olduğu, kamu politikalarının uygulayıcılarının ise siyasetçiler tarafından oluşturulmuş olan kamu politikalarının siyasetten bağımsız olan, siyasetin dışında kalmış teknik ve bilimsel bilgi birikimi olan çalışanlar olduğu savunulmaktadır (Gültekin, 2012: 87). Klasik kamu yönetimi döneminde kamu politikasının yapım ve uygulama süreçlerine dair savunulan bu düşüncenin temelinde politika yapıcılar tarafından yapılması vurgulanan kamu politikalarının kamu bürokrasisinde var olan çalışanlar tarafından uygulanması ve kamu bürokrasisindeki çalışanların politikadan uzak kalarak yalnızca siyasetçilerin tasarladığı kamu politikalarını uygulamaları savunulmaktadır. Bu bakımdan kamu çalışanlarının kamu politikalarının uygulamasını icra ederken politik süreçler dışında kalması savunularak etik ve ahlaki değerlerin korunacağı düşünülmektedir. Bu düşünce ile birlikte kamu politikasının kamu yönetimi çalışanlarınca yalnızca uygulanmasına odaklanılması etkinliğin ve verimliliğin de artacağı düşüncesi temelinde gerçekleşmektedir.

İlerleyen dönemde ise *Yeni Kamu Yönetimi* döneminde ise kamu politikasının oluşturulması ve uygulanması süreçlerine dair önemli değişimler yaşanmıştır. Yeni kamu yönetimi döneminde kamu politikalarındaki anlayış klasik döneme göre önemli bir değişim çizgisi içerisinde girmiştir. Zira yeni kamu yönetimi anlayışı özel sektör tekniklerinin yönetime yansıtılması, yatay iletişim modelinin benimsenmesi ve esnek bir yönetim yapısının savunulması gibi yansımalarla hareketle süreç kamu yönetimi ve çalışanlarının da kamu politikalarının oluşturulma aşamasına dahil edilmesine evrilmiştir (Önen ve Ozan, 2021: 523-524 ve Gültekin, 2012: 89). Durumun bu yöndeki dönüşümü hem politika ve yönetim kavramlarının birbirinden tam anlamıyla ayıramayacağını düşünülmesi hem de kamu politikasını oluşturanlarla uygulayanların bilgi ve birikimlerinin birbirlerinden yararlanması düşüncesi temelinde meydana gelmiştir. İfade edilen bilgilere ek olarak özellikle 1970'li yılların sonunda ortaya çıkan ekonomik krizler 1980'li yıllarda neoliberal ideolojik düşünce sisteminin filizlenmesini ve bu ideolojinin ise 1980'li yıllardan itibaren dünya genelinde yayılarak kamu politikalarına etki ettiğinin belirtilmesi gerekmektedir. Zira neoliberal düşünce sistemi çok aktörlü karar alma mekanizmasını savunan, sürece özel sektör ve sivil toplum kuruluşlarını dahil eden bir düşünce sistemidir (Eryılmaz, 2012: 48-62). Bu bakımdan *Yeni Kamu İşletmeciliği* olarak adlandırılan bu anlayışla birlikte 1980'li yıllardan itibaren kamusal alanın daraltılması düşüncesi, devlet yönetimleri ve elinin olabildiğince daraltılması düşüncesi ve kamuya dönük mal ve hizmet üretimi süreçlerine dair sorumluluğun mümkün olduğunca özel sektör ile sivil toplum kuruluşlarına devredilmesi düşüncesi kamu politikalarının oluşturulması ve uygulanması süreçlerini de yakından etkilemiştir.

Kamu politikası kavramına yönelik değerlendirilmesi gereken bir diğer husus ise kamu politikası analizidir. Kamu politikası analizi; oluşturulan kamu politikalarından temel kazanımların neler olduğu, temel kazanımların sunacağı olguların ve bunların ortaya çıkaracağı değişim, dönüşüm ve farklılıkları inceleyen bir uygulamadır (Usta, 2013: 83). Bu bakımdan kamu politikası analizi;

oluşturulma aşaması, uygulama aşaması ve denetim aşamasında kamu politikasını inceleyen ve geri bildirim yapan bir analiz şeklinde değerlendirilmektedir.

Kamu politikasına dair literatür taramasında kavramın türlerine yönelik çeşitli sınıflandırmalar mevcuttur. Kamu politikası; Theodore Lowi tarafından dağıtıcı, düzenleyici ve yeniden dağıtıcı şeklinde üç gruba ayrılırken McKinney ve Howard ana ve işlevsel ayırım olmak üzere ikili bir ayrıma gitmiş, Torjman ise kamu politikası için maddi ve idari, dikey ve yatay politikalar, tepkisel ve proaktif politikalar, mevcut ve geleceğe dair politikalar şeklinde ayrıma gitmiştir (Demirhan, 2016: 55-56).

Sosyal güvenlik kavramı bireylerin ekonomik, sosyal ve toplumsal hayatta karşılaşabilecekleri risk faktörlerinin olumsuz sonuçları nedeniyle gündelik hayatlarına devam edebilmelerini sağlayan kurumsal koruyucu düzenlemelerdir (Güvercin, 2004: 89). Sosyal güvenlik, toplumların gelecekte karşılaşabilecekleri belirsizliklerin ve risklerin olumsuz yansımalarına karşı güven veren uygulamalardır (Gökbayrak, 2010: 142). Fakat sosyal güvenlik kavramına dair daha yaygın bir tanımlama bireylerin analık, hastalık, iş kazası ve meslek hastalıkları, malullük, yaşlılık ile ölüm gibi risklere karşı sosyal ve ekonomik olarak korumalarını içeren düzenleme ve uygulamalar bütünüdür şeklinde gerçekleştirilmektedir. (Talas, 1955: 84). International Labour Organization (ILO) sosyal güvenlik için *“Bireylerin kendileriyle birlikte bakmakla yükümlü olduğu ailesinin hastalık, analık, iş kazaları ve meslek hastalıkları, yaşlılık, malullük ve ölüm risklerinden dolayı karşılaştıkları kısmi ya da tamamı gelir kaybına yönelik koruma politikaları bütünüdür.”* Şeklinde tanımlama gerçekleştirmektedir (ILO, 1984: 2).

Sosyal güvenliğin tarihsel süreci incelendiğinde kavramın tanım ve amacına binaen ilk uygulama örneklerinin ilk çağlarda kabileler içerisinde, daha sonra ise geleneksel olarak aile içi dayanışma ve yardımlaşma şeklinde uygulandığı gözlemlenmektedir (Dilik, 1988: 41). İfade edilen bilgiler ilk zamanlarda sosyal güvenliğin kabilelerin kabile mensubu herkese özellikle gıda konusunda yapmış olduğu yardımlar şeklinde yapıldığını ve daha sonraki dönemlerde ise aile içinde var olan dayanışma örneklerini işaret ederek sosyal güvenliğin daha ziyade doğal ve ilkel metotlarla uygulandığına vurgu yapmaktadır.

Sosyal güvenlik kavramının günümüzdeki kurumsal anlamını kazanması 19. Yüzyılda ortaya çıkan gelişmelerle başladığı görülmüştür. Sosyal güvenlik kapsamındaki ilk uygulama örnekleri Almanya’da Bismarck döneminde uygulanan 1883 yılında hastalık sigortası, 1884 yılında kaza sigortası ve 1889 yılında yaşlılık ve malullük sigortalarını uygulamaya konulmasıyla gözlemlenmiştir (Koçer, 2014: 4). Fakat sosyal güvenlik kavramı ilk kez 1935 yılında Amerika Birleşik Devletleri (ABD) tarafından çıkarılan Sosyal Güvenlik Yasası (Social Security Act) ile bugünkü kullanım şekline yaklaşmış ve 1942 yılında İngiltere tarafından hazırlanan Beveridge Raporu ile modern anlamdaki anlamını literatüre kazandırmıştır (Güzel, 1993: 11).

Sosyal güvenlik; sosyal hizmetler, sosyal yardımlar ve sosyal sigorta uygulamaları temelinde sürdürülen ve toplumsal yaşamın sağlıklı ve istikrarlı olarak sürdürülmesini amaçlayan bir uygulamadır (Boyacıoğlu ve Öçal, 2018: 912). Bu bilgiler kavramın toplum üzerinde bir güvence temasına işaret

ettiğini ifade etmektedir. Bahsedilen güvencenin temelinde iktisadi hususlar, sağlık, istihdam, ücret, aylık gelir garantisi gibi unsurlar yer almaktadır.

Sosyal güvenlik, sağlık temelinde gerçekleştirilen bir kamu politikası örneğidir. Günümüzde daha ziyade sosyal politika kavramından hareketle değerlendirilen sosyal güvenlik bireysel ve toplumsal sağlığı gözetilen politika uygulamalarının bir yansımasıdır. Bu bakımdan sosyal güvenlik toplumsal sağlığın tesis edilmesini, huzur ve güvenli bir şekilde sürdürülmesini ve bu konudaki istikrarın sağlanması hususunda oluşturulan kamu politikalarının uygulama araçlarından biri olarak varlığını sürdürmektedir.

İçerisinde bulunduğumuz süreç dünya genelinde henüz tam anlamıyla atlatılmayan bir salgın hastalığı içerisinde barındırmaktadır. Kuşkusuz ki bu salgının adı Covid-19'dur. Bilindiği üzere Covid-19 salgınının ortaya çıkması ve dünya üzerindeki yayılımı her ülkenin sağlık alanında çok çeşitli ulusal sağlık politikaları oluşturmasına neden olmuştur. Bu bakımdan sağlık üzerine gerçekleştirilen çeşitli kamu politikalarıyla birlikte salgınla mücadele örnekleri dünya tarihindeki yerini almıştır. Tam olarak bu yönde sosyal güvenlik kavramı hem teorik hem de kurumsal yönüyle büyük bir rol üstlenerek toplumsal sağlığın korunması yolundaki kamu politikalarının baş aktörü olarak rol almıştır.

Sosyal güvenlik ifade edildiği üzere bireylere karşılaşılan sosyal riskler sonrasında sosyal risklerin yarattığını tahribatı tazmin edici ve onarıcı uygulamaları içermektedir. Bu bakımdan sosyal güvenlik kimi zaman risklerin neden olduğu sonuçlara göre bireylere gelir desteği sunarken kimi zaman onların tedavi ve ilaç giderlerini karşılamaktadır.

Emeklilik, kanunlar temelinde yapılan düzenlemeler ile belirli bir süre çalışan kişinin yaş nedeniyle iş akdinin sona ermesi üzerine kendisine aylık bağlanarak aktif iş yaşantısından ayrılıp geçtiği yeni yaşam evresi şeklinde tanımlanmaktadır (Erol, 2011: 46). Emeklilik kavramına yönelik diğer tüm ise bireylerin çalışma çağı içerisinde işgücü piyasasında emeklerini arz ettikleri süre zarfında sosyal güvenlik kesintileri ve sosyal sigortalar kesintilerinin, ileriki yaşlarda işgücü piyasasında emeğini sunamayacak duruma gelmesi halinde bireye bağlanması ve vefatına kadar aylık olarak maaş ödemesi yapılması dönemi şeklindedir (Canatan, 2008: 107).

Emeklilik kavramı ile yaşlılık kavramı literatürde genellikle aynı anlama sahip iki kavram gibi kullanılmaktadır. Fakat emeklilik ve yaşlılık kavramları aynı anlama sahip değildirler. Zira emeklilik, primli rejimleri kapsayan ve karşılıklı bir sistem işleyişini ifade ederken primsiz sistemler için kullanılamaz (Erol 2011: 46). Yani emeklilik kavramı ile yaşlılık kavramının kesişim noktası aslında bireyin yaşlanması durumudur. Ancak her yaşlanan bireyin emekli olması mümkün değildir. Dolayısıyla prim ödeme zorunluluğu dahilinde bireyin emeklilik kapsamına alınması durumu söz konusudur. Bu bakımdan yaşlılık üzerine uygulanan emeklilik uygulamalarının belirli şartların sağlanması üzerine uygulandığı belirtilmelidir. Böylelikle emeklilik bir yaşlılık sigortası olarak ifade edilmektedir ve bu kapsamda yaşlılık aylığına bağlı emeklilik durumu malulen emeklilikten de ayrılmaktadır. Her yaşlının emekli olmayacağı belirtilirken yine her yaşlı için uygulanan sosyal politika uygulamaları ise yaşlılar

için yapılan bakım hizmetleri, muhtaçlığa yönelik bağlanan maaş ve belirli sosyal hizmetleri kapsamaktadır.

Uzun vadeli sigorta kollarında bulunan yaşlılık sigortası temelinde uygulanan emeklilik uygulamalarına ilişkin temel sorunların başında bireyin emeklilik yaşının hangi sınırdan olacağı gelmektedir. Toplumların özellikleri ve bireylerin yaşam tarzı, beslenme düzenleri, ülkelerdeki çalışma koşulları özellikleri ile ücretler ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir. Dolayısıyla bahsedilen bu farklılık bireylerin yaşlanma süreçlerine de etki etmektedir. Çalışma koşullarının sağlıklı ve iyi, ücret düzeylerinin temel sosyal, kültürel, sağlık, eğitim, gıda, barınma ve güvenlik gibi ihtiyaçları karşılayan ülke örneklerinde bireylerin kronolojik emeklilik yaşı ile biyolojik emeklilik yaşı arasındaki fark oldukça azdır. Fakat gelişmemiş ve gelişmekte olan ülkeler için durum aynı değildir. Kronolojik emeklilik yaşı, bireyin doğumundan başlayarak hayatı boyunca geçirdiği süreçlerin her birinde olduğu gibi emeklilik sürecine geçilecek yaşı ifade ederken, biyolojik emeklilik yaşı ise bireyin fiziksel açıdan bedensel niteliklerin durumu itibarıyla emekli olduğu yaştır (Alper, 2019: 48). Bu bilgiler ışığında bireyin yaşlanıp emekli olmaya dair geçiş sürecinde ifade edilen kronolojik emeklilik yaşı ile biyolojik emeklilik yaşının olabildiğince denk gitmesi hem bireysel hem toplumsal hem de ekonomik açıdan hedeflenmesi gereken bir husustur.

Bu bakımdan emeklilik uygulamalarına dair yaş haddi başta olmak üzere diğer şartları belirleyen kamu politikaları oluşturulurken bahsedilen hususlar göz önünde bulundurulmalıdır. Bu hususlar ülkelerin farklı toplumsal, sosyal, iktisadi yapılarındaki farklılıkları ile işgücü piyasası özellikleri farklılıkları açısından emeklilik uygulamaları temelinde de ülkeler arasında farklılıklara neden olmaktadır.

Emekliliğe dair oluşturulan kamu politikalarını değerlendirilme sürecine ilişkin değinilmesi gereken hususlardan biri de sosyal güvenlik sistemlerindeki dönüşümler ve bu dönüşüm süreçlerinin emeklilik uygulamalarına yansımalarıdır. Özellikle kapitalist üretim tarzına geçiş yapmış ülkelerde 1970'li yılların sonunda ortaya çıkan ekonomik krizler ülke yönetimlerini çare arayışlarına yöneltmiş ve ifade edilen krizlerden çıkış yolunun ise refah devleti politikalarının terkedilmesinde bulunmuştur (Yaşar, 2011: 164). Refah devleti; finansı vergi oran ve uygulamalarıyla sağlanan sosyal politika uygulamalarının geniş kesimlere geniş yapıdaki devlet eliyle sunulmasını amaçlayan modeldir (Bayraktar, 2012: 248). Yani refah devleti, sosyal devlet kimliğine bürünen devlet yönetiminin sosyal devlet politikalarını toplumun tümüne devlet eliyle sunmayı hedefleyen bir modeli ifade etmektedir. Refah devleti anlayışıyla birlikte serbest piyasa aktörlerini ifade eden özel sektörün mal ve hizmet üretimindeki yoğunluğu azaltılarak kamusal aktörlerin kamuya mal ve hizmet üretiminde daha aktif olması amaçlanmaktadır (Sesli, 2020: 41). Bu bakımdan refah devleti modeli ifade edilen ve sosyal devlet anlayışını hayata geçirme amacını sağlarken bunun maliyetini de uygulanan vergi politika ve uygulamalarından sağlamaktadır. Diğer bir ifadeyle topluma sunulan refahın maliyeti devletin katlandığı ve devlet bütçesinden karşılanan bir finansmanı ifade etmektedir. Topluma ve toplumu oluşturan her bireye yüksek hayat standartını devlet eliyle sağlamaya çalışan refah devleti modeli

1970'li yılların sonunda ortaya çıkan ekonomik krizlerin neticesinde 1980 ve sonrasında dünya geneline yayılan neoliberal politikalar neticesinde bir değişim ve dönüşüm sürecine girmiştir. Neoliberalizm; iktisadi, sosyal, toplumsal ve mali sorunların minimal bir devlet yapısı maksimum bir özel sektör anlayışıyla ortadan kaldırmayı amaçlayan bir düşünce sistemidir (Akyol, 2016: 293). Bahsedilen bu düşünce akımı devlet elinin hayatın sosyal, toplumsal ve iktisadi her alanında en üst derece küçülmesini hedefleyen ve bu alanlara dair temel aktörlerin özel sektör kuruluşları olduğunu savunan, bu süreçte devletin sadece düzenleyici ve kriz anında devreye giren bir aktör olması gerektiğini savunan düşüncedir. Bu bakımdan 1980'li yıllarda filizlenerek dünya genelinde yayılım gösteren neoliberalizm düşüncesi sosyal güvenlik sistemlerini ve emeklilik uygulamalarını da etkilemiştir. Bu bağlamda sosyal güvenlik sistemlerinin de devlet elinden ziyade özel sektör ve serbest piyasa mantığı ile yürütülmesi, emeklilik uygulamalarının da yine özel sektör mantığı ile fon çerçevesinde yürütülmesi düşünülmüş ve bu yönde çeşitli değişim ve dönüşümler uygulanmaya başlamıştır. Bu bağlamda içerisinde bulunduğumuz bu dönemde devletler ve ülke yönetimleri emeklilik uygulamalarına dair gerek yaş haddi gerek sigortalı olarak çalışılan süre ve gerekse de prim ödeme gün sayısı başta olmak üzere çeşitli konularda önemli değişimlere gitme eğilimine girmişlerdir.

2. MATERYAL VE YÖNTEM

Bu çalışmanın temel amacı Türkiye'de emeklilik uygulamalarına ilişkin gerçekleştirilen adım ve girişimlerin içerisinde bulunan sürecin etkisiyle bir değişim ve dönüşüm ihtiyacı gerektirdiği ve bu noktada emekliliğe dair kamu politikalarının oluşturulması, uygulanması ve denetlenmesinde sürdürülebilir istikrarın sağlanması için uygulamalara dair katkı sunabilmektir. Bu bakımdan ilk OECD ülkelerinin ve Türkiye'nin demografik, iktisadi ve sosyal yapıdan incelemesi gerçekleştirilmiş ve orta ve gelecek vadede emeklilik uygulamalarına dair atılacak adımlara yönelik çeşitli sonuçlara ve önerilere ulaşılmıştır.

Çalışma; temel teorik bilgilerin ve istatistiki verilerin elde edilmesi açısından nitel bir araştırma özelliği taşımakta birlikte nitel bir veri analizi yöntemi olarak doküman analizini kullanmaktadır. Doküman analizi, yazılı olarak var olan belgelerin içerdiği bilgileri özenli ve sistemli bir şekilde analiz etmek amacıyla kullanılan nitel araştırmaya dayalı bir yöntemdir (Kıral, 2020: 173). Bu bakımdan araştırma emeklilik uygulamalarına ilişkin kurumsal ve yasal yazılı materyalleri temel veri kaynakları olarak inceleme kapsamına almıştır. İfade edilen materyaller ise OECD ülkeleri ve Türkiye'ye dair hem emeklilik uygulamalarına ilişkin yazılı kaynaklar hem de emeklilik uygulamalarında dikkate alınması gereken parametreleri oluşturan demografik, iktisadi, sosyal ve işgücü piyasalarına ilişkin rapor ve istatistiklerden oluşmaktadır.

Çalışmanın materyal ve yöntemine ilişkin açıklanan bilgilerden hareketle çalışma kapsamında kamusal emeklilik olarak adlandırılan emeklilik uygulamalarına dair temel parametreler incelenerek sınırlandırılmış, malulen emeklilik ve bireysel emeklilik konuları kasam dışında bırakılmış, çalışma

OECD ülkeleri ve Türkiye bağlamında sınırlandırılarak diğer ülkeler çalışma kapsamı dışında tutulmuştur.

3. TEMEL BULGULAR

Emeklilik reformları ve emeklilik uygulamaları üzerine gerçekleştirilen temel tartışmalar içerisinde bulunduğumuz süreçte hem dünya genelinde hem de ülkemiz temelinde güncelliğini korumaktadır. Emeklilik uygulamalarına dair tartışmaların güncelliğini koruması ve bu konuya dair reform ihtiyacının fazla olmasının çok çeşitli nedenleri vardır. Nüfus özellikleri, sosyal ve toplumsal yapı özellikleri, iktisadi, mali ve idari yapı özellikleri ile işgücü piyasasının durumu ve özellikleri emeklilik uygulamalarına dair reform ihtiyacının en temel sebepleri olarak gözlemlenmektedir.

Son yıllarda özellikle ülkelerin içerisinde buldukları ekonomik krizler kamu politikalarının tasarlanması ve uygulanması aşamasında iktisadi ve mali açıdan küçülmeleri hedeflemektedir. Bu bağlamda sosyal güvenlik temelinde gerçekleştirilen ve emeklilik özelinde de hedeflenen reformların özellikle gelir arttırıcı olması, gider azaltıcı olması ve olumsuzlukları bertaraf ederek sosyal güvenlik sisteminde ve emeklilik uygulamalarında hedeflenen sonuçların alınması düşüncesi temelinde olduğu ifade edilmektedir (Alper, 2011: 7). Bahsedilen bilgilerden hareketle hem sosyal güvenlik hem de emeklilik uygulamalarına dair gerçekleştirilen reformların vurguladığı asıl nokta iki sosyal güvenlik sistemi ve emeklilik uygulamalarında finansal bir sürdürülebilirlik ve bu konudaki istikrarın sağlanması durumudur (Kalkınma Bakanlığı, 2014: 8).

Emeklilik uygulamalarına dair reformist düşünceleri zorlayıcı sebeplerden biri olan demografik yapıya dair göstergeler incelemenin önünde yer almaktadır. Demografik değişimlerle ifade edilmek istenen husus son dönemde dünya ülkelerinin nüfus yapılarında gözlemlenen ve nüfus artış hızında var olan düşüştür (Parlak, 2017: 66). Ek olarak sağlık hizmetlerindeki olumlu gelişmeler, hayat standartlarının genel olarak artması, mal ve hizmetlere ulaşım ve erişim imkanlarının da artış göstermesiyle birlikte dünya nüfus projeksiyonunda nüfus artış hızının yavaşlaması, ölüm oranının azalması ve yaşlı nüfus oranının artması durumları gözlemlenmektedir.

Tablo 1: OECD Ülkeleri Toplam Nüfusu ile Türkiye Nüfusunun Mevcut Durumu ve 2025-2030 Yılları Tahminleri

ÜLKELER/YIL	2022	2025	2030
OECD ÜLKELERİ TOPLAM NÜFUS	1.385.208.441	1.403.060.316	1.430.056.720
TÜRKİYE	85.409.857	88.365.263	92.902.460

Kaynak: OECD Stats, Population Projections – 2022

Tablo 1, OECD ülkeleri ile Türkiye'nin günümüzdeki nüfus verileriyle birlikte 2025 ve 2030 yılları arasındaki nüfus tahminlerini sunmaktadır. Bu kapsamda kısa vadede OECD ülkeleri nüfuslarında ve Türkiye nüfusunda artış beklenmektedir.

Tablo 2: OECD Ülkeleri ve Türkiye'nin 15-24 Yaş Arası Nüfus Yoğunluğu Mevcut Durumu, Toplam Nüfusa Oranı ve 2025-2030 Yılları Tahminleri

ÜLKELER/YIL	2022	%	2025	%	2030	%
OECD ÜLKELERİ TOPLAM NÜFUS	170.081.829	%12,27	169.950.545	%12,11	170972635	%11,95
TÜRKİYE	12.839.909	%15,03	12.731.973	%14,41	13.018.723	%14,01

Kaynak: OECD Stats, Population Projections – 2022

Tablo 2, OECD ülkelerinin ve Türkiye'nin toplam nüfus içerisindeki 15-24 yaş arasındaki *Genç Nüfus* olarak ifade edilen nüfus yoğunluğunu ifade etmektedir. Tabloda dikkat çeken husus hem OECD ülkelerinin toplam nüfusünde hem de Türkiye'de kısa vadede genç nüfus oranlarının azalış eğiliminde olduğudur. Genç nüfus yoğunluğunun azalış eğiliminde olması ise işgücü piyasasına giriş yapacak emek faktörünün miktarında olumsuz göstergelerin yaşanmasına ve üretim hacmini arttıracak emek ihtiyacının karşılanmasındaki sorunlara işaret etmektedir.

Tablo 3: OECD Ülkeleri ve Türkiye'nin 15-64 Yaş Arası Nüfus Yoğunluğu Mevcut Durumu, Toplam Nüfusa Oranı ve 2025-2030 Yılları Tahminleri

ÜLKELER/YIL	2022	%	2025	%	2030	%
OECD ÜLKELERİ TOPLAM NÜFUS	891.157.737	%64,33	894.047.110	%63,72	895.035.251	%62,58
TÜRKİYE	57.415.008	%67,22	59.148.154	%66,93	61.277.768	%65,95

Kaynak: OECD Stats, Population Projections – 2022

Tablo 3, OECD ülkelerinin toplam nüfusu içerisinde ve Türkiye'nin nüfusu içerisindeki 15-64 yaş arasındaki *Çalışma Çağındaki Nüfus* olarak adlandırılan nüfus yoğunluğunu ifade etmektedir. Tablo 2'deki veriler hem OECD ülkelerinin toplam nüfusünde hem de ülkemizde üretimi gerçekleştirecek emek faktörünün azalış eğiliminde olduğunu ifade etmektedir. İşgücü piyasasında çarkların dönmesini ve işleyişi sağlayan en önemli faktörlerden emek arzının bu veriler temelinde azalacağı tahmin edilmektedir. Bu durumdan ötürü iktisadi hedeflerin makro bazca olumsuz etkilenmesi başta olmak üzere birçok sorunu beraberinde getirebileceği tahmin edilmektedir.

Tablo 4: OECD Ülkeleri ve Türkiye'nin 65+ Nüfus Yoğunluğu Mevcut Durumu, Toplam Nüfusa Oranı ve 2025-2030 Yılları Tahminleri

ÜLKELER/YIL	2022	%	2025	%	2030	%
OECD ÜLKELERİ TOPLAM NÜFUS	250.816.953	%18,10	268.494.009	%19,13	298.587.005	%20,87
TÜRKİYE	8.459.502	%9,90	9.499.157	%10,74	11.767.395	%12,66

Kaynak: OECD Stats, Population Projections – 2022

Tablo 4, OECD ülkeleri ile Türkiye’de kısa vadede 65 yaş ve üzeri olarak nitelendirilen *Yaşlı Nüfus* oranının artış eğiliminde olduğunu ifade etmektedir. Genç nüfus ve çalışma çağındaki nüfus oranlarının kısa vadede azalış eğiliminde olduğu önceki tablolarda ifade edilmiş bulunmaktadır. Bu noktada belirtilmesi gereken hususlar ise genç ve çalışabilir çağındaki nüfus oranları düşerken yaşlı nüfusun artışıyla hem üretimi gerçekleştirecek insan gücünde bir kaybın olması hem de ülke yönetimlerinin gelir kalemlerinde azalış yaşanırken pasif nüfus olarak adlandırılan emeklilere yönelik gider kalemlerinin artış içerisinde olacaktır.

Tablo 5: OECD Ülkeleri ve Türkiye’de Ortalama Yaşam Beklentisi Süresi

	OECD ÜLKELERİ	TÜRKİYE
ORTALAMA YAŞAM BEKLENTİSİ SÜRESİ	80,2	78,3

Kaynak: OECD Stats, Population Projections TÜİK Nüfus İstatistikleri – 2022

Tablo 5, OECD ülkeleri ile Türkiye’de ortalama yaşam beklentisi sürelerini ifade etmektedir. OECD ülkelerinde bireyler ortalama 80,2 yıl yaşarken ülkemizde ise bu ortalama 78,3 yıl şeklinde ifade edilmektedir. Bu bakımdan ülkeler emeklilik şartlarına dair kamu politikalarını oluştururken bireylerin ortalama yaşam sürelerini dikkate almaktadırlar.

Tablo 6: AB Ülkeleri ve Türkiye’de Cinsiyete Göre Ortalama Yaşam Beklentisi Süresi

ÜLKELER/CİNSİYET	KADIN	ERKEK	GENEL NÜFUSTA ORTALAMA
AB ÜLKELERİ	83,5	78,3	80,9
TÜRKİYE	80,2	74,3	78,3

Kaynak: OECD Stats, Population Projections TÜİK Nüfus İstatistikleri – 2022

Tablo 6, AB ülkeleri ve Türkiye’de cinsiyete göre ortalama yaşam beklentisi sürelerini ifade etmektedir. AB ülkelerinde kadın ve erkek cinsiyetlerinin ülkemize kıyasla daha fazla yaşadığı gözlemlenmekle birlikte AB ülkelerindeki ortalama yaşam süresi de OECD ülkeleri ortalamasına yakın olarak 80,9 yıl olarak ifade edilmektedir.

Tablo 7: OECD Ülkeleri ve Türkiye’de Yaşlı Bağımlılık Oranı

YAŞLI NÜFUS (65+) MİKTARI/ORAN	Yaşlı Nüfus Miktarı (65+)	Yaşlı Bağımlılık Oranı %
OECD ÜLKELERİ	250.816.953	%28
TÜRKİYE	8.459.502	%14,7

Kaynak: OECD Stats, Population Projections – 2022

Tablo 7, OECD ülkeleri ile Türkiye'nin yaşlı bağımlılık oranlarını ifade etmektedir. Bu bilgiler ışığında yaşlı bağımlılık oranlarının hem OECD ülkelerinde hem de Türkiye'de yüksek seviyede olduğu gözlemlenmektedir.

Tablo 8: Türkiye'de 2019 ve 2020 Yılları Arasında Yapılan Sosyal Koruma Harcamalarındaki Emeklilik Payı (Miktar – Milyar TL ve Oran)

HARCAMA KALEMİ/YIL	2019	ORAN (%)	2020	ORAN (%)
İdari Masraf ve Diğer Harcamalar	8.834 Milyar TL	%1,6	9.597 Milyar TL	%1,5
Hastalık/Sağlık Bakımı	146.036 Milyar TL	%26,9	170.993 Milyar TL	%26,1
Engelli/Malül	18.200 Milyar TL	%3,4	20.906 Milyar TL	%3,2
Emekli/Yaşlı	263.079 Milyar TL	%48,5	300.902 Milyar TL	%45,9
Dul/Yetim	63.616 Milyar TL	%11,7	73.194 Milyar TL	%11,2
Aile/Çocuk	23.177 Milyar TL	%4,3	31.071 Milyar TL	%4,7
İşsizlik	15.732 Milyar TL	%2,9	44.393 Milyar TL	%6,8
Sosyal Dışlanma	3.529 Milyar TL	%0,7	4.544 Milyar TL	%0,7
TOPLAM	542.241 Milyar TL	%100	655.599 Milyar TL	%100

Kaynak: TÜİK Sosyal Koruma İstatistikleri – 2020

Tablo 8, Türkiye'de 2019 ve 2020 yıllarında yapılmış olan sosyal koruma harcamaları ve bu harcamalar içindeki emekli/yaşlı payına yapılan harcama oranlarını ifade etmektedir. Bu verilerde dikkat çeken husus ülkemizdeki sosyal koruma harcamalarının hemen hemen yasının emeklilik/yaşlılık temelinde gerçekleştirildiği durumudur.

Tablo 9: Türkiye'de 2020 ve 2021 Yılında İstihdam Edilen Kişi Sayıları ve Emekli Sayılarının Miktarı ve Oranı (%) İle Aktif/Pasif Oranı

MİKTAR-ORAN/ÇALIŞAN-EMEKLİ/AKTİF/PASİF ORANI	MİKTAR (KİŞİ)		ORAN (%)		AKTİF/PASİF ORANI	
	2020	2021	2020	2021	2020	2021
İSTİHDAM EİLEN KİŞİ SAYISI	27.554.000	28.797.000	%43,9	%45,2	1,87	1,93
EMEKLİ SAYISI	13.383.000	13.644.030	%16,59	%16,16		

Kaynak: SGK Çalışan-Emekli İstatistikleri, TÜİK İşgücü İstatistikleri – 2020 ve 2021

Tablo 9, Türkiye'de 2020 ve 2021 yıllarında İstihdam edilen toplam nüfusun ve aynı dönemde emekli olan toplam nüfusun oransal verileri ifade edilmektedir. Bu bakımdan dikkat çeken en önemli husus olan ve literatüre göre her 4 çalışanın 1 emekliyi finanse etmesi prensibinden ülkemizin uzak olduğu durumudur.

Tablo 10: Örnek OECD Ülkelerinin ve Türkiye'nin Nüfusunda 65-69 Yaş Arası İşçi İstihdam Oranını Gösterir Tablo

ÜLKELER/VERİLER	65-69 Yaş Arası İşçi İstihdam Oranı	İşgücü Piyasasından Çıkış Yaşı Erkekler	İşgücü Piyasasından Çıkış Yaşı Kadınlar	Emeklilikte Beklenen Yıllar Erkek	Emeklilikte Beklenen Yıllar Kadın
TÜRKİYE	%20	66.3	64.9	15.3	19.8
Avusturya	%9,4	63.5	60.8	19.3	25
Belçika	%5,3	61.6	60.5	21.1	25.5
Fransa	%6,5	60.8	60.8	22.7	26.9
İtalya	%12,3	63.3	61.5	20.7	25.7
Birleşik Krallık	%21,3	64.7	63.6	18.9	22.2
Almanya	%17	64	63.6	19.1	22.5
Yunanistan	%10,6	61.7	60	21.8	26.4
İspanya	%6,1	62.1	61.3	21.7	26.6
Portekiz	%19,1	68.5	65.4	15.7	21.6
İsveç	%24	66.4	65.4	18	21.3
Norveç	%29,5	66.1	64.1	18	22.5
Danimarka	%19,2	65.1	62.5	17.8	22.7
Finlandiya	%14,1	64.3	63.4	19.1	23.5
ABD	%31,9	67.9	66.5	16.4	19.8
Japonya	%46,6	70.8	69.1	15.5	21
Güney Kore	%46,2	72.3	72.3	12.9	16.3
Şili	%39,9	70	66.7	14.7	19.7

Kaynak: OECD.Stat Population Projections and Labour Statistics

Tablo 10, ilk olarak 65 yaş ve üzeri olan yaşlı nüfusun 69 yaşına kadar hangi oranlarda işgücü piyasasında kaldığını ifade etmektedir. Ülkemizde her 5 yaşlıdan 1'inin 69 yaşına kadar işgücü piyasasında kaldığı belirtilmektedir. Bunun yanında ülkemizde erkeklerin işgücü piyasasından ortalama çıkış yaşı 66,3, kadınların ise 64,9 olarak belirtilmektedir. Ülkemizde emekli olan erkek bireylerin ortalama 15,3 yıl emekli olarak yaşadığı, kadınların ise ortalama 19,8 yıl emekli olarak yaşadığı belirtilmektedir.

Tablo 11. OECD Ülkelerinde ve Türkiye'de Günümüzde Ortalama Emeklilik Yaşı ve Gelecekte Hedeflenen Ortalama Emeklilik Yaşı

ÜLKELER	MEVCUT ORTALAMA EMEKLİLİK YAŞI	GELECEKTEKİ EMEKLİ YAŞI HEDEFİ
Danimarka	65,0	74,0
İtalya	67,0	71,3
Hollanda	65,8	71,3
Estonya	63,4	71,0
İrlanda	66,0	68,0
İngiltere	65,0	68,0
Finlandiya	65,0	67,9

Portekiz	65,2	67,8
İzlanda	67,0	67,0
İsrail	67,0	67,0
Norveç	67,0	67,0
ABD	66,0	67,0
Almanya	65,5	67,0
Avustralya	65,0	67,0
Belçika	65,0	67,0
Fransa	63,3	66,0
Avusturya	65,0	65,0
Kanada	65,0	65,0
Şili	65,0	65,0
Japonya	65,0	65,0
Meksika	65,0	65,0
Yeni Zellanda	65,0	65,0
Polonya	65,0	65,0
İspanya	65,0	65,0
İsveç	65,0	65,0
İsviçre	65,0	65,0
Litvanya	63,6	65,0
Macaristan	63,5	65,0
Çekya	63,2	65,0
Letonya	62,8	65,0
Güney Kore	61,0	65,0
Slovakya	62,2	64,0
Yunanistan	62,0	62,0
Lüksemburg	62,0	62,0
Slovenya	62,0	62,0
TÜRKİYE	51,0	62,0

Kaynak: OECD 2019 Emeklilik Raporu

Tablo 11, OECD ülkelerinde ve Türkiye’de günümüzde ortalama emeklilik yaşını ve gelecekte çekilmek istenen ortalama emeklilik yaş sınırını ifade etmektedir. Dikkat çeken husus içerisinde bulunduğumuz süreçte OECD ülkelerinde ortalama 61 ile 67 arasında değişen yaşlarda emeklilik yaş

haddi uygulanırken bu barem ülkemizde ortalama 51 yaş düzeyinde saptanmaktadır. OECD ülkelerinde bireylerin emekli olduktan sonra ortalama 15 ile 21 yıl arasında zamanı emekli olarak geçirdikleri gözlemlenirken, ortalama hayat beklentisinin 78,3 olduğu ülkemizde bireylerin emeklilik sonrası ortalama 27 yıl ve üzerinde zamanı emekli olarak geçirdikleri saptanmaktadır.

Tablo 11 emeklilik uygulamalarına dair önemli bir hedefi de yansıtmaktadır. Bu hedef emeklilik yaşının günümüz ortalamalarından ülkelere göre farklılık göstermekle birlikte en az 4 ile 6 yıl ileriye çekilmesi hususudur. Bu kapsamda ülkeler kendi demografik, iktisadi, sosyal ve toplumsal yapılarının yapısal durumu ile işgücü piyasası özelliklerine göre emeklilik yaş haddini daha ileri vadeye taşıma gayesinde dirler.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Emeklilik konusu ve emeklilik uygulamalarına dair uygulanan kamu politikaları günümüzde tartışılması hep taze kalan bir konudur. Bu durumun temel nedenleri; emeklilik uygulamalarına dair geçmiş tecrübelerin iktisadi, mali, idari ve toplumsal anlamda net ve sağlıklı sonuçlar vermemesi, geçmiş uygulamaların olumsuz yansımalarının günümüzde halen varlığını sürdürmesi ve ülkemiz açısından kronik bir sorun olan bu konuya dair çözüm önerilerinin uygulamada optimal sonuçları vermemesidir.

Emeklilik uygulamalarına dair kamu politikaları oluşturulurken politik manevralardan uzak durma gayesi meselenin temelinde bulunmalıdır. Emeklilik uygulamalarında dikkat edilmesi gereken diğer hususların başında demografik özellikler gelmektedir. Hükümetler emeklilik politikalarını oluştururken demografik perspektifin yansıttığı genç nüfus, çalışma çağındaki nüfus ve yaşlı nüfus oranlarına, doğum oranı ve nüfus artış oranına ayrıca ölüm oranına odaklanmalıdır. Örneğin nüfus artış hızının ve doğum oranının düşük, ortalama hayat beklenti süresinin yüksek, genç nüfus ve çalışma çağındaki nüfus oranlarının düşük olduğu bir ülke erken emeklilik politikası uygulayamaz. Çünkü bu toplum hem yaşlı nüfus oranının yüksek olduğu bir toplum hem de geriden gelen jenerasyonun düşük oranda olduğu bir toplumdur. Bu sebeple ülkelerin uygulayacakları emeklilik politikaları ilk olarak nüfus projeksiyonlarına odaklanılarak gerçekleştirilmelidir. Türkiye'nin de nüfus projeksiyonu incelendiğinde kısa vadede genç nüfus ve çalışma çağındaki nüfus oranının düşüş eğiliminde olması ve yaşlı nüfus oranının artış eğiliminde olması göz önünde bulundurulursa erken emeklilik uygulamaları kesinlikle kapsam dışında tutulmalıdır.

Emekliliğe dair kamu politikalarının tasarlanması ve uygulanmasında dikkat edilmesi gereken diğer husus ise iktisadi özelliklerdir. Ülkeler ekonomik kalkınma hedefleri doğrultusunda emeklilik politikaları uygulamalıdır. Mal ve hizmet üretiminde gerekli olan üretim faktörlerinden emeğin olabildiğince canlı tutulması üretim hacmini olumlu etkileyip makro anlamda ekonomiye olumlu katkı sunacaktır. Bunun yanında erken emeklilik politikaları yönetimlerin oransal açıdan daha düşük orandaki aktif nüfusla daha yüksek orandaki pasif nüfusa harcama yapmasına neden olacaktır. Bu duruma ek

olarak erken emeklilik politikaları sosyal koruma harcamalarında da önemli oranlarda artışa neden olabilecektir. Bu bakımdan hem milli gelirden yaşlı ve emekli harcamalarına daha fazla pay ayrılmış olacak hem de bu harcama kalemleri ekonomik kalkınma hedefleri doğrultusunda kullanılamamış olacaktır.

Emeklilik politikalarında göz önünde bulundurulması gereken bir diğer husus da mali yapıdır. Şayet etkin, verimli ve sürdürülebilir bir emeklilik politikasının izlenememesi sosyal güvenlik kurumunun aktüeryal dengesini de olumsuz etkileyerek mali düzende sorunlara neden olacaktır. Sosyal güvenlik kurumunun dönemsel olarak verdiği bütçe açığı örnekleri bu konunun da olumsuz yansımaları dahilinde gerçekleşebilmektedir. Sürdürülebilir ve sağlıklı bir sosyal güvenlik sistemi mali yapısı için mücbir sebepler dışında vatandaşların erken emekliliği tercih edilmemelidir.

Emekliliğe dair kamu politikası yapım sürecinde göz ardı edilmemesi gereken bir alanda işgücü piyasasının yapısal özellikleridir. İşgücü piyasasında emek arzını sağlayan bireylerin oranı, işgücü piyasasının temel özellikleri, kurumsal ve yasal düzenlemelerle iyileştirilmiş bir işgücü piyasası emeklilik uygulamalarında dikkat edilmesi gereken diğer etmenleri ifade etmektedir. Ayrıca ülkede var olan çalışma koşulları kronolojik ve biyolojik yaşlanmanın yanında iktisadi yaşlanmayı da etkilemektedir. Şayet çalışma koşullarına yönelik iyileştirici politikalar kurumsal ve yasal çerçevede kararlılıkla uygulanırsa bireylerin emek arzına dair vadenin daha uzun bir döneme yayılması sağlanmış olacaktır. Durumun bu yönü ise emek arzını sunan bireyin emeğinden daha fazla süre yararlanılması anlamını taşımaktadır. Böylelikle üretim süreçlerinde bireylerden daha fazla katkı alınmasıyla birlikte işgücü piyasasında önerilen iyileştirme hamleleriyle aktif pasif dengesi aktif nüfus lehine korunmuş olacaktır.

Hükümetler emeklilik politikalarını uygularken bireylerden en üst seviyede yararlanacak şekilde bu düzenlemeleri gerçekleştirmelidir. Bu bakımdan uygun çalışma koşulları ve yaşam standartlarının temin edilmesiyle beraber bireylerin üst yaş sınırlarında çalışması sağlanabilmelidir. Fakat bu amaç gerçekleştirilirken geriden gelen genç kuşak da işgücü piyasasına dahil edilmeli ve küstürülmemelidir. Bu bakımdan üst yaş grubundaki bireylerden daha fazla yararlanılırken genç nüfusun sisteme dahil edilememesi beyin göçü gibi kritik süreçlere neden olabilecektir.

Psikolojik etmenler de emeklilik uygulamalarında göz önünde bulundurulması gereken bir diğer husustur. Emekli olan bireyler emekliliğin ilk evrelerinde mutluluk hissi duymaktadırlar. Kendilerine daha fazla boş zaman ayıran bireyler zamanla bu boş zamanın onları psikolojik olarak olumsuz etkilediğine şahit olmaktadır. Bu durum da erken emeklilik politikalarının çalışarak kendini gerçekleştiren, aidiyet duygusuna kavuşan ve sosyalleşen bireylerin bunalıma girmesine sebebiyet verebilmektedir. Bu nedenle gerek iktisadi ve mali gerek işgücü piyasası ve gerekse de toplumsal, sosyal ve psikolojik açıdan emeklilik uygulamaları titizlikle oluşturulmalı ve erken emeklilik uygulamalarından kaçınılmalıdır.

KAYNAKÇA

- Akdoğan, A. A. (2011). “Türkiye’de Kamu Politikası Disiplininin Tarihsel İzleri”, (Ed.) Kartal, F. *Türkiye’de Kamu Yönetimi ve Kamu Politikaları TODAİE*, Ankara.
- Akyol, S. (2016). “Neoliberalizm Tartışmalarına Maliye Politikası Çerçevesinden Bir Bakış”, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16, 291-308.
- Alper, Y. (2011). “Sosyal Güvenlik Reformu ve Finansmanla İlgili Beklentiler”, *Sosyal Güvenlik Dergisi*, 1(1), 7-47.
- Arıkan, G. (1984). “Türkiye’deki Sosyal Güvenlik Kurumlarının Merkez Örgütlerinde Bir Uygulama”, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 2(1), 151-159.
- Babaoğlu, C. (2017). “Kamu Politikası Analizine Yönelik Kavramsal ve Kurumsal Bir Çerçeve”, *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 15(30), 511-532.
- Bayraktar, C. (2012). “Keynes ve Refah Devleti”, *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(2), 247-261.
- Boyacıoğlu, N. ve Öçal, M. (2018). “Sosyal Güvenlik Hizmetlerinin Finansman Yöntemleri: Türkiye’de ve Dünyada Sosyal Güvenliğin Finansmanına Kısa Bir Bakış”, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(26), 910-923.
- Canatan, A. (2008). *Sosyal Yönleriyle Yaşlılık*, Ankara, Palme Yayıncılık.
- Çetin, F. G. (2021). “Türkiye’de Kamu Politikası Oluşturma Sürecinde Gündem Belirleme: Sağlıkta Dönüşüm Programına Yönelik Bir İnceleme”, *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 11(2), 667-682.
- Demirbilek, S. (2014). “Yaşlılık ve Emeklilik İlişkisinin Sosyolojik Boyutu”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 10(1-2), 131-146.
- Demirhan, Y. (2016). *Kamu Politikaları: Kavramsal ve Kurumsal Bir Çerçeve*, (Ed.) Arslan, S. ve Demirhan, Y. *Türk Siyasal Hayatında Ak Parti Dönemi – Kamu Yönetiminde Değişim, Kamu Politikaları, Kurumsal İlişkiler*, 45-71, Bursa, Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Dilik, S. (1988). “Sosyal Güvenliğin Tarihsel Gelişimi”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 43(1), 41-80.
- Erol, S. (2011). “Yaşlılık Sigortası ve Emeklilik Yaşı Tartışması”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1), 39-64.
- Eryılmaz, B. (2012). *Kamu Yönetimi*, Kocaeli, Umuttepe Yayınları.
- Gökbayrak, Ş. (2010). “Türkiye’de Sosyal Güvenliğinin Dönüşümü”, *Çalışma ve Toplum*, 25(25), 141-162.
- Gültekin, S. (2012). “Kamu Yöneticileri ve Kamu Politikası: Kamu Yönetimi Paradigmaları Çerçevesinde Teorik Bir Analiz”, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 26(3-4), 85-100.
- Güvercin, C., H. (2004). “Sosyal Güvenliğin Kavramı ve Türkiye’de Sosyal Güvenliğin Tarihçesi”, *Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası*, Cilt: 57(2), 89-95.
- Güzel, A. (1993). “Sosyal Güvenlik Kavramı: Doğuşu ve Tarihsel Gelişimi”, *TOBB Sosyal Güvenlik Özel İhtisas Komisyonu Raporu*, Ankara.
- Heywood, A. (2013). *Siyaset*, Çev. Bahattin Seçilmişoğlu, Ankara, Adres Yayınları.
- Hogwood, B. W. (1995). “Public Policy”, *Public Administration*, 73:59-73.
- International Labour Organization (ILO), (1984). *Introduction to Social Security*, Third Edition, Geneva.
- Jabareen, Y. T. (2011). *Public Policy in Divided Societies*, Second Edition, Arab Center for Law and Policy, Nazareth.
- Kalkınma Bakanlığı, (2014). *Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018) Sosyal Güvenlik Sisteminin Sürdürülebilirliği Özel İhtisas Komisyonu Raporu*, Ankara.
- Kaypak, Ş. Ve Bimay, M.. (2019). “Küreselleşme Sürecinde Kamu Politikalarında Yaşanan Değişimler”, *ASSAM Uluslararası Hakemli Dergi*, 6(15), 24-40.
- Kıral, B. (2020). “Nitel Bir Veri Analizi Yöntemi Olarak Doküman Analizi”, *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(15), 170-189.
- Kırışık F. Ve Sezer, Ö. (2015). “Bilgi ve İletişim Teknolojilerinin (BİT) Kamu Politikası Oluşturma Sürecindeki Rolü”, *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(2,) 199-215.
- Koçer, Ö. Ş. (2014). “Almanya Federal Cumhuriyeti Sosyal Güvenlik Sistemi ve Sistem

- İçerisinde Sosyal Güvenlik Uygulamaları”, *Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Uzmanlık Tezi*, Ankara.
- Önen, S. M. ve Ozan, M. S. (2021). “Kamu Yönetimi Reformlarının Dönüşümü”, *TroyAcademy International Journal of Social Sciences*, 6(2), 521-548.
- Parlak, K. P. (2017). “Emeklilik Sistemlerinin Reformu ve Geleceği: Güney Avrupa ve Türkiye”, *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 71, 65-98.
- Sesli, M. (2020). “Kitap Kritiği: Refah Devletinin Krizi”, *Enderun Dergisi*, 4(1), 41-46.
- Şeker, A. ve Kurt, G. (2018). “Bir Sosyal Politika Alanı Olarak Yaşlılık ve Sosyal Hizmet Uygulamaları”, *Nüfusbilim Dergisi*, 40, 7-30.
- Talas, C. (1955). *Sosyal Güvenlik Meselelerimiz*, Sosyal Siyaset Konferansları, 70. Kitap, İstanbul
- Tekin, Ç. S. ve Kara, F. (2018). “Dünyada ve Türkiye’de Yaşlılık”, *Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi*, 3(1), 219-229.
- Usta, A. (2013). “Kamu Politikaları Analizine Kurumsal Bir Bakış”, *Yasama Dergisi Parlamento Hukuku Özel Sayısı*, 1(24), 78-102.
- Yaşar, G. Y. (2011). “Türkiye’de Sosyal Güvelliğin Neoliberal Dönüşümü”, *Mülkiye Dergisi*, 35(272), 163-194.
- WEB1- <https://stats.oecd.org> (Erişim Tarihi: 10.06.2022).
- WEB2- <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=Nufus-ve-Demografi-109> (Erişim Tarihi: 10.06.2022).
- WEB3- <https://www.sgk.gov.tr/wps/portal/sgk/tr/kurumsal/istatistik> (Erişim Tarihi: 10.06.2022).
- WEB4- <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=Saglik-ve-Sosyal-Koruma-101> (Erişim Tarihi: 10.06.2022).

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Teşekkür: -

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Acknowledgement: -

Gönderilme Tarihi: 9 Ocak 2022; Revize Edilmiş Hali: 14 Mart 2022; Kabul Tarihi: 15 Nisan 2022

SUYUN METALAŞMASI BAĞLAMINDA TÜRKİYE'DE HİDROELEKTRİK SANTRALLER: FINDIKLI ÖRNEĞİ

Sevda Nur Çevik¹

ÖZ

Çevre sorunlarının ortaya çıkışı uzun bir geçmişe sahiptir. Ancak kritik bir nitelik kazanması son yıllarda olmuştur. Küreselleşme ile birlikte yerel olan sorunların küresel bir boyut kazanması da bu konuda etkilidir. İnsanın en temel ihtiyaçlarından birisi olarak “su” değişen çevre ve ekonomi bakış açılarının etkisiyle farklı anlamlar kazanmaya başlamıştır. Artan enerji ihtiyacını karşılamak amacıyla konumu ve kaynakları uygun olan ülkeler hidroelektrik santral yapımına yönelmiştir. Olumlu bir gelişme olarak atılan adımlar beraberinde pek çok olumsuz sonuç meydana getirmiştir. Bu durum hem suyun değişen anlamı hem de ortaya çıkardığı sosyo-ekonomik koşullar açısından değerlendirmeyi gerekli kılmıştır. Su bir kaynak olarak anlam farklılığı yaşayarak metalaşmış aynı zamanda gerçekleşen HES’ler sonrası çevrede pek çok etki meydana gelmiştir. Çalışmada suyun konumunun hak halinden alınıp satılabilir bir mal haline gelmesi ve bu durumun ortaya çıkardığı gelişmeler neticesinde inceleme yapılacaktır. Literatür taraması yapılarak gerçekleştirilen çalışmada veriler doküman analizi ile elde edilmiştir. Bu çalışmanın amacı neoliberalizm sonrası suyun değişen konumunu sorgulamaktır. Bu bağlamda kendine has özellikleri açısından Türkiye’de Fındıklı örneği inceleme alanı olarak tercih edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Neoliberalizm, Hidroelektrik Santral, Su, Çevre, Meta.

HYDROELECTRIC PLANTS IN TURKEY IN THE CONTEXT OF COMMODIFICATION OF WATER ABSTRACT

The emergence of environmental problems has a long history. However, it has gained a critical character in recent years. The fact that local problems gain a global dimension with globalization is also compelling. As one of the most fundamental human needs, “water” has begun to gain different meanings with the effect of changing environmental and economic perspectives. Countries with suitable locations and resources have turned to hydroelectric power plant construction to meet the increasing energy needs. However, the steps taken as a positive development have produced many negative results. This situation necessitated evaluation in terms of both the changing meaning of water and the socio-economic conditions it creates. Water, as a resource, has been commodified by experiencing a difference in meaning. Furthermore, many effects have occurred in the environment after the HEPs that took place simultaneously. The research will be examined due to the situation of water becoming a property that can be bought and sold from the right and the developments caused by this situation. In the research carried out by literature review, the data were obtained by document analysis. This research aims to question the changing position of water after neoliberalism. In this context, the Fındıklı sample in Turkey was chosen as the study area in terms of its unique features.

Keywords: Neoliberalism, Hydroelectric Power Plant, Water, Environment, Meta.

GİRİŞ

Çevre sorunları eski dönemlerden beri varlığını sürdürse de tehlikeli boyutlara ulaşması ve yaşam unsurlarını tehdit etmeye başlaması 1970’li yıllar sonrasına dayanmaktadır (Turgut, 2012: 33).

¹ Doktora Öğrencisi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Sevda.cevik@hbv.edu.tr, ORCID: 0000-0003-1985-8069

20. Yüzyılın ikinci yarısı hem yönetim hem de ekonomide yeni paradigma arayışlarının olduğu bir dönemdir. II. Dünya Savaşı sonrası yaşanan hızlı nüfus artışı ve sanayileşme çevre sorunlarının kritik seviyelere gelmesine sebep olmuştur. Aynı zamanda küreselleşmenin etkisiyle yerel olan problemler küresel bir nitelik de kazanmaya başlamıştır (Görmez, 2015: 21-22).

Sanayileşmeye paralel olarak artan nüfus yanı sıra, enerji ve ham madde ihtiyacını da artırmıştır. Bu durum enerji sektörünü ve teknolojiyi elinde tutan ülkeleri güçlü bir konuma taşımıştır. 1980 sonrasında neoliberal politikaların ekonomi ve siyasette yer almaya başlamasıyla devletin konumu ve üretim-tüketim ilişkileri sorgulanmaya başlamıştır. Devlet müdahalesine tepki olarak ortaya çıkan neoliberal anlayış bu bağlamda iktisadi planlamalara ve müdahalelere de karşı çıkar (Heywood, 2013: 68).

Neoliberalizmin her şeye karşı alınabilir satılabilir bir değer olarak yaklaşımı su, toprak gibi temel yaşam malzemeleri üzerinde sorgulamalara neden olur. Keza neoliberalizmin ortaya sunduğu pürüzlü durumlardan birisi de çevre ve su ilişkisi olmuştur. Pek çok isim tarafından belirtildiği üzere kapitalizm 1970 sonrasında krize girmiştir. Metalaşma noktasında sıkıntıdan kaynaklanan bu durumun neticesi olarak piyasa, su gibi doğal kaynaklar üzerine yönelmiştir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde kabul gören neoliberal politikaların uygulanmasında İngiltere’de Thatcher, ABD’de Reagan gibi gelişmiş ülke hükümetleri de başı çekmiştir (Heywood, 2013: 68-69).

Neoliberalizmin küresel sistemde artan hakimiyeti, dünyada su politikaları ile ilgili tartışmaların da değişimini beraberinde getirmiştir. Su geçmiş dönemlerden itibaren bir hak olarak tanımlanırken, değişen koşullar altında yeniden konumlandırılması yapılmıştır. Suyun bir mal olarak tanımlanması, suyun yönetimini de özel sektör etkin bir konuma getirmiştir. Kamu-özel ortaklığı gibi politikalarla da ekonomik bir mal olarak alınıp satılması olanaklı hale gelmiştir (Atvur, 2013: 329).

Sanayileşme ve küreselleşme sonrası enerji ihtiyacının artmasıyla beraber; enerjiyi elinde tutan ülkeler güçlü bir konum kazanmıştır. Bu durum diğer ülkeleri enerji üretiminde arayışlara sevk etmiştir. Bunlardan birisi de Hidroelektrik Santral (HES) uygulamalarıdır. Giderek uygulama alanları artan HES’lerle birlikte özellikle son 30 yılda çevreye verdiği zararlar da tartışma konusu haline gelmiştir. Hem ekonomik hem de sosyo-kültürel açıdan ciddi sonuçlara yol açan projeler, uygulama alanlarında direnişlerle karşılaşmaya başlamış ve kadın imgesi, doğanın korunması, medyada kazandığı konum bakımından çevre sorunu olarak başlayıp daha sonra politik bir kazanmıştır. Suyun metalaştığı alanlardan birisi de HES projeleridir. Temel amaçları sudan elektrik üretmek olan HES’lerin aynı zamanda HES projelerini yürüten şirketlerin alan üzerinde kurduğu yayılım bakımından da bir metalaşma söz konusu olmuştur. HES direnişlerinde yaşanan tartışmaların kökeninde suyun sahipliği konusunda yaşanan muhalefetler yer almaktadır (Baykal, 2018: 122-123).

Nitel araştırma yöntemleri kullanılarak gerçekleştirilen bu çalışmada literatür taraması yapılarak kaynaklar elde edilmiştir. Elde edilen veriler doküman analizi yapılarak ilgili konu etrafında analiz edilmiştir. Çalışmanın temel sorularını “neoliberalizm sonrası değişen koşulların su üzerinde ne etkiler yaptı” ve “suyun değişen konumu sonrası günümüzün önemli bir tartışma alanı haline gelen çevre

sorunları bağlamında etkileri” olmuştur. İlgili perspektiften yola çıkılarak önce “neoliberalizm”, “çevre”, ve “su” ilişkisi tartışma alanı olarak ele alınarak kendi alt başlıklarındaki kaynaklar taranmıştır. Neoliberalizm ve su ilişkisi değerlendirilirken ilgili literatürün okunması yeterli olmuştur, ancak su ve çevre ilişkisi irdelenirken yaşanan çevre sorunlarını ve konumunu görmek ve zaman kısıtından dolayı burada saha araştırmalarına yer veren çalışmalara başvurularak veriler elde edilmiştir.

Çalışma kapsamı “neoliberalizm, su ve çevre” etrafında şekillenirken ana çalışma noktası neoliberalizm sonrası suyun değişen anlamı ve meta olarak konumu olmuştur. Çevre ile ilişkisini görebilmek hem de metalaşma noktasında bir örnek olması anlamında hidroelektrik santraller çalışma alanı olarak tercih edilmiştir.

Çalışmaya ilk olarak literatür özeti yapılarak başlanılmıştır. Çalışmanın benzerleri arasında konumunu görmekte fayda sağlayan bu bölümü neoliberalizm ve suyun metalaşması takip etmiştir. Çalışma başlıkları çalışmanın konusunu oluşturan neoliberalizm, çevre ve su ilişkisini tanımdan örneğe götürmek amacıyla tercih edilmiştir. Neoliberalizm ve suyun metalaşması başlığında ilgili kavramların tanımları yapılmış ve suyun değişen konumuna değinilmiştir. Çevre ve HES ilişkisini ele alan bir diğer başlıkta değişen politikalar ve bakış açıları sonrası belirli amaçlarla gerçekleştirilen yatırımların çevre üzerindeki konumları incelemeye alınmıştır. İnceleme konusu olarak aldığımız HES’lerin tarihsel gelişimi ele alınarak projelerin gerçekleştirilme sebepleri ve suyun konumu arasındaki ilişki incelemeye alınmıştır. Türkiye’de HES’lerin durumuna yer veren diğer başlıkta suyun konumunun değişmesi incelenmeye alınmıştır. Değişen konumun gerekçesi olarak ele alınan enerji politikaları olarak HES’ler suyu alınabilir-satılabilir bir yere taşımıştır. Bu durum hem suyun bir meta haline gelmesine destek olurken hem de sonuçları itibarıyla çevresel zararları beraberinde getirmiştir. Çalışmada HES projelerinde inceleme örneği olarak ele alınan Fındıklı’da HES’lerin gelişimi ve hangi gerekçelerle desteklenip-reddedildiği ve suyun konumu son başlıkta ele alınmıştır. Bu başlıkta kullanılan verilerin elde edilmesinde ikincil kaynaklara (Şengül, 2017), (Şendeniz, 2012), (Yavuz ve Şendeniz, 2013) başvurulmuştur.

1. LİTERATÜR ÖZETİ

Neoliberalizm, su ve çevre ilişkisini incelemeye alan bu çalışma ortaya konulurken literatürde üç kavramı da birlikte ele alan çalışma sayısının az olduğu görülmüştür. Neoliberalizm-su ilişkisi, çevre kirliliği-su ilişkisi, çevre, su başlıkları olmak üzere kaynaklar bulunmaktadır. Bu başlıkta ele alınan kaynaklar değerlendirmeye alınacaktır.

Harvey (2005) tarafından ele alınan çalışmada neoliberalizm tarihsel olarak ele alınmıştır. Neoliberalizmi “bir politik-ekonomik pratikler teorisi” olarak tanımlayan yazar devletin mevcut durumdaki konumunu sorgular.

Larner (2000) tarafından yazılan makalede neoliberalizmin kavramsal boyutu ele alınır. Neoliberalizmin iddia edilenlerin aksine daha karmaşık bir yapıya sahip olduğunu ileri sürer. Bu iddiasını açıklamak amacıyla kavramın üç farklı yorumuna değinir: Politika çerçevesi, neo-liberalizmi

bir ideoloji olarak betimleyenler ve neo-liberalizmi ideoloji merceğinden kavramsallaştıranlar. Yazar bu kavramlaştırmaların neoliberalizmi anlamak amacıyla ele alınan çıkarımlar olduğunu ekler.

Ferguson (2000) neoliberalizmin kavramsal çerçevesini ele alarak farklı coğrafyalardaki kullanımına dikkat çekmektedir. Bu makale, kavramın farklı kullanımlarında yaptığı bazı analitik ve politik çalışmaları netleştirmeyi amaçlar.

Çevre ve neoliberalizm kavramsallaşmasını ele alan Casree (2010) iki parça halinde ele aldığı çalışmada kavramın daha çok politik ve ekonomik bir kavram olduğunu ancak farklı alanları yansımaları açısından etkilerinin olduğunu belirtmektedir.

Serter (2021) neoliberalizmi çevresel olarak ele almış ve ekoliberalizm kavramına değinmiştir. Özellikle 1960'lı yıllar sonrasında değişen piyasa ve çevre anlayışına vurgu yapılmıştır. Aydın (2010) ise neoliberalizmin tarımsal boyutu içerisinde suyu incelemeye almıştır. Harris (2013) Türkiye'nin son dönem politikalarını doğa ve çevresel yönetim ile ilişkilendirerek neoliberalizmi incelemiştir.

Literatürde liberalizmi tekil olarak ele alan çalışmalar olduğu gibi su ve çevre ilişkisinde inceleyen çalışmalarda bulunmaktadır. Suyun neoliberalizm sonrası değişen konumu daha çok çevre sorunları başlıkları altında incelenmiştir. Metalaşma ile ilişkiye bakıldığında derleme olarak hazırlanan (2016) Sudan Sebepler isimli çalışma dışında Kartal (2009), Narin (2016) ve Hassoy (2016) tarafından yapılan çalışmalarda su ve metalaşma ilişkisi incelenmiştir.

HES'lerin bölge üzerine etkilerini görmek amacıyla gerekli olan saha verilerine Şendeniz (2012) tarafından hazırlanan çalışmadan yararlanılmıştır. HES'leri incelemeye alan yayınlarda Yılmaz (2012), Ürün ve Soyu (2016), Köse (2012), Ülker ve Çobanoğlu (2012) Hes'ler enerji boyutu ve ekonomiyeye katkıları içerisinde ele alınmıştır. Suyun metalaşma sürecine girişi Yılmaz (2012) tarafından belirtilmiş ve Narin (2016) suyun hak ve mal olarak incelenmesine çalışmasında yer vermiştir.

Görüldüğü gibi genel hatlarıyla incelendiğinde literatürde ele aldığımız kavramlar kendi etkileri çevresinde incelenmiştir. Çalışmamız neoliberalizm, suyun değişen konumu ve değişen konum sonrası çevresel etkileri incelemesi bakımından ilgili çalışmalardan ayrılmaktadır.

2. NEOLİBERALİZM VE SUYUN METALAŞMASI

20. yüzyılın ikinci yarısında devletin müdahaleci yapısına son vermek amacı taşıyan; iktisadi, siyasi teori olarak neoliberalizmin tek bir tanımı yoktur, hatta zaman içerisinde eklenen yeni uygulamalarla tanım alanı da genişlemektedir (Heywood, 2013: 67). Erensü, neoliberalizmi kısaca şöyle tanımlar: "1980 sonrası piyasa mantığının, görece korumacı sosyo-ekonomik politikaların hakim olduğu 40 yıllık Keynezyen bir aranın ardından, tüm dünyada gerek nicel gerekse nitel anlamda çok daha kapsamlı bir şekilde, geri dönüşü ve neticesinde oluşan yapısal, kurumsal ve toplumsal dönüşümlerdir" (Erensü, 2016: 39).

Neoliberalizm, bir iktisadi politikadan çok daha fazlasıdır ve Larner' göre her yerde mevcuttur (Larner, 2003: 509). Devletin rolünün sınırlarını çizmeye çalışan, piyasa müdahalesine karşı çıkan bir politik ekonomi uygulama alanıdır (Thorsen ve Lie, 2021: 14). Neoliberal fikir ve uygulamaların ardındaki destekleyici güç iktisadi küreselleşmedir. Küreselleşme, yerel ekonomilerin, birbirine bağımlı,

birleşmiş bir küresel ekonomi halini almasına sebebiyet vermiştir. Neoliberalizmde piyasa her türlü siyasi ve ahlaki denetimden uzak kıymetli bir alan olarak görülür (Larner, 2000: 5-6). 1980’li yıllar sonrasında yaşanan gelişmeler neticesinde birçok alanda neoliberal politikalar uygulanmaya başlamıştır. Serbestleşme, özelleşme ve devletin pek çok sosyal alandan çekilmesi sonrası çevre de bu etkilerden nasibini almıştır. Neoliberalleşmenin ortaya çıkardığı pürüzlü alanlardan birisi olan çevreyi insanların tamamen etki altına alması mümkün değildir. Ancak zaman içerisinde ekonomik kaygılarla üzerinde yapılan müdahaleler giderek artmıştır. Piyasa, devlet ve vatandaşlar arasındaki ilişkilere odaklanan neoliberal anlayış, kaynak yönetimine özgü politikalar, yerel yönetimlerin sorumluluğunun artırılması ve kaliteli hizmet sunabilmek amacıyla özelleştirme ve metalaşmayı kapsamaktadır (Harris, 2009: 390).

1980’li yıllardan sonra özel sektöre yönelen hizmetlerden birisi de hem kentlerde hem kırsalda olmak üzere su politikalarıdır. Su israfı, su kıtlığı gibi gerekçelerle başlayan suyun ticarileşme süreci neoliberal politikalar ekseninde yürütülmüştür. 20. Yüzyılın sonlarına doğru neoliberal politikaların küresel sistemde oluşturduğu etkiler su gibi temel ihtiyaçların da bir hak olarak mı yoksa mal olarak mı değerlendirileceği noktasında tartışmalara yol açmıştır. Sanayileşme ve nüfus artışı sonrası artan aşırı su kullanımı su kıtlığı gündemini oluşturmuş ve bu durumun önüne geçilmesi için paradigma oluşturma gereği ortaya çıkmıştır. Suyun kıtlığının giderek arttığı şartlarda suya erişimin sağlanması ve su israfının önüne geçebilmek amacıyla liberaller ve piyasa etkenleri tarafından suyun piyasa ilişkileri içerisine alınarak metalaştırılması, su iletim hizmetlerinin kamu sektöründen özel sektöre devri önerilmiştir. Bu bağlamda suyun metalaşması; su hizmetlerinin kamu sektörünün elinden alınarak özel sektöre devredilmesi, alınabilir-satılabilir bir mal halini alması kaydedilmiştir. Tabii bir hak olarak nitelenen su, 1990 sonrasında hak olarak değil, iktisadi bir mal olarak yerini almıştır (Baykal, 2018: 121-122).

Neoliberalizm üzerinde net bir tanımlama olmadığı gibi metalaşmada da yoktur. Bir malın meta olması için sadece kar amacı taşıması yeterli değildir, aynı zamanda bir değişim değerini de buldurmalıdır (Yılmaz, 2013: 35). Suyun metalaşması piyasa içerisinde belirli bir zamanda ihtiyaçlar dahilinde gerçekleşme göstermiştir. Dünyadaki su politikaları Birleşmiş Milletler (BM), Dünya Su Konseyi, Dünya Bankası gibi küresel nitelikli kuruluşlar tarafından şekillendirilmiştir. 1977 yılında Mar Der Plato’da düzenlenen BM Su Konferansı’nda su ortak bir mal olarak değerlendirilmiştir. Aynı zamanda bu konferans su konusuna odaklanan ilk uluslararası faaliyet olmuştur. Neoliberal politikalar sonrası ekonomi ve siyasette yaşanan yaklaşım değişimi ile 1990 sonrasında su alınıp-satılabilir bir mal olarak değerlendirilmeye başlanmıştır (Atvur, 2013: 60).

Su israfı ve bunu önleme amacı taşındığı iddiasıyla suyun kamusal özellikleri kaldırılarak özel mal haline gelir. Suyun bir meta olarak tanımlanmasında 1992 yılında gerçekleşen Dublin Su ve Çevre Konferansı önem arz eder. Keza bu toplantının en önemli sonucu “suyun ekonomik bir mal” olarak tanımlanmış olmasıdır. Konferansta üç madde halinde belirlenen prensipler şöyledir: “Su, kıt ve saldırıya açık bir kaynak olarak bütüncül bir yaklaşımla yönetilmelidir, devlet, özel sektör ve sivil toplumun, özellikle de kadınların yer aldığı katılımcı ve hizmetlerin görüleceği en alt yönetim mekanizmasında hizmeti işaret eden ‘yerinde hizmete’ (subsidiarity) önem verilmelidir, üçüncü ilkeye

göre de su kıt bir kaynaktır bu nedenle dağıtımın geliştirilmesi ve kalitesinin artırılması için teşviklerin ve ekonomik ilkelerin kullanılması gereklidir” (Güzelsarı ve Tuluay, 2011: 31-32). Burada ele alınan ilkeler 1993 yılında Dünya Bankası tarafından hazırlanan “Su Kaynakları Yönetimi” raporunda daha detaylı incelenmiştir. Suyun bir meta haline gelmesi, paketlenip su olarak satılması ya da şebeke suyu şeklinde evlere sunulmasının yanında özel sektör bünyesinde faaliyet gösteren HES’ler ve barajlar vasıtasıyla da gerçekleşmektedir. Burada hem suyun HES aracılığıyla elektrik enerjisi haline dönüştürülmesi, hem de işletmeciler şirketlerin su üzerinde kurduğu hakimiyetler bakımından bir metalaşma söz konusu olmaktadır (Baykal, 2018: 123).

Neoliberalizmin iktisadi yaklaşımı ve küreselleşme sonrası 1980 sonrası yaşanan değişimler çerçevesinde suyun anlamı değişime uğramıştır. Günümüzde enerjiyi elinde tutan ülkelerin güçlü bir konuma sahip olması da HES projelerine yönelimi artırmıştır. Enerji üretimine sağladığı katkı belli olsa da suyun alınıp satılabilir bir mal haline gelmesi göz ardı edilemez. Metalaşma sadece suyun ekonomik anlamından ziyade, HES’lerin kurulduğu alanlarda çevrenin değişimi, insanların hayatlarının değişimi bakımından kültürel ve politik bir nitelik de taşımaktadır. Keza bölge yap-işlet-devret projeleriyle uzun süreler ilgili şirketlere devredilmektedir. Bölgedeki insanların hem çevreyi hem de suyu kullanım hakları kısıtlanırken şirketlerin kullanım alanları artmaktadır. Hem su bir hak olmaktan çıkıp mal haline gelmekte hem de projeler sonrası gerçekleşen sonuçlarla çevresel tahribat ortaya çıkmaktadır. Bu sebeple konumuzun ana temasını olan HES’lerin suyun metalaşması ile suyun sahipliği noktasında oluşturduğu tartışmalar oluşturmaktadır, bu durum HES sahalarında yaşayan insanlarla HES inşasını yapanlar arasında tartışmalara neden olmaktadır (Yavuz ve Şendeniz, 2013: 46). Birçok HES sahasında yerel halk, bu müdahaleye karşı çıkmakta ve direniş göstermektedir. Türkiye bağlamında yağış kapasitesiyle HES açısından en uygun bölge olan Karadeniz’de direnişler de bu sebeple oldukça fazladır. Piyasaya hakimiyet ve enerji ihtiyacının karşılanması amacıyla gerçekleştirilen HES projeleri, beraberinde suyun ve inşaat alanının sahipliğini getirerek bir metalaşmaya yol açmaktadır.

3. ÇEVRE VE HES’LER

Hidroelektrik santral (HES), barajlarda birikmiş olan suyun potansiyel enerjisinin mekanizma içerisinde kullanarak kinetik enerjiye devamında da elektrik enerjisine dönüştürülmesidir. Sanayileşme sonrasında enerjiye olan ihtiyacın artması ve teknolojiye faydalanarak hızlı enerji üreten ülkelerin gücü elinde toplaması Türkiye gibi coğrafi şartları uygun ülkeleri HES konusunda yapıcı olarak yönlendirmiştir. Suyun metalaşma sürecinin bir parçası olarak HES’lerin iktisadi, politik ve çevresel açıdan birçok etkisi bulunmaktadır. Her yıl artan enerji ihtiyacına karşılık dünya üzerinde fosil yakıtların hızla tükenmesi aynı zamanda çevreye verdiği aşırı zararlar enerji üretmek için yenilenebilir kaynaklara yönelimi beraberinde getirmiştir. Hidroelektrik enerji kullanımı çok eskiden beri kullanılsa da fosil yakıtların etkileri sonrası günümüzde geniş bir alana yayılmaya başlamıştır. HES’lerin tercih edilmesinde etkili olan olumlu faktör şöyledir: Hidroelektrik enerjide enerji kaynağı doğal nehir yatağından akan su olduğundan, ithal kaynaklar gibi boru veya gemi hatları vb. ek iletim ve ulaştırma tesislerine gereksinim bulunmamaktadır bu sebeple bu ilave tesislerin ve taşımanın oluşturacağı çevresel

riskler ve sorunlar HES'lerde bulunmaz. Bunun yanında enerji üretimi sebebiyle kurulan barajlar kademeli olarak suyun hızının düşmesine ve erozyonun da önemli oranda engellenmesine faydalı olurlar. HES'ler türbinden geçirdiği suyu yalnız enerji üretimi için kullanır ve yine nehir yatağına bırakır. Bu sebeple HES'ler enerji üreten fakat tüketmeyen sistemlerdir. Bu su zaman içinde değişik konularda da kullanılabilir (Sağır, 2012: 170).

HES'ler yenilenebilir enerji sağlanması, gaz salınımı olmaması sebebiyle temiz olması, suyun gücünden faydalanılması ve yapılış maliyetlerinin coğrafi olarak bazı bölgelerde uygun olması bakımından faydalı görünse de ekonomik, kültürel, siyasi ve en temel olarak çevresel zararları da bulunmaktadır. HES bölgelerinin projelerin yürütülebilmesi için uygun hale getirilirken pek çok ağaç kesilmekte ve bitki örtüsüne zarar verilmektedir. Bu durum bölgede yaşayan diğer canlıların da hayatında değişimi beraberinde getirmektedir. Değişimden kaynaklı olarak yaşanan iklimsel faaliyetlere uyum sağlayamayan canlılar yok olmakta ya da ağır zararlar görmektedir. Su sıcaklığında ve seviyesinde yaşanan değişim tarımsal ve iklim anlamında tehlikelere sebep olmaktadır (Bars vd., 2016: 2246). HES yapım sürecinde yeni yol güzergahları oluşturulmakta ve bitki örtüsü tahrip edilmektedir. Suyun depolanması ya da akış yönünün değiştirilmesi ile bölgedeki suda yaşayan canlıların yaşam alanı değişmektedir. Doğal hayat üzerindeki bu müdahaleler birbiri üzerinde domino etkisi yaparak ekolojik felaketleri tetiklemektedir. Su altında kalarak çürüyen bitkiler sonucu ekosisteme sera gazı salgılanmakta ve bu durum da ozon tabakasının delinmesine neden olmaktadır. Ekonomik anlamda ise HES projelerinin maliyetleri bazı zamanlarda hesaplananın üzerinde olurken elde edilen fayda oranı düşük olmaktadır (Yaman ve Haşıl, 2018: 148). HES ve çevre konusunda temel sorun suyun metalaşması ve projelerin bulunduğu alanın uğradığı yıkımlardır. Su bir hak olma durumunu kaybederek, elektrik üretmek amacıyla kullanılan bir mal haline gelmiştir. Alınabilir-satılabilir bir değer halini alan su, proje yöneticileri tarafından isteğe göre kullanılmakta ve ekolojik bir kaygı güdülmemektedir. Aynı zamanda şirketler projenin gerçekleştiği alanında sahibi konumuna gelmekte ve şirketler hem suyun hem de çevrenin hakimi konumunda hareket etmektedirler (Baykal, 2018: 123).

HES konusunda yaşanan sorunlar sadece çevresel, iktisadi ve siyasi değildir aynı zamanda kültürel ve sosyolojik bir yanı da vardır (Oğuz, 2016: 209). HES bölgesinde yaşayan insanların göç etmek durumunda kalması, verimli tarım arazilerinin kullanılamaz hale gelmesi sonucu gelir durumunda yaşanan daralma, hava kirliliğinden kaynaklı yaşanan sağlık sorunları ve göç etmek durumunda kalınması bunlardan bazılarıdır. HES konusunda yaşanan direnişler daha çok bunlar etrafında şekillenir.

4. TÜRKİYE'DE HES'LERİN DURUMU

Enerjiye duyulan ihtiyaç sanayileşme ve hızlı nüfus artışı sonrası giderek yükselmiştir. Küreselleşme, teknolojik gelişmeler, elektrik kullanılan alanları hayatımızın her yanına taşımıştır. Bu durum enerji üretebilen ülkeleri diğerlerinin önüne taşırken enerji sektöründe gelişmemiş ülkeler diğerlerine bağımlı hale gelmektedir. Fosil yakıtlar enerji üretiminde öncü durumda olsa da beraberinde yenilenemez kaynaklar olmaları ve çevreye verdikleri tahribat bakımından yeni arayışlara sebep olmaktadır (Ürün ve Soyu, 2016: 32-33). Fosil enerji kaynaklarının dünya üzerinde eşit dağılıma sahip

olmaması, fosil kaynakları az olan ülkeleri dışa bağımlılığı azaltmak amacıyla farklı enerji üretme yolları arayışa yönlendirmektedir. Aynı zamanda fosil yakıtların yenilenebilir olmaması da bir arayış sebebidir. Türkiye’de enerji üretme konusunda talepkar ülkelerden birisidir. Enerji üretiminde en çok kullanılan kaynak doğalgazdır, bu durum dışa bağımlılığını artırmaktadır. Bu durumun önüne geçebilmek amacıyla yenilenebilir enerji kaynakları arayışları sürmektedir. Türkiye coğrafi ve iklimsel olarak bakıldığında rüzgar, güneş, hidroelektrik gibi yenilenebilir kaynaklardan enerji üretilmesi için uygun bir sahadır (Yılmaz, 2012: 35). Çalışmamızın odak noktası olan hidroelektrik enerji kapasitesi dünya üzerinde oldukça yaygın bir enerji üretim biridir. Türkiye’de teknik açıdan bakıldığında hidroelektrik enerji dünya teorik potansiyelinin %1,5’ine, bunun yanı sıra Avrupa potansiyelinin %17,6’sına sahiptir (Ürün ve Soyu, 2016: 34).

Türkiye coğrafi konumundan dolayı Hidroelektrik enerji üretimine önem vermektedir. 2023 yılına kadar kurulu gücün 34 bin MW’a ulaştırılması hedeflenmektedir. Türkiye’de hidroelektrik enerji bakımından en uygun bölge Karadeniz olurken özellikle Doğu Karadeniz’de HES projeleri oldukça fazladır. Sadece Trabzon’un Çaykara ilçesine bağlı Solaklı Vadisi’nde bile 36 HES projesi yer almaktadır (Oğuz, 2016: 201).

Hidroelektrik enerji üretiminin artırılarak ülke ekonomisinin kullanımına sunulması ve Türkiye’deki toplam enerji üretiminde hidroelektrik enerjinin payını artırmak amacıyla hareket eden tek yetkili kurum Devlet Su İşleri (DSİ)’dir. Türkiye’de teorik hidroelektrik potansiyel 433 milyar kWh/yıl, teknik olarak değerlendirilebilir potansiyel ise 216 milyar kWh/yıl olarak hesaplanmıştır. Türkiye’nin teknik olarak değerlendirilebilir HES potansiyeli olan 216 milyar kWh/yıl’lık kısmın teknik, ekonomik, çevresel ve sosyal açılardan yapılabilir kısmı 180 milyar kWh/yıl’dır. Yapılabilir toplam potansiyelin 2020 yılı sonu itibarıyla üretim potansiyeli olarak işletmeye alınan kısmı 108 milyar kWh/yıl’dır. 2023 yılında üretim potansiyelinin 135 milyar kWh/yıl’a ulaşması hedeflenmektedir (DSİ, 2020: 39-40).

Tablo-1: HES Potansiyel Durumu Tablosu

	HES Sayısı	Toplam Kurulu Kapasite (MW)	Ortalama Yıllık Üretim (GWh/Yıl)	Oran (%)
İşletmede	714	31.391	108.005	68
İnşaat Halinde	37	1.279	4.578	2,9
İnşasına Henüz Başlanmayan	493	15.317	46.216	29,1
Toplam	1.244	47.987	158.799	100

Kaynak: DSİ 2020 Faaliyet Raporu.

DSİ 2020 faaliyet raporuna göre şu an işletme halinde olan 714 HES bulunmaktadır. Bu tabloda görüldüğü üzere hidroelektrik enerji üretimine yönelik yatırımlar hala devam etmektedir. 2016 yılında 596 olan aktif HES sayısı 2020 itibarıyla 714’e ulaşmıştır. Bu artışta enerjide dışa bağımlılığı azaltma amaçlanmaktadır. Ancak HES’lerin başta çevre olmak üzere siyasi, iktisadi, kültürel sonuçları göz ardı

edilmektedir (Yaman ve Haşıl, 2018: 151-152). Doğada bir hak olarak bulunan su HES projeleri ile enerji haline dönüştürülerek alınabilir-satılabilir mal halini almaktadır. Aynı zamanda proje sahipleri proje bölgesinde sahiplik elde etmekte ve doğa üzerinde müdahale etme hakkı sağlamaktadır. Zamanla yaşanan bu metalaşma ile su anlamsal olarak da bir değişime uğramaktadır. Baykal'ın da belirttiği üzere (Baykal, 2018: 125): “Su bir dönüşüme uğrayarak kimyasal formüle indirgenmiş bir maddeye dönüşmüştür. Artık su değil H₂O'dur.” Artan HES sayısı sonrası Türkiye’de de HES karşıtı ekolojik hareketler gündeme gelmeye başlamıştır. Bu direnişlerde kadınların konumu bakımından, son zamanlarda sosyal medya üzerinde hareketlenme bakımından kültürel ve sosyal niteliklerine yönelik yeni boyutlar eklemiştir. Bu direnişlerde daha çok HES’lerin çevresel zararlar üzerinde durulmaktadır.

5. HES DİRENİŞLERİ: FINDIKLI ÖRNEĞİ

Türkiye’de özellikle 2000’li yıllar sonrasında artan HES sayıları ve halen devam eden güncel projelerle sayının yükseliyor olması beraberinde HES direnişlerini de getirmiştir. Özellikle yerel halk başta olmak üzere bu direnişlerin varlığı sorunların da varlığına işaret etmektedir. Bu direnişlerde çevre koruma kaygısı taşıyanlar olsa da emek-iş gücü anlamında bir metalaşma yaşandığı için gelir durumunun etkilenmesinden kaynaklı olarak karşı çıkanlar da yer almaktadır. Türkiye’de günümüzde yerel halkların HES projelerine isyan ettiği, şirketlerin HES projeleri için birbiriyle kıyasıya mücadele verdiği, akarsuların denetimlerinin nitelikli olarak yapılmadan özel sektöre devri nedeniyle HES lisansı borsasının oluştuğu, lisansların ticari metaya dönüştüğü bir ortam hakim olmaya başlamıştır (WWF, 2021).

Kapitalizmin insanı sömüren, kar odaklı yaklaşımı doğa üzerinde de bir tahribata yol açmaktadır. Doğaya karşı oluşan kar odaklı yaklaşımla birlikte su, neoliberal dönüşümün ticarileşme politikaları arasında artık bir hak olmaktan ziyade üzerinden kar sağlanan bir kaynak haline gelmiştir. Sanayileşme, tarımsal sulama, şehir şebeke suyunda kullanma ile beraber enerji üretimi de eklenerek su kullanılan tüm alanlar ticari bir nitelik kazanmıştır. Böyle bir metalaşma ortamında yaşanan HES direnişlerinin çevre koruma amacı taşıyıp taşımadığı ya da birincil kaygının çevre olup olmadığı tartışma alanı haline gelmektedir (Şengül, 2017: 57-59).

Hem HES karşıtı mücadele içerisinde hem de çevre korumacılığın her alanında yerel bakış incelenirken yoksulluk perspektifini de eklemek gerekir. Çevreci düşünülmesi bile ekonomik yapıya etkisinden dolayı projelere karşı çıkılması kapitalizmin her alana etki ettiği ilişkilerden kaynaklanır. Bu tüm direnişlerin ekonomik kaygı taşıması anlamına gelmez, ancak böyle bir bakış açısının olduğu da göz ardı edilememelidir. 1980 sonrasında neoliberal politikalar etkisinde enerji politikalarının da artış göstermesi, Anadolu’da pek çok yerde HES direnişlerine neden olmuştur. GAP gibi geniş çaplı projelerde halkın herhangi bir tepki göstermemesi, ancak daha sonra suya erişimin sınırlanması ya da tamamen engellenmesiyle direnişlerin artması bu konuda yapılan direnişlerinde ne kadar çevre kaygısı güdüp gütmeye başladığını sorgulamaktadır (Şengül, 2017: 74).

HES direnişlerinin yakın zamana kadar yaygın değildir. Bu durumun gerçekleşmesinde hem halkın yararı açısından yaşanan değişim hem de bilgi eksiliğinden kaynaklı olarak etkilerinin tam olarak

bilinmemesi etkilidir. Halkın iş imkanı, köylere yardımlar yapılması gibi gerekçelerle projelere karşı ilk tutumları olumlu olmuştur. Bu anlamda direnişi ortaya çıkaran HES bölgesi dışındaki aktörlerdir. Halkın dışarıdan bilgilendirilmesi ile oluşan bilinçle birlikte direnişlerin ortaya çıkmasında tarım arazilerinin kullanılamaz hale gelmesi, çay tarımının oluşan iklim değişikliği sonrası yapılamayacak olması gibi ekonomik göstergeler de sonradan etkili olan faktörler arasındadır. HES direnişlerinde bir başka öne çıkan unsur kadın direnişleridir. Kadınların HES direnişlerinde yer almalarının temel sebebi hem ev işlerinde suya olan bağımlılıkları hem de doğa ile aralarında oluşan sahiplenme ilişkisidir (Yavuz ve Şendeniz, 2013: 47-48).

HES karşıtı mücadelelerin ortak özelliği yerelden evrensele yayılmalarıdır. Özellikle günümüzde sosyal medyanın etkisiyle hem bilgi alışverişi hızlanmakta hem de direnişlerin yayılım hızı artmaktadır. Şirketlere suyun kullanım haklarının 49 yıllığına verilmesi proje alanının da sahibi gibi hareket etmelerine sebep olmaktadır. Türkiye’de yaşanan HES direnişleri içerisinde Fındıklı örneği yakınlarındaki HES’lerden farklı olarak daha proje faaliyetleri başlamadan durdurulması bakımından incelemeye değer görülmüştür.

Rize’nin ilçesi olan Fındıklı’da gerçekleşen HES hareketlerinin etkileri ve sonuçları bakımından Hamsici, Fındıklı’yı “HES mücadelelerinin başkenti” olarak tanımlamıştır (Eren ve Büke, 2016: 313). Fındıklı’da bulunan Çağlayan ve Arılı dereleri bugün üzerinde HES inşaatı bulunmayan nadir yerlerden birileridir. Karadeniz’de özellikle 2000 sonrasında giderek artan HES sayısı çevre üzerinde tehlikeli boyutlara ulaşmıştır. Halkın projelere tepki göstermeye başlaması, projelerin duyurulması için sosyal medya kanallarının kullanılmasıyla büyük kitleler tarafından direniş gösterilmeye başlanmıştır (Şendeniz, 2012: 60).

Direnişlerin halka duyurulması ve HES zararlarının aktarılıp, tanıtılmasında 2007 yılında kurulan “Fındıklı Dereleri Koruma Platformu” önemli görevler üstlenmiştir. HES projelerinin birçok bölgede iş imkanı, yol-çesme gibi yardımlar olarak görülmesi çevre duyarlılığının ikinci planda kalmasına etki etmektedir. Bir bakıma Fındıklı’da çevreye olan ilgi ve alakanın suyun metalaşması süreciyle birlikte başladığı görülür. Sosyal medya üzerinden bilgilendirmeler yapan platform aynı zamanda bilgi notları, pankartlar hazırlayarak yöre halkını bilgilendirmiştir. Halkın bu mücadelede yerini almasında bilgilendirme sonrası oluşan bir çevre duyarlılığının yanı sıra HES sonrası oluşacak iklim ve su değişikliği ile çay ve fındık gibi bölgenin önemli gelir kaynaklarının zarar göreceği endişesi de eşlik etmektedir (Eren ve Büke, 2016: 316). İnsanların çoğu bilgilendirmeler sonrası oluşacak zararların farkındalığını edinirken bir kısmında çevre illerde yapılan HES’ler sonrası oluşan ortamı görmeleri sebebiyle bir farkındalık kazanmıştır. Fındıklı’da HES direnişlerine her yaştan her meslekten insanlar katılmış hatta toplumsal hareketlerde geri planda kalan kadınlar da en önde yer almıştır. Suyun metalaştığı dönemde doğan yeni nesil için bu durum daha kabul edilebilir bir nitelik taşıırken dereleri bir yaşam olarak göre ileri yaştaki insanlar daha hassasiyetle yaklaşmaktadır. Bölgede yer alan derelerin tüm canlılar için yaşam anlamına geldiğini, sadece kazanç elde edilen bitki örtüsünün değil adını dahi bilmedikleri hayvanların bundan etkileneceğinin bilincine varmışlardır. Direnişler sırasında her yaştan

kadın ve erkek katılım göstermiş, gündüz ve gece projenin faaliyete geçmemesi için nöbet tutmuştur. Suyu müdahaleden erkeklerden daha çok etkileneceğinin farkına varan kadınlar küçük bebekleriyle bile direnişlere katılmıştır. Ev hanımı, mühendis, üniversite mezunu, okuma-yazma bilmeyen gibi pek çok farklı bakış açısına sahip insan ortak bir mücadele amacıyla bir araya gelmiştir (Yavuz ve Şendeniz, 2013: 49).

Enerji ihtiyacını yenilenebilir kaynaklar üzerinden karşılamak ve dışa bağımlılığı azaltmak amacıyla gerçekleştirilen HES projeleri suyun metalaşma sürecini de beraberinde getirmektedir. Bu anlamda Fındıklı çevresindeki HES direnişleri projelerin inşaatları başlamadan durdurulmasıyla diğer direnişlerden ayrılmıştır. Birçok proje karşısındaki direnişler inşaat sürecinde netice alınırken çevreye belli bir düzeyde zarar verildikten sonra olması eksiklik getirmektedir. Etkileri ve sonuçları bakımından böylece Fındıklı'da 2008 yılında Çağlayan Vadisi'nin 2010 yılında ise Arılı Vadisi'nin sit alanı ilan edilmesiyle başarılı bir sonuç alınmıştır.

SONUÇ

Dünya üzerinde giderek artan enerji ihtiyacı ve enerjinin daha çok yenilenemez kaynaklardan sağlanıyor olması özellikle 1970'li yıllar sonrasında ekolojik sorunların tehlikeli bir boyuta gelmesiyle yeni arayışları ortaya çıkarmıştır. Enerjiye sahip olan ülkelerin konumunun güçlenmesi başta gelişmekte olan ülkeler olmak üzere tüm ülkeleri harekete geçirmiştir. Türkiye gibi coğrafi bakımdan HES projelerine uygun olan ülkeler su gücünden faydalanmak amacıyla HES yatırımlarına yönelmiştir. 1980'lerin ortalarına kadar sadece devlet tarafından yapılan bu yatırımlar ileri tarihlerde özel sektöre devredilmiştir. Neoliberal politikaların da etkisiyle suyun var olan anlamı bu tarihlerde değişmeye başlamıştır. Suyun bir hak mı yoksa mal mı olduğu yönündeki tartışmalar artmış ve su kıtlığını önleme gerekçesiyle su bir mal olarak değerlendirilmiştir.

Çalışmanın temel sorularını “neoliberalizm sonrası değişen koşulların su üzerinde ne etkiler yaptığı” ve “suyun değişen konumu sonrası günümüzün önemli bir tartışma alanı haline gelen çevre sorunları bağlamında etkileri” olmuştur. Neoliberalizm-su-çevre etkileri etrafında şekillenen bu çalışmada ilk olarak gerekli literatür incelenmiş ve çalışmanın benzerlerinden ayrı noktaları değerlendirilmiştir. Kavramsal olarak açıklama yapabilmek ve çalışma alanı olarak seçtiğimiz üç kavramın birbiriyle ilişkilerini incelemek amacıyla neoliberalizm ve suyun metalaşması, çevre ve HES, inceleme alanı olarak seçtiğimiz Türkiye örneğinde mevcut durumu görebilmek amacıyla Türkiye’de HES başlıkları çalışmanın kapsamını oluşturmuştur.

Suyun tanımında zaman içerisinde yaşanan değişimlerle bir ihtiyaç olarak değil hak olarak tanımlanması metalaşma sürecini meşru hale getirmeye başlamıştır. Çevrenin en önemli unsurlarından birisi olarak suyun metalaşması ve ardından yaşanan tahribat insan müdahaleleri üzerinden somutlaşmıştır.

Neoliberal politikalar suyu kıt bir kaynak olarak ele almaktadır. Bu durum ekonomik bir değer atfedilerek alınıp satılabilmesini beraberinde getirmektedir. Suyun ihtiyaç olarak tanımlanması ve kar elde etmek amacıyla metalaşmasının bir götürüsü olarak hem kaynaklar tüketilmekte hem de çevre kirletilmektedir.

Suyun metalaşması bağlamında HES'lere baktığımızda gerçekleşen projeler sonrası pek çok etki karşımıza çıkmaktadır. Hem direk insanlar üzerinde hem de doğadan dolaylı olarak sonuçlar gerçekleşmektedir. Gerçekleştirilen HES projeleri sonrası ulaşım yolları değişime uğramakta, ormanlar tahribata uğramaktadır. Atık suların karıştığı temiz su kaynakları da kirlenmektedir. Bu durum hem sağlık sorunlarına yol açmakta hem de bölgedeki tarım sektörünün de etkilenmesini getirmektedir. HES projeleri gerçekleştiği bölgelerde oluşan iş kaynakları olumlu bir sonuç olarak karşımıza çıksa da aynı zamanda bölgeye verdiği zararlarla geçim kaynağını kaybeden aileler göç ederek bölgeden ayrılmak zorunda kalmaktadır.

Bölge üzerinde yaşanan etkileri olumlu ve olumsuz olarak değerlendiren bölge insanları bulunmaktadır. Yaşanan değişimlerden etkilenen ya da benzer olaylardan medya gibi bilgi kaynaklarından elde edilen fikirlerle kararı değişen insanlar projelere karşı çıkmaktadır.

HES'lerin su üzerinde ortaya çıkardığı en önemli sonuç suyun ticari bir konum kazanmasıdır. Alınıp satılabilir bir mal haline gelmekte, HES sürecinde suyun kullanım hakları şirketler için özelleştirilmektedir. Gerekli sonuçların piyasa aktörlerine aktarılması, suyun kullanım haklarının uzun süreler firmalara verilmesi bölge halkının ve vatandaşın kullanım haklarını sınırlandırmaktadır.

Çalışma sonuçlarına göre suyun konumu ve suya bakış açısı neoliberalizm sonrası farklı bir anlam kazanmıştır. Bir hak olarak değil ihtiyaç olarak anlam kazanması, HES projeleri üzerinden bakıldığında çevre ile birlikte değerlendirmeyi gerekli kılmıştır. Hem su bir kaynak olarak anlam farklılığı yaşayarak metalaşmakta hem de gerçekleşen HES'ler sonrası çevrede pek çok etki meydana gelmektedir.

KAYNAKÇA

- Arsel, M. (2012). "Environmental Studies in Turkey: Critical Perspectives in a Time of Neo-liberal Developmentalism", *The Arab World Geographer*, 15(1), 72-81.
- Atvur, S. (2013), "Küresel Su Hareketinin Kurumsallaşması Yönünde Bir Tartışma", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 68(4), 45-72.
- Atvur, S. (2013), "Küresel Su Politikalarında Temel Tartışmalar", *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 14(1), 315-335.
- Aydın, Z. (2010). "Neo-Liberal Transformation of Turkish Agriculture", *Journal of Agrarian Change*, 10(2), 149-187.
- Bakker, K. (1995). "Water: Political, Biopolitical, Material", *Social Studies of Science*, 42(4), 616-623.
- Bars, T., Akbay, C. Ve Uçum, İ. (2016) "Türkiye'de HES'lerin Varlığı, Çevreye ve Tarıma Olan Etkileri", *XII: Tarım Ekonomi Kongresi Bildiri Kitabı*, Anonim.
- Baykal, N. (2018). "Suyun Metalaşması, Yerel Yönetimler ve Su Hakkı Mücadelesi", *Emek Araştırma Dergisi (GEAD)*, 9(14), 119-136.
- Castree, N. (2010). "Neoliberalism and the Biophysical Environment 1: What 'Neoliberalism' is, and What Difference Nature Makes to it", *Geography Compass*, 4(12), 1725-1733.
- Castree, N. (2010). "Neoliberalism and the Biophysical Environment 2: Theorising the Neoliberalisation of Nature", *Geography Compass*, 4(12), 1734-1746.
- Castro, E. (2008). "Neoliberal Water And Sanitation Policies As A Failed Development Strategy: Lessons From Developing Countries", *Progress in Development Studies*, 8(1), 63-83.
- DSİ, (2020). Faaliyet Raporu, <https://cdn.nys.tarimorman.gov.tr/api/File/GetFile/425/KonuIcerik/759/1107/DosyaGaleri/DS%C4%B0%202020-yili-faaliyet-raporu.pdf>. Erişim Tarihi: 02.06.2021.
- Eren, Z. C. ve Büke, A. (2016). 'Sen Aklını Mi Yedün Çocuk?' Neoliberalizm, Değersizleştirme ve HES Karşıtı Hareketler: Fındıklı Direnişi Örneği. Aksu, C. Erensü, S. ve Evren, E. (Der.), *Sudan Sebep: Türkiye'de Neoliberal Su-Enerji Politikaları ve Direnişler*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Erensü, S. (2016). Neoliberalleşmenin Doğası, Doğanın Neoliberalleşmesi: Su-Enerji Rabıtası Üzerinden Neoliberalizm ve Müphemlikleri. Aksu, C. Erensü, S. ve Evren, E. (Der.), *Sudan Sebep: Türkiye'de Neoliberal Su-Enerji Politikaları ve Direnişler*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ferguson, J. (2009). "The Uses of Neoliberalism", *Antipode*, 41(1), 166-184.
- Gleick, P. (1998). "The Human Right To Water", *Water Policy*, 1, 487-503.
- Görmez, K. (2015). *Çevre Sorunları*, Ankara: Nobel Yayın.
- Güzelsarı, S. ve Tuluay F. N. (2011). "Küresel Su Yönetimi ve Suyun Ticarileştirilmesi", *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1, 54-83.
- Harris, M. L. (2009). "Gender And Emergent Water Governance: Comparative Overview Of Neoliberalized Natures And Gender Dimensions Of Privatization, Devolution And Marketization", *Gender, Place And Culture*, 16(4), 409-426.
- Harvey, D. (2005). *Neoliberalizmin Kısa Tarihi*, Onacak, A. (çev.), İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Hassoy, H. (2016). "Hidroelektrik Santrallerle Gelen Yıkım", *Toplum ve Hekim*, 31(3), 1-9.
- Heywood, A. (2013). *Siyasi İdeolojiler*, Bayram, K. (çev.), Ankara: Adres Yayınları.
- Kartal, F. (2006). "Suyun Metalaşması, Suya Erişim Hakkı ve Sosyal Adalet", *Su Politikaları Kongresi*, Ankara: TMMOB İnşaat Mühendisleri Odası, 4478-485.
- Kılıç, S. Ve Karataş, A. (2017). "İnsan Haklarının Bir Bileşeni Olarak Su Hakkı", *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, 34(9), 37-60.
- Larner, W. (2000). "Neo-Liberalism: Policy, Ideology, Governmentality", *Studies In Political Economy* 63(4), 5-25.
- Larner, W. (2003). "Neoliberalism?", *Society and Space*, 21, 509-512.
- Linton, J. (2010). *What is Water?*, Columbia: UBC Press.

- Narin, A. (2016). "Su Hakkı ve Bir Müdahale Aracı Olarak Suyun Özelleştirilmesi", *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, 27, 729-757.
- Oğuz, S. P. (2016). "Trabzon Solaklı Vadisi: Ogene Halklarının HES'lere Karşı Mücadelesi", Aksu, C. Erensü, S. ve Evren, E. (Der.), *Sudan Sebepler: Türkiye'de Neoliberal Su-Enerji Politikaları ve Direnişler*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Sağır, H. (2012). *Su-Enerji-Çevre İlişkileri Bağlamında Hidroelektrik Santrallerinin (HES) Ekolojik ve Ekonomik Etkileri: Doğu Karadeniz Bölgesi Hidroelektrik Santralleri Araştırması*, Selçuk Üniversitesi: Doktora Tezi.
- Serter, G. (2021). "Neoliberal İdeolojinin Çevresel Yüzü: Ekoliberalizm", *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(1), 64-77.
- Şendeniz, Ö. (2012). *Toplumsal Hareketler Repertuarının Dönüşümü: Fındıklı Hes Muhalefeti Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon.
- Şengül, M. (2017). "Türkiye'de 'Sermeye Kapanı'ndaki Köylülerin HES Karşısı Mücadelesi: Köylülerin Korumaya Çalıştığı Doğa Mı?", *Kent Araştırmaları Dergisi*, 8(21), 57-90.
- Thorsen, D. and Lie, A. "what is neoliberalism?", <http://jagiroadcollegelive.co.in/attendance/classnotes/files/1589998418.pdf>. Erişim Tarihi, 01.06.2021.
- Turgut, N. Y. (2012). *Çevre Politikası ve Hukuku*, Ankara: İmaj Yayınevi.
- Ürün, E. ve Soyu, E. (2016). "Türkiye'nin Enerji Üretiminde Yenilenebilir Enerji Kaynakları Üzerine Bir Değerlendirme", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1, 31-45.
- Yaman, M. ve Haşıl, F. (2015). "Türkiye'deki Hidroelektrik Santrali (Hes) Uygulamalarına Çevre Açısından Bakış", *Uluslararası Afro-Avrasya Araştırmaları Dergisi*, 5, 145-156.
- Yavuz, Ş. ve Şendeniz, Ö. (2013). "Hes Direnişlerinde Kadınların Deneyimi: Fındıklı Örneği", *Fe Dergi: Feminist Eleştiri*, 5(1), 42-58.
- Yılmaz, A. (2009). "Yeni Sağcı Su Politikası Kavramları: Fiyatlandırma, Su Hakkı, Özerklik-Katılım", *Memleket Siyaset Yönetim*, 4(10), 1-32.
- Yılmaz, G. (2013). *Suyun Metalaşması: Kıtlığın Nedeni Kıtlığa Çare Olabilir Mi?*, İstanbul: Evrensel Kültür Kitaplığı, 2013.
- Yılmaz, M. (2012). "Türkiye'nin Enerji Potansiyeli ve Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Elektrik Enerjisi Üretimi Açısından Önemi", *Ankara Üniversitesi Çevre Bilimleri Dergisi*, 4(2), 33-54.
- 10 Soruda HES Gerçeği-WWF, https://wwftr.awsassets.panda.org/downloads/10_soruda_hidroelektrik_santraller_web.pdf?1800. Erişim Tarih: 03.06.2021.
-

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Teşekkür: -

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Acknowledgement: -

Gönderilme Tarihi: 26 Mayıs 2022; Revize Edilmiş Hali: 6 Temmuz 2022; Kabul Tarihi: 7 Temmuz 2022

BITCOIN AS A PUBLIC POLICY TOOL FOR FINANCIAL DEVELOPMENT: A CASE FROM EL SALVADOR¹

Recep YORULMAZ²

Mehmet Oğuz TAÇYILDIZ³

ABSTRACT

In our rapidly globalizing and digitalizing world, data transfer can be done quickly in multimedia, communication, computer systems, etc. On the other hand, a blockchain database is a technology that allows us to transfer assets such as digital money that we attribute value to. This technology, which eliminates centralization and distributes reliability and transparency among all users, is also known as the technology under virtual currencies such as Bitcoin and Ethereum. El-Salvador is the first country to accept Bitcoin as a legal currency. It is one of the most fundamental issues to wonder how this will affect the economy of El-Salvador and the spread of financial services to all members of society. In this study, it is examined how the process of accepting Bitcoin as legal money has an effect on the economy of El-Salvador and the percentage of people's access to financial services. Although there is not a great background to make an empirical assessment on the subject, it seems that a large part of the society has started to use Bitcoin through the official mobile application of the state. It is seen that even citizens who did not have a bank account before can access financial services with this method. In addition, the rapid increase in the investments coming to the country due to the tax advantages provides a great added value for the country's economy.

Key Words: Blockchain, Bitcoin, El-Salvador, Financial Inclusion

Jel Codes: B26, F63, G23

FİNANSAL GELİŞME İÇİN BİR KAMU POLİTİKASI OLARAK BİTCOİN: EL SALVADOR ÖRNEĞİ ÖZ

Hızla küreselleşen ve dijitalleşen dünyamızda, multimedyaya, haberleşme, bilgisayar sistemleri vb. birçok alanda veri transferi kolaylıkla yapılabilmektedir. Blokzincir veri tabanı ise, bu verilerin haricinde değer atfettiğimiz dijital para gibi varlıkları da transfer etmemizi sağlayan bir teknolojidir. Merkezizetçiliği ortadan kaldıran, güvenilirliği ve şeffaflığı tüm kullanıcılar arasında dağıtan bu teknoloji, Bitcoin ve Ethereum gibi sanal paraların altındaki teknoloji olarak da bilinmektedir. Bitcoin'i yasal para birimi olarak kabul eden ilk ülke El-Salvador olmuştur. Bu durumun El-Salvador ekonomisinde ve finansal hizmetlerin toplumun tüm üyelerine yayılması konusunda nasıl bir etki göstereceği merak edilen en temel hususlardan birisidir. Bu çalışmada Bitcoin'i yasal para olarak kabul etme sürecinin El-Salvador ekonomisinde ve halkın finansal hizmetlere olan erişim yüzdesinde nasıl bir etki oluşturduğu incelenmiştir. Her ne kadar konu ile ilgili ampirik bir değerlendirme yapmak için büyük bir geçmişi olmasa da, toplumun büyük kesiminin devletin resmi mobil uygulamasıyla Bitcoin kullanmaya başladığı görülmektedir. Daha önce herhangi bir banka hesabı dahi olmayan vatandaşların dahi bu yöntemle finansal hizmetlere erişim sağlayabildiği görülmektedir. Ayrıca, sağladığı vergisel avantajlar sebebiyle ülkeye gelen yatırımların da hızla artması ülke ekonomisi için büyük bir katma değer olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Blockchain, Bitcoin, El-Salvador, Finansal İçerme

¹ Bu Çalışma Bayburt Üniversitesi tarafından 12-14 Mayıs 2022 tarihinde düzenlenen II. ISABMER sempozyumunda Mehmet Oğuz Taçyıldız tarafından özet bildiri olarak sunulmuştur.

² Dr.Öğr.Üyesi, ryorulmaz@ybu.edu.tr, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, 0000-0001-9769-2100

³ Doktora Öğrencisi, tacyildizoguz@gmail.com.tr, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, 0000-0001-9284-5729

Jel Kodları: B26, F63, G23

INTRODUCTION

In our developing, changing, and globalizing world, innovative technologies continue to change our lives. With the innovative technologies offered by Industry 4.0, production, transportation, and internet technologies have increased and in parallel, the trade volume between countries has expanded rapidly. With this last link of the industrial revolution, which is based on the development of production capabilities with smart internet-based technologies and their integration with other systems, the world has entered a new era.

Today, thanks to the rapid development of the internet, the ability to transfer data between two different people in two different parts of the world have become a very normal and costless process. In an article on Bitcoin published in 2008, the subject was taken a step further and "valuable asset" transfer was brought to the agenda besides data transfer (Tubitak, 2021). With the new Block Chain Technology, a new dimension has been brought to the transfer of valuable assets. With this technology, the concept of central authority (bank, state, etc.) has been disabled. In this system, which allows the transfer of all kinds of valuable assets without being dependent on any authority, the security of the data is now provided with a special encryption system (Rauer, 2020). With this feature, data privacy is at the highest level in block chain technology. On the other hand, with the elimination of the need for third parties in block chain technology, all participants can see and follow the contract details and conditions with the help of smart contracts. One of the most distinctive and original features of the system is that it consists of a transparent and distributed structure. All transactions performed in the system are recorded in a public account book. The records are transparent, cannot be deleted, or changed, and can be easily followed by anyone at any time (Kırbaş, 2018).

Since the trust mechanism does not depend on individuals or institutions, but on the distributed nodes and the difficulty of the mathematical operations they contain, it technically creates a high-level trust environment (Tubitak, 2021).

On the other hand, countries' investments continue with increasing in block chain technology which can be used in areas such as financial sector applications (payment transactions, fintech, money transfers, etc.), public sector applications (digital identity, social security system, tax system, etc.), supply chain, energy sector and smart contracts. (Cognizant, 2016). The use of block chain technology can be of great benefit in cases where the cost of establishing a distributed and reliable center is high, especially in application areas where it is difficult to provide audit and security from a single source (Kırbaş, 2018).

In addition, according to Balta (2021), there are many different features between block chain technology and the old central database system. According to the research; while record integrity is high in the block chain system, it is moderate in the central database system. When evaluated in terms of usability, while there is a high availability rate in the block chain system, it is at a low level in the central

database. On the other hand, while there is a high level of fault tolerance in the block chain system, the fault tolerance in the central database is at a low level.

Although it can be used in many areas, block chain technology has become famous with Bitcoin, that is, crypto money. Today, interest in cryptocurrencies, especially Bitcoin, continues to increase.

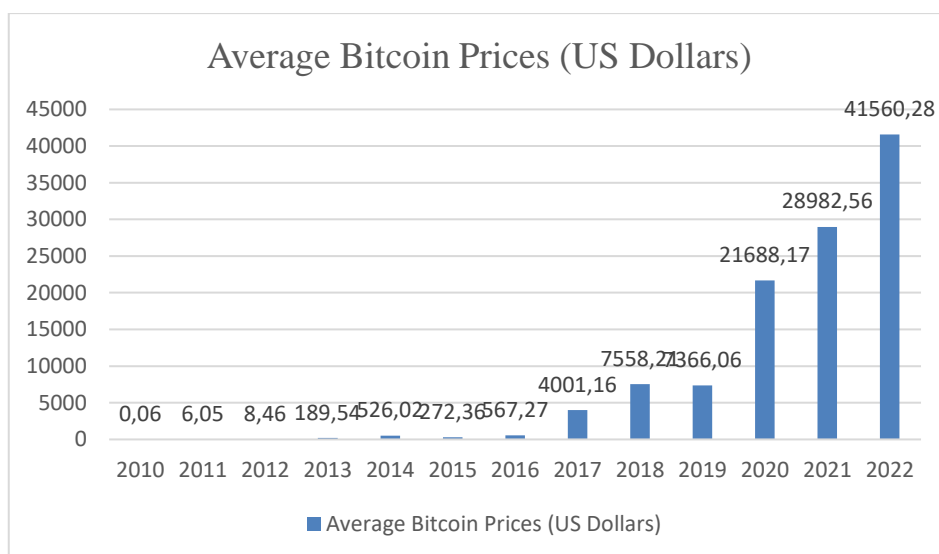
Since this technology tends to increase the usage of financial services, it can be evaluated as a trigger factor that accelerate financial inclusion especially in the case of El Salvador. Hence, increasing financial inclusion would be a tool for strong financial development. El-Salvador's acceptance of Bitcoin as a legal currency besides the dollar aroused curiosity around the world. The sustainability of this situation and its possible effects on economic development and financial inclusion are the most curious subjects.

The fact that not enough time has passed since the adoption of Bitcoin as a legal currency causes the issue to not be evaluated empirically. On the other hand, the difficulty in accessing financial inclusion data on El-Salvador can be considered as one of the most fundamental limitations on the subject. However, the information obtained from the official organs of the state, academic studies, and social media platforms indicate that the financial inclusion figures in the country are increasing rapidly. It is considered that more comprehensive empirical studies can be carried out after obtaining numerical data on the subject.

Therefore, the aim of the study is to analyze the impact of policies towards facilitating access to financial instruments through Bitcoin usage, on the financial development. The link between Bitcoin usage data and financial inclusion and the progress of the impact of Bitcoin are described using a descriptive method in this study. Despite the lack of sufficient data to perform detailed empirical evidence of the subject, this study will be the very first discussion of the context in the literature. It has been revealed with the outcomes of study that policies for increasing access to financial instruments, have positive effects on the financial access levels on the country. Hence, easing the usage of financial instruments help to enhance financial development in El Salvador.

1. BITCOIN AS A LEGAL TENDER

Factors such as the fact that global economic crises easily affected all countries and governments could not develop a solution, the fragilities in the values of traditional currencies, and the decrease in trust in credit rating institutions played a big role in the formation of cryptocurrencies (Balta, 2021). The first and largest of the existing cryptocurrencies is Bitcoin with a transaction volume of approximately 892 billion dollars (Dünya, 2022).

Figure 1. Average Bitcoin Price by Years (US \$)

Source: Investing.com, 2022

Bitcoin, which does not have any physical form and whose average price is constantly increasing over the years, is a currency that is based on mutual trust between users and is not under the sovereignty of any state or individual. The Bitcoin transaction records, which are formed on the basis of the blockchain, are kept securely and all users can see these records transparently (Aksoy, 2018).

In addition, the intense interest in Bitcoin continues to increase due to the financial freedom it provides, its transparent structure and its secure storage against cyber-attacks. As of 2018, Bitcoin has increased in value against all reserve currencies. The main reason for this increase can be shown as the rising demand and the restrictive policies of the Chinese State regarding money transfers sent abroad (Aksoy, 2018).

The increase in demand for online shopping with the pandemic process and quarantine measures that emerged in the following years, the UK's Brexit decision, the exacerbation of the current trade wars between the USA and China, and finally the war between Russia and Ukraine increased uncertainties around the world and this situation caused a decrease in trust of credit rating agencies and governments. On the other hand, this situation has led to an increased interest in free and independent cryptocurrencies, which are closed to outside interference, apart from existing currencies (The Conversation, 2021).

Table 1. Bitcoin vs. Traditional Bank Model

Bench Marks	Bitcoin	Traditional Bank System
Supervision/Control	Common consensus	Central Banks
Transaction Confirmation	Common consensus	Confirmation from the Center

Additional Generation	Coin	Mining	Loans
Value		Supply/Demand, Confidence	Exchange Rate
Source		Limited	Unlimited
Transfer		Direct/Recoverable	Via Agent/Irreversible

Source: Tschorsch and Scheuermann, 2016

Although it has many advantages over the traditional bank and money system, it is considered that the Block chain Technology-based Bitcoin system has aspects that need to be developed;

1. Security

Thefts through hacking in Bitcoin clearinghouses can be considered as a security vulnerability. In addition, the lack of attention to multi-signature security technology and the problems in the use of cold wallets can be considered as another vulnerability (Ünsal and Kocaoğlu, 2018).

2. Regulations and Financial Integrity

Legal regulations are a vital issue for the active use of bitcoin technology. One of the main concerns with cryptocurrencies is the risk that they can be used for money laundering and terrorist financing. On the other hand, the lack of adequate support from public administrations and central banks is a major disadvantage for bitcoin (Lumb, 2016).

3. Level of Performance and Scalability

Bitcoin usage rate is increasing day by day. In case the usage rate increases and becomes widespread, it is considered that block chain technology will not be able to meet the increasing needs with its existing technical infrastructure.

4. Financial Stability

Banks and other financial institutions can be subject to large fluctuations in the cryptocurrency market. To cope with these fluctuations, they need to develop new prudential rules and strengthen their reserves (IMF, 2022).

5. Customer Safety

Households and businesses who hold Bitcoin balances and save in Bitcoin could lose wealth through large swings in value, and in a digital environment, cybercrime and theft is always a risk. Possible solutions regarding the issue are as follows: a. Legal regulations regarding e-wallets should be developed, and b. Limits should be placed on bitcoin transactions and holdings (IMF, 2022).

6. Contingent Financial Liabilities

If bitcoin is accepted as a legal currency, it must be financed by a public 'safe fund'. The money in this fund can quickly run out when there are sudden and hard downwards in the price of Bitcoin. If governments want to continue to guarantee convertibility between bitcoin and the US dollar, they may

need additional funding or debt insurance (IMF, 2022).

2. RELATED WORKS OF THE CONTEXT

The blockchain technology is described as a distributed ledger, which consists of blocks in which the systematic transactions are recorded in detail, and accessed by different users (Devravut, 2018). The first application area of blockchain technology in the world came to the fore with Bitcoin in the financial sector, and Bitcoin transactions and technology recorded in the blockchain system were explained in detail (Nakamoto, 2008).

Bitcoin transactions can be made with an internet-based application called "Bitcoin wallet", which is used free of charge (Kurt, 2018), and users can quickly transfer money using each other's Bitcoin addresses. Users who make Bitcoin transactions do not have to get approval from any authority or institution before executing their transactions.

Moreover, it is also possible for users to own Bitcoin by paying on virtual currency exchanges. In terms of usage, although Bitcoin provides significant advantages to its users when compared to fiat currencies, some negative situations (such as exposure to cyber-attacks, and loss of deposits) that require attention and precautions may also occur (Güleç, 2018).

On the other hand, the virtual nature of Bitcoin makes Bitcoin independent from states, unlike fiat currencies. Since Bitcoin is not affiliated with any government, governments or financial institutions do not have access to Bitcoin wallets. Therefore, money in Bitcoin wallets cannot be blocked (Bitcoin, 2018).

İçellioğlu and Öztürk (2018) also applied unit root tests to examine the relationship of Bitcoin with fiat currencies and found that Bitcoin has no relationship with fiat currencies.

Üzümcü and Yıldırım (2020) stated that legal uncertainties with cryptocurrencies continue in their study examining the legal status of cryptocurrencies. According to their assessment, their legal infrastructure should be strengthened so that cryptocurrencies can be used as a capital market instrument.

The extent to which the adoption of Bitcoin as a legal currency in El-Salvador contributes to financial inclusion and financial development in the country has been one of the important research topics. In this context, Fernando (2022) stated in his study that Bitcoin is not only used as a legal currency in the country but also as a means of payment. He also explained that the incentives and supports offered by the government encourage the public and investors. In this context, the number of those who downloaded the application called Chivo has increased rapidly and citizens have started to acquire the habit of trading on Bitcoin.

3. A CASE OF EL SALVADOR

El Salvador, one of the smallest countries in Central America, is on the Pacific Ocean and borders Guatemala to the west and Honduras to the north and east. In addition, El Salvador is the smallest country in Central America by area. In terms of the number of people per square meter, it is the place with the highest population density in the Americas. On the other hand, it is one of the most troubled

areas of the entire continent. They have not yet fully recovered from the wounds of the civil war that started in 1980 and lasted for 12 years. The number of people who lost their lives in this civil war is about 75 thousand people. In addition, El Salvador, along with Honduras, is home to MS-13 (Mara Salvatrucha), one of the most dangerous gangs in the world (insamer, 2022).

The official language is Spanish, and the population of the country is approximately 6.5 million. The most populated city in the country is the capital, San Salvador (World Bank, 2022). On the other hand, the population of El Salvador is around 6.5 million, but at least 2-3 million citizens are trying to live in the USA. The amount of foreign currency that these workers bring into the country provides substantial benefits to the country's economy. As follows; remittances inflows to El Salvador in 2016 are 4.6 billion dollars, which corresponds to 80% of El Salvador's total exports. Apart from the United States, the country's trading partners include China, Guatemala, Honduras, Nicaragua, Colombia, Costa Rica and Taiwan (World Bank, 2022).

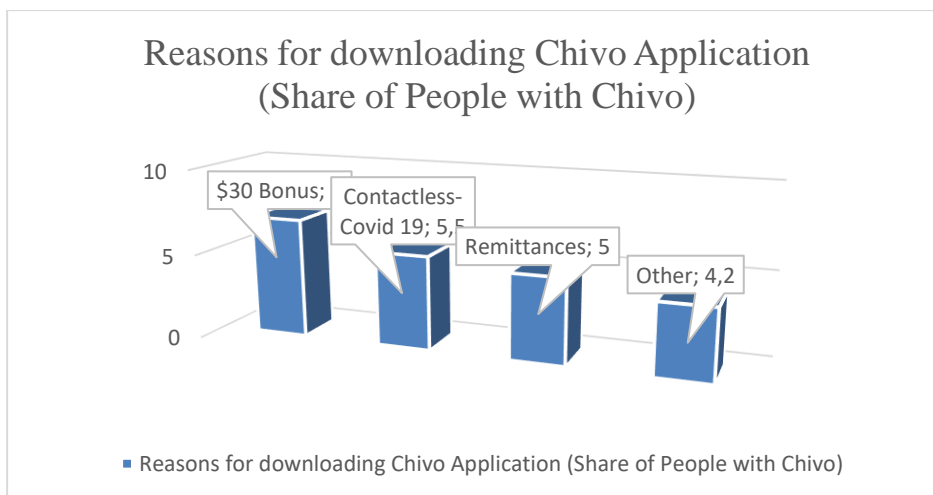
On the other hand, the main agricultural products of El Salvador, especially coffee, are sugar, rice, corn, beans, oilseeds and cotton. Developing industries are; petroleum, textiles, chemicals, fertilizers, furniture and light metals. El Salvador coffee is one of the best coffees in the world, although its name remains in the background due to the internal and external problems it has experienced (insamer, 2022).

The chairman of El-Salvador is Nayib Bukele, who is both very young and very innovative. After Bukele took office in 2019, he took many new steps to revive the country's economy. The most important and notable among these steps was, of course, the recognition of Bitcoin as a legal currency. With the recognition of Bitcoin as the legal currency, the country started to use Bitcoin and Dollar as the two official currencies. The country, which recognized the dollar as its official currency in 2001, was able to attract foreign investors to the country, and this contributed greatly to the development of the country. It is considered that the main reason for President Bukele to declare bitcoin as a legal currency is to attract foreign investors and capital to the country.

The recognition of Bitcoin as a legal currency has managed to attract the attention of all world authorities. Especially the sustainability of this situation and its possible effects on the economy are among the most curious subjects. It is seen that the use of bitcoin has increased rapidly in the country where Bitcoin has been used as a legal currency since September 2021 (economic times, 2022).

In addition, in the country where the minimum wage is \$ 365, approximately 4 million of the 6.5 million population have actively opened and used Bitcoin accounts. The main way to open a Bitcoin account is to download the application called 'Chivo'. In addition, only citizens of El-Salvador can use this application. Also, the government gives a gift balance of 30 US dollars to all citizens who open an account to encourage the Chivo application.

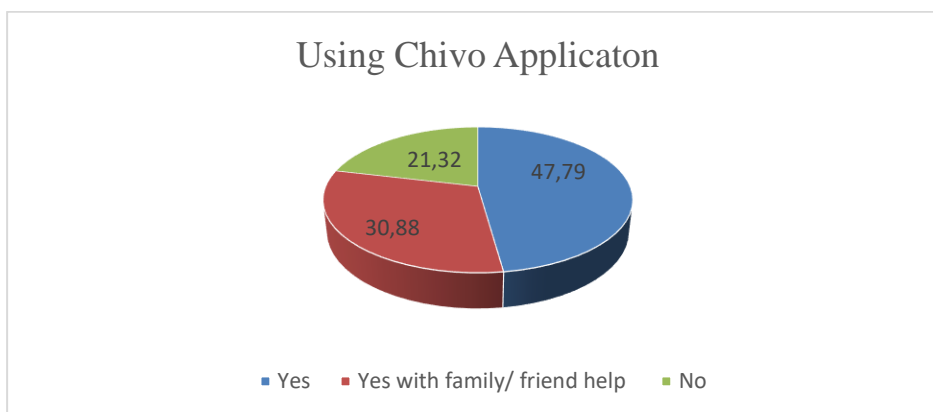

Figure 2. Reasons for downloading Chivo Application

Source: Fernando, 2022

Every citizen who opens an account by downloading the Chivo application gets a unique 'digital ledger'. All Bitcoin transactions can be tracked on this ledger and the data is not deleted. Currently, there are 200 Chivo ATMs in the country, and preparations are underway for this number to reach 1500 in the near future (economic times, 2022).

Figure 3. Using Chivo Application

Source: Fernando, 2022

Moreover, Bitcoin has around \$604 billion worth of money worldwide. About \$5 billion of the 604 billion dollar capital is located in El Salvador. Considering the country's population of only 6.5 million, this rate quite high.

On the other hand, the most striking feature of 'financial inclusion' after Bitcoin started to be used as a legal currency is that 70% of those who started trading by downloading the Chivo application did not have any bank account before. It is seen that citizens can easily use the Chivo application, which is very easy to use, and can easily convert their dollars and bitcoins to each other by using Chivo ATMs when they need it. On the other hand, with the use of Bitcoin and digital wallets, citizens will be able to save money on remittance fees, which average 400 million dollars per year (BBC, 2021).

The government continues its efforts to attract foreign investors to the country. Anyone who owns only 3 Bitcoins can easily obtain residence in the country and obtain the right to become a citizen approximately 1 to 5 years after obtaining residence. In addition, one of the biggest advantages provided by the Bukele government to foreign investors is tax support. In this context, investors/companies that bring bitcoin to the country are exempted from income and corporate taxes (rree, 2022).

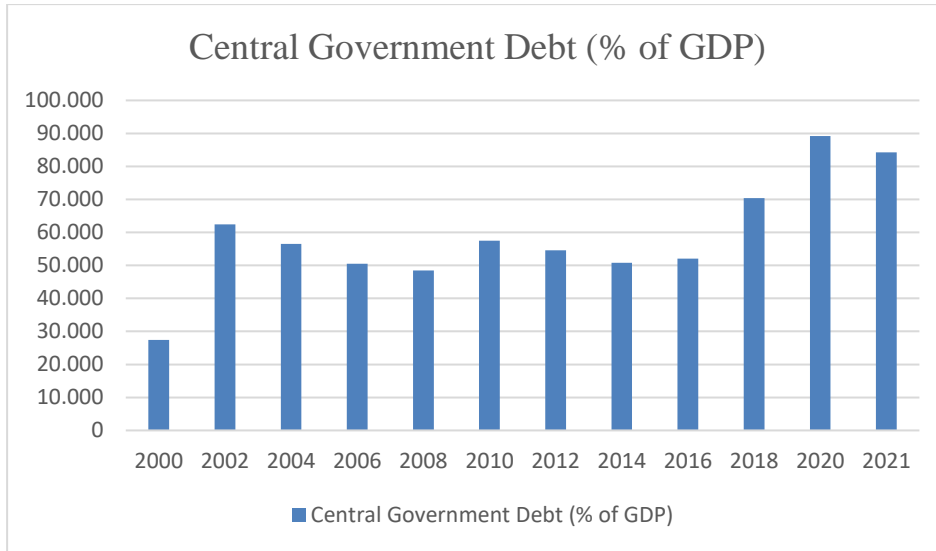
In addition, in the country where all payments to the government can be made in bitcoin, one of the biggest projects of the Bukele government is to establish a 'Bitcoin City' (rree.gov.sv, 2022). On the other hand, the government, which has accelerated its activities in order to attract foreign investors to the country, plans to issue 10-year bonds of \$ 1 billion in the near future. It is seen that the incentives made have started to pay off and many of the international companies have come to the country and started to open branches (BBC, 2021).

On the other hand, one of the most fundamental criticisms of Bitcoin mining around the world is the damage to the environment. El-Salvador differs positively in this aspect as well. Electricity is produced in the country by using active volcanic energy. The electrical energy obtained is connected to computers dealing with bitcoin mining in specially produced containers. The country that produces electricity with eco-energy does not harm the environment in this respect (IMF, 2022).

In addition to its advantages such as being easy to use and access, and not being under the control of any government or person, there are also some criticisms and warnings brought to El-Salvador regarding the use of Bitcoin as a legal currency.

It has been evaluated that the recent increase in El-Salvador's public debt and the risks in finding new financing may lead to deviations in the medium-term growth plans. In the same report, the economic relationship between the USA and El-Salvador was emphasized. According to the report, about one-fifth of El-Salvador's population lives in the United States. The remittances sent by this population, which has an important lobby in the USA, to El-Salvador make a great contribution to the Salvadoran economy. In the evaluation, it has been determined that approximately 25% of El-Salvador's GDP in 2021 consists of remittances from the USA (IMF, 2022).

On the other hand, the growth rate of the country is expected to fall below 2% due to the decrease in US policy incentives. It has been determined that the main reason underlying the decrease in incentives is the high public borrowing costs in the country. It has been observed that expansionary fiscal policies and permanent budget deficits are very effective in increasing the public debt/GDP ratio. In the assessment made by the IMF, it was stated that taking decisive policy measures and reducing borrowing costs would contribute to the reduction of the resources coming out of the budget for this purpose. Otherwise, it has been evaluated that this level of indebtedness cannot be sustained and this situation will cause the exclusion of private investments and sufficient resources cannot be allocated for social expenditures and infrastructure (IMF, 2022).

Figure 4. Central Government Debt (% of GDP)

Source: World Bank, 2022

The IMF proposes a permanent reduction policy to be implemented over a three-year period as part of the fight against increasing indebtedness. It is evaluated that this policy will rapidly reduce the debt/GDP ratio and provide the necessary fiscal space for social and inclusive growth. On the other hand, other suggestions offered by the IMF within the scope of ensuring growth and macroeconomic stability are as follows;

1. To make improvements in the framework of governance,
2. To make legal arrangements to minimize the risks arising from Bitcoin,
3. Adopting support policies for citizens who suffer from fluctuations in Bitcoin prices,
4. To implement the package of measures fast to be taken in order to facilitate future policy choices and reduce risks (IMF, 2022).

CONCLUSION

Both offering an alternative to traditional payment methods and technological innovations in its infrastructure are the factors that play a role in Bitcoin's prominence and prevalence. In addition, it is considered that the virtual structure of Bitcoin and the possibility of free transfer are effective for users. On the other hand, the monopoly of no power or state and the high-level security infrastructure make cryptocurrencies and Bitcoin in particular attractive.

In addition to its many advantages, there are also some problems with the use of Bitcoin. The most important of these are the inability to recover the payments made, the risk of being exposed to cyber-attacks, and the lack of any government guarantee regarding the deposits.

On the other hand, it is seen that the policies of the world's largest economies such as the USA and China towards Bitcoin cause significant changes in the value of Bitcoin. However, although the

meaningful changes in Bitcoin value are often interpreted as stemming from the US and China policies, it is seen that Bitcoin changes in the same direction not only against the Dollar and Yuan, but also against all reserve currencies. Therefore, although Bitcoin has a structure independent of states, it is seen that it is affected by the policies or regulations of strong economies and this plays a critical role in value change.

El-Salvador's acceptance of Bitcoin as a legal currency besides the dollar aroused curiosity around the world. The sustainability of this situation and its possible effects on economic development are the most curious subjects. The fact that not enough time has passed since the adoption of Bitcoin as a legal currency causes the issue to not be evaluated empirically. The difficulty in accessing financial inclusion data on El-Salvador can be considered as one of the most fundamental limitations on the subject.

On the other hand, it is seen that even citizens who do not have a bank account before started to use Bitcoin thanks to the Chivo application. This situation can be considered as one of the most concrete developments regarding financial inclusion. The rapid increase in Chivo ATMs in the country and the fact that even the smallest businesses accept Bitcoin as a payment tool can be considered as other positive developments. In addition, it is considered that eliminating the problems experienced while using Bitcoin (such as irrevocable payment, electronic failure, cyber-attack, lack of state security) can positively affect the use of Bitcoin and highlight its advantageous structure.

REFERENCES

- Aksoy, E. (2018). *Bitcoin Paradan Sonraki En Büyük İcat*. Ankara: Abaküs Kitap Yayın Dağıtım Hizmetleri, 41-49.
- Alvarez, F. E., Argente, D., & Van Patten, D. (2022). *Are Cryptocurrencies Currencies? Bitcoin as Legal Tender in El Salvador*. National Bureau of Economic Research Working Paper Series. (No. w29968).
- Balta, B. (2021). "Blockchain Teknolojisi ile Geliştirilen Kripto Paralar ve Telif Hakları". *Ankara Barosu Fikri Mülkiyet ve Rekabet Hukuku Dergisi*. Cilt 23, 2021/1.
- BBC (2022). *El Salvador Bitcoin city planned at base of Conchagua volcano*. [Available online at: <https://www.bbc.com/news/world-latin-america-59368483>], Retrieved on May 13, 2022.
- Benzekri, K. H. & Özütlü, Ş. H. (2021). "On the Predictability of Bitcoin Price Movements: A Short-term Price Prediction with ARIMA". *Journal of Economic Policy Research*. 8(2): 296-298.
- Bozic, N., Pujolle, G., & Seci, S. (2016). A tutorial on blockchain and applications to secure network control-planes. *2016 3rd Smart Cloud Networks & Systems (SCNS)*, 1-8.
- Dermarkar, S. & Hazgui, M. (2022). How the Russia-Ukraine conflict has put cryptocurrencies in the spotlight. *The Conversation*.
- Devravut, Ö. (2018). Bitcoin, blockchain ve manipülasyon: Borsa analizi ve geleceğe dair varsayımlar. *Uluslararası Politik, Ekonomik ve Finansal Analiz Kongresi*, 1(1): 129-145.
- Dünya (2022). *Bitcoin 2022'nin Zirvesine Çıktı*. [Çevrim-içi: <https://www.dunya.com/finans/kripto-para/bitcoin-2022nin-zirvesine-cikti-haberi-653190>], Erişim tarihi: 18.01.2022.
- Güleç, F. Ö., Çevik, E. ve Bahadır, N. (2018). "Bitcoin ile Finansal Göstergeler Arasındaki İlişkinin İncelenmesi". *Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7(2): 18-37.
- IMF (2022). *El Salvador's Comeback Constrained by Increased Risks*. [Available online at:

<https://www.imf.org/en/News/Articles/2022/02/15/cf-el-salvadors-comeback-constrained-by-increased-risks>],

Retrieved on May 17, 2022.

Insamer (2022). *El Salvador Temel Götergeler*. [Çevrim-içi: <https://www.insamer.com/tr/ulke-profil-el-salvador>], Erişim tarihi: 16.01.2022.

Kırbaş, İ. (2018). “Blokzinciri Teknolojisi ve Yakın Gelecekteki Uygulama Alanları”. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 9(1), 75-82.

Kjærland, F., Khazal, A., Krogstad, E. A., Nordstrøm, F. B. & Oust, A. (2018). “An Analysis of Bitcoin’s Price Dynamics”. *Journal of Risk and Financial Management*, 11(4):63.

Lumb, R. (2016). Downside of Bitcoin: A Ledger That Can’t Be Corrected. *The New York Times*.

MFA El-Salvador (2022). *The Foreign Ministry holds, in conjunction with the Ministry of Economy, a specialized virtual seminar on bitcoin and innovation aimed at Australian investors and entrepreneurs*. [Available online at: <https://rree.gob.sv/cancilleria-realiza-en-conjunto-con-el-ministerio-de-economia-seminario-virtual-especializado-sobre-bitcoin-e-innovacion-dirigido-a-inversionistas-y-empresarios-australianos>], Retrieved on April 16, 2022.

Nakamoto. (2008). “Bitcoin: A Peer-to-Peer Electronic Cash System”. *Decentralized Business Review*, 21260.

Rauer N. (2020). Bitcoins are neither a unit of account nor e-money, *Legal Tribune Online*, 12-27, 10.20.2018.

The Economic Times Official Web Site. (2022). *El Salvador changes tech provider for 'Chivo' wallet*. [Available online at: <https://economictimes.indiatimes.com/markets/cryptocurrency/el-salvador-changes-tech-provider-for-chivo-wallet/articleshow/89292188.cms>], Retrieved on May 14, 2022.

Toplu, E., ve Küçükaltan, B. (2021). “Bitcoin Kullanımını Etkileyen Faktörler ve Rezerv Para Birimleri Karşısındaki Değeri: Kullanıcı Perspektifinden Değerlendirme”. *Journal of Management and Economics Research*, 20(1), 147-167.

Tschorsch, F., & Scheuermann, B. (2016). “Bitcoin and Beyond: A Technical Survey on Decentralized Digital Currencies”. *IEEE Communications Surveys & Tutorials*, 18(3), 2084-2123.

Tubitak Bilgem (2022). *Block Zincir Nedir?* [Çevrim-içi <https://blokzincir.bilgem.tubitak.gov.tr/blok-zincir.html>], Erişim tarihi: 14.03.2022.

Ünsal, E., & Kocaoğlu, Ö. (2018). “Blok Zinciri Teknolojisi: Kullanım Alanları, Açık Noktaları ve Gelecek Beklentileri”. *Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi*, (13), 54-64.

Üzümcü, R., & Yıldırım, Y. (2022). “Kripto Paraların Hukuki Statüleri ve Sözleşmeler İçerisindeki Yerleri”. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 13(33), 271-291.

World Bank (2022). *The World Bank In El Salvador*. [Available online at: <https://www.worldbank.org/en/country/elsalvador/overview#1>], Retrieved on April 14, 2022.

KATKI ORANI / CONTRIBUTION RATE	AÇIKLAMA / EXPLANATION	KATKIDA BULUNANLAR / CONTRIBUTORS*
Fikir veya Kavram / Idea or Notion	Araştırma hipotezini veya fikrini oluşturmak / Form the research hypothesis or idea	Recep YORULMAZ Mehmet Oğuz TAÇYILDIZ
Tasarım / Design	Yöntemi, ölçeği ve deseni tasarlamak / Designing method, scale and pattern	Recep YORULMAZ Mehmet Oğuz TAÇYILDIZ
Veri Toplama ve İşleme / Data Collecting and Processing	Verileri toplamak, düzenlenmek ve raporlamak /	Recep YORULMAZ Mehmet Oğuz TAÇYILDIZ

	Collecting, organizing and reporting data	
Tartışma ve Yorum / Discussion and Interpretation	Bulguların değerlendirilmesinde ve sonuçlandırılmasında sorumluluk almak / Taking responsibility in evaluating and finalizing the findings	Recep YORULMAZ Mehmet Oğuz TAÇYILDIZ
Literatür Taraması / Literature Review	alışma için gerekli literatürü taramak / Review the literature required for the study	Recep YORULMAZ Mehmet Oğuz TAÇYILDIZ

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

ıkar atışması: Yazar çıkar atışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Teşekkür: -

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Acknowledgement: -

Gönderilme Tarihi: 26 Mayıs 2022; Revize Edilmiş Hali: 5 Temmuz 2022; Kabul Tarihi: 6 Temmuz 2022

ÖRGÜTSEL DEĞİŞİM VE ÖRGÜTSEL ÇATIŞMA ARASINDAKİ OLASI İLİŞKİ ÜZERİNE BİR FARKINDALIK ÇALIŞMASI

Oktay YILDIZ¹

ÖZ

Örgütsel değişim, örgütlerin ihtiyaçları ya da zorunluluklarından kaynaklanan dönüşümlerdir. Bu dönüşümler çoğunlukla güç olmakta ve belirli sorunlarla karşılaşabilmektedir. Örgüt yapısının bu duruma istekli olmaması, iş görenlerin bu duruma hazır olmamaları gibi sebepler değişime direnmeye neden olabilmektedir. Bu direnç örgütün misyonunu yerine getirmede aksamalara neden olabileceği değerlendirilmektedir. Örgütsel çatışma ise, örgüt içindeki kıt kaynakların dağılımında, iş süreçlerinin iş görenler arasında görevlendirilmesinde ve örgüt içinde çeşitli sorunların, iş görenler arasında anlaşmazlıklara dönüşmesi durumudur. Örgütsel değişime direnmede, örgütsel çatışmada, örgütler için istenilmeyen durumlardır ve çözümlenmeleri güç olan sorunlardır. Bu iki sorunsalın çözümü için yönetsel çözüm önerileri ve sorunun en az zararlı atlatılabilmesi için çözüm yöntemleri çalışma içerisinde tanımlanmaya çalışılmıştır. Her iki değişkenin de nedensel bağlarla birbirlerini etkiledikleri fikrinsel çerçevede değerlendirilmektedir. Bu iki kavram arasındaki olası ilişkinin alanda daha fazla dikkate alınması, daha fazla üzerlerinde çalışma yapılması için farkındalık sağlayabilmek üzere kaleme alınan bu çalışma, alan yazın taraması yapılmak suretiyle, literatür derlemesi yapılarak, iki değişken arasındaki etki, fikrinsel anlamda ortaya çıkarılmaya çalışılarak amaç açıklanmaya çalışılmıştır. Çalışma kavramsal çerçevede ele alınmış ve alan yazınına özgün bir bakış getirilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Örgütsel Değişim, Örgütsel Değişime Direnme, Örgütsel Çatışma

Jel Kodları: M50, M54

THE POSSIBLE RELATIONSHIP BETWEEN ORGANIZATIONAL CHANGE AND ORGANIZATIONAL CONFLICT AWARENESS STUDY ON

ABSTRACT

Organizational change is the transformation that results from the needs or obligations of the organizations. These transformations are often difficult and may encounter certain problems. Reasons such as the organizational structure's unwillingness to this situation and the unpreparedness of the employees may cause resistance to change. It is considered that this resistance may cause disruptions in fulfilling the mission of the organization. Organizational conflict, on the other hand, is the situation in the distribution of scarce resources within the organization, the assignment of work processes among employees, and the transformation of various problems within the organization into disagreements among employees. Resistance to organizational change, organizational conflict, are undesirable situations for organizations and are problems that are difficult to solve. Administrative solution proposals for the solution of these two problems and solution methods have been tried to be defined in the study in order to overcome the problem with the least damage. This study, which was written in order to take into account the possible relationship between these two concepts more in the field and to raise awareness for more studies on them, was tried to explain the purpose by trying to reveal the effect between the two variables in an intellectual sense by making a literature review by making a literature review. The study was handled in a conceptual framework and an original perspective was tried to be brought to the literature.

Keywords: Organizational Change, Resistance to Organizational Change and Organizational Conflict

JEL Codes: M 50, M 54

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi, Bayburt Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, resulhak596@gmail.com.tr
ORCID:0000-0003-0236-1670

GİRİŞ

Değişim, herhangi bir şeyi, bir düzeyden, başka bir düzeye getirmeyi ifade etmektedir. Örgütsel değişimde ise örgütün faaliyetleriyle ilgili konularda, mevcut durumdan farklı bir konuma gelinmesi durumu söz konusudur. Örgütsel değişim, alışlagelmişin dışında bir durumu inşa edeceğinden bu durum, iş görenler arasında kazanımların el değişmesi, artması, azalması ya da iş gücü gibi değişkenlerin artışı gibi doğal sebeplerden dolayı, çatışmaya neden olabileceği öngörülmektedir. Bu çalışmada örgütsel değişim ile örgütsel çatışma arasındaki ilişki kavramsal çerçevede tanımlanarak teorik olarak fikir önerisinde bulunulmaya çalışılacaktır.

Örgütsel değişim ile örgütsel çatışma arasındaki ilişki, değişime direnme ana başlığı altında incelenecek olup, değişim olgusunun, iş görenler arasında olması muhtemel çatışmanın, hangi nedenlerden dolayı çatışmaya dönüşebileceği ve ayrıca da bu sorunsalın giderilmesi üzerine kavramlar tanımlanacaktır.

Örgütsel değişim ile örgütsel çatışma arasındaki ilişkinin incelenmesi, test edilmesi, tanımlanmaya ya da yönetsel politikaları üzerine yapılmış çalışma oldukça sınırlı sayıda olup, iki kavram arasındaki ilişkinin tespiti ya da aralarındaki olası nedensellik yönünde özellikle nicel araştırmaların yapılması gerekliliği bir öngördür. Nitekim iki kavram arasındaki ilişki literatürde genelde örgütsel çatışmanın, örgütsel değişimin bir doğal sonucu olarak kabul görmüş olsa da, bunun nedenleri ya da yoğunluğunun gerekli ölçüde tartışılmadığı/incelenmediği değerlendirilmektedir. Bu iki kavram arasındaki ilişkinin, yapıcı bir yönde yönlendirmenin yollarına işaret etmek üzere yine teorik çerçevede bir adet çalışma bulunmaktadır (Andersen. 2006). Doğrudan iki kavramı tek çatı altında ele alan çalışma çok azdır.

Bu çalışma, örgütsel değişim ve örgütsel çatışmaya kavramsal çerçevede bir tanımlama boyutunda olup, alan yazına, bu iki kavramın daha fazla araştırılması için bir farkındalık yaratılması amacı güdülmektedir.

2. LİTERATÜR

2.1. Örgütsel değişim

Değişim kavramının birden fazla tanımı bulunmaktadır. Türk Dil Kurumu sözlüğü, değişimi “Bir zaman dilimi içerisindeki değişikliklerin bütünü, değişme “olarak tanımlanmaktadır. Bir başka tanımı ise “Bir yapının pozitif ya da negatif yönde, planlı, plansız, bilinçli ya da bilinçsiz bir şekilde, çevre koşulları veya kendi iç dinamiklerinden kaynaklanarak, bir bileşenin ya da tüm bileşenlerinin, o anki durumundan başka bir duruma dönüşmesidir” (Demirgil ve Antalyalı. 2017). Örgütsel değişim ise “Örgütün elemanlarında, alt sistemlerinde, bunlar arasındaki ilişkilerde ve bunlar arasındaki etkileşimde meydana gelebilecek her türlü değişme “olarak tanımlanmaktadır (Peker. 1995). Örgütler

çevrelerinden izole varlıklar değildir. Örgütler çevreleriyle devamlı olarak bir iletişim halinde bulunmakta ve ayrıca da sürekli olarak girdilerini temin ederek elde etmiş oldukları ya da ürettikleri çıktılarını yine çevreye geri vermektedir. Bu yüzden örgütler çevrelerindeki değişime ayak uydurarak gerekli olan örgütsel düzenlemeleri yapmak durumundadır (Töremen. 2002). Değişen dünya düzeni, rekabet avantajı elde etme isteği, teknolojik gelişmeler, iş görenlerin talepleri gibi sebepler örgütleri bir nevi değişime zorlamakta, bu değişimi gösteremeyen örgütler zaman içerisinde varlıklarına son verme tehlikesi ile karşı karşıya kalabilmektedir.

2.1.1. Değişimin temel sebepleri

Artan rekabet koşulları, yaşanan ekonomik krizler, ekonomik gelişmeler ve değişimler, teknolojik ilerlemeler, bilgi çağının getirdiği birikim, örgütleri değişim için öne doğru itmekte ve değişen dünya düzeninde örgütlerin ayakta kalabilmesi ve varlıklarını devam ettirebilmeleri için bir zorunluluk olmuştur (Yeşil. 2018). Örgütsel değişimin birden fazla sebebi bulunmaktadır. Örgütsel değişimi iç nedenler ve dış nedenler başlıkları altında incelemek mümkündür. Örgütün değişiminin dışsal nedenlerini;

1-Ticari sınırların ortadan kalkması, malların ve sermayenin serbest dolaşımı

2-İletişimin çok hızlı hale gelmesi

3-Kaliteye olan bağlılığın artışı

4-Nitelik ve nicelik arayışının ön plana çıkması

5-Güçlü bir piyasa ekonomisinin varlığı

6- Politik gelişmeler

7-Bilginin kontrol edilebilir, depolanabilir ve kolay üretilebilir hale gelmesi

8-Öngörülebilirliğin artması

9-Kaynaklara kolay ulaşım ve verimliliği

10-Sosyal ve kültürel beklentiler

11-Çevreci yaklaşımlar

12-Teknolojik gelişmeler

13-Tüketicinin önem kazanması (Düren.2002; Aktaran Yeşil. 2018). Olarak sıralayabiliriz.

Değişimin içsel nedenleri ise yönetim mantığının değişmesi, iş hayatında meydana gelen dönüşümler, insan faktörü, örgüt mensuplarının talep ve beklentileri, içsel neden olarak sıralanabilir

(Yeşil. 2018). Örgütün varlığını devam ettirebilmesi için değişim bir zorunluluktur. Hayatın değişmez bir unsurudur, örgütlerin kaçınamayacakları bir süreçtir (Diken. 1999).

2.1.2. Değişime direnme

Değişim mevcut bir sistemin başka bir sistemle yer değiştirmesi olduğundan, bu durum değişimi yaşayan çevrelerce hemen kabul görmeyebilir ya da değişime karşı bir direnç oluşabilir. İş görenler işten atılma korkusu, özlük haklarında bir kayıp olabilme gibi ve belirsizlik içinde bulunmama isteğiyle ya da yeni durumu benimseyememe, farklı düşünmeyi gerektirme gibi sebeplerle değişimi istemeyebilir (İlğan. 2008). Statükoyu benimseme de değişime karşı bir tutum göstermeye sebebiyet verebilmektedir. Değişime direnme sadece iş görenler de değil üst yönetici kadrosunda da görülebilmektedir. Kimi çalışan aktif olarak direnme gösterirken kimi çalışan ise pasif direnme göstermektedir (Nalbant. 1996). Değişim, yeni bir sisteme ya da düzene geçişi sağlayacağından bir belirsizliği ve bilinmezliği beraberinde getirebilir. İş görenler, değişimin getireceği belirsizlik, iş yapma süreçlerinin aksaması, yeni iş yükünün yüklenme ihtimali, mevcut işini kaybetme ihtimali, bilgi teknolojilerindeki muhtemel değişimler ve örgütün hâkim olan kültürüyle uyumsuzluk gibi nedenlerle değişime direnme gösterirler (Doğan. 2021). Bu durum değişimin olduğu kadar doğal bir durumdur. Çünkü değişim iş görenin de yönetici sınıfının da örgütün kendisinin de dönüşümünü gerekli kılabilir ve bu durum mevcut konumu benimsemiş kesimlerce istenilmeyebilir. Değişime direnç gösteren çalışanlar aktif ve pasif şekilde, iş yavaşlatma şeklinde, duyarsızlık gösterilmesi şeklinde direnme gösterebilirler. Örgütsel değişimin gerçekleşmesi teorisinden daha güçtür (Kerman ve Öztop. 2014).

2.2. Örgütsel Değişime Direnme Nedenleri

Örgütsel değişime direnmenin birden fazla sebebi bulunmaktadır. Gerek örgüt açısından gerek iş görenler açısından gerekse iş kolu/grubu açısından direnmenin gerekçeleri bulunmaktadır. Örgütler açısından direnme, sosyolojik, organizasyonel ve ekonomik açıdan önem arz etse de iş görenler için genel itibariyle değişime direnmenin nedenlerinin başında kişisel durumları ön plana çıkmaktadır (Çalışkan. 2019). Ancak genel itibariyle direnmenin bu çalışmanın amacı doğrultusunda iş görenler açısından direnmenin nedenleri üzerinde yoğunlaşacaktır.

2.2.1. Kişisel nedenler

Değişim, iş görenin iç dünyasında değerlendirdiği bir durumdur ve özel olarak bireysel farklılıklar gözlemlenebilir. Ancak genel anlamda değişim, bir belirsizliği ifade eder. İşten çıkarılma korkusu, değişimin bir hata olduğu düşüncesi, sahip olduğunu kaybetme korkusu, bireysel olarak direnmenin nedeni olabilir (Yılmaz. 2015). Genel itibari ile ise değişim sebebiyle sahip olduklarını kaybetme korkusuna sahip çalışanlar ya da yöneticiler direnme göstermektedirler (Ercan. 2014). Çalışanlar kendilerini emniyet içerisinde olmalarını istemektedirler. Sosyal ve ekonomik kazanımları ile mevcut saygınlıklarını kaybetmek istemezler. Kazanımlarını koruyabilmeleri için her türlü mücadeleye girmekten çekinmeyeceklerdir (Leygara. 2020). Örgütsel değişim, uzmanlık alanlarını bir

anda işe yaramaz hale getirebilir. Ya da kullanılmaz hale getirebilir. İş görenler öngörü ile hareket ederek, değişime karşı direnç oluşturabilirler (Tunçer. 2013).

2.2.2. Ekonomik nedenler

Çalışanlar işleriyle ilgili yöntemlerde ve teknolojilerinde meydana gelen değişimlerde, mevcut iş yükünün artması, yeni teknolojiye uyum sağlayabilme sorunu gibi nedenlerle özlük haklarında bir kayıp yaşanabileceği ve iş imkanlarında bir daralma yaşanabileceğini öngörerek direnme eğiliminde bulunabilirler. Hatta yeni sistemde performans sorunu yaşayabileceklerini veya daha etkin performans gösterebilecek personelin tercih edilebileceğini düşünmek suretiyle etkili bir direnme eğilimi içerisine girebilirler (Şahin. 2019).

2.2.3. Psikolojik nedenler

Değişime direnmenin bireysel nedenlerinden birisi de psikolojik sebeplerdir. İş görenler, çevrenin kendisiyle ilgili düşüncelerinden çekindiği, ne derler endişesi yüzünden de değişime direnme gösterebilir. Ayrıca değişim bir belirsizlik oluşturur. Buda bir tehdit unsuru oluşturmaktadır (Özkan. 2004). Çalışanlar, örgütte özellikle büyük çaplı bir değişim yaşamak istemezler. Bunun nedenlerinden birisi de alışlagelmiş konforlu alanlarından çıkmak istememeleridir. Güvenlik riski almak istemezler (Doğan. 2021). Bu durum değişimin doğasında bulunmaktadır.

2.2.4. Sosyolojik nedenler

Değişim birey ya da grupların sosyal değerleriyle çatırsa bu da değişime direnmenin bir nedeni olarak karşımıza çıkmaktadır. İş görenin içerisinde bulunan grubun değerleri, dinamikleri değişimi kabul etmemeye neden olabilir. Ayrıca grubun kendi yapısı da değişime kapalı ya da değişimi istememek için sebepler arasında gösterilmektedir (Tunçer. 2013). Çünkü değişim bireyin ya da grubun menfaatleriyle çelişmektedir. Grubun içinde mevcut olan ahenk değişimle bozulabilir ve bireyler arasındaki ilişki bağlarının bozulması değişimin kabulünü güçleştirebileceği değerlendirilmektedir.

2.3. DİRENMEYE KARŞI STRATEJİLER

Değişime karşı direncin azaltılması ya da en aza indirgenmesi hatta direncin ortadan kaldırılarak, iş görenlerin desteğini almak ve değişim için topyekûn bir sinerji oluşturabilmek ve değişimi en kısa zamanda, en az zararla ve mümkün olan en yüksek kalıcılığı sağlayabilmek için bazı yöntemler bulunmaktadır. Bunlar;

2.3.1. Eğitim ve İletişim Stratejisi

Değişime karşı direnmenin önüne geçmenin en etkili yollarından birisi, değişim konusunda ilgilileri eğitmek ve bilgilendirmelerdir. İlgililerin konuyla ilgili eğitilmesi olası ön yargıların oluşumunun önüne geçer ve belirsiz ve karanlık alanların oluşumunun önüne geçer (Kotter ve Schlesinger. 1989). Değişimin nedenlerinin ve kazanımlarının ilgililerine anlatılması, iş görenlerinde

desteğini sağlamada etkili olacaktır. Eğitim, değişimin teknik yönleriyle ilgilidir. Yeni görevleri yerine getirme ve çalışanların zorluklarla başa çıkabilme kabiliyetini artırarak yeni görevlerin sorunsuzca yerine getirilmesine katkı sağlar (Zafar ve Naveed. 2014). İletişim stratejisiyle elde edilecek çözüm önerileriyle değişim topluca ilerleyeceği için bir avantaj da oluşturabilir (Fadzil vd. 2019).

2.3.2. Katılım Stratejisi

Değişime karşı direnmenin önüne geçmek için katılım stratejisi en etkili yöntemlerden birisidir. Değişimin beraber yaşanacağı tüm örgüt mensuplarının, değişime birebir katılım sağlayarak, karar alma ya da uygulama aşamalarında fikirlerinin alınması ve yeni fikirler üretilmesinde müşterek hareket etmek, direnmeyi kırarak yöntemlerden birisidir (Kesmen. 2014). Katılım stratejisinin yerinde uygulanması iş görenlerin, örgüte bağlılığını da artıracak ve örgütüne fayda sağlayabilme düşüncesine de etkisinin olabileceği değerlendirilmektedir.

2.3.4. Kolaylaştırma ve Destek Stratejisi

Değişimi birebir yaşayacak olan iş görenlerin, değişimi yaşarlarken ya da dönüşüm esnasında, değişimi yaşarlarken dönüşümü kolaylaştırma ve destek sağlamak son derece önemlidir. Yaşanabilecek olan hatalarda anlayış gösterme, ihtiyaç duydukları kaynakları sağlama, sorumluluğu gerektiğinde dağıtma ve gerilimi en aza indirme olarak katkıda bulunulabilir (İlhan. 2018).

2.3.5. Müzakere ve Pazarlık Stratejisi

Değişimden etkilenecek kişi veya gruplarla, değişimin nedeni, amacı gibi konu başlıklarında ve süreçlerinde anlaşmaya varmak için pazarlık etme yöntemidir. Uzlaşma sağlanması amaçlanır. Öneriler gündeme gelir (Koç. 2014). Özlük haklarında iyileştirme, ikramiye ya da maaş teşvikleri, artırılan ya da azaltılan sorumluluk ve statü değişimi buna örnek olarak gösterilebilir (Lunenburg. 2010).

2.3.6. Manipülasyon ve Kooptasyon Stratejisi

Manipülasyon gerçekleri daha çekici göstermek için çarpıtmaktan ibarettir. İstenmeyen bilgileri saklamak ve çalışanların bir değişikliği kabul etmesini sağlamak için yanlış söylentiler çıkarmaktır. Kooptasyon ise direniş liderini, değişimde kilit bir rol vererek satın almaktır. Her iki seçenek de destek almaya yöneliktir. Nispeten daha ucuz ve kolay yöntemlerdir (Kelvin ve Lovlyn. 2018). Kısaca Manipülasyona göz boyama, kooptasyon ise satın alma da denilebilir. Ancak bu yöntem diğer seçenekler başarısız olduğunda ya da pahalı olduğunda değerlendirilmelidir (Agboola ve Salawu. 2011).

2.3.7. Açık ya da Kapalı Zorlama Stratejisi

Tehdit ya da baskı yoğun emirler verme, bu emirlerin icrasını sağlama mantığı üzerine tesis edilmiş bir yöntemdir. Hızlı ve etkin sonuçlar verir. Çalışanların örgütüne bağlılığı düşük ve direnme etkin olabilir. Kısa zamanda direnmeyi kırabilir ancak uzun vade de ciddi sonuçlara neden olabilmektedir. Tüm kazanım kolaylıkla kaybedilebilir. Ancak yöntemler arasında sayılmaktadır

(Tunçer. 2013). İş görenleri açık ya da örtülü bir şekilde tehdit etme esasına dayanır. (İş kaybı, terfi imkânı vb.) Ya da fiilen işten çıkartarak veya devrederek değişikliği kabule zorlamaktır (Kotter ve Schlesinger. 1989).

3. ÖRGÜTSEL ÇATIŞMA

Çatışma günlük yaşantımızda çokça karşımıza çıkan ya da kavram olarak aşına olduğumuz bir olgudur. Çatışma sadece insana özgü bir davranış olmayıp tüm canlılara özgüdür. Canlı varlıkların bulunduğu her yerde çatışma olagelmıştır (Altan. 2015). Çatışma, anlam olarak kişiler arasında anlaşmazlık olarak tanımlanabilir. Yapısı gereği karşılıklı olarak olumsuzluklar içermekte, bir mücadele ve karşı karşıya gelme söz konusudur (Özalp. 1989). Çeşitli sebep ve nedenlerden dolayı veya olaylara değişik bakış açılarından değerlendirme nedeniyle yaşanabilecek bu durum aslında istenilmeyen bir durumdur. Çatışmanın meydana gelebilmesi için görüş ve amaç farklılıklarının oluşması gerekmektedir. Çatışma bireylerin ve grupların beraber çalışmalarına bağlı olarak gelişen ve normal faaliyetlerin durmasına ya da aksamasına neden olan bir olgudur (Ünlü vd. 2014). Genel itibariyle literatürde örgütsel çatışma, kıt kaynakların dağıtımında ve temininde meydana gelen gerginlik olarak kabul görmektedir.

3.1. ÖRGÜTSEL ÇATIŞMANIN NEDENLERİ

Örgütsel çatışmaları genel itibariyle üç ana grupta değerlendirilebilir. Bireyler arası çatışma, gruplar arası çatışma ve örgütler arası çatışma olarak sıralanabilir.

3.1.1. Bireyler arası çatışma

Bireyler arasındaki farklılıklar, bireyleri aslında diğerlerinden ayıran özelliklerdir. Bunlar, kişilik özellikleri, eğitim, sosyal statü, kişinin mesleği, kültürü, yaşı, zekâsı gibi değişkenlerdir. Bu farklılıklar bazen örgütlerde fikir ayrılıklarına, bireysel anlaşmazlıklara ve sonuç olarak da çatışmaya neden olabilmektedir (Açıkgöz. 2014). Örgütler ortak bir amaç için bir araya gelmiş çalışanlardan oluşmaktadırlar ve çalışanların bir ahenk içerisinde olmaları beklenmektedir. Ancak bu durum bazen bireysel farklılıklardan dolayı çatışmaya neden olabilmekte ve örgütün mal ya da hizmet üretmesine engel olabilmektedir. Terfi beklentileri, bireysel rekabetler, problemlerin çözümlerindeki yaklaşım farklılıkları, iletişim eksiklikleri, bir üst kadrodaki boşalmada yerine yapılacak atamadaki sorunlar, örgütsel yapıdaki yatkınlıklar, performans farklılıkları ve ölçümündeki hatalar, rol-yetki belirsizlikleri gibi nedenler örgütsel çatışmaya dönüşebilmektedir (Özalp. 2013). Bireyler arasındaki çatışmalara çıkar çatışmalarını da eklemekte fayda bulunmaktadır. Çıkar çatışmaları gruplar arasında olabildiği gibi, kişinin kendi çıkarı ile örgütünün çıkarı arasındaki uyumsuzluktan da kaynakla bilmektedir. Örgütün yararına olan bir durum, iş görenin etik değerleriyle, özel çıkarlarıyla çelişebilir ve bu durum çatışmanın nedenini oluşturmaktadır (Akova ve Akın. 2015).

3.1.2. Gruplar arası çatışma

Örgütteki gruplar birbirini etkileyen bireylerden oluşmaktadırlar. Bireyler bu gruplar içerisinde etkileşim içerisinde bulunmakta ve kendi özelliklerine ya da amaçlarına uyum gösteren grupların içerisinde olmaktadır. Bireyler, amaçları olumsuz etkilenmediği sürece bir sorun bulunmamakta ancak birisinin çıkarı bir diğerininkini baskılırsa çatışma söz konusu olacağı değerlendirilmektedir. Bu durum grubun içinde yaşanmaktadır (Açıkgöz. 2014). Çatışma gruplar arasında da yaşanabilir. İki ya da daha fazla sayıdaki grup arasında yaşanan durumdur. Bu tür çatışmalar huzursuzluklara, işten ayrılmalara ya da negatif tutumlara neden olurlar. Gruplar arasında yaşanan çatışmalara yönetim ile sendika arasındaki çatışmalar örnek olarak gösterilebilir (Alp. 2015).

İş bölümündeki üyelerin, örgütün en önemli bölümünün kendi bölümleri olduğunu, örgütün varlığının devamının kendi bölümlerinin performansına bağlı olduğunu düşünmelerine neden olabilmekte ve bu seçici algılamının çatışmanın ayrı bir nedeni olarak görülmektedir (Şendur. 2006).

3.1.3. Örgütler arası çatışma

Günümüzde açık sistem özellikleri gösteren örgütler, ilişki içerisinde bulunmuş oldukları diğer organizasyonlar ile çatışmaya girmektedirler. Buna satıcı firma ile alıcı firma arasındaki çatışma örnek olarak gösterilebilir (Ertürk. 1994). Bu tür çatışmaların nedeninin rekabet koşulları, örgütlerin amaç ve faydalarının çakışması ya da bağımlılık ilişkisi olarak sayılabilir. Yüksek pazar payı için çatışma, sendika ile örgüt yönetimi arasındaki çatışma, örgütler arasındaki çatışmaya örnek olarak gösterilebilir (Şendur. 2006).

3.2. ÖRGÜTSEL ÇATIŞMANIN ÇÖZÜMLENMESİ

Örgütsel çatışma hiç kuşkusuz iyi yönetilmesi gereken ve ivedilikle çözüme kavuşturulması gereken bir durumdur. Örgütün içerisinde bulunduğu bu sorun giderilerek, mal ve hizmet üretmeye bir an evvel dönmeli ve misyonunda tanımlı görevlerini yerine getirmelidir. Literatürde örgütsel çatışmanın çözümü için ön görülen stratejiler mevcuttur. Bunlar;

3.2.1. Problem Çözme Yaklaşımı

Çatışmanın tüm taraflarını bir araya getirerek, sorunların taraflarca açıkça dile getirilerek çözüme kavuşturulması hedeflenir. Ön yargıların ve yanlış anlamaların giderilmesi sağlanarak, tarafların birbir sorununu giderilmesinde aktif rol alması sağlanır (Özalp. 2013). Karşılıklı iş birliği sürecidir ve her iki tarafta çözümün birer parçasıdır. Yine karşılıklı olarak birbirlerinin ihtiyaçlarını ve sorunlarını çözüme kavuşturma isteği üzerine inşa edileceğinden memnuniyet söz konusudur (Williams vd.2019).

Önemli ve Kapsamlı Amaçlar Belirleme Yaklaşımı

Bu yöntem ise çatışmanın tüm taraflarını, daha kapsamlı amaçlar için bir araya getirme stratejisidir. Çatışan tarafları ortak amaçlar uğruna birleşmelerine ve yardımlaşmalarına zorlamaktır (Kılıçaslan. 2014).

3.2.2. Yumuşatma Yolu ile Çatışmanın Yönetimi

Yumuşatma yöntemindeki temel gaye, çatışanların duygularına hitap ederek sükunetlerini sağlamaktır. Ortak yönlerin ön plana çıkartılarak, farklılıkların ikinci plana atılmasını sağlamak amaçlanır ve geçici bir çözümdür. Çatışma ileride tekraren yaşanabilir (Akcan. 2014).

3.2.3. Yetki Kullanma ile Çatışmanın Önlenmesi

Baskı yapmak, hükmetmektir. Davada ısrar, tehdit ve cezalandırma yöntemi kullanılmaktadır. Davada ısrar, kendi isteklerini karşı tarafa kabul ettirme çabası, Tehdit, örgütün menfaatlerine olmayan davranışların, örgüt yönetimince ilgili kişiye tekraren hatırlatılması ve ceza ise gücün aktif olarak kullanılmasıdır (Öztaş. 2005). Bu yöntem hayati konularda acil sonuç almaya yöneliktir (Thakore. 2013).

3.2.4. Kaynakların Genişletilmesi ile Çatışmanın Azaltılması

Kaynakların yetersiz oluşu ya da ortak kullanımı çatışmaya neden olabilmektedir. Bu durumda kaynakların artırılması çatışmanın ortadan kalkması için çözüm getiren yöntem olabilir. Fakat bu yöntemin uygulanmasında örgütün yararına olması ve israf gerçeği göz ardı edilmemelidir (Seval. 2006).

3.2.5. Kaçınma Yoluyla Çatışmanın Önlenmesi

Kaçınma yöntemi, taraflar arasındaki sorunların ya da anlaşmazlıkların görmezden gelinmesidir. Çatışmanın varlığını yok saymak, tarafların arasındaki meselelerin birikmesine zamanla artan bir gerilime sebebiyet vermesine yol açar. Kaçınma stratejisi belirli bir süre için uygulanabilir bir yöntemdir (Çam. 2018). Kaçınma yöntemi taraflarca sorunun çok önemli görülmediğinde uygulanmaktadır. Taraflar karşılıklı olarak ya da tek taraflı olarak kendisini geriye çekmektedir. Yüz kaybını önleme ya da ilişkiyi sürdürme isteği bulunmaktadır (Elgoibar vd. 2017).

3.2.6. Çatışmaya Taraf Olan Kişileri ve Örgütsel İlişkileri Değiştirme

Çatışmanın taraflarının görev yaptıkları yerlerde yapışacak değişim, ya da örgütün iç yapısında görevlerin dağılımında yenide yapılacak olan bir düzenleme, çatışmaya neden olan bölümlerin başka bölümlere bağlanarak reform niteliğinde yapısal değişiklik veya yeni bölümlerin kurulması da etkili yöntemler arasında sıralanmaktadır (Uysal. 2004). Ayrıca dışarıdan temin edilen yeni bireylerde farklı

bir bakış açısı getirerek karşılıklı kazan-kazan mantığına göre çatışmaya çözüm getirebilir (Verma. 1998).

3.2.7. Pazarlık Etme Yaklaşımı ile Çatışmanın Önlenmesi

Pazarlık yönteminde ise, çatışmaya neden olan konu ele alınarak ortak bir yol bulunmasına çalışılmasıdır. Taraflardan kimse inandırılmaya çalışılmaz. Tüm tarafların öneri teklifleri değerlendirilerek uzlaşma sağlanmaya çalışılmaktadır (Şendur. 2006). Problemi arama, tanımlama ve uzlaşıyla fikir birliğiyle çözüm aranmasıdır (Ebhote ve Monday. 2015).

3.2.8. Politik Yaklaşımlar ve Diğer Yaklaşımlar ile Çatışmanın Önlenmesi

Bu yaklaşımda ise çatışma durumunun çözülmesi için başkaca yöntemlere başvurulması ve politik davranışlar uygulanmasıdır. Oylama ya da üçüncü bir tarafın hakemliği gibi yol ve yöntemlerle sorun giderilmeye çalışılmaktadır (Özalp. 1989). Problem çözme yöntemlerinde üçüncü bir tarafın becerilerini kullanarak sorunu ortadan kaldırma yöntemidir (Derr. 1975).

4. SONUÇ VE TARTIŞMA

Örgütsel değişim, yapılan tanımlamalardan da anlaşılacağı üzere mevcut bir düzenin, bir başka düzene doğru geçişidir. Bu değişim küçük taneli de iri taneli de yaşanabilir. Değişen sistem beraberinde belirsizlikleri, soru işaretlerini de getirir. Bu yapısal dönüşüm gerek iş bölümlerini gerek kurmay sınıfını gerekse iş görenleri yeni bir düzene doğru sürüklediğinden değişim hoş karşılanmayabilmektedir. Değişim tam sağlandığında kişisel olarak kadro bulabilme, aynı imkanlara sahip olabilme, daha avantajlı bölümlere olan rağbet, özlük haklarında kazanım ya da kaybediş, yeni teknolojiye uyum gösterebilme, teknolojinin getirdiği imkanla iş gücüne azalan ihtiyaç gibi nedenlerle iş görenler değişime çeşitli şekillerde direnebilirler. Bu değişim esnasında iş görenler tüm bu belirsizlikler için çatışma yaşayabilir mi, hangi boyutta yaşanabilir ve aynı zamanda çözüm stratejileri neler olabilir sorularına cevap bulmak, çözüm önerileri geliştirmek ve Örgütsel Davranış alan yazınına ait bu iki kavram arasındaki nedensellik bağının daha fazla araştırma konusu olması ve bu iki kavramın daha yakinen incelenmesi önerilmektedir. Örgütsel değişim ve örgütsel çatışma arasındaki etkinin karşılıklı olarak varlığı test edilerek, sonuçlarının raporlanarak literatüre kazandırılması kavramlar için gereklilik olduğu değerlendirilmektedir. Örgütsel değişim, örgütsel çatışma ve kaos örüntüsü alanda tartışılmalı, literatürde bu kavramların arasındaki nedensellik bağı daha çok araştırılmalıdır.

Örgüt içinde yaşanan çatışmanın, değişimi engelleme veya durdurma ya da yavaşlatma potansiyeli bulunmaktadır. Örgütün misyonunda tanımlı görevlerini yerine getirmede yaşayacağı engelle birlikte, yaşayacağı dönüşümü de çatışmanın olumsuz etkileyeceği değerlendirilmektedir. Alan yazınında iki kavram ayrı ayrı ele alınmıştır. Değişim yaşayan örgütlerdeki yaşanabilecek çatışma durumunun getirdiği kaotik durumun çözümlenebilmesi için öneriler geliştirilmeli gerek iş görenler üzerinde gerekse kurmay sınıfı için stratejiler/öngörüler üretilmelidir. Bu kaotik durum tek başlık altında

ele alınmalı, gerek değişimin olağan seyrinde ilerlemesi, gerekse çatışan tarafların da yaşadığı bu durumun sonlanması ve değişime destek olması için fikirler alanda tartışılmalıdır. Değişimin getirmiş olduğu örgütsel çatışma ana başlığında konu ele alınmalıdır. Değişim kaynaklı yaşanmakta olan örgütsel çatışmanın gerek iş görenler arasında gerek gruplar/bölümler arasında, gerekse örgütler arasında yaşanmakta olan bu kaotik durumun başlı başına ele alınması ve felaket yaşanmaması için de her iki bileşenin de getirdiği sorunlara çözüm olacak stratejilerin bu seviyeye uygun bir şekilde geliştirilmesi gerekliliğine dikkat çekilmek istenilmektedir. Nitekim bu ivedilikle çözüme kavuşturulması gereken varoluşsal bir durumdur. Bu kaotik durum örnek olaylar üzerinde alanda izlenmeli ve çıkarımlar elde edilmelidir. Yönetimsel olarak bu durum ele alınmalı alana kazandırılmasının gerekliliği düşünülmektedir.

Bu makalenin amacı örgütsel değişim ve örgütsel çatışma kavramları arasındaki ilişkinin, tek başlık altında alanda daha fazla üzerinde araştırma yapılmasını önermek, değişim esnasındaki yaşanabilecek örgütsel çatışmanın çözümlenebilmesi için bu durum özelinde çözüm stratejilerinin geliştirilmesini fikirselsel olarak gündeme getirerek özgünlük kazandırmaya çalışmak üzere kaleme alınmıştır. Bundan sonraki araştırmacıların dikkatlerini bu iki değişken üzerine toplayabilmek amaçlanmaktadır.

Kaynakça

- Açıkgöz G. (2014.) Örgütsel çatışma, nedenleri, çözüm yöntemleri ve sağlık çalışanları. Yüksek Lisan Tezi. Beykent Üniversitesi. İstanbul
- Agboola, A. A., & Salawu, R. O. (2011). Managing deviant behavior and resistance to change. *International Journal of business and management*, 6(1), 235.
- Akcan G. (2014). Örgütsel çatışmalar ve çatışma aşamalarında çatışma çözme yöntemleri. Yüksek Lisans Tezi. Beykent Üniversitesi. İstanbul
- Akova, O. ve Akın G., (2015). "Çatışma Yönetimi", Yönetimsel ve Örgütsel Etkinliği Geliştirme Yöntemleri, 516-549, ed. Özer, K.O., Hızıroğlu, M. ve Saldamlı, Adra Yayıncılık İstanbul, 2015.
- Alp A.G. (2015). Sağlık çalışanlarında örgütsel özdeşleşme, örgütsel vatandaşlık ve örgütsel çatışma iletişim algıları arasındaki farklılıklar bir alan araştırması. Yüksek Lisan Tezi. Beykent Üniversitesi. İstanbul
- Altan, Y. (2015). Örgütsel Çatışma ve Etkileri. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (27)
- Andersen, G.R. (2006). Conflicts during organizational change. *Norcid Psychology*, 58 (3), 215-231.
- Çalışkan, A. (2019). Değişime Direnç: Bir Ölçek Uyarlama Çalışması. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 24 (2) , 237-252 .
- Çam T. (2018). Örgütlerde çatışma yönetimi. Yüksek Lisans Tezi. Ufuk Üniversitesi. Ankara
- Demirgil, Z. ve Antalyalı, Ö. L. (2017). Kamu Sektöründe Süreç Odaklı Örgütsel Değişimin Hizmet Kalitesi Ve İş Tatmini Üzerine Etkileri, *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 8(18), 127-140.
- Derr, C. (1975). *Managing organizational conflict: When to use collaboration, bargaining and power approaches*. Monterey, California. Naval Postgraduate School.
- Diken, A. (1999). Büyüyen işletmelerde örgütsel değişimin gerekliliği ve değişime direnme sorunu. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 1(2), 163-184.
- Doğan H.I. (2021). Değişim Yönetimi Süreçlerinde Stratejik Role Sahip İnsan Kaynakları Çalışanlarının Değişime Karşı Direnç Eğilimlerinin Belirlenmesi. *Sosyal Bilimler Akademik Dergisi Şubat Sayısı*

- Ebhote, O., & Monday, O. (2015). Conflict management: managerial approach towards improving organizational performance. *International Review of Social Sciences and Humanities*, 9(1), 51-60.
- Elgoibar, P., Euwema, M., & Munduate, L. (2017). Conflict management. In *Oxford research encyclopedia of psychology*.
- Ercan, Ü. (2014). “Öğrenen Örgütler, Örgütsel Değişim ve Değişime Direnç: Bir Tipoloji Önerisi”, *İş ve İnsan Dergisi*, İş ve İnsan Dergisi Kasım 2014 1(1) 3342.
- Ertürk, M. (1994). Organizasyonlarda Çatışma, Çatışma Nedenleri, Çatışmanın Yönetimi ve Erciyes Üniversitesinde Bir Anket Uygulaması. *Erciyes Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (11), 121-147.
- Fadzil, A. S. A., Hassan, R., Mohamad, S. J. A. N. S., Zainudin, M. I., & Ali, A. A. E. R. (2019). Towards a successful organizational change: The role of dialogic communication. *International Journal of Asian Social Science*, 9(1), 86-95.
- İlğan A. (2008). Örgütsel Değişim/Değişme. *Milli Eğitim*, 0(177), 80-103
- İlhan.A. (2018). “Örgütlerde Değişim Yönetimi.” E. Aydoğan (ed). *Örgütsel Davranış Odaklı Yönetimsel Yaklaşımlar*. Gazi Kitabevi Yayınları. Ankara.ss.131-155
- Kelvin I. & Lovlyn E. (2018) *Team Work Approach to Strategies Of Change Management In Selected Nigerian Manufacturing Firms*. *Gouni Journal of Management and Social Sciences*, 4 (1). pp. 89-106
- Kerman U, Öztop, D. (2014). Örgütsel Değişim Sürecinde Kamu Çalışanlarının Algısını Etkileyen Uygulamalar. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 19 (2), 21-38
- Kesmen M. (2014). Örgütsel değişim ve değişime direnç: bir kamu kurumu uygulaması. Yüksek Lisans Tezi. İnönü Üniversitesi. Malatya
- Kılıçaslan, S. (2014). Örgütsel Çatışma Yönetiminde Duygusal Zekanın Etkisini İncelemeye Yönelik Kuramsal Bir Araştırma. *Ejovoc (Electronic Journal of Vocational Colleges)*.264-274
- Koç Z. (2014). Örgütsel değişim, değişim yönetimi ve örgütsel davranışlar üzerine örnek bir uygulama. Yüksek Lisans Tezi. Bahçeşehir Üniversitesi. İstanbul
- Kotter, J. P., & Schlesinger, L. A. (1989). Choosing strategies for change. *Readings in strategic management*, 1, 294-306.
- Leygara T.(2020). Geleneksel eğitimden Montessori Eğitim modeline geçiş sürecinde okula güven ve değişime direnç üzerine nitel bir araştırma. Yüksek Lisans Tezi. Bahçeşehir Üniversitesi. İstanbul
- Lunenburg, F. C. (2010). Forces for and resistance to organizational change. In *National forum of educational administration and supervision journal* (Vol. 27, No. 4, pp. 1-10).
- Nalbant, Z. E. (1996). Örgütsel Değişimi Yönetmede Önderin Rolü . *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (12) , 67-75
- Özalp İ.(2013).”Örgütlerde Çatışma.” C.Koparal, İ.Özalp (ed). *Yönetim ve Organizasyon*. Anadolu Üniversitesi Yayını No:2944 Eskişehir. ss 160-179
- Özalp, İ. (1989). Örgütlerde Çatışma. *Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7(1), 81-114.
- Özkan Y.(2004). İşletmelerde Değişime Direnme ve Çözüm Yönteminin İncelenmesi. *Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*. 2004.C:6 S:1 Sıra :4 No:176
- Öztaş U. (2005). Örgütsel çatışma yönetiminde cinsiyet faktörünün etkisi. Yüksek Lisans Tezi. Akdeniz Üniversitesi. Antalya
- Peker, Ö. (1995). Yönetimi Geliştirmenin Sürekliliği, Türkiye Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları, No:258
- Seval, H. (2006). Çatışmanın Etkileri ve Yönetimi. *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(15), 245-254.
- Şahin F. (2019). Örgütsel değişim ve stres yönetimi arasındaki ilişki: akademisyenler üzerine bir çalışma. Yüksek Lisans Tezi. Beykent Üniversitesi. İstanbul
- Şendur F.E. (2006). Örgütsel çatışma ve çatışma yönetimi. Yüksek Lisan Tezi. Çağ Üniversitesi. Mersin
- Thakore, D. (2013). Conflict and conflict management. *IOSR Journal of Business and Management (IOSR-JBM)*, 8(6), 07-16
- Töremen F. (2002). “Eğitim Örgütlerinde Değişimin Engel ve Nedenleri”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 12, Sayı:1, ss.185–202.

Tunçer P. (2013) ‘‘ Değişim Yönetimi Sürecinde Değişime Direnme’’. On dokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi 2013, 32(1), 373-406

Türk Dil Kurumu Sözlüğü.2022 Genel Açıklamalı Sözlük. Ankara. TDK Yayınları

Uysal, İ. (2004). Örgütsel Çatışma Yönetimi ve Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankasına Yönelik Bir Uygulama. Uzmanlık Yeterlilik Tezi. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası İnsan Kaynakları Genel Müdürlüğü. Ankara

Ünlü S, Özcihan T, Özbaş Z ve Bakıner A. (2014) Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Sayı: 31, 2014, ss. 251-263

Verma, V. K. (1998). Conflict management. *The project management institute: Project management handbook*, 353-364.

Williams, C., Moore, E., Williams, C., Jones, R., Bell, R., & Holloway, R. (2019). Using an integrated system approach to manage conflict. *Journal of Leadership, Accountability, and Ethics*, 16(4).

Yeşil, A. (2018). Örgütlerde Değişimin Önemi ve Değişim Yönetimi Üzerine Kavramsal Bir Değerlendirme, Uluslararası Akademik Yönetim Bilimleri Dergisi, 4 (5): 307-323

Yılmaz İ. (2015). Organizasyonlarda değişim ve değişime karşı direncin örgütsel adalet ve örgütsel bağlılık boyutları ile incelenmesi: Fırat Üniversitesi idari çalışanları üzerine bir araştırma. Yüksek Lisans Tezi. Fırat Üniversitesi. Elâzığ

Zafar, F., & Naveed, K. (2014). Organizational change and dealing with employees resistance. *International Journal of Management Excellence*, 2(3), 237-246.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Teşekkür: -

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Acknowledgement: -

Gönderilme Tarihi: 7 Haziran 2022; Revize Edilmiş Hali: 29 Haziran 2022; Kabul Tarihi: 29 Haziran 2022

MAVİ EKONOMİ: TÜRKİYE’NİN ABD, ÇİN, YUNANİSTAN VE BANGLADEŞ İLE MUKAYESELİ ANALİZİ

Görkem YILDIRIM¹

ÖZ

Günümüzde Birleşmiş Milletler öncülüğünde tüm dünya ülkeleri gündemine giren, doğayı koruyan sürdürülebilir bir ekonomi yaratma isteği *Mavi Ekonomi* kavramının ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Dünyanın dörtte üçüne ev sahipliği yapan deniz ve okyanusların sürdürülebilirliğine ait ekonomik düzen Mavi Ekonomi olarak adlandırılmaktadır. Mavi Ekonomi balıkçılık ve su ürünleri, kıyı ve yat turizmi, denizyolu taşımacılığı, gemi inşa sanayi, derin deniz madenciliği, biyoteknoloji gibi çeşitli sektörleri içinde barındırmasıyla geniş bir yelpazeye sahip bulunmaktadır. Bu çalışmada belli kriterlere göre seçilmiş olan ülkelerle (ABD, Çin, Bangladeş ve Yunanistan) Türkiye kıyaslanarak Mavi Ekonomi alanındaki konumu analiz edilmeye çalışılmıştır. Nitel araştırma tekniklerinden arşiv-doküman tarama tekniği kullanılarak elde edilen veriler, betimsel analiz yardımıyla açıklanmasının akabinde içerik analizi yapılarak çalışma gerçekleştirilmiştir. Geniş bir çerçevede incelenen Mavi Ekonomi’ye ait veriler sonucunda, Türkiye’nin gemi inşa sanayisi, denizyolu taşımacılığı, kıyı turizmi ve ticaret filosu dünyadaki diğer ülkelere göre göreceli olarak iyi durumda olmasına rağmen Çin gibi bu alanda güçlü olan bir ülkenin verilerine oldukça uzak görülmektedir. Türkiye’nin komşusu olan Yunanistan ise dünyadaki ticaret filo liderliğini elinde bulundurmasından kaynaklı Türkiye’ye kıyasla daha iyi bir durumda olduğu ifade edilebilir. Bangladeş, Hint okyanusuna sınırı olmasından dolayı Türkiye’ye göre daha fazla biyoçeşitliliğe sahip konumdadır. Sonuç olarak, Türkiye söz konusu ülkelerle kıyaslandığında sektörden sektöre değişkenlik göstermesine karşın herhangi bir sektörde dünya liderliğine sahip bulunmaktadır. Bu durum Türkiye’nin Mavi Ekonomi alanında daha fazla yatırım yapması gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Mavi Ekonomi, Sürdürülebilir kalkınma, Türkiye

Jel Kodları: Q01, Q25, Q56

BLUE ECONOMY: AN ANALYSIS OF TURKEY’S COMPARISON WITH THE UNITED STATES, CHINA, GREECE AND BANGLADESH

ABSTRACT

Today, the desire to create a sustainable economy that protects nature, which is on the agenda of all countries of the world under the leadership of the United Nations, has led to the emergence of the concept of a *Blue Economy*. The economic order of the sustainability of the seas and oceans, which comprises three quarters of the world, is called the Blue Economy. The Blue Economy has a wide range of sectors such as fishing and aquaculture, coastal and yacht tourism, maritime transport, shipbuilding industry, deep-sea mining, biotechnology. In this study, the position of Turkey in the field of Blue Economy was tried to be analyzed by comparing the countries selected according to certain criteria (USA, China, Bangladesh and Greece) with Turkey. The data obtained using the archive-document scanning technique, one of the qualitative research techniques, was explained with descriptive analysis, and then the study was carried out by content analysis. The data for the blue economy are examined in a wider context, as a result of Turkey’s shipbuilding industry, maritime transport, coastal tourism and trade fleet is in relatively good condition, although compared to other countries in the world such as China, this area is quite far from the data observed for a strong country. It can be stated that Greece, Turkey’s neighbor, is in a better position compared to Turkey due to the fact that it holds the leadership of the merchant fleet in the world. Bangladesh has

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Bölümü, gorkem_gbs@hotmail.com, Orcid ID: 0000-0002-9187-2132

more biodiversity than Turkey due to its border with the Indian Ocean. As a result, Turkey has world leadership in any sector despite the fact that it varies from sector to sector compared to the related countries. This situation shows the need for Turkey to invest more in the field of the Blue Economy.

Key Words: Blue Economy, Sustainable development, Turkey

Jel Codes: Q01, Q25, Q56

GİRİŞ

İnsanlık tarihine bakıldığında, ilk tarımsal yerleşim bölgesi '*Bereketli Hilal*' olarak adlandırılan Fırat ve Dicle nehirlerinin etrafında gerçekleşmiştir (Diamond, 2010: 184). Dolayısıyla bu bölgede ortaya çıkan uygarlıkların doğal su oluşumlarına yakın yerleşim alanlarında yaşamlarını sürdürdüğü ifade edilebilir. Bunun en temel nedeni insanların suya olan fizyolojik gereksinimleri ve tarımın sürdürülebilirliğinin gerçekleşmesi için suya olan ihtiyaçtır. Ancak zamanla ihtiyaçlardaki çeşitlilik ve hayatı pragmatik bir yapıya sokma isteği su ve suyun olduğu doğal oluşumlardan çok farklı şekillerde yararlanılmasını sağlamıştır. Örneğin, Nil nehri üzerinde kayıklarla yapılan ticaretin ilkel tersaneleri ortaya çıkarması sonucunda tarihsel süreçte askeri alanda, turizm, balıkçılık faaliyetlerinde ve ticaret gemilerinin üretilmesiyle gemicilik sektörü gelişmiştir. Bunun dışında sanayi devrimiyle birlikte artan kentleşmenin getirdiği tatil yapma ihtiyacı, kıyı turizminin gelişmesini sağlamıştır. Bunların yanı sıra artan Dünya nüfusuyla birlikte hava, su ve ses kirliliklerinin yanında küresel ısınma, ekosistemdeki bozulmalar, endemik türlerin yok olmaya yüz tutması ve yenilenemez enerji kaynaklarının tüm dünyada sıkça kullanılıyor olması geri dönülemez sorunlara neden olmaktadır (Güner ve Oğuz, 2020: 103). Dünyanın bütünsel doğasını bozan ve okyanus tabanlı faaliyetlerini sürdüren diğer bir mavi ekonomi sektörü derin deniz madenciliğidir. Büyük şirketler tarafından gerçekleştirilen bu alan ekolojik tahribata yol açarak gezegenin yok oluşuna katkıda bulunmaktadır (Greenpeace, 9 Aralık 2020). Doğal su oluşumları sadece bu üç alanla sınırlı kalmayarak; eğlence alanında su sporlarını, ticaret alanında mavi lojistiği, suyun olmadığı yerlerde içilebilir su arıtmanın yöntemlerini ve tıbbi-kozmetik alanlarını geliştirmek için biyoteknolojinin kullanılmasına katkı sağlamaktadır. Okyanuslar, denizler, nehirler, akarsular, göller gibi doğada var olan ve içinde tatlı ve ya tuzlu suyun olduğu doğal oluşumlar, sözü edilen alanların var olmasını sağlamaktadır. Tüm bu alanların ekonomik yansımalarını gösteren kümülatif kavrama '*Mavi Ekonomi*' denilmektedir. Gunter Pauli (2010) tarafından *The Blue Economy* kitabında ilk kez kullanılarak iktisat literatüre kazandırılmıştır (Toplu Yılmaz, 2021: 907). Mavi Ekonomi kavramı 2008 Küresel Kriz sonrası tüm dünyada yarattığı yıkım sonucu geliştirilmeye başlanmıştır. Uluslararası ekonomik sistemde durgunluk ve üretimdeki etkinliğin azalması sonucu yeni alanlar geliştirilmek istenmiştir. Ancak bu yapılırken okyanusları, denizleri yok etmeden, ekosistemlerini koruyarak, biyoçeşitliliği muhafaza etmeye çalışarak ve yenilenebilir-sürdürülebilir bir düzlemde ekonomik düzeni oluşturmak birincil amaç olarak görülmüştür (Çoban ve Ölmez, 2016: 155). Bu doğrultuda söz konusu amaçları gerçekleştirmek için Birleşmiş Milletler tarafından Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri küresel bir

çözüm olarak ortaya çıkarılmıştır (Lee, Noh and Kim, 2020: 1). Mavi Ekonomi, kalkınma hedeflerini gerçekleştirirken uluslararası toplum bu kavramın ekonomik yapısını 3 şekilde görmektedir. Bunlar; küresel su kriziyle başa çıkan ekonomi, yenilikçi kalkınma ekonomisi ve deniz ekonomisinin gelişimidir (Wenhai vd., 2019: 261). Mavi Ekonomi bu üç farklı kavram üzerinden açıklanırken, ekosistemin ve biyoçeşitliliğin korunması, su kalitesinin iyileştirilmesi, dünyanın ihtiyacı olan oksijenin %80'ini karşılaması ve gelecekte artacak olan dünya nüfusuyla beraber yüksek değerli besinleri içermesiyle insan yaşamını kökünden etkileyebilecek öğeler barındırması mavi ekonominin ciddiyle incelenmesi ve araştırılmasını zorunlu kılmaktadır (AA, 2021). Bu bağlamda hem Türkiye'yi hem de farklı özellikler barındıran çeşitli ülkelerin bu alandaki konumlarının ne şekilde seyrettiğinin görülmesi ve elde edilen bulgular sonucunda öneriler getirilmesi çalışmanın amacını oluşturmaktadır.

Dünya'nın dörtte üçünü oluşturan tatlı ve tuzlu su alanları birçok sektörün oluşmasını ve gelişmesini sağlamıştır. Bu sektörlerin her ülke için farklı gelişim süreçleri ve gelişmişlik düzeyleri bulunmaktadır. Bu gelişmişlik düzeyleri ülkelerin genel ekonomik yapılarına da farklı şekillerde yansımıştır. Bu noktada Mavi Ekonomi sadece çevresel sürdürülebilirlik özelinde değil, bir ülkenin ekonomik olarak da gelişmesinde öncü rol üstelenebilmektedir (Fabinyi vd., 2021: 128).

Bu çalışmada seçilmiş olan ülkelerin (ABD, Yunanistan, Çin ve Bangladeş) Mavi Ekonomi'ye ait verileri Türkiye ile mukayeseli olarak analiz edilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda Türkiye'nin söz konusu alanda, diğer ülkelerle olan mukayeseli analizi ile şuan ki konumunu ortaya koymak ve elde edilecek sonuçlara göre Mavi Ekonominin, ülke ekonomileri için ne derece önemli olduğunu ve bu doğrultuda Türkiye için çeşitli önerilerde bulunulması amaçlanmaktadır.

Bu amaçla çalışmanın birinci bölümünde literatür taraması yapılmıştır. İkinci bölümde makale analizinin metodolojisinin ne olduğundan ve verilerin nasıl elde edildiğinden bahsedilmektedir. Üçüncü bölüm, elde edilmiş olan verilerin ülkeler arasındaki analizi gerçekleştirmiştir. Son bölüm olan dördüncü bölüm ise, sonuç ve öneriler kısmından oluşmaktadır.

1.LİTERATÜR ÖZETİ

Ülke ekonomilerindeki resesyon ve depresyon döngüsünü dönüştürmek için doğanın kullandığı ekosistemin reel ekonomiye kazandırılmasıyla mavi ekonomi yaratılmasının gerçekleşeceğini belirtmektedir (Pauli, 2010: 14).

Hint okyanusundaki ülkelerin mavi ekonomi kapsamında var olan mevcut sektörleri ve bu kapsamda yeni çıkacak sektörleri yakalamak için işbirliği içinde hareket etmesi gerekliliği savunulmaktadır. Bu amaçla karşılıklı bilgi akışı mevcut bölgenin kalkınmasına katkıda bulunacaktır (Llewellyn, English and Barnwell, 2016: 52).

Politika yapımcılarının deniz ve okyanusların sürdürülebilirliğini sağlamak için mavi ve yeşil ekonomi modelleri ile uyumlu politikalar geliştirmesi gerekliliği üzerinde durulmuş olup mavi ekonominin öneminden bahsetmektedirler (Çoban ve Ölmez, 2016: 155).

İnsan sağlığı ve refahının artması için gerekli olan sürdürülebilirliğin okyanus ekonomisinin yenilenebilir ve yapıcı yapısının kullanılması gerektiğinden bahsedilmiştir (Spalding, 2016: 18).

Mavi Ekonomi modelinin gerçekleşmesi için belirlenen bölgelerin özelliklerine göre ve hedeflerine duyarlı bir şekilde bağlamsallaştırılması gerekliliği ele alınmıştır (Voyer, vd., 2018: 28).

Mavi Ekonominin önemli bir kavram olduğunu ve okyanusların-denizlerin sürdürülebilirliğinin gerçekleşmesi içinde kritik bir konumda olduğunu belirtmişlerdir (Keen, Schwarz and Wini-Simeon, 2018: 333).

Afrika kıtasındaki ülkelerin Mavi Ekonomi üzerindeki politik yaklaşımları incelendiği çalışma sonucu siyasetin tartışmalı alanları olan çevre, mülkiyet, varlık gibi alanların sulu uzantısı olarak Mavi Ekonomiyi Afrika kıtası için açıklamaktadır (Childs and Hicks, 2019: 335-336).

Çalışmada Mavi Ekonomi bağlamında ortaklıkların kurulması gerektiği, yeni pazarlar ve yeni büyüme yatırımları ortaya çıkarması, söz konusu alanın ekonomide itici güç olması için çaba gösterilmesi gerekliliği ve küresel bir Mavi Ekonomiye ulaşılması için uluslararası iletişimin güçlendirilmesi gerekliliği ile yapılan çalışmalar ülkeler tarafından paylaşımı sağlanmasını savunmaktadır (Wenhai, vd., 2019: 12).

Sürdürülebilir ve adil bir Mavi ekonominin ortaya çıkması için sistematik politikalar ve cesur eylemlerin hızlı bir şekilde gerçekleşmesi gerektiğinden bahsedilmiştir (Bennet, vd., 2019: 991).

Güner ve Oğuz (2020: 111-112) çalışmasında, ekonomik büyüme ve kalkınmanın sağlanmasında bir yöntem olarak deniz ve okyanus temelli mavi Ekonominin benimsenebileceğini dile getirmiştir.

Türkiye'nin Mavi Büyüme potansiyelinin olduğunu bu doğrultuda bilim insanlarının ve politikacıların işbirliği yapmasıyla bu potansiyelin açığa çıkabileceği üzerinde durmuştur (Akay, 2020: 3058).

Mavi Ekonominin önemli sektörlerinden olan su ürünleri yetiştiriciliğinin verimliliğinin artmasında ve ülkenin refah düzeyini arttırmasında, devlet kurumlarının yerel kurum ve topluluklarla birlikte çalışmasının önemini vurgulamışlardır (Campbell, vd., 2021: 3).

Tverdostup vd. (2022: 14)'nın yapmış olduğu çalışmada, Finlandiya ve Estonya ülkeleri özelinde incelenen Mavi Ekonominin, gerçekleştirilecek işbirlikleriyle ekonomik kalkınmayı ve ekonomik sürdürülebilirliği sağlamada etkili bir sistem olduğu vurgulanmıştır.

Kanada örneği üzerinden yapılan bir çalışmada, su ürünleri yetiştiriciliği özelinde üç mavi büyüme stratejisi olduğu vurgulanmıştır. Bu stratejilerin sırasıyla güçlü ve bağımsız bilim, etkili halk katılımı ve etkili devlet düzenleyici mekanizmaları olduğu yazarlar tarafından ifade edilmiştir (Wiber vd., 2021: 3).

2.METODOLOJİ

Bu çalışmanın amacı, Türkiye'yi belli kriterlere göre belirlenmiş ülkelerle (ABD, Bangladeş, Yunanistan ve Çin) Mavi Ekonomi bağlamında mukayeseli analiz ederek Türkiye'nin bu alandaki durumunun açıklanmaya çalışılmasıdır. Bahsedilen ülke kriterleri ise;

ABD: Dünya'nın en büyük ekonomisi olması, dünyanın en büyük iki okyanusunun (Atlas okyanusu ve Büyük okyanus) arasına yer alan bir ülke olması ve BM'in Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri'nin kararının verildiği ülke olarak ev sahipliği yapmasının yanı sıra uyguladığı mavi ekonomi politikalarıyla,

Çin: Dünyanın en büyük ikinci ekonomisi olması ve gelecek yıllarda ABD'yi geçeceği beklentisi, Büyük okyanusa sınırı olması ve Asya kıtasında yer alması, dünyanın geri kalan ülkelere göre sıkı bir merkezi hükümet olması, dünyanın en hacimli konteynır limanlarının ilk 20'sinde 9 tane limanı bulunmasıyla ve Mavi Ekonominin pek çok sektöründe liderliği bulunmasıyla (Duchâtel and Duplaix, 2018; 17),

Yunanistan: Türkiye'nin komşusu olması ile birlikte yapılacak olan kıyaslama için daha sağlıklı bilgiler vereceği, seçilen diğer ülkelerin aksine bir deniz olan Akdeniz'e sınırı olması, Avrupa Birliği içindeki en büyük ticaret gemi filosuna sahip olması,

Bangladeş: Hint okyanusuna sınırı olması, gelişmemiş bir ülke olmasıyla Türkiye ile kıyaslanması diğer ülkelere göre farklı bir perspektif kazandıracığı görüşü ve dünyanın en yüksek nüfus yoğunluğuna sahip ülkesi olması, dünya su ürünleri yetiştiriciliğinde beşinci sırada yer alması, ülkelere göre sıralandığında balıkçılıkla uğraşan kişi sayısında beşinci olması ve 2013 yılından sonra gemi inşa sektöründe patlama yaşayarak günümüzün önemli ülkelerinden birine dönüşmeye başlamasıyla ülke seçimleri gerçekleşmiştir.

Bu kapsamda çalışmada, nitel araştırma tekniği kullanılmıştır. Nitel araştırma tekniği içindeki arşiv-döküman tarama tekniği, geçmişe dönük tüm yazılı ve sözlü kayıtların taranarak elde edilmesiyle oluşan veri sepetlerini ifade etmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2008: 8; Altunışık vd., 2005: 65). Veriler ulusal-uluslararası kurum ve kuruluşlardan elde edilmiştir. Ayrıca verilerin 2008 yılında gerçekleşen küresel kriz sonrasındaki yılları kapsamının nedeni, Mavi Ekonomi sektörlerinin gelişim sürecini engelleyebilecek dünya çapında bir krizin gerçekleşmemesiyle ülkelerin belli sektörlerdeki gelişiminin ne şekilde seyrettiğinin görülmesi daha sağlıklı analiz imkanı sunmaktadır. Elde edilen veriler betimsel analizle açıklandıktan sonra içerik analizi yapıp, çalışma sahibi elde ettiği verileri yorumlayarak çeşitli öneriler getirmiştir. Kullanılan analiz yöntemlerinden betimsel analiz, elde edilen verilerin şekil ve tablolara dönüştürülmesiyle, bu tablo ve şekillerin genel yapısını özellikle kritik noktalarını analiz edip açıklamak için kullanılan bir analiz yöntemidir. Betimsel analiz, çalışma içerisinde açıklandıktan sonra içerik analizi olarak adlandırılan ve araştırmacının elde ettiği veriler ışığında kendi görüşlerini yansıttığı aşama için kullanılmaktadır. Sonuç kısmında ifade edilen araştırmacının görüşleri ve önerileriyle birlikte çalışma sonlandırılmıştır.

3.BULGULAR

Güneş sistemi içerisinde olan dünya gezegeninin etrafındaki uydulardan elde edilen görsellere bakıldığında deniz ve okyanusların, gezegen yüzeyinin dörtte üçünü kapladığı görülmektedir. Bu kadar büyük bir alanı kapsayan deniz ve okyanusların doğanın ve sosyal düzenin sürdürülebilirliği bakımından son derece elzem bir konumda olduğu söylenebilir. Bu doğrultuda deniz ve okyanuslar

oksijen gereksiniminin üçte birini sağlaması, tüm ülkelerin sorunlarından biri olan küresel ısınmanın önlenmesi, karbondioksit salınımının önemli bir bölümünü ortadan kaldırması ve döngüsel ekonomi içinde önemli bir unsur olmasıyla söz konusu doğal oluşumlar dünyanın sürdürülebilirliği açısından etkin bir rol üstlenmektedir (Çoban ve Ölmez, 2016: 158).

Mavi ekonomi kavramı, deniz ve okyanus kaynaklı ekolojik düzeni ve küresel iklim düzenleyicisi olarak dünyanın sürdürülebilirliğini sağlamasının yanında pek çok sektörü pozitif veya negatif bir şekilde etkilemektedir (Güner ve Oğuz, 2020: 102). Bu sektörler turizm, balıkçılık, enerji gibi ana sektörlerinin yanında diğer alt sektörleri de etkilemektedir. Daha geniş bir perspektiften bakılacak olunursa, Dünya Bankası'nın alt kurumlarından biri olan Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası'nın 2017 raporuna göre Mavi Ekonomi Bileşenleri şu şekilde oluşmaktadır;

Şekil 1. Mavi Ekonomi Bileşenleri

Kaynak: World Bank, 2017: 7-8, Erişim Tarihi: 28.03.2022

Şekil 1'den yola çıkarak Mavi Ekonomi içerisinde yer alan sektörler; eğlence alanlarından sağlık sektörüne, enerjiden gıda sektörüne kadar pek çok sektörü içermesiyle bir ülkenin sürdürülebilir bir büyümeye sahip olması için önemli bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu bölümün devamında, Mavi ekonomi bağlamında oluşan sektörlerin başlangıçta Türkiye'deki verileri betimsel bir analiz yapılarak açıklanmıştır. Devamında elde edilmiş olan veriler, çalışmada konu edilen diğer ülke verileriyle kıyaslanarak içerik analizi gerçekleştirilmiştir.

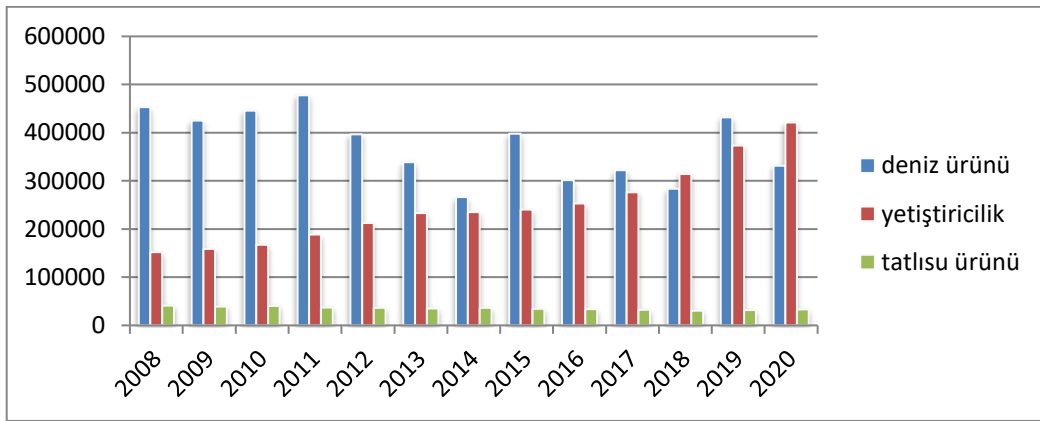
3.1. Türkiye'de Mavi Ekonomi İstatistikleri

Akdeniz, Karadeniz, Ege (Adalar) denizi ve son olarak Marmara denizi olmak üzere 4 farklı denizle çevrili olan Türkiye Mavi Ekonomi'nin çeşitli sektörlerini bünyesinde barındırmaktadır. Söz konusu sektörler sırasıyla su ürünleri ve balıkçılık, kıyı ve yat turizmi, lojistik ve ticaret, gemi üretim endüstrisi ve son olarak derin deniz madenciliğini kapsamaktadır.

3.1.1. Su Ürünleri ve Balıkçılık

Baraj göllerde, doğal göllerde, akarsularda ve diğer su kaynakları ile denizlerde gerçekleştirilen su ürünleri yetiştiriciliği, Türkiye’de çoğunlukla bu doğal su oluşumlarına kıyısı olan illerde yapılmaktadır. Bu doğrultuda denizlerdeki yetiştiriciliğin %91,5’u Ege Denizi ve Akdeniz’e kıyısı olan illerde (Muğla (%40,7), İzmir (%34), Mersin (%6,5), Aydın (%6,4), Antalya (%1,9)) gerçekleşmektedir. Denizlerde yetiştiriciliğin yapıldığı diğer iller ise Karadeniz’de bulunan Sinop, Samsun, Ordu ve Trabzon’da gerçekleşmektedir. İçsularda yetiştiricilik yapılan iller ise denizlerde yapılan illere göre farklılaşmaktadır. Söz konusu iller Ege, Akdeniz ve Karadeniz bölgelerinin dışında Güneydoğu, Doğu Anadolu ve İç Anadolu bölgelerinde de yapıldığı görülmektedir. İçsularda yapılan su ürünleri yetiştiriciliğinin yapıldığı başlıca iller Muğla (%17,2), Elazığ (%17,9), Şanlıurfa (%5,5), Artvin(%4,9) ve Tokat (%4,5)’tir (TEPGE, 2021: 7-8).

Şekil 2: Türkiye’de Su Ürünleri Yetiştiriciliği Miktarı (Ton)

Kaynak: TÜİK, Su Ürünleri İstatistikleri, 2021. Erişim Tarihi: 17.04.2022

Türkiye’nin istatistik kurumu olan TÜİK’ten elde edilen veriler incelendiğinde 2008 yılında Deniz ürünlerinden elde edilen su ürünleri miktarını yüzdesel bir düzlemde ele aldığımızda %70 oranına ulaşılmaktadır. Üretim tesislerinde yapılan su ürünleri yetiştiriciliğinde ise bu oran %23’e denk gelirken Tatlısu ürünlerinde ise %7’ye karşılık gelmektedir. 2020 yılında ise söz konusu oranlar deniz ürünleri için %42’ye düşerken yetiştiricilik oranı %53 gibi bir orana yükselerek Türkiye’nin bu alanda geliştiğini görülmektedir. 2008-2020 yılları arasında deniz ürünlerinden elde edilen miktarlarda konjonktürel dalgalanmalar gözlenirken tatlısu ürünlerinde ise günümüze doğru azalma yaşanmaktadır. Bu noktada su ürünlerinin yetiştiriciliğine bakıldığında yıldan yıla bir artış yaşanırken asıl dikkat buyurulması gereken yıllar ise 2016-2020 arasındadır. Bu yıllar arasında su ürünleri yetiştiriciliği önceki yıllara nazaran daha hızlı artış göstermiştir.

Tablo 1. Türkiye’nin Su Ürünler İhracatı ve İthalatı

YILLAR	İHRACAT		İTHALAT	
	MİKTAR(TON)	DEĞER(TL)	MİKTAR(TON)	DEĞER(TL)
2009	54.354	494.899.926	72.686	163.633.104
2010	55.109	471.459.989	80.726	200.395.897
2011	66.738	664.333.252	65.698	290.826.203

2012	74.006	744.907.572	65.384	317.626.975
2013	101.063	1.083.243.678	67.530	359.490.196
2014	115.381	1.481.211.383	77.551	435.691.472
2015	121.053	1.879.701.163	110.761	685.467.749
2016	145.469	2.398.269.090	82.074	548.878.092
2017	156.681	3.128.112.446	100.444	841.383.610
2018	177.500	4.578.607.932	98.315	898.860.692
2019	200.226	5.818.776.189	90.684	1.076.277.706
2020	201.157	7.518.399.091	85.267	1.101.954.770

Kaynak: Balıkçılık ve Su Ürünleri Genel Müdürlüğü, (2021). Su Ürünleri İstatistikleri, Erişim Tarihi: 06.04.2022.

Deniz ve içsularda çıkan güvenli ve sağlıklı gıdalar tüm dünya tarafından tercih edilmektedir. Bu doğrultuda Türkiye'nin kıyılarında ve denizlerinde yaşayan 5000 bitki ve hayvan türü gerekli olan ihtiyacının bir kısmını karşılamaktadır. Türkiye'nin denizlerindeki balık türlerinin sayısına bakılacak olunursa; Akdeniz'de 388, Ege Denizi'nde 389, Marmara Denizi'nde 249 ve Karadeniz'de 151'dir(Çevreonline, Erişim Tarihi: 19.04.2022). Çeşitliliğin bu kadar çok olması Türkiye'nin sadece kendisi için değil, yabancı ülkelere de ticaretinin yapılmasına yol açmaktadır. Bazı balık ve su ürünlerinin Türkiye'deki denizlerde ve tatlısularda olmaması bu ürünlerin ithalatını sağlamaktadır. Balıkçılık ve Su Ürünleri Genel Müdürlüğü'nden elde edilen verilere bakılacak olunursa, 2009 yılında toplam ihracatın değeri 494.899.926 TL iken 2020 yılında bu rakam 7.518.399.091 TL'ye yükselmiştir. 2009-2020 yıllarına geniş bir açıdan bakıldığında ise bu değer sürekli bir şekilde arttığı görülmektedir. Asıl dikkat edilmesi gereken nokta ise 2016'dan sonraki yılların, önceki yıllara nazaran çok daha hızlı bir artış göstermesidir. İthalat değerlerine bakıldığında ise 2016 yılı haricinde birbirine yakın hızlarda bir artış yaşanmıştır. İthalatın 2016-2020 yılları arasındaki ihracat değerlerindeki artış hızından bir hayli uzak olduğu göze çarpmaktadır. Bu noktada Türkiye'nin ekonomik problemlerinden biri olan dış ticaret açığının, su ürünleri dış ticaretinde yaşanmadığını hatta söz konusu yıllarda fazla verdiği görülecektir. Özellikle ihracat artışlarının bir yansıması olarak balık yemi fabrikaları, balık çiftlikleri, işleme ve paketleme tesislerinin sayısında bir artış yaşanmıştır. 2017 yılı rakamlarına bakıldığında 1.881 iç ve 427 deniz su ürünleri yetiştiriciliği tesisi bu artışla paralel bir şekilde artarak 10.500 kişiye istihdam sağlamıştır(Eurofish International Organisation, 2017).

2020 yılı özelinde su ürünleri ihracatında ve ithalatında başlıca ülkeler ise şunlar; ithalatta sırasıyla ilk beş ülke Fas, Norveç, İspanya, İzlanda ve Seyşeller'dir. İhracatta ise İtalya, Hollanda, Rusya, Yunanistan ve Almanya'dır (TEPGE, 2021: 11-12; TÜİK, 2021).

3.1.2. Kıyı ve Deniz Turizmi

Deniz ve kıyı turizmi iki ana bileşenden oluşmaktadır. Bunlardan ilki deniz turizmi tesisleriyken (limanlar, rıhtım, iskele, çekek yerleri) diğer bileşen ise deniz turizm araçlarından (yat ve gemi işletmeleri, konaklama işletmeleri, dalış işletmeleri vb.) oluşmaktadır. Bir Akdeniz ülkesi olan Türkiye'nin turizm sektöründe tesisleri ve araçları bulunmaktadır. Söz konusu bu unsurlar, Mavi Ekonomi bağlamında yaşanacak olan gelişmeler için önemlidir. Bu gelişmelerin bir göstergesi olarak

turizm gider ve gelirlerinin durumunu gelen turist sayısı ile bağlantılı bir şekilde incelemek daha sağlıklı bir analiz sunacaktır.

Tablo 2. Türkiye’de Turizm Geliri ve Ortalama Harcamalar

YILLAR	Gelen Ziyaretçi Sayısı	Çıkan Ziyaretçi Sayısı	Kişi Başına Düşen Ortalama Harcama (USD)	Turizm Gelirlerinin GSYİH İçindeki Payı	Turizm Geliri (1000 USD)
2008	31 137 774	30 979 979	820	3,3	25 415 067
2009	31 759 816	32 006 149	783	3,9	25 064 482
2010	32 997 308	33 027 943	755	3,2	24 930 997
2011	36 769 039	36 151 328	778	3,4	28 115 692
2012	37 715 225	36 463 921	795	3,3	29 007 003
2013	39 860 771	39 226 226	824	3,4	32 308 991
2014	41 627 246	41 415 070	828	3,7	34 305 903
2015	41 114 069	41 617 530	756	3,7	31 464 777
2016	30 906 680	31 365 330	705	2,6	22 107 440
2017	37 969 824	38 620 346	681	3,1	26 283 656
2018	46 112 592	45 628 673	647	3,8	29 512 929
2019	51 747 798	51 860 042	666	4,6	34 520 332
2020	15 971 201	15 826 266	762	4,7	12 059 320
2021	30 038 391	29 357 463	834	-	24 482 332

Kaynak: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Turizm Geliri ve Gideri, 2021. Erişim Tarihi: 26.04.2022.

Tablo 2’deki turizm gelir ve gider tablosuna bakıldığında gelen ziyaretçi sayısı ve giden ziyaretçi sayıları birbirine yakın seyretmektedir. 2016 yılında Türkiye’de yaşanan darbe girişimi ve 2020 yılında kendisini hissettiren covid-19 salgını gelen turist sayısında bir kırılma yaratmıştır. 2014 yılına kadar sürekli artış gösteren turizm gelirleri ziyaretçi sayısı ile paralel ilerlemiştir. Ancak 2014 ile 2019 yıllarına bakıldığında yaklaşık olarak 10 milyondan daha fazla ziyaretçiyi kabul eden Türkiye’nin aynı değerde turizm gelirine sahip olması ülkenin dış ülkelere göre uygun tatil destinasyonuna dönüşmesini sağlamıştır. Yabancı ziyaretçiler bu tutumunu ortalama harcamalarda da sergilemektedir. 2017’de dip yapan ortalama harcamalar 2021 yılında en yüksek değerlerden biri olan 834 USD’dir. 2019 yılı hariç sürekli azalış gösteren turizm gelirin GSYİH içindeki payı, turizmin reel ekonomi içinde tekrardan canlanması gerekliliğini göstermektedir. Çünkü mavi ekonomi içindeki deniz ve kıyı turizmi bir ülkenin gelişmesi için önemli unsurlardan biridir (Güner ve Oğuz, 2020: 108).

Türkiye’ye 2021 yılında gelen yabancı ziyaretçileri milletlerine göre sıraladığımızda Rusya 4.656.962 kişiyle birinci olurken, Rusya’yı sırasıyla Almanya, Ukrayna, Bulgaristan ve İran takip etmiştir (TÜİK, 2021. Erişim Tarihi: 22.04.2022). Rusya, Ukrayna ve İngiliz vatandaşlarının ağırlıklı olarak kıyı şeridinde de tatil yaptıkları belirlenmiştir (NTV, 2020). Diğer ülke vatandaşlarının Türkiye’deki kıyı şeridi tatil destinasyonlarına (Muğla (Marmaris, Bodrum, Fethiye), Antalya, Aydın (Kuşadası) vd.) olan talebinin zayıf olması bu alanda gelişim sergilenmesini zorunlu kılmaktadır.

3.1.3. Türkiye’de Denizyolu Taşımacılığı ve Ulaştırma

Günümüzde tüm Dünya'yı etkisi altına alan Küreselleşme olgusu, ülkeler arasındaki doğal ve ya beşeri sınırları yıkmayı amaç edinmiştir. Bu doğrultuda farklı ülke menşeli ürünleri farklı ülkelere görmektediriz. Söz konusu ürünlerin bulunduğu ülkeye getirilmesi çeşitli taşımacılık yöntemleriyle gerçekleştirilmektedir. Türkiye'nin dış ticaret taşıma yöntemlerini yüzdesel bir şekilde incelenecek olursa,

Tablo 3. 2010-2020 Yollar İtibariyle Türkiye'nin Dış Ticaret Taşımaları Miktar Yüzdesi (%)

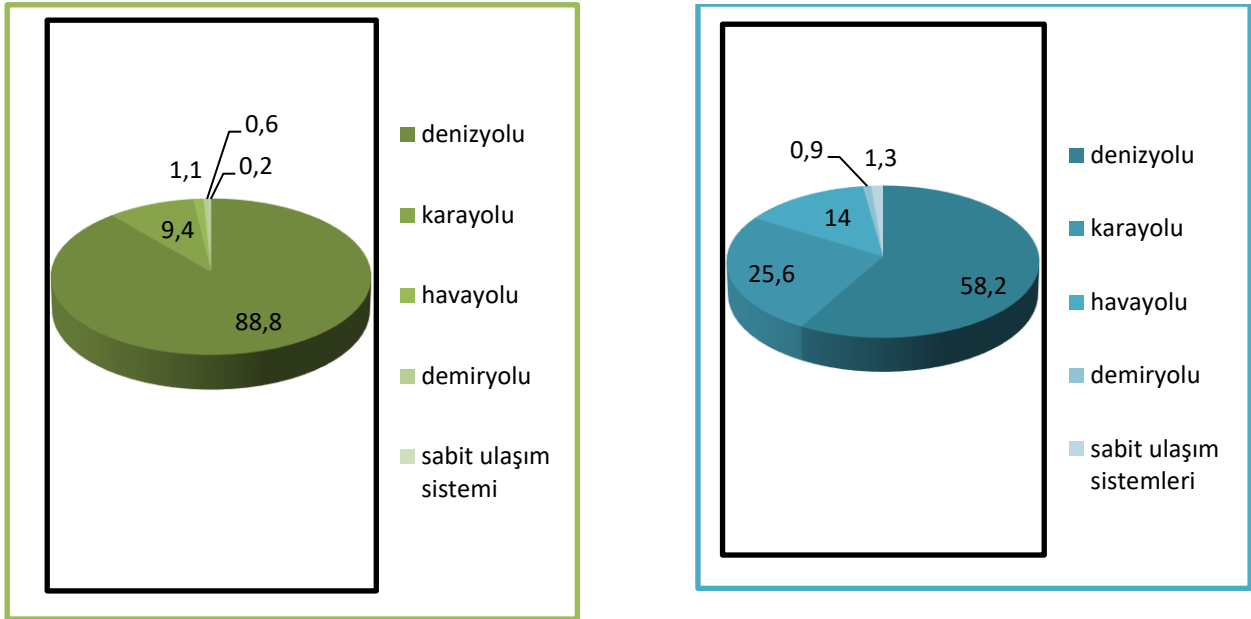
YILLAR	DENİZYOLU	DEMİRYOLU	KARAYOLU	HAVAYOLU	DİĞER
2010	85,6	0,8	12,5	0,3	0,8
2011	85,8	0,8	11,8	0,4	1,2
2012	87,0	0,6	10,6	0,4	1,4
2013	86,4	0,5	11,4	0,4	1,3
2014	86,2	0,4	11,2	0,5	1,7
2015	87,7	0,5	10,7	0,4	0,7
2016	88,0	0,5	10,8	0,3	0,4
2017	88,5	0,4	10,3	0,3	0,5
2018	88,7	0,4	10,3	0,4	0,2
2019	88,6	0,4	10,3	0,4	0,3
2020	88,8	0,6	9,4	0,2	1,1

Kaynak: Deniz Ticaret Odası, TÜİK. Toplam yuvarlamadan dolayı %100'ü vermeyebilir

Tablo 3 incelendiğinde ilk göze çarpan nokta, yapılan dış ticaretin taşımacılığının çok büyük bir kısmının denizyoluyla gerçekleştiğidir. Diğer taşıma yöntemleri yüzdesel büyüklüğe göre sıralanacak olunursa; karayolu, demiryolu, havayolu ve diğer taşıma yöntemleri olarak yazabiliriz. Üzerinde durulması gereken bir diğer nokta ise demiryolu ve havayolu taşımacılığı yıllara göre yakın oranlarda değişikliğe gitmişken karayolu taşımacılığı azalma eğilimi göstermektedir. Bu azalmanın karşılığı olarak denizyolu taşımacılığında bir artış yaşanmıştır.

Türkiye'nin dış ticaret taşıma yöntemlerinin yüzdesel karşılığının gösterildiği Tablo 5, tek başına denizyolu taşımacılığının diğer taşımacılık yöntemlerine göre yapılacak olan analiz için yeterli veriyi karşılayamamaktadır. Bu noktada 2020 yılı özelinde elde edilmiş toplam dış ticaret miktarı (%) ile yapılan toplam dış ticaret değerinin (%) incelenmesiyle Türkiye'deki denizyolu taşımacılığı sağlıklı bir şekilde analize konu olacaktır.

Şekil 3. 2020 Yılı Toplam Dış Ticaret Miktarı Ton(%) **Şekil 4:** 2020 Yılı Toplam Dış Ticaret Değeri(%)

Kaynak: Deniz Ticaret Odası, Erişim tarihi: 27.04.2022. TÜİK, Erişim Tarihi: 21.04.2022. (Toplam yuvarlamadan dolayı %100'ü vermeyebilir).

Şekil 3'de farklı taşıma yöntemlerinin miktar bazındaki oranları ve Şekil 4'de ise taşıma yöntemlerinin değer bazındaki oranları verilmiştir. Denizyolu taşımacılığı miktarındaki oran %88,8 iken bu taşınan toplam ürünlerin parasal değerinin oransal karşılığı ise %58,2 olarak gerçekleşmektedir. Bu bağlamda miktar-değer karşılaştırmasında bir azalış görülmektedir. Karayolu taşımacılığında ise bu durumun tersini yansıtan bir tablo ortaya çıkmaktadır. Karayolu taşımacılığında 2020 yılında yapılan dış ticaret miktar oranı %9,4'ü gösterirken bunun parasal değeri ise taşımacılık yöntemleri içerisinde %25,6'dır. Böylelikle miktara bağlı olarak karayolu taşımacılığında oransal olarak daha karlı bir durum söz konusu olmaktadır. Ancak dikkat edilmesi gereken husus ise deniz taşıtlarının büyük tonajlı bir taşıma kapasitesine sahip olmasıdır. Bu durum işletmeler ve taşımacılık faaliyetini gerçekleştiren firmalar için büyük ölçekli bir yapıyı temsil etmesiyle maliyeti azaltıcı iken üreticiler için etkinliği artırıcılığıyla öne çıkarak sıkça tercih edilen bir yöntem olması sağlanmıştır.

Mavi ekonominin temel amaçlarından biri sürdürülebilir bir dünya yaratmak isteğidir. Bu noktada yukarıda bahsedilen taşıma yöntemlerinden doğaya en az zarar vereni tercih etmek bu amacı gerçekleştirmek yolunda bir adım atılmasını sağlayacaktır. Bunun için CO2 Emisyonu verilerinden yararlanılabilir.

Şekil 5. Ulaştırma Sektöründe Karbondioksit Emisyonu

Kaynak:

Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (Türkiye Lojistik Master Planı Danışmanlık Hizmeti). Erişim Tarihi: 27.04.2022.

Doğaya zararlı bir gaz olan karbondioksit salınımı, mavi ekonominin çıkış amacına ter düşen bir durumdur. Şekil 5'te de görüldüğü gibi bu zararlı gazın %91,5 gibi pasta dilimin neredeyse tamamını kapsamıyla karayolu taşımacılığı doğaya en çok zarar veren yöntem olarak karşımıza çıkmaktadır. Denizyolu taşımacılığı %1,5 gibi oldukça kabul edilebilir bir oranda olmasıyla ticaret ve seyahat için daha doğru bir yöntem olmaktadır. Böylelikle denizyolu taşımacılığının yaygınlaşmasında Mavi Ekonominin varlığı sürdürülebilir bir yapıya dönüşümünde önemlidir.

3.1.4. Türkiye'deki Gemi İnşa Endüstrisi ve Ticaret Filosu

Denizyolu taşımacılığı, geniş ve yüksek tonajlarda yükleme kapasitesi, kaza yapma olasılığının düşük olması ve güvenilirliğinin yanında sağladığı düşük birim maliyeti onu büyük miktarlarda ve uzun yollarda en uygun taşımacılık yöntemi yapmaktadır (Saatçioğlu ve Saygılı, 2013: 20). Denizyolu taşımacılığının gerçekleşmesi için bir ülkenin içinde belli miktarda ticaret filosuna ihtiyacı vardır. Bu noktada Türkiye'nin ticaret filosunu 2011-2020 yılları arasındaki değişimi Tablo 4'da görülmektedir.

Tablo 4. Türk Deniz Ticaret Filosunun Yıllara Göre Adet Bazında Gelişimi - 150GT ve Üzeri Gemiler

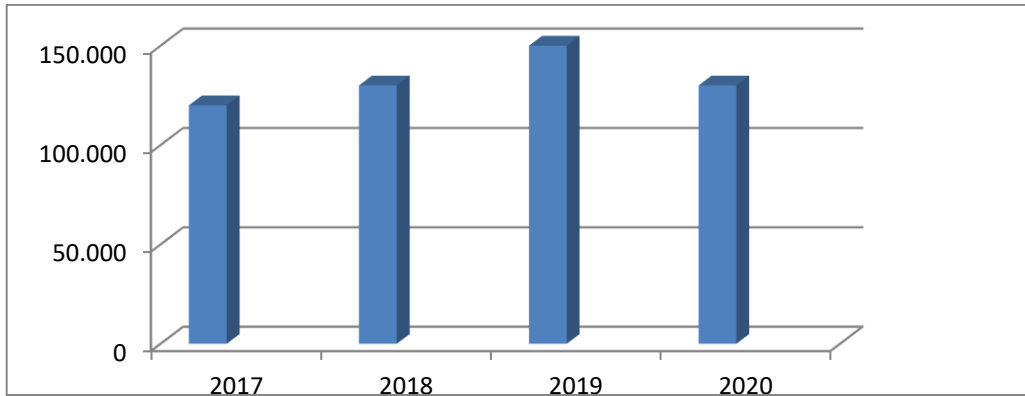
YILLAR	TOPLAM
2011	7.092.628
2012	7.496.462
2013	7.049.491
2014	6.892.605
2015	6.574.504
2016	6.486.068
2017	6.522.307
2018	6.373.888
2019	6.105.350
2020	5.818.931

Kaynak: Türkiye Gemi, İnşa Sanayicileri Birliği, Gemi İnşa, Bakım-Onarım Sektörü 2019-2020 Yılları İstatiksel Verileri, 2020. Erişim Tarihi: 04.04.2022.

2011 yılından itibaren Türk deniz ticaret filosu incelendiğinde her geçen yılda bir miktar azalmalar yaşandığı görülmektedir. Bu durum ilerleyen yıllarda Türkiye'nin dünya ticaret filolarında bulunduğu mevcut konumunu kaybetmesi anlamına gelmektedir. Mavi ekonominin amaçlarına uymayan bir şekilde ilerleme eğiliminde olan bu sayısal veriler ticaret filosunun geliştirilmesi

gerekliliğini gözler önüne sermektedir. Bu noktada azalmaya başlayan ticaret gemilerinin Türkiye'deki gemi inşası sektörünün ne şekilde seyrettiğini gözlemlemek yararlı olacaktır.

Şekil 6. Türkiye'de Teslim Edilen Gemi ve Yatlar (DWT)

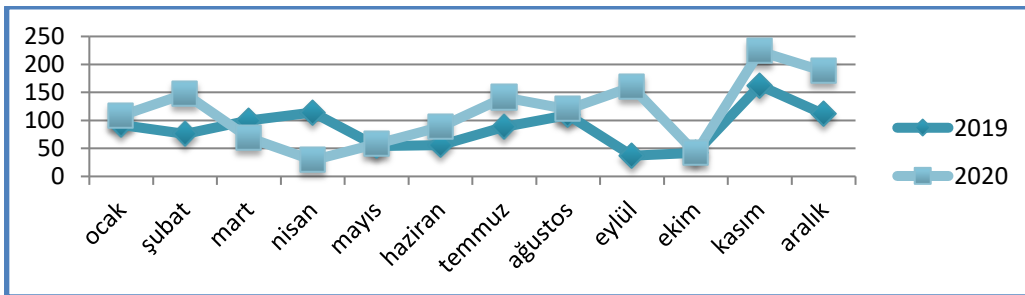

Kaynak: Türkiye Gemi, İnşa Sanayicileri Birliği, Gemi İnşa, Bakım-Onarım Sektörü 2019-2020 Yılları İstatiksel Verileri, 2020. Erişim Tarihi: 04.04.2022

Şekil 6'te görüldüğü gibi 2017-2020 yılları arasındaki teslim edilen gemi ve yatların istikrarlı bir gelişim sergilemediği aksine yıldan yıla dalgalanmalar yaşandığı görülmektedir. Bu veriden yola çıkarak ticaret filosundaki istikrarlı azalmanın sebebine ulaşılamamaktadır.

Türkiye'deki faal tersane sayısına bakmak gemi ve yat inşa sektöründeki gelişimin ne boyutlarda değiştiğini gözlemlemek için bu çalışmada önemli bir veri olacaktır. Bu noktada 2003-2008-2021 yıllarındaki faal tersane sayılarını incelemek gerekmektedir. 2003 yılında 37 olan faal tersane sayısı 2008 yılında 58'e çıkmıştır. 2021 yılında ise 84 rakamına ulaşan faal tersane sayısı bu konuda Türkiye'nin gelişim sergilediğini gösteren bir unsur olarak görülebilmektedir (Deniz Ticaret Odası, 2021: 155). Bu artışın bir göstergesi olarak da Dünya gemi sipariş adedinde Türkiye 2020 yılında 38 adet ile 6. Sırada yer almıştır (GİSBİR, 2020; 20).

Şekil 7. 2019 ve 2020 Yıllarındaki Sektörel İhracatın Aylara Göre Dağılımı

Kaynak: Gemi, Yat ve Hizmetleri İhracatçıları Birliği, 2020. 2019-2020 Faaliyet Raporu. Erişim Tarihi: 27.04.2022.

Şekil 7'de 2019-2020 yıllarında Türkiye'de gemi inşa sektöründeki aylık ihracat değerleri grafik yardımıyla gösterilmiştir. 2019 ile 2020 yılları karşılaştırıldığında Şubat, Nisan ve Eylül aylarında ihracatın yöneliminde paradoksal bir değişim görülmektedir. Söz konusu aylardaki yüzdesel değişim sırasıyla %94,90, %-74,69 ve %331,52 olarak hesaplanmıştır. 2019 yılındaki sektörel ihracat değeri 1.042.314 iken 2020 yılında ise bu değer 1,375,006'ya çıkmıştır. Yüzdesel değişim oranı ise 31,92 olarak gerçekleşmiştir. Gemi inşa sektöründe en yüksek ihracat değerine sahip ilk 5 ülke

sıralanacak olursa; Norveç, Marshall Adaları, Rusya, Malta ve Lüksemburg'tur (Gemi, Yat ve Hizmetleri İhracatçıları Birliği, 2022).

3.1.5. Türkiye' de Derin Deniz Madenciliği

Derin deniz madenciliği nispeten yeni bir sektör olmaktadır. Bu madencilik türü denizin diplerinde bulunan hidrokarbon (petrol-doğalgaz) ve bakır, nikel, kobalt gibi metallerin çıkarılması sonucu ortaya çıkarılmış bir kavramdır. Kritik enerji ve hammadde kaynaklarını içinde bulunduran bu sektör, gelişmiş ülkeler için jeopolitik ve ekonomik sebeplerden kaynaklı daha çok tercih edilmektedir.

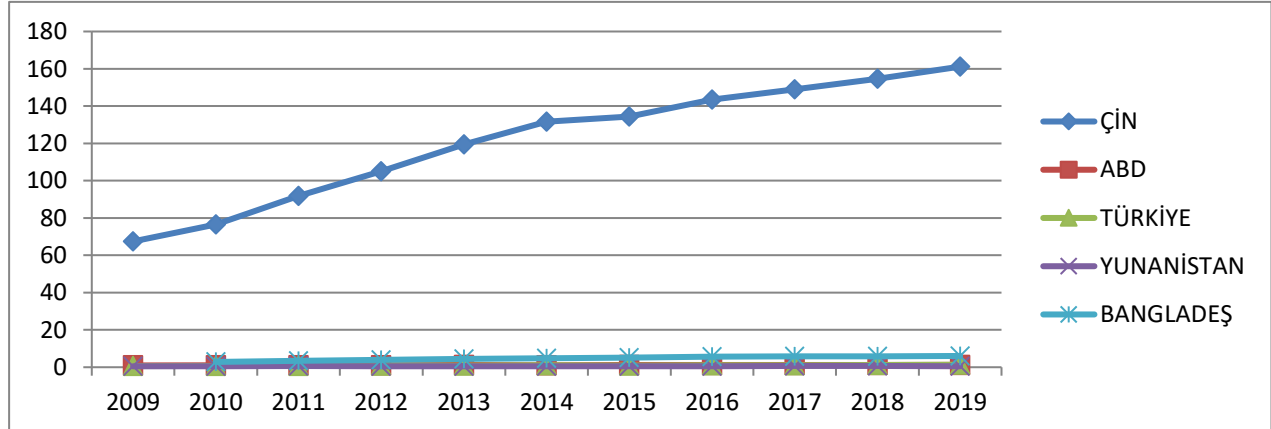
Göreceli olarak yeni bir alan olan derin deniz madenciliği, haliyle Türkiye içinde yeni bir alandır. Bu özelliğinden dolayı söz konusu alanda politika üretmek için yapılması gereken ilk koşul bilim üretmektir. Bu doğrultuda 2017 yılında TÜDAV'ın önderliğinde İ.Ü. Su Bilimleri Fakültesi'ne ait Gökçeada Deniz Araştırmaları Biriminde ilk bilimsel toplantı düzenlenmiştir. Toplantıda paylaşılan çalışmalar "I. Türkiye Derin Deniz Ekosistemi Çalıştayı Bildiriler Kitabı" yayınlanarak bilimsel çalışmalara katkıda bulunmaktadır (TÜDAV, Erişim Tarihi: 21.04.2022).

3.2. Mavi Ekonomi Bağlamında Türkiye'yi ABD, Bangladeş, Çin ve Yunanistan ile Türkiye'nin Mukayeseli Analizi

3.2.1. Balıkçılık ve Su Ürünleri

Sanayi devriminin ortaya çıkmasından sonra hızla gelişen dünya nüfusu, yeterli ve dengeli bir beslenme için üretilen gıda miktarının yetersiz olmasına neden olacağı görüşü su ürünleri içinde geçerli olmaktadır. Bu görüşle paralel olarak Birleşmiş Milletler'in hazırladığı raporda, dünya nüfusunun 2050 yılında 12-13 milyara ulaşacağı beklentisi bugünkü gıda üretiminin 2 katına çıkması gerekliliğini doğurmaktadır. Ayrıca bu rapor insanların protein ihtiyacının %20'sini balıklardan karşıladığını da açıklamaktadır (FAO, 2014). Doğal balık stoklarının azalması, gıda değerinin yüksek olması, ülke ekonomisine katkısı ve dış ticaret hacminin yüksek olmasıyla su ürünleri yetiştiriciliğinin önemi bir kez daha ortaya çıkmaktadır (İSUB, 2014). Bu doğrultuda balık ve su ürünlerinin hem bugünkü hem de gelecekteki gereksinimleri karşılamak adına bugünden geliştirilmesi ve önem verilmesi elzemdir.

Şekil 8. Su Ürünleri Üretiminin 2009-2019 Yılları Arasındaki Gelişimi (ABD Doları –Milyar)

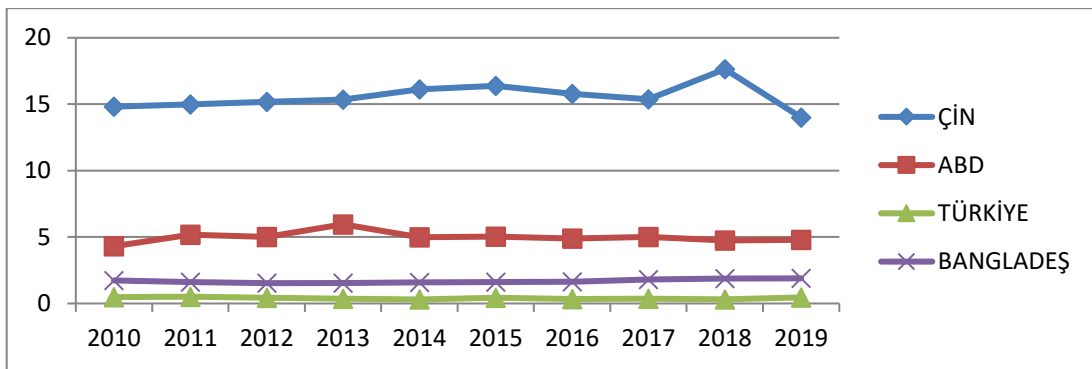

Kaynak: Organisation for Economic Co-operation and Development (2021). Su Ürünleri Üretimi. Erişim Tarihi: 06.04.2022., FAO, (2019). Fishery and Aquaculture Statistics. Erişim Tarihi: 06.04.2022

Bu çalışmada belli kriterlere göre seçilmiş olan ülkelerin 2009-2019 yılları arasındaki su ürünleri üretimindeki gelişimi gösterilmektedir. Söz konusu ülkelerde üretilen su ürünlerinin miktarı ABD doları cinsinden yansıtılmıştır. Buna göre Çin'in diğer ülkelere göre pozitif ayrıştığı gözle görülür bir gerçektir. ABD, Türkiye ve Yunanistan ise birbirlerine yakın su ürünleri üretimi yapmaktadırlar. Bu ülkelere ayrılan diğer bir ülke ise Bangladeş'tir. ABD, Türkiye ve Yunanistan'ın istikrarsız su ürünleri üretiminin aksine sürekli artış gösteren bir Bangladeş vardır.

Bangladeş'in 2010 yılındaki üretiminin parasal değeri 2.839.905 ABD Doları iken 2019 yılında 6.049.670 olarak gerçekleşmiştir. Su ürünleri üretiminin aksine su ürünleri avcılığında ise farklılıklar mevcuttur. Çin su ürünleri üretiminde olduğu gibi avcılıkta da Dünya'nın zirvesinde yer almaktadır. Bu alanda asıl dikkat çekici olan ise ABD'nin Dünya sıralamasında 6. sırada yer almasıdır. ABD'nin su ürünleri yetiştiriciliğinde 2019 yılındaki değeri 1.27 milyar iken su ürünleri avcılığında ise 4.80 milyar dolardır. İki okyanusun arasında kalmanın verdiği avantajı burada kullandığını görmekteyiz. FAO'nun yapmış olduğu sıralamada Bangladeş 13. iken Türkiye 41. sırada bulunmaktadır. Bahse konu olan listede 63 ülke bulunurken bu geniş liste içerisine giremeyen ülkelerden biri ise Yunanistan'dır. Listede yer alan 4 ülkenin verileri ise Şekil 7 yardımıyla görülebilmektedir.

Şekil 9. Su Ürünleri Avcılığının 2010-2019 Yılları Arasındaki Gelişimi (ABD Doları –Milyar)

Kaynak: Food and Agriculture Organization (FAO), (2019). Fishery and Aquaculture Statistics. Erişim Tarihi: 06.04.2022

Şekil 9'da bakıldığında ülkeler kendi su ürünleri avcılık değerlerine yıllar bazında yakın değerlerle hareket ettiği görülmektedir. Söz konusu ülkeler bu alanda kendilerini geliştirecek yaklaşımlar sergilememektedir. Ancak gelecek projeksiyonuna uyumlu bir şekilde su ürünleri üretiminde bir gelişim sergilendiği Şekil 8'de görülmektedir.

Su ürünleri ihracat-ithalat verileri bizlere mavi ekonominin önemli sektörlerinden olan balıkçılık ve su ürünleri sektöründe, ülkelerin ekonomilerine ne derece katkı yaptığını göstermek adına önemli veriler sunmaktadır. Tablo 5'de çalışmaya konu olan ülkelere ait veriler görülmektedir.

Tablo 5. Su Ürünleri Dış Ticaret Göstergeleri

ÜLKELER	İTHALAT			İHRACAT		
	2017	2018	2019	2017	2018	2019
ÇİN H.C.	10.679.437	14.345.506	17.935.553	20.524.313	21.663.314	20.074.881
ABD	21.670.884	23.766.062	23.316.681	6.088.538	5.989.772	5.638.761
TÜRKİYE	445.350	451.595	500.880	857.688	972.150	1.042.641
BANGLADEŞ	90.060	117.391	156.270	496.565	446.875	468.667
YUNANİSTAN	684.172	772.895	768.835	768.983	812.008	764.967

Kaynak: Food and Agriculture Organization (FAO), (2019). Fishery and Aquaculture Statistics. Erişim Tarihi: 06.04.2022

İthalat ve ihracat rakamları incelendiğinde Çin, Türkiye ve Bangladeş'in dış ticaret fazlası verdiği görülecektir. Yunanistan ve ABD ise dış ticaret açığı vermektedir. Ancak Yunanistan'ın 2019 yılında, bu sektörde dış ticaret fazlası vererek diğer yıllara göre konjonktürel bir değişim yaşadığı

söylenbilir. Bunun yanı sıra Yunanistan'ın ithalat ve ihracat rakamları birbirine yakın seyretmektedir. Bu durum Yunanistan'ın gelişime açık bir ülke konumuna sokmaktadır. Su ürünlerinde liderliği elinde bulunduran Çin ise ihracat rakamlarına bu gelişmeyi yansıtmaktadır. Dikkat çeken bir husus ise ABD su ürünleri avcılığında dünyada altıncılığa sahip olmasına rağmen rekor düzeye su ürünleri ihracatı yapmaktadır.

3.2.2. Kıyı ve Deniz Turizmi

Turizmin gelişimi 20.yy'ın ilk yarısına kadar yaşanan dünya savaşlarından sonra gerçekleşmiştir. Bu gelişme sonrasında ve bilgi-ulaştırma teknolojilerinde yaşanan gelişmeler sonucu dünyada önemli bir sektör olmaya başlamıştır. Ülkelerin dış ticaretlerine katkı sağlamasının yanı sıra döviz girdisi ve istihdam olanakları sunmasıyla da önemli bir alanı temsil etmektedir (Crouch and Ritchie, 1999: 138) . Tüm bu ekonomik katkılarının yanında tek bir habitat içinde hareket etmeyen turizm sektörü, birçok sektörle de entegre şekilde çalışmaktadır. Bu denli ülke ekonomilerine katkıda bulunan bir sektörden vazgeçmek kolay değildir. Bu doğrultuda mavi ekonominin temel amacı olan deniz ve okyanusların sürdürülebilirliğinin sağlanması için ülkeler çeşitli politikalar uygulayarak bu amacı gerçekleştirmek için adım atmalıdır.

Bu çalışmadaki ülkelerin turizm verileri aşağıdaki tablo 6 ve 7'da gösterilmektedir. Ülkelere gelen turist sayısı, turistik amaçla ülkeden çıkan vatandaşların sayısı, gelen turistlerin kullandıkları ulaşım araçları, turizm harcamaları ve turizmde istidam edilenlerin sayısı turizm verilerini oluşturmaktadır.

Tablo 6: Yurt-İçine Gelen Ziyaretçiler (2017-2019)

ÜLKELER	YURT-İÇİNE GELENLER		
	2017	2018	2019
BANGLADEŞ	237.000	267.000	313.000
ÇİN H.C.	60.700.000	62.900.000	67.500.000
YUNANİSTAN	30.161.000	33.072.000	34.005.000
TÜRKİYE	37.970.000	46.113.000	51.747.000
ABD	75.800.000	79.200.000	78.700.000

Kaynak: United Nations World Tourism Organization, Temel Turizm İstatistikleri. Erişim Tarihi: 21.04.2022.

Tablo 7'de verileri yansıtılmış olan ülkelerin 2017-2019 yılları arasında ülkelerine gelen turistlerin sayısı gösterilmektedir. Bu ülkelerden Çin, ABD ve Türkiye dünyada ilk 10'da yer almaktadır. Bangladeş dışındaki ülkelerin belli bir turizm ekosistemi oluşturduğu rakamlarla görülmektedir. Ancak turizmin ülke ekonomisine olan katkısı ülkeye gelen turistlerin yapacakları harcamalara, başka bir ifadeyle ülkelerin turizm gelirlerine bağlıdır. Bu noktada ülkelere gelen turistlerin harcamalarının değerlerini incelemek daha sağlıklı bir analiz imkanı sağlayacaktır.

Tablo 7: Ülkeye Gelen Turistlerin 2017-2019 Yılları Arasında Yaptığı Harcamalar (Milyon Dolar)

ÜLKELER	ÜLKEYE GELEN TURİSTLERİN YAPTIĞI HARCAMALAR		
	2017	2018	2019
BANGLADEŞ	348	357	391
ÇİN H.C.	38.559	40.386	35.832

YUNANİSTAN	19.139	21.594	33.003
TÜRKİYE	31.993	36.751	42.350
ABD	231.123	237.726	233.461

Kaynak: United Nations World Tourism Organization, Temel Turizm İstatistikleri. Erişim Tarihi: 21.04.2022

Tablo 8 incelendiğinde ilk göze çarpan husus ABD’de yapılan harcamaların yüksek oluşudur. Bu alanda Dünya liderliğinde elinde bulunduran ABD (Emitt, 2021), ülkesine gelen her bir turistten yaklaşık olarak 2.970 ABD Dolar turizm geliri elde etmektedir. Ülkesine gelen her bir turistten elde ettiği geliri ABD Doları cinsinden açıklayacak olursak sırasıyla; Bangladeş 1.240 Dolar (sadece bir gece kalan turistlerden elde edilen veri olmasından kaynaklı kişi başına harcamalar yüksek çıkmaktadır), Türkiye 800 Dolar, Yunanistan 680 Dolar ve nihayet son olarak Çin 530 Dolar ile turistlerden en düşük gelir elde eden ülke konumunda bulunmaktadır.

Tablo 10. Denizyolu Taşımacılığı ile Ülkeye Gelen Turistlerin Sayısı (Bin)

ÜLKELER	2017	2018	2019
BANGLADEŞ	-	-	-
ÇİN H.C.	4.612	4.659	4.229
YUNANİSTAN	973	935	1.004
TÜRKİYE	838	1.040	1.456
ABD	582	561	837

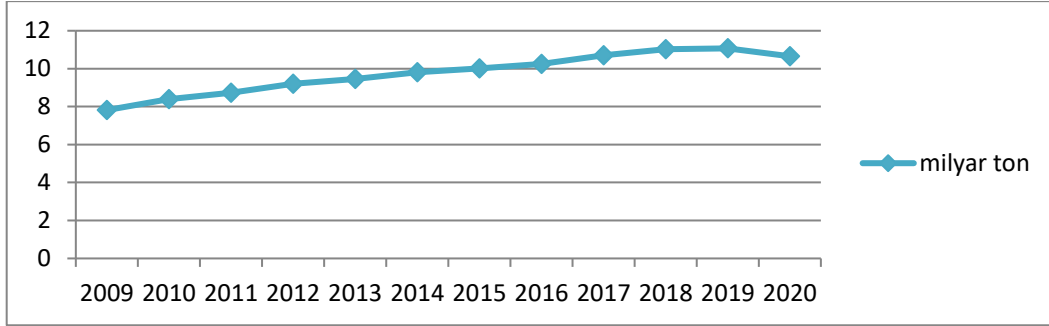
Kaynak: United Nations World Tourism Organization, Temel Turizm İstatistikleri. Erişim Tarihi: 21.04.2022.

Tablo 10’da yer alan ülkelere, söz konusu yıllarda denizyolu taşımacılığında kullanılan araçlarla gelen turistlerin sayısı nicel bir şekilde tablolatırılmıştır. Buna göre açık ara farkla Çin’e gelen turist sayısının fazla olduğu görülmektedir. Ayrıca dikkat edilmesi gereken bir diğer unsur ise Türkiye’nin dışında istikrarlı bir artış yaşayan ülkenin bulunmamasıdır. Diğer ülkeler yıllara bağlı olarak inişli-çıkışlı bir seyir izlediğin rakamlarca görülmektedir. Örneğin, Yunanistan’da 2018 yılındaki 38.000 kişi bir önceki yıla göre daha az bu ulaştırma yöntemini kullanmıştır. 2019 yılında ise önceki yıllara göre ciddi bir artış yaşanmıştır.

3.2.3. Denizyolu Taşımacılığı ve Ticaret Filosu

Denizyolu taşımacılığı, küreselleşen günümüzde uluslararası çapta çalışan firmalarla ve birçok sektörle doğrudan ve ya dolaylı yollarla etkileşim içindedir. Ayrıca firmaların rekabet edilebilirliği için gerekli olan düşük maliyetler içinde önemli bir lojistik kullanım yöntemidir (Bozkurt, Pelit ve Irmak, 2018). Bunun sonucu olarak denizyolu taşımacılığı ile yapılan ticarete filoların taşımış olduğu mal miktarında sürekli artış görülmektedir.

Şekil 10. Dünya Çapında Yüklenen Mallar (Milyar ton)

Kaynak: United Nations Conference on Trade and Development, (2021). E-Handbook of Statistics. Erişim Tarihi: 20.04.2022.

2009-2020 yıllarını kapsayan Şekil 10'de denizyolu ile yapılan taşımacılıkta yıllara göre taşınan malların ağırlıkları gösterilmiştir. 2019 yılına kadar artan bir hızla devam ederken 2020 yılında taşınan malların toplam ağırlıklarında azalma yaşanmıştır. Bunun nedeni ise Covid-19 salgınının, operasyonları kesintiye uğratarak, tedarik zincirinde baskılara neden olmasıdır. Bunun sonucu olarak, deniz ticareti hacmi 2020'de yüzde 3,8 azalarak toplam 10,6 milyar tona geriledi (UNCTAD, 2021).

Dünyadaki denizyolu taşımacılığının yıllara göre gelişimi Şekil 10'de açıklanmıştır. Pek tabii her ülkenin farklı ticaret filo sayılarında olması onları bu alanda farklı gelişim düzeylerine ve toplam Dünya denizyolu taşımacılığı içinde farklı ağırlıklara sahip olunmasını sağlamaktadır. Bu doğrultuda Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı'nın ticaret filolarında ilk 30'da yer alan ülkeleri açıkladığı raporda çalışmamıza konu ettiğimiz ülkeler özelinde ilgi çekici rakamlar vardır. Tablo 9'da bu rakamlar ve sıralama açıklanmaktadır.

Tablo 9. Ülkelerin Ticaret Filoları ve Dünya'daki Sıralaması (Milyon DWT)

ÜLKELER	MİLYON DWT	SIRALAMASI
ÇİN	270	2
ABD	60	7
TÜRKİYE	29	15
YUNANİSTAN	380	1
BANGLADEŞ	7>	-

Kaynak: T.C. Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı. Dünya Deniz Ticaret Filosu İlk 30 Ülke (Milyon Dwt). Erişim Tarihi: 02.05.2022.

Tablo 9'da görüldüğü gibi çalışmamıza konu olan ülkelerden ilk 10'da üç ülke bulunurken, ilk 15'te dört ülke bulunmaktadır. Veriler incelendiğinde en dikkat çekici ülkenin Yunanistan olduğu görülecektir. Mavi ekonominin diğer sektörlerinde geri planda kalan Yunanistan bu alanda Dünya liderliğini elinde bulundurmaktadır. Akdeniz'in göbeğinde yer almasının verdiği avantajın yanında çok sayıda adaya ev sahipliği yapması ve gemicilik tarihi bu ülkeyi yüksek tonajlı gemilere sahip bir ticaret filosu sağlamıştır. Çin ve ABD'nin yüksek dış ticaret hacmi bu alanda ilk sıralarda görülmesine yardımcı olmaktadır. Bangladeş'in ise ticaret filosunun zayıf olduğu ve geliştirilmesi gerektiği rakamlarla görülebilmektedir.

Söz konusu ülkelerin deniz taşımacılığı sektörlerinin durumuna göre küresel denizcilik ağlarına ne kadar iyi bağlandıklarını incelemek bu sektördeki durumları için daha kapsamlı bilgiler

sunacaktır. World Bank'ın hazırladığı lineer gönderi bağlantı endeksi üzerinden bu konuya dair bilgiler alınarak analizimize dahil edilmiştir. Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı (UNCTAD) tarafından deniz taşımacılığı sektörünün beş bileşenine dayalı olarak hesaplanan bu endeks; gemi sayısı, konteyner taşıma kapasitesi, maksimum gemi boyutu, hizmet sayısı ve konteyner kullanan şirket sayısı gibi bileşenlerden hareketle oluşturulmaktadır (World Bank, 2022). Tablo 10'de 2017-2020 yılları arasında 2004 yılı maksimum değer=100 alınarak hesaplanan endeks değerleri görülmektedir.

Tablo 10. Lineer Gönderi Bağlantı Endeksi (2004'teki maksimum değer = 100)

ÜLKELER	2017	2018	2019	2020
BANGLADEŞ	11.3	13.2	12.2	13.8
ÇİN	148.7	153.4	158.6	162.4
YUNANİSTAN	48.5	58.6	60.0	60.3
TÜRKİYE	56.7	55.6	57.7	60.8
ABD	85.7	92.0	95.6	103.9

Kaynak: World Bank, (2022). Erişim Tarihi: 20.04.2022.

Tablo 10'da görüldüğü gibi 5 ülkede de her geçen yıl bir önceki yıla göre endeks değerlerini arttırmaktadır (Bangladeş'in 2019 yılı hariç). Çin açık ara fark atarak bu endekste güçlü bir pozisyonda olmasına karşın Bangladeş'in son derece zayıf bir konumda olduğu görülmektedir. Yunanistan ve Türkiye ise gelişme kaydetmelerine karşılık yavaş artış oranlarına bulunmaktadır.

3.2.4. Gemi İnşa Endüstrisi

Gemi inşaatı sanayisi pek çok alana ve gelişmeye duyarlıdır. Başlıca yaşanabilecek gelişmeler dünya ticaret hacmindeki değişim, dünya ekonomisinin büyümesi, uluslararası parite oranları, sosyo-ekonomik ve politik ilişkiler olarak ifade edilebilir (Barlas, 2010; 5). Bu tür gelişmeler dönemsel olarak değişse de 2020 yılı itibariyle açık ara farkla hem adet olarak hem de tonaj olarak Çin bu alanda lider gelmektedir. Öyle ki dünya sipariş defterine bakıldığında Çin'e sipariş edilen gemi sayısı 1259 adet iken ikinci sırada olan Japonya'da bu sayı 438 adettir. Altıncı sırada bulunan Türkiye'nin 38 adet ve onuncu sırada bulunan ABD'nin ise 27 adet siparişi bulunmaktadır (GİSBİR, 2020; 20). OECD'in 2021 yılında hazırlanmış olduğu raporda ise Bangladeş'in 2020 gemi sipariş sayısı 121 adettir (OECD Science, Technology and Industry Papers, 2021; 11). Bangladeş'in 2020 yılı itibariyle elde etmiş olduğu sipariş adedi 121 adet iken 2008 yılında bu rakam 0'dı. 2013 yılına kadar değişken bir dünya payına sahip olan Bangladeş'in söz konusu yıldan sonra patlama yaşayarak dünya pazarı içinde kendini göstermeye başlamıştır (Siddique, Sheikh and İslam, 2019: 71). Bu gelişimin en büyük nedenlerinden biri sağlamış olduğu düşük maliyetli işgücüdür. Ortalama saatlik işgücü maliyetleri incelendiğinde Çin'de bu rakam 7 USD iken ABD'de 25 USD olmaktadır. Bangladeş'te çok düşük bir tutar olan 1 USD düzeyindedir (Parveen and Kabir, 2021; 20). Bugün şirketlerin en büyük derdi olan rekabet edilebilir bir ölçek ekonomisine geçmenin yolu, işgücü maliyetlerini azaltmak olduğundan Bangladeş'e olan yatırımların artması şaşırılmaması gereken bir durumdur. Board of Investment

(BoI)'nin Bangladeş'te gemi inşasında yabancı yatırımcılar için karşılaştırmalı faydaları vurgulaması bu çıkarımın doğruluğunu kanıtlar niteliktedir (Hasan, Rahaman, Alamgir and Akimoto, 2017; 220).

Bu çalışmanın diğer bir ülkesi olan Yunanistan, yaşanan küresel krizlerin etkisini hala hissetmektedir. Bu durum uzun bir süredir devam etmesi gemi inşaatı sanayisine de yansımıştır. Yaşanan kriz Avrupa standartlarının çok dışında bir işsizlik düzeyini de beraberinde getirmiştir. Bu sektördeki yüksek işsizlik oranını ortadan kaldırmak için hükümet yoğun çaba göstermiş olsa da sendikaların ve işçilerin protestoları nedeniyle geri adım atmak zorunda kalmıştır. Ayrıca pozitif dışsallıklara ve düşük işgücüne sahip diğer dünya ülkelerinin de bu sektörde söz sahibi olmaya başlamasıyla Yunanistan'ın gelişimi durgunlaşmış daha sonra durma noktasına gelmiştir (Vlachos and Lazopulos, 1998: 125). Ancak Yunanistan bulunduğu coğrafi konum, denizcilik tarihi ve navigasyon tekniğini bilmesiyle güçlü bir denizcilik geleneğine sahiptir. Bu bakımdan gemi inşa endüstrisini tekrardan ayağa kaldırması, bu sektöre yeni girecek olan ülkelere göre avantajlar sağlayacaktır (Lee,Wan, Shi and Li, 2014: 371).

3.2.5. Derin Deniz Madenciliği

Derin deniz madenciliği son yıllarda kendini göstermeye başlayan bir sektör olmasından kaynaklı ülkelerin yeni yatırım yapmaya başladığı bir alandır. İlk modern derin deniz madenciliği, 2005 yılında Papua Yeni Gine açıklarında deniz ve okyanus tabanında (derin deniz tabanı) Solwara projesinin başlatılmasıyla gerçekleşmiştir (Ehsani ve Sivrikaya, 2018; 401). 2005 gibi çok uzak olmayan bir tarihte gerçekleşen bu çalışma aslında dünyanın gittikçe artan metal talebi, metal fiyatlarındaki yükselmeler, karasal madencilikteki metalik maden yataklarında gittikçe düşen tenör değerleri, derin deniz madenciliğine konu olacak metalik madenlerin yüksek tenörlere sahip oluşları ve nadir toprak elementlerine olan ihtiyaç artışları derin deniz madenciliğine doğru bir eğilime neden olmuştur (Atar, 2005; 23). Bu çalışmaya konu olan ülkelere Çin ve ABD bu alanda belli bir yol almasına karşın gelişmekte olan ülke sınıfında yer alan Yunanistan ve Bangladeş yeni olan bu alanda yeterli çalışmalar yapmamaktadır. Türkiye ise makalede bahsedildiği gibi gerekli olan sismik araştırma gemisi ve sondaj gemilerini tedarik ederek bu alanda gelişim sergileme niyetinde olduğunu göstermektedir.

SONUÇ

Mavi Ekonomi, deniz ve okyanus tabanlı faaliyetlerin sosyal ve çevresel şekilde kendini belli eden ticari faaliyetler, ürünler, hizmetler ve yatırımlar kümesi için kullanılan bir kavramdır. Mavi Ekonominin asıl ortaya çıkma amacı ise denizde ve okyanuslarda sürdürülebilir bir ekosistem yaratma isteğidir. Bu amacı gerçekleştirmek için ülkeler, deniz ve okyanuslar üzerinden faaliyetlerini sürdüren sektörleri bu kapsamda başkalaştırma çabasına içine girmektedir. Bu doğrultuda doğaya en az zarar veren taşımacılık yöntemi olarak denizyolu taşımacılığı gelmektedir. Bu taşımacılık yöntemi her geçen yıl artan yük kapasitesiyle dikkat çekmektedir. Bu çalışmada DWT üzerinden tablo haline getirilmiş veriler neticesinde Türkiye; ABD, Çin ve Yunanistan'ın gerisinde kalan bir ticaret filosuna sahiptir. Pek tabi bu durum Türkiye'nin çevreye daha duyarlı bir yaklaşım sergilemesi için ticaret filosuna

ağırlık vermesi gerekmektedir. Ayrıca lineer gönderi bağlantı endeksine bakıldığında dünyanın en büyük iki ekonomisinin gerisinde kalan Türkiye'nin, hem çevreye zarar vermeden hem de ekonomik gelişiminin gerçekleşmesi için bu alanda hükümet destekli bir gelişim süreci sağlamalıdır. Hussain, Failer, Al Karim and Khurshed Alam (2017: 11)'in çalışmasında hükümetlerin yönetim yapısının, kıyı bölgelerinde yaşayan milyonlarca insanın hayatını ve geçimini değiştirmek ve geliştirmek için önemli bir unsur olarak görülmesi bu çalışma ile benzerlik taşımaktadır.

Dünyanın karşılaştığı tek sorun doğaya verilen zararlar değildir. Her yıl artan bir hızda ilerleyen dünya nüfusu, beraberinde gıda sıkıntısı yaşanmasına neden olmaktadır. Bu noktada yüksek değerli gıdalardan olan su ürünleri yetiştiriciliği ve avcılığı bu noktada önem kazanmaktadır. Bu alanda dünya lideri olan Çin'in 2009 yılında yaklaşık olarak 70 Milyar USD değerinde su ürünleri yetiştiriciliği yaparken 2019 yılında bu rakamı ikiye katlayarak 140 Milyar USD değerine ulaşmıştır. Çin su ürünleri avcılığında da dünya zirvesinde yer almaktadır. Diğer bir okyanus ülkesi olan ABD ise su ürünleri yetiştiriciliğinde Türkiye ile yakın değerlerde olsa da su ürünleri avcılığında Türkiye'ye ortalama 4 Milyar USD kendi lehine fark yaratmıştır. ABD su ürünleri avcılığında Türkiye'ye göre daha fazla balık inişlerine sahip olsa da dış ticaret açığı vermesine engel olamamaktadır. Başçınar (2004: 8)'in çalışmasında yaptığı analize göre Çin'in bu sektörde lokomotif olduğunu ama Türkiye'nin su potansiyeline yönelik çalışmalarının giderek arttığını, su ürünleri yetiştiriciliğimizin gelişmesi açısından olumlu gelişmeler olmasına rağmen yeterli olmadığını vurgulaması bu çalışmada Türkiye'nin diğer ülkelerle yapılan kıyaslanmasıyla elde edilen analiz Başçınar (2004:8)'in çalışmasıyla paralellik taşımaktadır. Bir diğer Mavi Ekonomi sektörlerinden kıyı turizminde ise Bangladeş dışındaki ülkelerin 30 milyondan fazla ziyaretçi ağırladığı verilerle gösterilmiştir. Ama kıyı turizmin ekonomiye olan katkısı turistlerin yapacakları harcamalara bağlı gerçekleşmektedir. Bahar ve Bozkurt (2010: 264)'un turizm ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiye dair yapmış olduğu çalışmada turist harcamalarının turizm potansiyeline sahip yerlerin gelişmesine ve bölgelerarası gelişmişlik farklarının giderilmesinde yardımcı olmasıyla kişi başına harcamalarda görülen fark ülkelerin gelişmişlik düzeyleriyle benzerlikler taşıdığı bu çalışmayla da analiz edilmiştir. 2019 yılında ülkelere gelen her bir turist yaptığı kişi başına harcamalarda Çin (530 USD) ve Yunanistan'ı (680 USD) geçen Türkiye (800 USD) ABD'nin (2970 USD) bir hayli gerisinde turizm geliri elde etmektedir. ABD'ye yakın bir turizm geliri elde etme amacıyla olması gereken Türkiye'nin, yurtiçi işletmeleri teşvik edecek politikaların yanı sıra işletmelere yurtdışı pazarlama yöntemlerinin tanıtılması ve bu alanda desteklenmesi gerekliliği elde edilen verilerle görülmektedir.

Ticaret filolarının gelişimi ve denizyolu taşımacılığın yaygınlaşması için ülkelerin gemi inşa sanayisi önemli bir unsur olarak görülmektedir. Çin, Mavi Ekonominin pek çok sektöründe olduğu gibi bu alanda da Dünya'nın zirvesinde yer almaktadır. 2020 yılında Çin'e verilen siparişlerin adedi 1259 olmuştur. Türkiye her geçen yıl artan faal tersane sayısı ile bu sektörde önemli gelişmeler kaydederek 2020 yılında 38 adet ile bu sektörde 6.sırada yer almıştır. Dünya'nın en büyük donanmasına ve en büyük 7. ticaret filosuna sahip olmasına rağmen ABD, 2020 yılı siparişlerinde 27

adet ile 10. sırada yer alarak Türkiye'nin gerisinde kalmıştır. Ayrıca Türkiye dışında diğer gelişmekte olan ülkelerden Bangladeş ve Yunanistan'ın yaşadığı ekonomik zorluklar Türkiye'yi söz konusu sektörde öne çıkarmaktadır.

Türkiye, bulunduğu lokasyon itibarıyla önemli geçiş noktalarına ev sahipliği yapmasının yanı sıra Mavi Ekonominin bazı sektörlerinde önemli bir konumda oluşu gelişiminin devamlılığı açısından önemlidir. Tüm bunların yanında Mavi Ekonominin yeni gelişen sektörlerinden olan derin deniz madenciliği, Türkiye'nin dünyada önemli bir pozisyonda olması için bir fırsat yaratmaktadır. Yüksek teknoloji ve yüksek maliyetlerle sürdürülen bu alan için bilimsel konferanslar ile enerji ve tabii kaynaklar bakanlığınca yapılacak olan politikaların yoğunlaştırılması gerekliliğini doğurmaktadır. Toparlanacak olunursa, gelecek projeksiyonuna bağlı olarak refah, sürdürülebilirlik, iklim değiştirici önlemler, ekosistem ve biyoçeşitliliğin korunması, temiz su kaynaklarının elde edilmesi, yenilenebilir enerji kaynaklarına olan kullanımın artması için deniz ve okyanus tabanlı ele alınan devletin, halkın ve bilimin etkileşim içinde çalıştığı bir mekanizmanın oluşturulması gerekmektedir.

Bu çalışma sınırlı sayıda ülkeyi içermesi, geniş çaplı bir analize ihtiyaç duyulmasına yol açmaktadır. Bu bağlamda ülkeler özelinden çıkılıp, kıtalar arası bir karşılaştırma yapılarak bölgesel işbirliklerini güçlendirecek politikalar ortaya atılabilir. Öte yandan çalışmamıza konu olmayan diğer Mavi Ekonomi sektörleri de, yapılması planlanan çalışmalara eklenerek detaylı analiz imkanları sunması potansiyel mavi ekonomi çalışmalarına öneri niteliği taşıyacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Akay, B. (2020). Mavi Büyüme Stratejisi: Türkiye'nin Kıyı ve Deniz Turizmine Yönelik Bir İnceleme. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 4(3), 3051-3063.
- Altunışık, R., Coşkun, R., Bayraktaroğlu, S. ve Yıldırım, E. (2005). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri (SPSS uygulamalı)*. 4. Basım, Sakarya: Sakarya Yayıncılık.
- Anadolu Ajansı (AA), 2021. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/okyanuslarin-isinmasi-ve-kirlenmesi-canli-yasamini-tehdit-ediyor/2266017#:~:text=Bilinenin%20aksine%20d%C3%BCnyada%20oksijenin%20ana,yakla%C5%9F%C4%B1k%20y%C3%BCzde%2080'ini%20%C3%BCretiyor>, Erişim Tarihi: 26.06.2022.
- Atar, M. (2015). Deep Sea Mining in the Pacific Island Countries, Mining Potential of Vanuatu and Possible Collaboration with ITU (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). *İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü*.
- Bahar, O. ve Bozkurt, K. (2010). Gelişmekte olan ülkelerde turizm-ekonomik büyüme ilişkisi: dinamik panel veri analizi. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 21(2), 255-265.
- Balıkçılık ve Su Ürünleri Genel Müdürlüğü (2021). Su Ürünleri İstatistikleri. <https://www.tarimorman.gov.tr/SGB/Belgeler/SagMenuVeriler/BSGM.pdf>, Erişim Tarihi: 06.04.2022.
- Barlas, B. (2010). Türkiye'de Gemi İnşaatı Sanayi İçinde Yat Turizmin Yeri ve Önemi (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). *İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*.
- Başçınar, N. (2004). Dünyada su ürünleri yetiştiriciliği ve ülkemizin geleceğine bakış. *Aquaculture Studies*, 4(1), 6-9.
- Bennett, N. J., Cisneros-Montemayor, A. M. and Blythe, J. (2019). Towards a Sustainable and Equitable Blue Economy. *Nat Sustain.* 2, 991–993.
- Bozkurt, C., Pelit, İ. ve İrmak, E. (2018). Türkiye ve Dünyada Denizyolu Taşımacılığı. *3.Uluslararası Sosyal Beşeri ve Eğitim Bilimleri Kongresi*.

- https://www.researchgate.net/publication/337442741_TURKIYE_VE_DUNYADA_DENIZYOLU_TASIMACILIGI . Erişim Tarihi: 20.04.2022.
- Campbell, L. M., Fairbanks, L., Murray, G., Stoll, J. S., D'Anna, L. and Bingham, J. (2021). From Blue Economy to Blue Communities: Reorienting Aquaculture Expansion for Community Wellbeing. *Marine Policy*, 124, 1-4.
- Childs, J. R. and Hicks, C. C. (2019). Securing the Blue: Political Ecologies of the Blue Economy in Africa. *Journal of Political Ecology*, 26(1), 323-340.
- Crouch, G. I. and Ritchie, J. R. B. (1999), Tourism, Competitiveness and Societal Prosperity. *Journal Of Business Research*, 44(3), 137-152.
- Çevreonline.<https://cevreonline.com/turkiyenin-denizel-biyolojik-cesitliliği/#:~:text=Yap%C4%B1lan%20ara%C5%9F%C4%B1rmalara%20g%C3%B6re%2C%20T%C3%BCrkiye'nin,de%20151%20bal%C4%B1k%20t%C3%BCr%C3%BC%20bulunuyor>. Erişim Tarihi: 19.04.2022.
- Çoban, M. N. ve Ölmez, Ü. (2016). Mavi Ekonomi ve Mavi Büyüme. *Journal of Turkish Studies*, 12(3), 155-166.
- Deniz Ticaret Odası (2021). <https://www.denizticaretodasi.org.tr/media/SharedDocuments/sectorraporu/DenizcilikSektorRaporu2021.pdf> . Erişim tarihi: 27.04.2022.
- Diamond, J. (2010). *Tüfek, Mikrop ve Çelik* (Çeviri: Ünce, Ü.). 21. Basım. Ankara: TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları.
- Duchâtel, M. and Duplaix, A. S. (2018). Blue China: Navigating the Maritime Silk Road to Europe. *Policy Brief*, 34, 1-57.
- Ehsani, A. ve Sivrikaya, O. (2018). Okyanus ve Deniz Altı Madenciliğinin Kısa Tarihiçesi. *Karaelmas Fen ve Mühendislik Dergisi*, 8(1), 396-402.
- Emitt (2021). Turizm İstatistikleri.https://ite-prod-cdn-end.azureedge.net/sharedmedia/emitt/media/assets/pdfs/emitt_2020_istatistik_baski.pdf . Erişim Tarihi: 30.04.2022.
- Eurofish International Organisation (2017). <https://eurofish.dk/member-countries/turkey/> . Erişim Tarihi: 19.04.2022.
- Fabinyi, M., Wu, A., Lau, S., Mallory, T., Barclay, K., Walsh, K. and Dressler, W. (2021). Çin'in Mavi Ekonomisi: Bir Devlet Modernizasyon Projesi. *Çevre ve Kalkınma Dergisi*, 30(2), 127-148.
- FAO (2014). The State of World Fisheries and Aquaculture. <https://www.fao.org/3/i3720e/i3720e.pdf>. Erişim Tarihi: 06.04.2022.
- FAO (2019). Fishery and Aquaculture Statistics. <https://www.fao.org/3/cb7874t/cb7874t.pdf> .Erişim Tarihi: 06.04.2022
- Gemi, Yat ve Hizmetleri İhracatçıları Birliği (2020). 2019-2020 Faaliyet Raporu. <http://www.iib.org.tr/files/downloads/PageFiles/%7B1ecd3487-c65f-4c89-99e6-db3c35270784%7D/Files/Gemi%20Faaliyet%20Raporu.pdf> . Erişim Tarihi: 27.04.2022.
- GİSBİR (2020). Gemi İnşa, Bakım-Onarım Sektörü 2019-2020 Yılları İstatiksel Verileri. https://gisbir.org/wp-content/uploads/gisbir_sektorel_veriler_2019_2020.pdf. Erişim Tarihi: 04.04.2022.
- Greenpeace (2020). Derin Deniz Madenciliğinin Bulanık Dünyası. <https://www.greenpeace.org/turkey/basin-bultenleri/derin-deniz-madenciliginin-bulanik-dunyasi/> . Erişim Tarihi: 14.05.2022.
- Güner, Ş. N. ve Oğuz, A. (2020). Mavi Ekonomi Bağlamında Dış Ticaret. *USE 5. Uluslararası Sosyoloji ve Ekonomi Kongresi Tam Metin Kitabı*. 102-113.
- Hasan, K. R., Rahaman, M. M., Alamgir, M. Z. and Akimoto, H. (2017). Foreign Direct Investment and the Shipbuilding Industry: A Bangladesh Perspective. *Procedia Engineering*. 194, 218-223.
- Hussain, M. G., Failler, P., Karim, A. A. and Alam, M. K. (2018). Major opportunities of blue economy development in Bangladesh. *Journal of the Indian Ocean Region*, 14(1), pp.88-99.
- ISUB (2014). Su Ürünleri Raporu. http://www.isub.org.tr/assets/rapor_suurunrivekulturbalikciligiileilgilirevize_3eylul2014.pdf. Erişim Tarihi: 21.04.2022.

- Keen, M. R., Schwarz, A. M. and Wini-Simeon, L. (2018). Towards Defining the Blue Economy: Practical Lessons from Pacific Ocean Governance. *Marine Policy*, 88, 333-341.
- Lee, C. B., Wan, J., Shi, W. and Li, K. (2014). A Cross-Country Study of Competitiveness of the Shipping Industry. *Transport Policy*. 35, 366-376.
- Lee, K., Noh, J. and Khim, J. S. (2020). The Blue Economy and the United Nations' Sustainable Development Goals: Challenges and Opportunities. *Environment International*, 137, 1-6.
- Llewellyn, L. E., English, S. and Barnwell, S. (2016) A Roadmap to a Sustainable Indian Ocean Blue Economy, *Journal of the Indian Ocean Region*, 12(1), 52-66.
- NTV (2020). https://www.ntv.com.tr/galeri/seyahat/2020de-turkiyeye-en-cok-turist-gonderen-ulkeler.4xModSfDoUujievD-OXzfA/Cs-4ZzDOF0iHys_KsqsaRw . Erişim Tarihi: 21.04.2022.
- OECD (2021). Su Ürünleri Üretimi. <https://data.oecd.org/fish/aquaculture-production.htm#indicator-chart> . Erişim Tarihi: 06.04.2022.
- OECD (2021). Shipbuilding Policy and Market Developments in Selected Economies. <https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/5872e0cf-en.pdf?expires=1651751441&id=id&accname=guest&checksum=D78F71EF472B76D9548AC66E17568638> . Erişim Tarihi: 06.04.2022.
- Parveen, J. A. and Kabir, A. (2021). Prospects and Challenges of Shipbuilding Industry as a Growing Sector of Bangladesh Economy. *Innovation in Economy & Policy Research*, 2(2), 15-27.
- Pauli, G. (2010). *The Blue Economy*. 1. Baskı. New Mexico: Paradigm Publications.
- Saatçioğlu, C. ve Saygılı, M. S. (2013). Intermodal Taşımacılıkta Denizyolu–Demiryolu Entegrasyonunun Ekonomik ve Çevresel Açından Değerlendirilmesi. *Journal of ETA Maritime Science*, 1(2), 19-26.
- Siddique, P. H., Sheikh, W. and Islam, D. M. (2019). Shipbuilding: A Gateway for Bangladesh to Achieve Economic Solvency. *Bangladesh Maritime Journal*, 4(1), 71-83.
- Spalding, M. J. (2016). The New Blue Economy: The Future of Sustainability. *Journal of Ocean and Coastal Economics*, 2(2), 1-21.
- T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı (2022). Turizm Geliri ve Gideri. <https://yigm.ktb.gov.tr/TR-201116/turizm-gelirleri-ve-giderleri.html>. Erişim Tarihi: 26.04.2022.
- T.C. Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı. Dünya Deniz Ticaret Filosu İlk 30 Ülke (Milyon Dwt). <https://denizcilik.uab.gov.tr/uploads/pages/deniz-ticareti-gostergeleri/filo-ilk-30-ulke-2018-5e1d8034a8685.pdf>. Erişim Tarihi: 02.05.2022.
- TEPGE (2021). Ürün Raporu: Su Ürünler. <https://arastirma.tarimorman.gov.tr/tepge/Belgeler/PDF%20%C3%9Cr%C3%BCn%20Raporlar%C4%B1/2021%20%C3%9Cr%C3%BCn%20Raporlar%C4%B1/Su%20%C3%9Cr%C3%BCnleri%20%C3%9Cr%C3%BCn%20Raporu%202021-338%20TEPGE.pdf> . Erişim Tarihi: 28.03.2022.
- Toplu Yılmaz, Ö. (2021). Türkiye’de Sürdürülebilir Mavi Ekonomi İçin Balıkçılık Desteklerinin Değerlendirilmesi. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 14(3), 906–923.
- TÜDAV (2019). Derin Denizler. <https://tudav.org/calismalar/denizel-biyocesitlilik/derin-deniz/>. Erişim Tarihi: 01.05.2022.
- TÜİK (2022). Türkiye’ye 2021 Yılında Gelen Yabancı Ziyaretçilerin Milletlerine Göre Dağılımı. <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=Turim-11>. Erişim Tarihi: 21.04.2022.
- TÜİK (2022). Dış Ticarete Taşıma Yöntemleri. <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=Dis-Ticaret-104>. Erişim Tarihi: 21.04.2022.
- TÜİK (2022). Türkiye’de Su Ürünleri Yetiştiriciliği Miktarı ve Türkiye’nin Su Ürünler İhracatı ve İthalatı. <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=Turim-111>. Erişim Tarihi: 17.04.2022.
- Tverdostup, M., Paas, T. and Chebotareva, M. (2022). What Can Support Cross-Border Cooperation in the Blue Economy? Lessons from Blue Sector Performance Analysis in Estonia and Finland. *Sustainability*. 14(3), 1-17.

- UAB (2019). Türkiye Lojistik Master Planı Danışmanlık Hizmeti (CO2 Salınımı). <https://uhdgm.uab.gov.tr/uploads/pages/istatistikler-ve-raporlar/turkiye-lojistik-master-planı-yonetici-ozeti-2019.pdf> . Erişim Tarihi: 27.04.2022.
- UNCTAD (2021). E-Handbook of Statistics. <https://hbs.unctad.org/world-seaborne-trade/> . Erişim Tarihi: 20.04.2022.
- UNWTO. Temel Turizm İstatistikleri. <https://www.unwto.org/statistic/basic-tourism-statistics> . Erişim Tarihi: 21.04.2022.
- Vlachos, G. P. and Lazopoulos, A. K. (1998). Competitiveness of the European Shipbuilding and Shiprepairing Industry and Sectorial Unemployment. <https://ideas.repec.org/a/ers/journl/viy1998i1p125-.html> .Erişim Tarihi: 02.05.2022.
- Voyer, M., Schofield, C., Azmi, K., Warner, R., McIlgorm, A. and Quirk, G. (2018). Maritime Security and the Blue Economy: Intersections and Interdependencies in the Indian Ocean. *Journal of the Indian Ocean Region*, 14(1), 28-48.
- Wenhai, L., Cusack, C., Baker, M., Tao, W., Mingbao, C., Paige, K., Cusack, C., Baker, M., Tao, W. Mingbao, C., Paige, K., Xiaofan, Z. Levin, L. Escobar, E., Amon, D., Yue, Y., Reitz, A., Neves, A. A. S., Eleanor O'Rourke, E., Mannarini, G., Pearlman, J., Tinker, J., Horsburgh, K. J., Lehodey, P., Pouliquen, S., Dale, T., Peng, Z. and Yufeng, Y. (2019). Successful Blue Economy Examples with an Emphasis on International Perspectives. *Frontiers in Marine Science*, 6, 1-14.
- Wiber, M. G., Mather, C., Knott, C. and Gómez, M. A. L. (2021). Regulating the Blue Economy? Challenges to an effective Canadian aquaculture act. *Marine Policy*. 131, 1-4.
- World Bank (2017). <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/26843/115545.pdf?sequence=1&isAllowed=y> . Erişim Tarihi: 28.03.2022.
- World Bank (2022). <https://datatank.worldbank.org/metadataglossary/world-development-indicators/series/IS.SHP.GCNW.XQ> . Erişim Tarihi: 20.04.2022.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2008). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. 7. Basım. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Teşekkür: -

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Acknowledgement: -

Gönderilme Tarihi: 6 Haziran 2022; Revize Edilmiş Hali: 19 Temmuz 2022; Kabul Tarihi: 19 Temmuz 2022

ÜNİVERSİTELERDE ORGANİZASYONEL YAPILARIN DÖNÜŞÜMÜ SÜRECİNDE YÖNETİCİ AKADEMİSYENLERİN DÖNÜŞTÜRÜCÜ LİDERLİK ÖZELLİKLERİNİN ROLÜ

Erol IŞIKCI¹

Tuğrul Tekin TUNALILAR²

ÖZ

Günümüzde birçok organizasyon; sosyal, kültürel, bilimsel ve teknolojik gelişmelerin gereği olarak ortaya çıkan ani ve sürekli değişimlere ayak uydurabilmek için kendini yenileme ve büyük değişimleri gerçekleştirme ihtiyacı duymaktadır. Söz konusu yönetsel paradigma değişikliklerinin evrimi ve dijital dönüşümün beraberinde getirdiği kolaylıklar ile yönetimde holakrasi, heterarşi gibi kavramlar ile düz yapılar, turuncu (teal) ve sarmal organizasyon yapıları hayatımıza girmiş durumdadır. Bu durum, yöneticilerin çalışanların kendilerini işlerine adayacakları bir iş iklimi yaratmak, esnek örgüt yapıları kurmak ve çalışanların mevcut teknolojik kolaylıkları ve fırsatları kullanmalarını destekleyecek şekilde organizasyon yapıları oluşturulmasına odaklanmaları gerekliliği sonucunu doğurmaktadır.

Organizasyonların amacı insanları, işleri ve sorumlulukları doğru şekilde düzenleyerek hedefine ulaşmaktır. Kendini yenileme sorumluluğunu taşıyan kurumların başında üniversiteler gelmektedir. Üniversitelerde sözü edilen bu ihtiyacın karşılanabilmesi için bahse konu dönüşümleri gerçekleştirebilecek nitelikleri taşıyan yönetici akademisyenler gerekmektedir. Alanyazında yapılan çalışmalar incelendiğinde yönetici akademisyenlerin yaratıcılık ve yenilikçiliği teşvik eden, iletişim ve takım çalışmalarını kolaylaştıran dönüştürücü liderlik özelliklerinin teknolojik gelişmelerin çok yoğun olarak gerçekleştiği yüksek eğitim alanında sürdürülebilir başarı için gerekli olduğu değerlendirilmektedir. Yönetim alanındaki gelişmelerin sonucu ortaya çıkan yeni organizasyonel yapıların sunduğu esneklik, çeviklik, uyarlanabilirlik gibi yeteneklerin üniversitelerde ancak dönüştürücü liderlik özelliklerine sahip yönetici akademisyenlerle gerçekleştirilebileceği düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Yönetim, Yönetici Akademisyen, Organizasyon Yapısı, Dönüştürücü Liderlik

Jel Kodları: M12, O32, Z00, M19

THE ROLE OF TRANSFORMATIONAL LEADERSHIP FEATURES OF EXECUTIVE ACADEMICS IN THE PROCESS OF TRANSFORMATION OF ORGANIZATIONAL STRUCTURES IN UNIVERSITIES

ABSTRACT

Today, many organizations need to renew themselves and make great changes in order to keep up with the sudden and continuous changes that arise as a result of social, cultural, scientific and technological developments. With the evolution of these managerial paradigm changes and the conveniences brought by digital transformation, concepts such as holacracy, heterarchy and flat structures, holocracy, teal and spiral organizational structures. In this context, it is necessary for managers to focus on creating a business climate that will increase the commitment and productivity of employees to their work and organization by making use of existing technological opportunities and facilities, and to establish flexible organizational structures that will support this climate.

¹Dr., Bağımsız araştırmacı, e-posta: isikcierol@gmail.com, ORCID: 0000-0002-7597-3099

²Dr., Başkent Üniversitesi Öğretim Görevlisi, e-posta: ttunalilar@baskent.edu.tr, ORCID: 0000-0002-6165-4345

The purpose of organizations is to achieve its goal by arranging people, jobs and responsibilities in the right way. Universities are at the forefront of institutions that bear the responsibility of self-renewal. Universities need executive academicians who have the qualifications to realize these transformations. When the studies in the literature are examined, it is evaluated that the transformative leadership characteristics of executive academics, which encourage creativity and innovation, and facilitate communication and teamwork, are necessary for sustainable success in the field of higher education, where technological developments are very intense. It is thought that abilities such as flexibility, agility and adaptability offered by the new organizational structures that emerged as a result of the developments in the field of management can only be realized in universities by executive academicians with transformative leadership characteristics.

Keywords: Management, Executive Academician, Organizational structure, Transformational Leadership.

JEL Codes: M12, O32, Z00, M19

GİRİŞ

Günümüzde birçok organizasyon, sosyal, kültürel, bilimsel ve teknolojik gelişmelerin gereği olarak ortaya çıkan ani ve sürekli değişimlere ayak uydurabilmek için kendini yenileme ve büyük değişimleri gerçekleştirme ihtiyacı duymaktadır. Bu doğrultuda, günümüzün hızla değişen dünyasında organizasyonların gelecekte nasıl bir yapıya dönüşecekleri, halen yapageldikleri üretim yönteminin gelecekte nasıl şekilleneceği konusunda zihinsel öngörülerin yapılması bir zorunluluk haline gelmiştir. Gelecek odaklı bir perspektifle organizasyonel yeteneklerin geliştirilmesi günümüzün teknolojik dönüşümünü kavrayan, yeni teknolojilerin etkilerini anlayabilen ve geleceğe etkin bir şekilde hazırlanma kaygısını içinde barındıran bir yönetim yapısına sahip olmakla mümkün görünmektedir. Bu kapsamda, üniversite yönetimlerine gelecekle ilgili geliştirilecek yeni yönetsel bakış açıları kazandırılmasının bilgi çağında geri kalmamak adına kaçınılmaz bir hâl aldığını söylemek yanlış olmayacaktır.

Üniversitelerde bulunan yönetici akademisyenlerin geleceğin üniversitelerini inşa etmeye yönelik sergileyecekleri dönüştürücü liderlik davranışı bu değişimin yönetilmesinde belirleyici olacaktır. Bu doğrultuda, araştırmanın temel amacı ‘*Organizasyonel yapıların dönüşümü sürecinde yönetici akademisyenlerin dönüştürücü liderlik özelliklerinin rolünü ortaya koymaktır.*’ Buna bağlı olarak tespit edilen alt problemler ise şunlardır;

Birinci Alt Problem: Organizasyonel yapıların dönüşümü sürecinde beklenen gelişmeler dönüştürücü liderlere duyulan ihtiyacı arttırmaktadır.

İkinci Alt Problem: Dönüştürücü liderlik özellikleri organizasyonel yapıların dönüşümü sürecine olumlu yönde etki edebilir.

Üçüncü Alt Problem: Yönetici akademisyenlerin sahip olduğu dönüştürücü liderlik özellikleri üniversitelerin organizasyon yapılarının dönüşümüne etki edebilir.

Bu çerçevede incelendiğinde dönüştürücü liderlik konusunu ele alan bir çok çalışma olmasına karşın Yönetici Akademisyen özelinde konuyu ele alan çalışmalar yok denecek kadar azdır. Bu kapsamda yapılmış çalışmalardan biri, Akar (2019) tarafından yapılan ve ikincil amaç olarak üniversitelerde kabiliyetli yönetici özelliklerini ortaya koyduğu çalışmadır. Çalışmanın sonuçlarına göre üniversitelerde kabiliyetli yönetici özellikleri *yönetsel yeterlikler, yönetsel değerler, iletişim ve*

güdüleme yeterlikleri, bilimsel yeterlikler ve kişilik özellikleri başlıkları altında gruplandırılmıştır. Çalışmada katılımcıların tümü, yöneticinin iletişim kabiliyeti ve motive edici olumlu çalışma ortamı oluşturma kabiliyetine dikkat çekmişlerdir. Çalışmada 15 farklı üniversiteden oluşan katılımcıların görüşlerine göre üniversitelerde yöneticinin hem idari sorunları çözme, hem de çalışanlarla empati kurma becerisine sahip kişiler olması gerekir.

Benzer amaçlı bir çalışma da Berdrow (2010) tarafından yapılmıştır. Yurtdışında yapılan ve yönetici akademisyenlerin dönüştürücü liderlik özelliklerinin ele alındığı çalışmada Berdrow (2010), bölüm başkanının rollerini ve işini iyi bir şekilde yapabilmesi için gerekli olan özellikleri araştırmıştır. ABD'nin kuzeydoğusunda özel bir üniversitenin sosyal bilimler ve işletme bölümlerinde yapılan bu çalışmada, 21 bölüm başkanıyla ve başkanın pozisyonunu ilgilendiren tüm paydaşlarla (örneğin öğretim üyeleri, personel, öğrenciler, kurullar gibi) görüşmeler yapılmıştır. Araştırma sonunda ortaya çıkan özellikleri Berdrow iki ana gruba ayırarak ele almıştır. Bunlardan ilk grubu *yönetimin gerektirdiği etkinlikler* oluşturmaktadır. Öğrenci ve öğretim üyelerinin gelişimi, idari işler ve yönetim, iletişim ve temsilcilik bu gruba ait özelliklerdir. İkinci grubu ise *dönüşümsel liderlikle ilgili özellikler* oluşturmaktadır. Bunlar ise, yeniliği hızlandırma/ kolaylaştırma ve iklimi iyileştirme şeklinde sıralanmaktadır (Akt. Karsantık, 2016:51).

İşıkçı (2004) tarafından yapılan çalışmada yönetici akademisyenlerin astları tarafından algılanan dönüştürücü liderlik davranışlarının ne düzeyde olduğunu tespit etmek amacı ile hazırlanan ankete bir kamu üniversitesinde görevli öğretim üyelerinin verdikleri cevaplardan elde edilen sonuçlara göre bölüm başkanlarının *vizyon oluşturma* ile *takım ruhunu geliştirmeye* yönelik faaliyetlerinin astları tarafından yeterli seviyede bulunmadığı, *geleceğe yönelik öngörü* becerilerinin ve *sağlıklı iletişim kurma* ile ilgili faaliyetlerinin astları tarafından kısmen yeterli seviyede bulunduğu ve *astlarının yönetime katılmaları* için kısmen yeterli düzeyde faaliyet gösterdikleri, *astlarını güdüleme* ile ilgili becerilerinin yeterli olduğu, bölüm başkanlarının *problem çözme* becerilerinin pek fazla gelişmediği, ancak *risk alma* ile ilgili becerilerini geliştirdikleri bulgularına ulaşılmıştır.

Mert vd. (2019)'in çalışmasında, bir vakıf üniversitesinde çalışanların algısıyla yöneticilerinin dönüştürücü liderlik davranış özelliklerinin çalışanlar üzerindeki iş tatmin düzeyi üzerindeki etkisi incelenmiştir. Çalışmada, liderin ilham sağlama, vizyon belirleme, başarı odaklı olma, uygun rol model olma, entelektüel teşvikte bulunma, grup amaçlarının kabulü ve bireysel ilgi gösterme özelliklerinin iş tatminini artırdığı belirlenmiştir.

Araştırma için ilk bölümde yazınsal alanda ilgili kaynaklar taranarak geleceğin organizasyon yapılarına dair kestirimlerde bulunulmuş ve buradan hareketle gelecekte organizasyonların yapılanmalarında yön vermesi beklenen yeni yaklaşımlar ortaya konmuştur. İkinci bölümde dönüştürücü liderlik teorileri hakkında bilgi toplanmıştır. Son bölümde ise üniversitelerde yönetici konumunda bulunan akademisyenlerin çağın gerektirdiği değişim ve dönüşümü gerçekleştirmek için istifade etmeleri gereken dönüştürücü liderlik özelliklerinin hangileri olabileceği tartışılmıştır.

Geleceği şekillendirmede üniversitelerin başat rolü olması dolayısıyla ve konuyu üniversitede yönetici olarak görev yapan akademisyenler açısından ele alması yönüyle de öncü bir çalışmadır.

1. GELECEK ORGANİZASYON YAPILARI İÇİN MUHTEMEL MODELLER

21. yüzyılda organizasyonların iki önemli gelişme olan *küreselleşme* ve *dijital dönüşümün* beraberinde getirdiği değişim baskısı altında olduklarını söylemek yanlış olmayacaktır.

Dijital dönüşüm, yaklaşık iki asır önce hayatın her alanını elektriğin keşfedilmesiyle olduğu gibi değiştirmekte, yöneticiler ve çalışanlar için iş yapış yol, yöntem ve usullerinde yeni imkânlar ve beraberinde de yeni yetenekler kazanılması ihtiyacını doğurmaktadır.

Küreselleşme ise artan ulaşım ve iletişim imkânlarının bir neticesi olarak demografik değişim ve buna bağlı olarak mobil ve esnek çalışmayı kolaylaştıran ve iş-yaşam dengesini iyileştiren modern bir çalışma ortamı sağlanması zorunluluğunu ortaya çıkarmıştır.

Yönetim düşüncesinin eskinin hiyerarşik ve bürokratik yapıları yerine şeffaflık, katılımcılık, hesap verebilirlik, etkinlik ve tutarlılık ilkeleri çerçevesinde *yönetişim* olarak tanımlandığı bir dönüşüm süreci yaşanmaktadır. Hızlı değişim ve dönüşümlerin yaşandığı günümüzde sabit iş tanımları, yerini dinamik rollere, yetki devri dağıtılmış yetkilere, büyük çaplı organizasyonel değişikliklerden çok sık ve hızlı yenilenmelere; prosedürler ve uyum sağlama, yerini şeffaf kurallara terk etmektedir. Bu gelişmelerin yarattığı ve bugün yenilikçi organizasyonlar tarafından yaygın olarak kullanılan yeni yapılardan bazıları aşağıda açıklanmaya çalışılmıştır.

1.1. Düz yapılar:

Düz bir organizasyon yapısı, çalışanları üst yönetim ve alt yönetim arasında doğrudan bir iletişim olacak şekilde organize etme sistemini ifade eder. Düz bir organizasyon, çeşitli yönetim seviyelerini ortadan kaldırarak problem çözmeye artan katılımı teşvik etmektedir. Yönetim katmanlarının kaldırılması, koordinasyonu ve iletişimi geliştirerek bir kuruluşun verimliliğini artırır. İnsanların acil durumlara diğer yapılara göre daha verimli ve hızlı yanıt vermesini sağlar. Ayrıca kaynakları mümkün olan en iyi şekilde kullanarak maliyetleri düşürür (Morgan, 2014:78).

1.2. Kendi Kendini Yöneten Ekipler

Bu ekipler üyelerinin kaynaklara erişimi, zamanlamayı, denetlemeyi vb. yönetirken aynı zamanda yönetim rollerindeki üyeleri belirlemek için kendi süreçlerini geliştirdikleri ve çoğunlukla yetkinin genel projedeki mevcut faaliyet veya görev hakkında en fazla uzmanlığa sahip olan kişiye verildiği gruplardır. Kendi kendini yöneten ekipler yaklaşımı holakrası ve turkuaz (teal) organizasyon yapılarının da temel önermesini teşkil etmektedir (Tunalılar, 2022:330):

1.2.1. Holakrası

Holakrası, esnekliği ve bireyselleşmeyi teşvik eden bir yapı olarak üyelerinin özerkliğe, bağlılığa, risk almaya ve yaratıcılığa verdiği değer oranında etkili olabilir (Kumar ve Mukherjee, 2018:2). Holakratik yapılar, organizasyonel hedeflere ulaşmak için hızla bir araya getirilebilen ve dağılabilen ekiplerden oluşur. Holakrasinin amacı, herkesin en iyi yaptığı şey üzerinde çalışmasını sağlarken karar yetkisini dağıtmaktır. Holakrasiler yine de bir yapıya ve hiyerarşiye sahiptir, üstteki

çemberler yön ve öncelikleri belirleyip ve rehberlik yaparken, alt çemberler ise bunlara uygun olarak projeleri kendi belirledikleri şekilde gerçekleştirmekten sorumludur. Holakrasi, daha küçük ve bazı orta ölçekli kuruluşlar arasında daha yaygındır (Morgan,2014:182).

1.2.2. Turkuaz (Teal) Organizasyon Yapısı

Bu organizasyon yapısı 2014 yılında “*Reinventing Organizations - Organizasyonların Yeniden Keşfi*” isimli kitabı yazan ve tarihten bu yana organizasyon yapılarını *kırmızı, sarı, turuncu, yeşil ve turkuaz* olarak sınıflandıran Frederic Laloux tarafından açıklanmıştır (Tunalılar, 2022:332).

Laloux (2014:65)’a göre turkuaz organizasyonların yapısı, birbirine bağlı küçük, özerk ekip ağlarıdır. Bu ağların doğası, endüstrilerinin ve çevrelerinin özelliklerine bağlı olarak çeşitli biçimler alabilir ancak hepsi öncelikle kendi kendini yöneten ve genellikle 10-20 kişiden oluşan ekiplerdir. Turkuaz organizasyonlarında ekiplerin içinde veya dışında sabit bir yetki hiyerarşisi yoktur. Yönetici-ast ilişkisi ekip içinde eşitlik temelli karşılıklı taahhütlerle sağlanmaktadır. Karar hakları ve yetki, uzmanlığa, ilgiye veya duruma müdahale etme ve bir duruma katkıda bulunma isteğine sahip olan herhangi bir kişi tarafından kullanılmaktadır. Turkuaz paradigması, her organizasyonun kendi kimliğine, yaşam gücüne ve çağrısına sahip olduğunu kabul etmektedir.

1.3.Sarmal (Helix) Organizasyonlar

Bilim adamlarının 1950’lerin başında keşfettiği çift sarmallı DNA şeklinden ilham alan sarmal organizasyon yapısı, tipik olarak tek bir yönetici tarafından gerçekleştirilen liderlik görevlerini, her biri iki farklı yönetici tarafından gerçekleştirilen eşit derecede önemli iki görev grubuna ayırmaktadır. “*Değer yaratma*” yöneticisinin önceliği hedeflerin ve işin önceliklendirilmesi, yürütülen görevlerin günlük denetimi, kalite güvencesi ve müşteriye tatmin etmektir. “*Yetenek*” yöneticisinin önceliği ise terfiler, işe alma ve işten çıkarma kararları, eğitim ve yetenek geliştirme gibi mükemmelleşmeye yönelik konulardır. Matris organizasyonlarda olduğu gibi bir kişi iki yöneticiye rapor verir ancak yöneticiler o kişinin zamanı ve öncelikleri konusunda birbiriyle çatışmazlar. En önemlisi, bu yöneticiler matriste olduğu gibi *ne “birincil” ne de “ikincil”*dir. İyi uygulandığında sarmal bir organizasyon yapısının dış değişim ve yeniliğin hızına ayak uydurmasına yardımcı olacak esnekliği geliştirecektir (De Smet vd., 2019).

Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler, küreselleşme ve uluslararası rekabet ile insan unsuruna bakışın değişmesi, yeni bir yönetim düşüncesinin ve organizasyonların yapılandırılmasını etkileyen önemli gelişmelerdir (Koçel, 2005:375). Bu bağlamda günümüzün salgın ortamının da etkisiyle birlikte uzaktan iş yapma imkânlarının artmasıyla örgüt yapılarının giderek artan oranda sanala dönüşmesi, çalışanların ve özellikle yöneticilerin rollerini farklılaştırmıştır. Sanal olsun veya olmasın organizasyonların gelecekte daha basık, akılcı çabaların teşvik edildiği, kaynak israfını azaltarak ve süreçlerin her aşamasında değişen koşulları dikkate alan, yaratıcı düşünce tarzını teşvik ederek verimliliği artıran; inisiyatif, yaratıcılık, problem çözme, değişime açıklık gibi işgücü niteliklerine önem veren; yeteneklerin peşinden koşan ve bu yeteneklere her türlü inisiyatifi sağlayan;

değişken, kendini yenileyen ve organik yapıda olan esnek organizasyonlara (Çubukçu, 2018:185) dönüşmeleri beklenmektedir.

2. DÖNÜŞTÜRÜCÜ LİDERLİK ve ÖZELLİKLERİ

Uzun yıllar liderlik çalışmalarında karakter, davranış ve durumsallık teorileri etkin olmuş, 1980'lerden sonra dönüşüm, kültür ve sembolik değerler gibi daha yeni yaklaşımların gelişmesi ile birlikte liderlik daha çok bir kültür oluşturma süreci olarak görülmeye başlanmıştır. Dönüştürücü liderlik kavramı ilk kez 1978 yılında J. M. Burns ve 1980 yılında B. M. Bass'ın yaptıkları araştırmalarda ortaya atılmıştır. Dönüştürücü liderlik, Burns tarafından politik liderliği açıklamak amacıyla ortaya atılmasına karşılık, Bass (1999) tarafından yönetim ve örgüt konularına uygulanmıştır. Araştırmacılar, yeni bir ayırım yapılmasının zorunlu olduğuna işaret etmişlerdir. Bu ayırım, geleneklerine ve geçmişine daha bağlı yönetsel liderlik ile geleceğe, yeniliğe, değişime ve reforma dönük dönüştürücü liderlik biçimleridir. (Gündüz, 1998: 69).

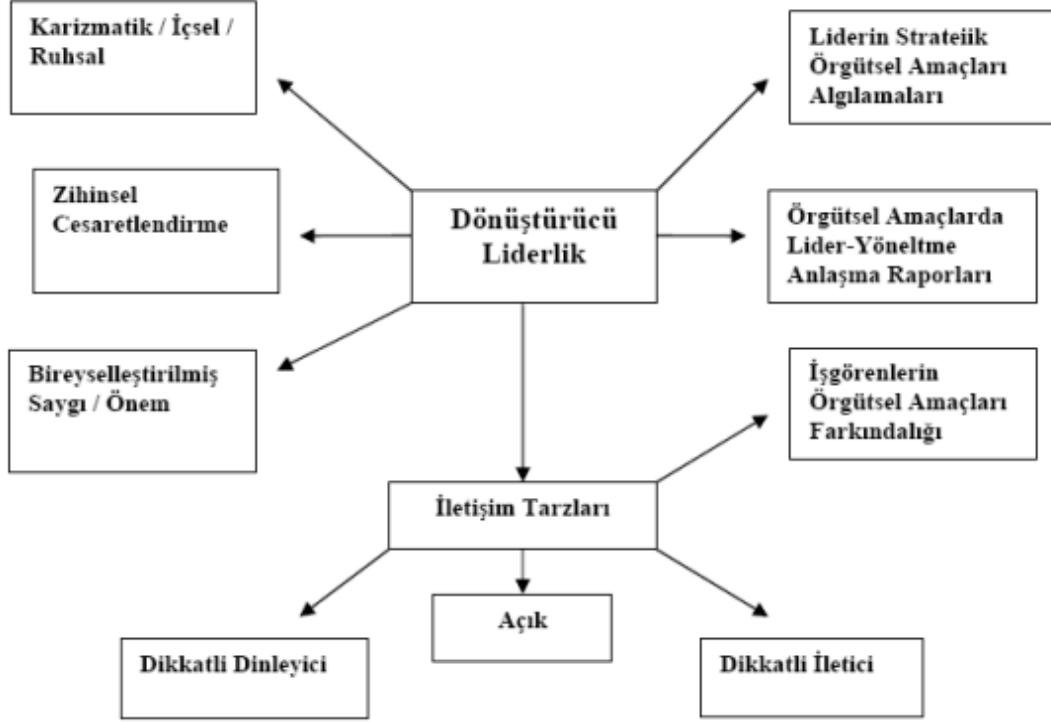
Yukl (1991) dönüştürücü liderliği "*örgütün amaçlarına bağlılık oluşturma ve bu amaçlara ulaşmada izleyicileri güçlendirme süreci*" biçiminde tanımlamıştır. Bu tanım, liderin örgütün geleceğine ilişkin amaçları takipçileri ile paylaşması, takipçilerin güçlendirilmeleri veya yetkilendirilmeleri yoluyla değişim sürecine aktif bir şekilde dahil edilmeleri esasına dayanmaktadır. Bu kapsamda dönüştürücü liderin kurumuna katkısı kısaca, *ortak bir vizyon yaratma, paylaşılan bu vizyon doğrultusunda takipçilerini harekete geçirme ve sürekliliği sağlama* şeklinde özetlenebilir.

2.1 Dönüştürücü Liderlik Süreci

Dönüştürücü liderlik ile ilgili çalışmaların odak noktası, bu liderlik tarzına sahip kişilerin davranışsal özellikleri ve bu özelliklerin takipçiler ve işletmeler üzerindeki etkileri ile ilgili olmuştur (Bass,1980; Conger ve Kanungo, 1987; Podsakoff, 1990). Dönüştürücü liderler astlarını, astlarının üst düzey ihtiyaçlarını harekete geçirerek, güven veren bir ortam sağlayarak ve astlarının örgütün yararına kendi ilgilerinin ötesine geçmelerini sağlayarak güdüler (Bass ve Avolio, 1994). Dönüştürücü liderlik tarzını uygulayan yöneticilerle çalışanların üstün bir performans göstermesi beklenir.

Bass ve Avolio'ya göre (1994) dönüştürücü liderliği oluşturan unsurlar karizma ya da idealleştirilmiş etki (*idealized influence*), ilham vererek insanları güdüleme (*inspirational motivation*), insanları düşünmeye sevk etme (*intellectual stimulation*) ve bireye yönelik ilgidir (*individualized consideration*). Conger ve Kanungo (1987, 1998) ve Podsakoff ve arkadaşları (1990) yaptıkları çalışmalarda Bass ve Avolio'nun dört boyutuna benzer boyutların yanı sıra başka boyutları da vurgulamışlardır. Conger ve Kanungo çalışmalarında Bass ve Avolio'dan farklı olarak çevreye duyarlılık (*environmental sensitivity*), geleneksel olmayan davranışlar (*unconventional behaviour*) ve kişisel risk (*personal risk*) boyutlarının varlığından bahsetmişlerdir. Podsakoff ve arkadaşları ise farklı olarak uygun bir model olma (*providing an appropriate model*), grup hedeflerinin kabul edilmesini teşvik etme (*fostering the accepting of group goals*) ve yüksek grup beklentisi (*high performance expectations*) boyutlarına değinmişlerdir.

Dönüştürücü liderin dönüşüm sürecinde izleyeceği süreç Şekil 1’de şematize edilmektedir (Yair ve Bruce, 2004:626) (Aktaran Esen, 2012:74). Buna göre dönüştürücü liderler takipçilerine bireysel ilgi göstererek onları zihinsel uyarma ve cesaretlendirme yoluyla teşvik ederler. Bunu yaparken örgütsel amaçları ön planda tutarak yenilikçi bir tutum ve farkındalık oluştururlar. Ayrıca etkileyici ve karizmatik bir tutumla takipçileriyle açık ve destekleyici bir iletişim içinde bulunurlar.

Şekil 1: Dönüştürücü Liderlik Süreci (Yair ve Bruce, 2004:626) (Aktaran Esen, 2012:74).

Yair ve Bruce (2004:626) tarafından Şekil 1’de betimlenen Dönüştürücü Liderlik sürecinin işleyişi incelendiğinde ortaya sahiplenilecek bir vizyon koyması, ortaya koyulan vizyonun veya örgütsel amacın takipçiler tarafından benimsenerek onların harekete geçirilmesi ve bunun tekrar tekrar yenilenmesi süreci şeklinde bir döngüden bahsetmek mümkündür. Bu döngünün başlangıcında dönüştürücü liderin ilk adım olarak örgütün amaçlarını iyi algılaması ve iletişim kanallarını etkili bir şekilde kullanarak her bir çalışana bu ortak vizyonu kabul ettirmesi yer almaktadır. Bir sonraki adım olarak söz konusu amaçların uygulanmasını kolaylaştırmak takipçilerin cesaretlendirilmesine, moral ve motivasyonlarının artırılmasına bağlıdır. Bunu uygularken liderin takipçilerine bireysel ilgi göstermesi ve onları zihinsel olarak cesaretlendirmesi en az açık iletişim kanalları bulundurması kadar önem taşımaktadır. Sürekli açık tutulan ve dikkatli bir dinleyici ve destek sağlayıcı rolünü üstlenen dönüştürücü liderin karizmatik davranışları da takipçilerinde lidere ve örgütsel amaçlara bağlılık oluşturabilir.

2.2. Dönüştürücü Liderlik Özelliklerinin Etkileri

Dönüştürücü liderler, vizyonunu ve kişiliğini çalışanların beklentilerini, algularını ve güdülerini yönetmek için kullanmaktadır. Dönüştürücü liderlerin en belirgin dört özelliği aşağıda verilmiştir. (Bass vd., 2003).

İdealleştirilmiş etki: Bu liderlere hayranlık duyulur, saygı duyulur ve güvenilir. Takipçiler, liderleriyle özdeşleşir ve onları taklit etmek ister. Liderin takipçilerinden itibar kazanmak için yaptığı şeylerden biri de takipçilerinin ihtiyaçlarını kendi ihtiyaçlarından daha fazla dikkate almaktır. Lider, riskleri takipçileriyle paylaşır ve altında yatan etik, ilkeler ve değerlerle tutarlı davranır.

İlham verici motivasyon: Liderler, takipçilerinin çalışmalarına anlam kazandırarak çevrelerindeki motive edecek şekilde davranırlar. Bireysel ve takım ruhu uyandırır. Coşku ve iyimserlik gösterirler.

Entelektüel uyarım: Liderler, varsayımları sorgulayarak, sorunları yeniden çerçevelendirerek ve eski durumlara yeni yollarla yaklaşarak takipçilerinin yenilikçi ve yaratıcı olma çabalarını teşvik eder. Bireysel hatalarla ilgili herhangi bir alay veya eleştirisi yoktur. Sorunları ele alma ve çözüm bulma sürecine dahil olan takipçilerden sorunlara yeni fikirler ve yaratıcı çözümler talep ederler.

Kişiselleştirilmiş görüş: Liderler, bir koç veya mentor (akıl hocası) olarak hareket ederek her bireyin başarı ve büyüme ihtiyacına dikkat eder. Takipçiler, art arda daha yüksek potansiyel seviyelerine geliştirilir. Büyümek için destekleyici bir iklimle birlikte yeni öğrenme fırsatları yaratılır. İhtiyaçlar ve arzular açısından bireysel farklılıklar tanınır.

Bu dört kritere dayanarak dönüştürücü liderlerin sergiledikleri vizyon ile oluşturdukları saygı ve güven ortamı içinde, yine takipçilerinin yenilikçi ve yaratıcı fikirlerini teşvik ederek bireysel ve takım olarak daha yüksek seviyede başarı elde edilmesini sağladıklarını ifade edebiliriz. Dönüştürücü liderler mevcut durumu kabul etmek yerine değişim için gerekli olan devinimi yaratma gücünü takipçilerine hissettirirken onların da bu sürece katılmalarını teşvik eder ve böylece daha iyiye ulaşma konusunda duygusal bağlılığı gerçekleştirirler. Bu bağlılık daha yüksek verimlilik, performans ve yenilikçiliğe yol açmaktadır. Bu noktada sergilenen değişim ve dönüşüm çabalarının günümüzün gelişmeleriyle de uyumlu olması gerekmektedir.

3. ORGANİZASYONEL YAPILARIN DÖNÜŞÜMÜ SÜRECİNDE YÖNETİCİ AKADEMİSYENLERİN DÖNÜŞTÜRÜCÜ LİDERLİK ÖZELLİKLERİNİN ROLÜ

Organizasyonların amacı insanları, işleri ve sorumlulukları doğru şekilde düzenleyerek hedefine ulaşmaktır. Kendini yenileme sorumluluğunu taşıyan kurumların en başında üniversiteler gelir. Üniversitelerde sözü edilen bu ihtiyacın karşılanabilmesi için bahse konu dönüşümleri gerçekleştirebilecek nitelikleri taşıyan yönetici akademisyenler gerekmektedir. Çalışmanın bu bölümünde, günümüz örgütsel yapı ve yönetim düşüncesindeki değişimin ışığında, yönetici akademisyenlerin ihtiyaç duyduğu dönüştürücü liderlik davranış özelliklerinin hangileri olduğu irdelenecektir.

Yönetimsel olarak gelecek yönetime ve yönetim anlayışlarına ilişkin zihinsel ve uygulamaya dayalı öngörülerde bulunmak dönüşüm ve değişimi kolaylaştıracaktır. Bu nedenle yöneticilerden

hangi yeni girişimlere öncülük edileceği, hangi yeni temel yetkinleri inşa etmek gerekeceği, gelişmek için hangi yeni gelişim programlarının uygulanacağı, iletişimi artırmak için hangi yeni sistemlerin kullanılacağı vb. sorulara yanıt verecek şekilde bir yol haritası ortaya koymaları beklenebilir. Bunun yanı sıra gelecekteki yapıları inşa edecek yöneticilerin; yapıları, değerleri ve becerilerini yeniden tasarlamaları gerekecektir. Yüksek öğretim genelinde ve üniversiteler özelinde son on yıl içerisinde uluslararası alanda fark edilir bir şekilde dönüşüm yaşandığı görülmektedir. Sosyal, politik, ekonomik ve teknolojik zorlamalar sonucu gerçekleşen bu değişimlerde aşağıda yer alan konular öne çıkmaktadır (Marshall vd., 2000) (Aktaran: Karsantık, 2016:73):

1. Daha geniş ve daha fazla farklılık içeren öğrenci nüfusu,
2. Yeni öğretim ve araştırma yöntemleri (öğrenmeyi güdüleyen bilgi teknolojilerinin kullanımı da dâhil),
3. Daha geniş ve rekabetçi faaliyet alanları (programların ve faaliyetlerin uluslararasılaşmasına yönelik baskı),
4. Lisans, lisansüstü ve sürekli eğitim programlarına yönelik daha geniş fırsatlar sunma,
5. Arttırılmış seçicilik ve araştırma faaliyetlerine odaklanma.

Öne çıkan bu gelişmeler yönetici akademisyenlerin yaratıcılık ve yenilikçiliği teşvik eden, iletişim ve takım çalışmalarını kolaylaştıran dönüştürücü liderlik özelliklerinin teknolojik gelişmelerin çok yoğun olarak gerçekleştiği yüksek eğitim alanında sürdürülebilir başarı için gerekli olduğunu ortaya koymaktadır.

3.1. Dönüştürücü Liderlere Duyulan İhtiyacın Nedenleri

Organizasyon yapısı, bir yönetim aracıdır. Yapılar, kaynakların bir organizasyonun misyonunu gerçekleştirmek için en etkin şekilde kullanılmasını sağlamak için tasarlanmıştır. Yapı, yöneticilere iki çatışan gücü dengelemek için bir araç sağlar: Örgütsel verimliliği gerçekleştirmek için görevlerin anlamlı gruplara bölünmesi ihtiyacı ve etkinliği sağlamak için bu tür grupları bütünleştirme ihtiyacı (Dess vd., 2005). Nitekim proje odaklı veya matris yapıdaki çalışma grupları bunlara bir örnektir. Organizasyon yapısı değişime duyarlı olmalıdır. Bununla birlikte teknolojik gelişmelerle artan iletişim imkânlarının sonucunda çok kültürlü çalışma, mobil veya esnek çalışmayı kolaylaştıran ve iş-yaşam dengesini gözetten bir çalışma ortamına dönüşümü gerçekleştirmek günümüz yöneticilerinin karşılaştığı sorunlar arasındadır (Tunalılar, 2022:329). Söz konusu dönüşümü gerçekleştirecek yöneticilere duyulan ihtiyacın ortaya çıkma nedenleri aşağıda sunulmuştur:

3.1.1. Teknolojik gelişmeler: Gelecekte yapay zekâ, bulut teknolojileri, artırılmış gerçeklik gibi yeni teknolojilerin giderek daha fazla oranda yaygınlaşmasıyla yöneticilerin yönetsel rollerinin daha karmaşık hale gelmesi, buna bağlı olarak da yönetsel becerilerini sürekli ve hızla geliştirmeleri, yeni teknolojileri öğrenmeleri, kabullenmeleri ve kullanabilmeleri beklenmektedir (İşıkçı, 2022:289)

3.1.2. Mevcut organizasyon yapılarının güncel gelişmelerle uyumsuzluğu: Günümüzde artık anahtar kelimeler, zihniyette esneklik, dönüşüm ve uyum sağlama çevikliğidir. Bu anlayışla salgın sonrası ortam; şirketleri, organizasyondaki mevcut yapıyı, stratejileri ve rolleri baştan sona

yeniden değerlendirmek zorunda bırakmıştır (Mandawker, 2020). Örneğin COVID 19 pandemi döneminde kullanılan özel yazılım ve programlarla çalışanların takibi, mesai saatleri dışında da çalışılması gibi sebepler son dönemde “Zoom Yorgunluğu-Zoom Fatigue” kavramının gelişmesine yol açmıştır. Bu kapsamda *zoom yorgunluğu* sanal iletişim platformlarının aşırı kullanımıyla ilgili yorgunluk, endişe veya tükenmişlik olarak tanımlanmaktadır. (Lee, 2020)

3.1.3. Yeni nesil çalışanların beklentileri: Z kuşağının üyeleri (genelde 1995 ile 2010 yılları arasında doğanlar) gerçek doğuştan dijital insanlardır. Doğumlarından itibaren internete, sosyal ağlara ve mobil sistemlere maruz kalmışlardır. Bu bağlam, birçok bilgi kaynağını toplama, çapraz referans verme, sanal ve çevrimdışı deneyimleri entegre etme konusunda çok rahat olan hiperbilişsel bir nesil üretmiştir (Francis ve Hoefel, 2018). Bu nedenle günümüzün işletmeleri hiyerarşik bir organizasyon ve yönetim yapısı altında çalışmak istemeyen yeni nesil işgücüne karşı karşıya bulunmaktadır.

3.1.4. Çeviklik ve Çevik Organizasyon Düşüncesine Yöneliş: Kurumsal çevikliğin birçok farklı biçimi olsa da bazı ortak özellikleri paylaşmaktadır. Bu ortak özellikleri öne çıkaran bir tanımlamayla çevik organizasyonlar, hızlı karar döngüleri yaparak, iç/dış faktörlerden gelen yeni tehditlerle verimli bir şekilde başa çıkarak ve teknolojinin hızlı gelişmelerini takip ederek değişikliklere hızlı yanıt vermekte ve sürekli değişimin çalkantılı ortamında gelişmesini devam ettirebilmektedir (Erts, 2018). Günümüzde birçok kuruluş, bu özelliklerden birkaçını bünyesinde uygulayarak geleneksel ve çevik yaklaşımların ortasında bir yerde konumlanmakta ve nasıl daha çevik bir organizasyona dönüşebileceğine yönelik çözümler aramaktadır.

3.2. Üniversitelerde Organizasyonel Yapının Belirlenmesinde Yönetici Akademisyenlerin Dönüştürücü Liderlik Özelliklerinin Rolü

Üniversitelerin durağan yapıda birimler olmaktan daha çok, sürekli değişim, dönüşüm ve yeniliklerin yaşandığı öncü konumda olma sorumluluğu taşıyan yapılarıyla çağımızdaki sürükleyici değişimden etkilenmesi kaçınılmazdır. Üniversiteler kaliteli eğitim sağlamak için vardır ve birçok ortak noktaya sahip olsalar da organizasyon yapıları, türlerine (kamu veya özel), hedeflerine, kültürel, tarihsel ve çevresel bağlamlara bağlı olarak belirgin şekilde farklılık göstermektedir. Başarıyı yakalamak ve sürdürülebilir kılmak için bu farklılıkların, belirli nitelik ve yeterlilikleriyle öne çıkan üniversite yöneticileri ve akademisyenler tarafından yönetilmesi gerekmektedir.

De Boer ve Goedegebuure (2009) bir örgüt olarak üniversitenin sürekli değiştiğini vurgulayarak bölüm başkanlığından rektör yardımcılığına kadar 20 üniversiteden toplam 513 yönetici akademisyenin katılım gösterdiği araştırmasında akademik kademeler içerisinde en çok emek, uzmanlık, strateji ve yönetim becerileri gerektiren pozisyonlardan birinin dekanlık pozisyonu olduğunu belirtmiştir (Akt. Karsantik, 2016:53).

Akyol vd. (2018) tarafından üniversitelerde görev yapmakta olan akademisyen yöneticilerin bakış açısıyla yükseköğretime ilişkin problem sahalarının belirlenmesinin amaçlandığı araştırma bulgularının “öğrencilere ilişkin sorunlar” ve “akademisyenlere ilişkin sorunlar” başlıklarının yanı sıra

“*örgütsel ve yönetsel sorunlar*” olmak üzere üç tema altında toplanmış olması da yönetici akademisyenlerin etkili liderlik özelliklerine duyulan ihtiyacı doğrulamaktadır.

Zziwa (2014) tarafından 361 üniversite personelinin (üniversite yöneticisi, idari ve destek personeli, akademisyen) katılımı ile gerçekleştirilen bir araştırma organizasyonel yapının üniversitelerin yönetimi için önemini ortaya koymaktadır. Araştırmanın sonuçlarına göre üniversite çalışanları katılık ve merkezileşmiş karar alma süreçleriyle karakterize edilen yüksek seviyede formalizasyona sahip mevcut yapılar yerine yaratıcılık, inovasyon ve otonomiye geliştiren daha esnek bir yaklaşıma ihtiyaç duymaktadır (Zziwa, 2014:159). Jarzabkowski (2002) ise üniversitelerin çoğunun merkezileşme ve âdemi merkeziyetçilik arasında faaliyet gösterdiğini belirtmektedir. Burada merkezileşmiş yapıdaki üniversitelerde eğitim kalitesinin korunması ve büyük araştırma projelerinin finansman imkânı düşüncesi ağır basarken diğer taraftan günümüzün hızlı değişim ihtiyaçlarına uyum sağlayabilecek âdemi merkeziyetçi yapılara doğru bir yönelimden söz etmek mümkündür. Nitekim bürokratik yapılarla tasvir edilen, kaynak dağılımlarının ve kararların merkezi olarak belirlendiği üniversitelerin yerel ve yenilikçi çözümler sunabilen, esnek yapıda fakülte ve bölüm yapılanmasına sahip âdemi merkeziyetçi yapılanmalarına doğru evrimi tartışılmaktadır.

Tetik ve Ünal (2018) tarafından akademisyenlerin dönüştürücü liderlik algısını belirlemek üzere bir kamu üniversitesinde ampirik bir araştırma yapılarak birim tepe yöneticilerinin ne ölçüde dönüştürücü liderlik modeline uygun tutum ve davranış sergiledikleri, hem astların hem de kendilerinin algıları karşılaştırılarak belirlenmiştir. Araştırmada örgüt liderlerinin kendilerini yüksek düzeyde dönüştürücü liderlik özelliklerine sahip olduklarını değerlendirmelerine rağmen astlarının değerlendirmesi orta düzeyde kalmıştır.

Dünyadaki gelişmeler üniversiteleri bazı değişimleri gerçekleştirmeye zorlarken bu değişimler üniversiteleri yeniden organize olmaya ve üniversitenin hedeflerini gerçekleştirmesine öncülük edecek sistemlere uyum sağlamaya yatkın hale getirmektedir. İyi organize edilen bir sistem, yaratıcılık ve inovasyonu teşvik ederken, iyi akademisyenleri üniversiteye çekebilir, prestij sağlayabilir, öğrenci sayısını arttırabilir, akademisyen devir hızını azaltabilir (Zziwa, 2014:160).

SONUÇ

Günümüzün kurumsal değişim ihtiyacını gerçekleştirmek için dönüştürücü liderlere olan ihtiyaç artmaktadır. Birleşmiş Milletler üyesi 193 ülke, Dünya gezegenini korumak ve tüm bireylerin barış ve refah içinde yaşamasını sağlamak üzere 2030 sonuna kadar ulaşılması beklenen 17 amaç belirlemiştir. Bunlardan dördüncüsü nitelikli eğitimidir. Şüphesiz her bireye kapsayıcı ve eşitlikçi nitelikli eğitim sağlanması ve hayat boyu eğitim olanaklarının geliştirilmesine yönelik küresel amaca ulaşılmasında üniversitelere önemli görevler düşmektedir.

Her kurumda olduğu gibi ister vakıf veya özel isterse kamu üniversitesi olsun, üniversitelerdeki değişime ayak uydurma ihtiyacından hareketle bu çalışmada üniversitelerdeki yönetsel rollere ilişkin önermeler getirilmektedir. Çalışmada öncelikle alanyazındaki *dönüştürücü liderlik ve yönetici akademisyenler* konulu akademik çalışmalar taranmış ancak bu konudaki

çalışmaların kısıtlı olduğu görülmüştür. Bu doğrultuda üniversitelerde yönetici akademisyenlerin dönüştürücü liderlik özelliklerini kazanmasıyla birlikte çağın gerektirdiği değişime ayak uydurmanın mümkün olacağı düşüncesinden hareketle çalışma ortaya konmuştur.

Liderlik özelliklerinin sadece doğuştan kazanılmadığı ve dönüştürücü liderlik özellikleri gibi birtakım özelliklerin sonradan geliştirilebileceği düşüncesinden hareketle dönüştürücü liderin öncülüğünde geleceğin organizasyon yapılarını esas alan model ve çalışma şekillerini içselleştirmede yönetici akademisyenlerin rol alması muhtemeldir. Bu bağlamda, yönetici akademisyenlerin yani üst yönetimin değişime öncülük etmesi ve ortaya koyulan vizyon doğrultusunda takipçilerini harekete geçirerek onlara ilham ve rol model olan bir liderlik yaklaşımı sergilemeleri öngörülen değişim ve dönüşümün başarılmasında belirleyici olacaktır.

Çalışanları grup hedefleri doğrultusunda ikna eden kişi olduğu konusunda görüş birliğine varılan liderin, bu işlevini yerine getirebilmek için öncelikle çalışanlarının beklenti ve ihtiyaçlarını örgüt hedefleri ile birleştirmesi ve çalışanlarının bu şekilde yaptıkları işten haz almalarını sağlaması gerekir. Bu bakımdan liderlik konusu, örgütlerin giderek karmaşıklaşmasına paralel olarak daha etkin yönetim ve liderlik biçimi arayışlarının sonucu olarak dünden bugüne kadar önemi giderek artan bir alandır. Son zamanlarda yapılan araştırmalar günümüz örgütlerinin yapısına ve ihtiyaçlarına yanıt verebilecek birçok yeni lider tipi ortaya koymuştur. Bu yeni liderlik tarzları arasında adından en çok söz ettiren liderlik tarzlarından biri de dönüşümcü liderlik tarzıdır. Bu yeni liderlik tarzı çeşitli yazarlar tarafından farklı isimler altında tanımlanmıştır: değişim mühendisi, girişimci lider, transformasyonel lider gibi. Bu çalışmada sosyal ve bilimsel gelişmelerin ortaya çıkardığı bu yeni liderlik tarzının özellikleri incelenerek üniversitelerde görev yapan yönetici akademisyenlerin ne düzeyde ve hangi dönüştürücü liderlik tarzına ait özellikleri içselleştirmesi gerektiğine yönelik çıkarımlarda bulunulmaya çalışılmıştır. Dönüştürücü liderlik açısından önem arz eden ve bu liderlik tarzının işleyişini açıklamaya yönelik onbir özellik (alt boyut) tespit edilmiştir (İşıkçı, 2004). Bunlar; vizyon oluşturma yeteneği olan, etkili iletişim kurma becerileri gelişmiş, karizma sahibi, takım oluşturma becerisine sahip, model/ örnek oluşturabilen, öngörüsü yüksek ve proaktif tutuma sahip, güdüleme kabiliyeti yüksek, astlarını geliştirmeye önem veren, kararlara katılım sağlayan, yaratıcı ve problem çözme becerileri gelişmiş, yenilik ve rekabete açık, risk alabilen yöneticileri işaret etmektedir.

Her kriz dönemi bir takım değişikliklerinde tetikleyicisi olmuştur. Nitekim pandemi dönemi uzaktan çalışma imkânlarının uygulanabilirliğini göstermiş ve hibrit eğitim metotlarının kullanımına yol açmıştır. Bu bağlamda inovasyon ve yaratıcılığı ön planda tutan, yönetici veya liderin olmadığı ve çalışanların özerk gruplar halinde organize olduğu yeni tip, holakrası olarak adlandırılan yapıların yakın gelecekte yaygınlık kazanması beklenmektedir. Bu yapılar birimler arasındaki mesafenin yarattığı bazı sorunları ortadan kaldırırken, kişilerarası ağlar, örgütler arası koordinasyon, merkezsiz, çevre bağımlı sistemlerin yönetimi konularında yeni sorunların ortaya çıkması da mümkündür. Mevcut haliyle üniversiteler hiyerarşik olarak organize olma eğilimindedir ve bu hiyerarşik yapılar, yaratıcılıkla olumsuz ilişkilere sahip olabilir. Ancak akademisyenlik, doğası gereği son derece yaratıcı

bir meslektir ve çalışma ortamı, iş için gereken yaratıcılık düzeyini teşvik edecek şekilde düzenlenirse olumlu sonuçların alınması mümkün olabilir.

Günümüzde başarıyı yakalamak ve sürdürülebilir kılmak için yeni yönetim yaklaşımlarının geliştirilmesi ve başarılı biçimde uygulanmasını gerekmektedir. Bu süreçte günümüz şirketlerinde yeni yeni uygulanmaya başlayan holokratik yapılarla üniversitelerde de karşılaşılabileceğimiz düşüncesi tamamen akla yatkındır. Holakrasi yaklaşımı yetenekli ve yetkin çalışanları cezbedebilmesi, bilgi akışı ve iletişimi etkinleştirilmesi, teknolojik gelişimlere ve yeniliğe kaynaklık etmesi, dışa açık olması ve değişime hızlı cevap vermesi ile rekabet avantajı sağlaması gibi fırsatlar sunmaktadır (Karakaya vd., 2021:633). Nihayetinde holakrasi tipi yaratıcılık ve yenilikçiliği teşvik eden yapıların eğitimde işe yarayıp yaramadığını bilmenin tek yolu, bazı yönetici akademisyenlerin değişimi yönetmek için cesurca risk almaları halinde anlaşılabilir. Aksi takdirde hiç beklenmeyen bir zamanda kurum dışı etkenler nedeniyle (Covid-19 pandemisi sonucu çevrimiçi öğretime geçiş gibi) yapısal değişiklikler gerçekleştirme zorunluluğu ile karşı karşıya kalınabilir.

Prof. Dr. Henry Rosovsky (2000), Harvard Üniversitesi'nin Fen-Edebiyat Fakültesinde 11 yıllık Dekanlık görevinden sonra kaleme aldığı "*Bir Dekan Anlatıyor: Üniversite*" isimli eserinde üniversitelerdeki akademik yöneticilere çeşitli önerilerde bulunduktan sonra son söz olarak şöyle der: "*Olduğumuzla yetinme tehlikesinden kaçınalım; mükemmel olmak için çaba sarf edelim; ideal ile gerçek arasındaki farkı olabildiğince azaltalım*". Bu öngörü ve tespitler; gelecekte çalışanların kendilerini işlerine adayacakları bir iş iklimi yaratmak, esnek örgüt yapıları kurmak ve çalışanlar tarafından teknolojik kolaylıkların kullanılmasını destekleyecek şekilde organizasyon yapıları oluşturulmasına odaklanmaları gerekliliği sonucunu doğurmaktadır.

Çalışma üniversitelerde gelecekte yaygınlaşması beklenen yapılara yönelik öngörüler sunmakta ve üniversitelerde değişim yönetiminde yönetici akademisyenlerin dönüştürücü özelliklerine vurgu yapmaktadır. Bu bağlamda teori ve eylemin iç içe geçtiği yaklaşımlar, metodolojik-bilimsel olduğu kadar etik-pratik olarak da tartışılmalıdır. Dönüşüm sürecinin zorlukları ve olası çözümleri dikkate alınarak bir yol haritası ortaya koyulmaya çalışılmalıdır. Bu nedenle gelecekte yapılacak çalışmalarda dönüştürücü liderlik konusunun üniversitelerdeki yönetici akademisyenler özelinde ele alınması uygun olacaktır.

Sonuç olarak günümüzde üniversitelerden iyi bir akademik eğitim sunması, toplumsal bilgi ve teknoloji birikimine katkı sağlaması, toplumsal yarar sağlaması, ekonomik ve sosyal gelişimin itici gücü olması ve üretime katkı sağlayarak bilgi temelli ekonomilerin mimarı olma rolünü yürütmesi beklenmektedir. Bu nedenlerle üniversitelerde değişim ve ilerlemenin sağlanabilmesi, yönetici akademisyenlerin yapısal dönüşümü gerçekleştirebilecek şekilde dönüştürücü liderlik tarzının davranış özelliklerini benimsemelerine ve sergilemelerine bağlı olacaktır.

KAYNAKÇA

Akar, F. (2019). "Üniversitede Akademisyen ve Yönetici Yetenekleri: Yetenek Yönetiminin Uygulanabilirliği Konusunda Bir İnceleme". *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi*, 7(2), 514-541. doi: 10.14689/ISSN.2148-2624.1.7c.2s.3m

- Akyol, B; Yılmaz, K.; Çavuş, B. Aksoy, V. (2018) “Akademisyen Yöneticilerin Görüşlerine Göre Türkiye’de Yükseköğretimin Sorunları”, *Turkish Studies Educational Sciences*, Volume 13/11, Spring, 111-131, DOI: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.13232>
- Bass, B. M. (1980) *Leadership psychology and organizational behavior*, Free Press, New York.
- Bass, B. M., Avolio, B. J., Jung, D. I., & Berson, Y. (2003). Predicting unit performance by assessing transformational and transactional leadership. *Journal of Applied Psychology*, 88(2), 207–218. <https://doi.org/10.1037/0021-9010.88.2.207>
- Bass, B. M. (1999). “Two decades of Research and Development in Transformational Leadership”, *European Journal of Work and Organization*, Psychology Press, New York , 9-32
- Bass, B. M. ve Avolio, B. J. (1994) *Improving organizational effectiveness through transformational leadership*, SAGE Publications, California.
- Berdrow, I. (2010). “King among kings: Understanding the role and responsibilities of the department chair in higher education”.. *Educational Management Administration ve Leadership*, 38(4), 499–514.
- Burns, M. G., (1978) *Leadership*, Harper-Row, Newyork.
- Conger, J.A. ve Kanungo, R.N. (1987) “Toward a Behavioral Theory of Charismatic Leadership in Organizational Settings”, *Academy of Management Review*, 12(4): 637-647
- Conger, J. A. ve Kanungo, R. N. (1998). *Charismatic leadership in organizations*. Sage books.
- Çubukçu, M. (2018). “Organizasyon Yapısını Belirleyen Faktörler ve Yapının Önemi”, *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 5, Sayı: 2, 175-190.
- Dess, G. G., Lumpkin, G. T., & Taylor, M. L. (2005). *Strategic management: Creating competitive advantages*, McGraw Hill Irwin.
- De Boer, H., & Goedegebuure, L. (2009). “The Changing Nature of The Academic Deanship”, *Leadership*, 5(3), 347-364.
- De Smet, A., Kleinman, S. ve Weerda, K. (2019). The helix organization, McKinsey&Company, [Çevrim-içi: <https://www.mckinsey.com/business-functions/people-and-organizational-performance/our-insights/the-helix-organization>], Erişim Tarihi: 04.05.2022.
- Erts, N. (2018). “Agile organisations: are agile organization models the future?”, *SAGE HR*. <https://blog.sage.hr/agile-organizations-are-agile-organisation-model-the-future/> Erişim Tarihi: 12.05.2022
- Esen, A. (2012) Örgütsel Değişimde Dönüştürücü Liderlik Davranışları, (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi), *Sakarya Üniversitesi: Sosyal Bilimler Enstitüsü*.
- Francis, F. ve Hoefel, F. (2018). *‘True Gen’: Generation Z and Its Implications for Companies*, McKinsey & Company, [Çevrim-içi:<https://www.mckinsey.com/industries/consumer-packaged-goods/our-insights/true-gen-generation-z-and-its-implications-for-companies>], Erişim Tarihi: 04.05.2022
- Gündüz, R. (1998) Değişimde Liderlik, (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi), *İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*.
- İşikçi, E. (2004) Yönetici Akademisyenlerin Dönüştürücü Liderlik Özelliklerinin Tespiti, (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi), *Bolu: Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*.
- İşikçi, E. (2022) Yönetmel Gelecek (Editörler: Arzu Uğurlu Kara - Hasan Boztoprak) içinde *Organizasyonlarda Yapısal Modellerin Değişimi: Yeni Yaklaşımlar ve Gelecek İçin Öngörüler*, ss. 287-296, ISBN:9786254332678, Nobel Yayınevi, Ankara.
- Jarzbkowski, P. (2002) “Centralised or Decentralised? Strategic Implications Of Resource Allocations Models”, *Higher Education Quarterly*, 56(1), pp.5-32.
- Karakaya, A., Arslan, B.; Araşkal, S.. (2021) “Radikal Bir Yönetim Yaklaşımı Olarak Holakrasi’nin Stratejik Analizi”, *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt.6 Sayı.4, ss. 625-635, ISSN: 2602–2486, <https://doi.org/10.29106/fesa.962935>

- Karsantık, İ. (2016) Yönetici Akademisyenlerin Akademik Liderlik Algısı Üzerine Bir İnceleme, (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi), *İstanbul: Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı Eğitim Yönetimi ve Denetimi Bilim Dalı.*
- Koçel, T. (2005). *İşletme yöneticiliği*. 10. Baskı. İstanbul: Arıkan Yayıncılık.
- Kumar S., V., Mukherjee, S. (2018). “Holacracy – the future of organizing? The case of Zappos”. *Human Resource Management International Digest*. 26 (7): 12-15. Doi:10.1108/hrmid-08-2018- 0161.
- Laloux, F. (2014). *Reinventing Organizations: A Guide to Creating Organizations Inspired by the Next Stage of Human Consciousness*, First Edition, Nelson Parker.
- Lee, J. (2020). “A Neuropsychological Exploration of Zoom Fatigue”, *Psychiatric Times*: [Çevrim-içi: <https://www.psychiatrictimes.com/view/psychological-exploration-zoom-fatigue>], Erişim Tarihi: 29.01.2022
- Mandawker, M. (2020) “How COVID-19 will re-shape organizations: Predictions for an uncertain future”, *Shortlist*, [Çevrim-içi: <https://shortlist.net/2020/09/16/how-covid-19-will-reshape-organizations-predictions/>], Erişim Tarihi: 09.12.2021
- Marshall, S., J Adams, M., Cameron, A., & Sullivan, G. (2000). “Academics' perceptions of their professional development needs related to leadership and management: What can we learn?”. *International Journal for Academic Development*, 5(1), 42- 53.
- Mert, G.; Dördüncü, H. ve İncaz, S. (2019) “Dönüştürücü Liderlik Davranışlarının İş Tatmini Üzerindeki Etkisi: Vakıf Üniversitesi Örneği”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* Cilt: 12 Sayı: 65, DOI: <http://dx.doi.org/10.17719/jisr.2019.3526>
- Morgan, J. (2014). *The future of work: Attract new talent, build better leaders, and create a competitive organization*, Wiley.
- Podsakoff, P. M., MacKenzie, S. B., Moorman, R. H. ve Fetter, R. (1990). “Transformational Leader Behaviors and Their Effects on Followers' Trust in Leader, Satisfaction, and Organizational Citizenship Behaviors”. *Leadership Quarterly*, 107-142.
- Rosovsky, H. (2000) *Bir dekan anlatıyor: Üniversite*, Çev.Süreyya Ersoy, Tübitak Popüler Bilim Kitapları, Ankara.
- Tetik, S. ve Ünal, A. (2018) “Akademisyenlerin Dönüştürücü Liderlik Algısı Üzerine Bir Araştırma”, *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, Cilt:16, Özel Sayı, 20-42, Doi: <http://dx.doi.org/10.11611/yead.441902>
- Tunalılar, T. T. (2022) Yönetim Gelecek (Editörler: Arzu Uğurlu Kara - Hasan Boztoprak) içinde *Organizasyonlarda Yapısal Modellerin Değişimi: Yeni Yaklaşımlar ve Gelecek İçin Öngörüler*, ss. 319-342, ISBN:9786254332678, Nobel Yayınevi, Ankara.
- Yair, B. ve Bruce, J. A.. (2004), “Transformational Leadership And The Dissemination Of Organizational Goals: A Case Study Of A Telecommunication Firm”, *The Leadership Quarterly*, 15, 625- 646.
- Yukl, A. G., (1991) *Leadership in organizations*, Prentice Hall, New Jersey.
- Zziwa, G. (2014), “Does The Organizational Structure Affect The Management Of Universities in Uganda? An empirical analysis”, *International journal of Educational Administration and Policy Studies*, 6(8), 158-169, DOI: 10.5897/IJEAPS2014.0344

KATKI ORANI / CONTRIBUTION RATE	AÇIKLAMA / EXPLANATION	KATKIDA BULUNANLAR / CONTRIBUTORS*
Fikir veya Kavram / Idea or Notion	Araştırma hipotezini veya fikrini oluşturmak / Form there search hypothesis or idea	Erol İŞİKÇİ Tuğrul Tekin TUNALILAR
Tasarım / Design	Yöntemi, ölçeği ve deseni tasarlamak / Designing method, scale and pattern	Erol İŞİKÇİ Tuğrul Tekin TUNALILAR

Veri Toplama ve İşleme / Data CollectingandProcessing	Verileri toplamak, düzenlenmek ve raporlamak / Collecting, organizingandreporting data	Erol İŞİKÇİ Tuğrul Tekin TUNALILAR
Tartışma ve Yorum / DiscussionandInterpretation	Bulguların değerlendirilmesinde ve sonuçlandırılmasında sorumluluk almak / Takingresponsibility in evaluatingandfinalizingthefindings	Erol İŞİKÇİ Tuğrul Tekin TUNALILAR
Literatür Taraması / LiteratureReview	Çalışma için gerekli literatürü taramak / Reviewtheliteraturerequiredforthestudy	Erol İŞİKÇİ Tuğrul Tekin TUNALILAR

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Teşekkür: -

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Acknowledgement: -
